

GEDROOGDE KRUIDEN.

HERINNERINGEN

UIT MIJNE LEERJAREN OP HET LAND.

III.

Gedruckt bij De Breuk & Smits.

GEDROOGDE KRUIDEN.

HERINNERINGEN UIT MIJNE LEERJAREN OP HET LAND,

door

FRIE REUTER.

Naar den vierden druk uit het Mekkenburgsch platduitsch
vrij vertaald door A. G. Met eene voorrede van E. LAURILLARD.

DERDE DEEL.

TWEEDE DRUK.

G. J. Bos

Bladz. 21

Uitg. v. P. G. M. Trap

UIT MIJNE LEERLINGSJAREN.

DERDE DEEL.

EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Waarom Louise den Gürlitzer-weg langs ging, en wat zij in 't westen had te kijken, tot dat hare oogen vol tranen stonden. Hawermann met de dominésvrouw, en dat de dominésvrouw wenscht dat haar dominé bij hen wezen kon. — Bräsig vertelt zijn Karel lange histories van oude, lang vervlogene tijden. — Eene bleeke gedaante, of vader en kind. — Bräsig gaat op zijn eigen hand eene samenzwering tegen Pomuchelskopp aan, dewijl hij voor geen kraai wil doorgaan. — Een afwijzingsbrief. — Bräsig rijdt met den wever Rührdanz den landweg langs, en zij redeneeren er over, of een ram ook papieren noodig heeft. — Bräsig spreekt met de genadige vrouw over een distelplant en Frits Friddelfitz moet met Marie Möllers voor den dag komen. Waarom Pomuchel altijd een dikke das droeg.

In Rahnstadt, in het huis der dominésvrouw, was het den dag na kerstmis een druk geloop, trap op, trap af; want Louise legde heden de laatste hand aan de inrichting

van haar vaders kamer, en als zij dacht: zóó, nu is 't goed, dan ontbrak er toch altijd nog iets aan, waardoor zij hem genoeg kon verschaffen. De middag kwam nader; maar haar vader was er nog niet en zij had toch met het eten op hem gerekend; zij dekte dus ook voor hem, want hij kon toch in dien tusschentijd komen. — „Ik weet niet,” zeide zij tot de kleine dominésvrouw, „'t is mij van daag zoo angstig om het hart.” — „Wat?” riep de goede vrouw, „ge zijt eerst een vierendeeljaars in de stad en krijgt al kuurtjes gelijk eene stedsche thee-dame? — Waar is dan mijn frisch landmeisje gebleven?” en daarbij streelde zij haar pleegkind recht opgeruimd en vriendelijk langs de wangen. „Neen,” hernam Louise en zij vatte de vriendelijke hand en hield ze vast in de hare, — „ik geef niet toe aan een onbepaald voorgevoel, het is helaas! eene zeer ge-gronde bezorgdheid, of vader, bij gebrek aan werkzaamheid hier tevreden zal wezen en zich aan het stadsleven zal kunnen gewennen.” — „Kind, gij praat, als ware Rahnstadt eene residentie; neen, Goddank! — hier loopen de ganzen even zoo goed barrevoets als in Pümpel-hagen; en als uw vader 't plezier wil hebben van eene landbouwkundige werkzaamheid, dan kan hij onzen buurman rechts, zijnen mest met twee, en onzen buurman links, den zijnen met drie paarden zien rijden; en verlangt hij naar een landbouwkundig gesprek, dan behoeft hij zich slechts tot onzen huisheer Kurz te wenden; die zal hem zooveel van gras-verpachting en stads-stier vertellen, totdat hij het even zoo moede is, als wij.” — Louise lachte, en toen het middageten afgeloopen was, zeide zij: „Zoo, moeder, leg u nu een weinig ter ruste; ik wil den weg naar Gürlitz eens opgaan, of ik vader misschien tegenkom.”

Zij deed haren mantel om, zette een warme kap op

het hoofd en ging den weg op, dien zij van 't begin af tot hare wandeling had uitgezocht, want hij bracht haar nader bij de plek waar zij zoo recht gelukkig was geweest; en wanneer zij tijd gehad had, was zij voorheen tot op de hoogte gegaan, van waar zij Grlitz, met de kerk, met de pastori en het kerkhof had kunnen zien; en wanneer zij nog meer tijd gehad had, was zij bij Lina en Gottlieb eens aangegaan en had, een beetje van oude en nieuwe tijden gekeuvel. Zij ging en ging al verder, haar vader kwam niet: de oostewind woei haar in 't aangezicht en kleurde hare wangen rozenrood, zoo dat haar liefelijk gelaat uit de donkere wollen kap uitkeek, als een heldere lentedag, wanneer hij uit duistere regenwolken te voorschijn komt en de wereld met hoop en blijdschap vervult. Maar de tranen waren haar in de oogen gekomen. Was 't van den scherp oostewind? — Was 't daarvan, omdat zij den weg langs, zoo scherp naar haren vader uitzag? Waren het gedachten? — Neen, 't was niet de oostenwind, want zij was blijven staan en keek naar 't westen, en hare oogen waren toch vol tranen; 't was niet het uitzien maar haren vader, want zij zag van hem af naar de streek henen waar de zon, als een vuurroode bol langzamerhand achter de dennen nederdaalde; dan waren 't zeker hare gedachten. — Gedachten kunnen immers het jeugdige hart omzweven, die het met een rozenkrans omslingeren, zoodat het menigmaal zou willen jubelen in eindelooze vreugde, en menigmaal zich zou willen dood weenen, als de doorn uit den rozenkrans het hart bloedig gewond heeft. — Maar, waarom zag zij naar 't westen? — Ach, zij wist immers dat hij daar was, dat van dar de schoonste groet aan haar hart werd toegezonden. — „Naar 't westen, o! naar 't westen heen; zweef voort o! mijne ziel; nog stervend groet u hart en ziel, gij 't voorwerp van mijn verlangen!” z fluisterde

het in haar, totdat zij met een hoogen blos daar stond, zelve in onrust over de heimelijke macht, die uit haar hart sprak; rozenrood, als de schoonste lentedag wanneer hij ter ruste neigt en de wolken kleurt en een' nieuwen, schoonen dag voor den anderen morgen belooft.

Zij ging weder tot op de hoogte, waar haar oude vader, een paar uren geleden gestaan, en al de bitterheid uitgestort had, die menschen hem in zijnen beker hadden geschonken; zij stond daar stil en keek naar Pümpelhagen en naar Gürlitz, en al de liefde, haar door menschen op deze plek bewezen, deed haar hart overvloeien; en wat het arme, oude hart haars vaders daar in drift en hartzeer had gevloekt, werd door het gebed van de dochter met hare tranen vol liefde en dankbaarheid van het boek uitgewischt, waarin alles opgeteekend wordt.

De afstand van Rahnstadt naar Gürlitz was eene mijl; en de winterzon zonk al dieper aan den hemel; zij moest naar huis gaan. Toen zag zij een man uit Gürlitz komen; dat kon haar vader wezen, zij stond nog eene poos stil en keek; neen! dat was haar vader niet! En zij ging een eind verder, keek nog eens om, en nu bespeurde zij, dat het oom Bräsig was, die lijnrecht op haar aankwam. „Heere beware me, Louise! wat! Wat staat ge hier zoo op den openbaren landweg in dien barren wind? — Waarom komt ge toch niet binnen bij den jongen domeneer en zijne vrouw?” — „Neen! oom Bräsig, van daag niet. Ik ben mijn vader maar te gemeoot gegaan.” — „Wat? Karel Hawermann? Wel, is hij nog niet bij jclui aangekomen?” — „Neen, nog niet.” — „Wel, hij is toch van morgen zoo tegen half twaalf door Gürlitz gekomen.” — „Is hij al hier geweest? — Mijn God, waar is hij dan gebleven?” — Nu herinnerde Bräsig zich, hoe ontroerd Hawermann er had uitgezien; hij zag de ongerustheid van het lieve meisje; hij zeide dus,

om haar te troosten: „Ja, met ons, landluf, is dat dikwijls wonderlijk gesteld; de een heeft hier, en de ander daar wat te bezorgen; mogelijk is hij hier, rechts, naar Gulzow gegaan, mogelijk ook is hij reeds in Rahnstadt, en heeft hij daar nog zaken. — Maar ik,” voegde hij er bij, „ik ga meê, kindlief, ik heb ook nog zaken in Rahnstadt en blijf er van nacht, daar ik den hoogwijken stroop-prins, Kurz de drie daalders weêr wil afwinnen, die hij van mij in 't sakkermentsche boston gewonnen heeft. 't Is namelijk van daag onze klubdag.”

Toen zij een weinig verder gegaan waren, kwam hun een half open rijtuig uit Rahnstadt tegen, in volle vaart. 't Was Christiaan Dezel met doktor Strump. De dokter liet ophouden en riep: hebt gij 't al gehoord? Mijnheer von Rambow heeft een ongeluk gehad met een jachtgeweer, hij heeft zich in den arm geschoten. Maar ik heb geen tijd, de koetsier heeft toch al lang op mij moeten wachten; ik was niet t' huis. — Verder!” — „Wat is dat?” vroeg Louise, „mijn vader zou uit Pümpelhagen zijn weggegaan, wanneer daar zulk een ongeluk gebeurd is? Dat zou hij niet gedaan hebben.” — „Maar dat kan gebeurd zijn, nadat hij weg was,” zeide Bräsig, doch wanneer hij zich het voorkomen van Hawermann, op dezen morgen, voor den geest riep, dan geloofde hij zelf niet aan zijne uitvlucht. Louise werd steeds angstiger en spoorde tot sneller loopen aan. Tusschen het uitblijven van haren vader en het ongeluk in Pümpelhagen kon zij geen samenhang vinden, en toch was 't haar, alsof het één met het ander in verband stond.

Ondertusschen was Hawermann bij de dominésvrouw aangekomen. Hij was van den grooten weg afgegaan en had een omweg gemaakt, opdat hij eenigermate tot zich zelve zou kunnen komen, en niet in zulk een vreeselijke ontroering zijn kind mocht ontmoeten. Toen hij nu de deur bij de do-

minésvrouw inkwam, had hij zich, wel is waar, hersteld, maar de ontzettende strijd dien hij, zoo kort geleden, in zijn hart had moeten strijden, had eene afmatting en neêr-gedruktheid bij hem achter gelaten, die er hem wel tien jaar ouder deden uitzien, dan hij was, — iets, wat de goede vrouw dadelijk in 't oog moest vallen. Zij sprong op, liet de koffie waar zij juist mede bezig was, overkoken, en riep uit: „Heer in den hemel! Hawermann, wat scheelt u? Zijt gij ziek?” — „Neen! — Ja, geloof ik — waar is Louise?” — „Die is u tegemoet gegaan, zijt gij haar dan niet tegen gekomen? — Maar, ga toch zitten! — Mijn hemel, gij ziet er zoo ontsteld uit.”

Hawermann ging zitten en zag in de kamer rond, als om te zien, of hij wel met de dominésvrouw alleen was. — „Hawermann, zeg mij toch, wat scheelt u?” vroeg de kleine vrouw, en zij nam zijne koude handen tusschen de hare. „Met mij is 't gedaan; ik moet voortaan als een onbruikbaar en oneerlijk man door de wereld gaan.” — „O toch niet! — Toch niet! — Zeg toch zoo iets niet!” — „Dat mij de gelegenheid tot werken werd ontnomen, daarin had ik mij geschikt, al viel 't mij ook zwaar; maar, dat ik ook mijn eerlijken naam moest verliezen, dat brandt mij op de ziel, dat kan ik niet te boven komen.”

„En wie zou u dien dan ontnemen?” vroeg de dominésvrouw, hem zoo recht hartelijk in de oogen ziende. — „Die menschen, die 't het beste kunnen doen, de Heer von Rambow en zijne vrouw,” antwoordde de grijsaard, en begon het voorgevallene te verhalen, met zwakke stem en telkens afgebroken; maar, toen hij eindelijk daarmede besloot, dat de jonge vrouw hem ook had verlaten, hem den rug had toegekeerd en hem, als een dief en bedrieger de deur had laten uitgaan, toen barstte de toorn weder in hem los, hij sprong van zijn stoel op en ging met fonkelende oogen en gebalde vuisten in de kamer op en

neder, alsof hij den strijd tegen de slechte wereld opnemen wilde. — „O!” riep hij uit, „als ’t alléén dat nog maar was! Maar zij hebben mij schandelijker gegriefd, dan zij vermoeden kunnen, zij hebben het geluk van mijn arm kind in mijn ongeluk medegesleept. Daar! lieve jufvrouw! lees dat!” en hij gaf haar de brief van Frans. — Zij las; het blad rammelde in hare hand, zoo had het bericht haar ontroerd; hij stond vóór haar en zag haar met onafgewenden blik aan. „Hawermann,” zeide zij en nam zijne hand, toen zij den brief gelezen had, „ziet gij dan Gods vinger niet hierin? wat de ééne neef tegen u misdaan heeft, dat zal de andere weder goed maken.” „Neen, jufvrouw,” zeide hij streng, „ik zou zulk een schurk moeten wezen, als de wereld mij voortaan noemen zal, indien ik een braven, oprechten man eene vrouw met een geschandvlekten naam in zijn huis liet opnemen. — Arm en eerlijk! dat is te dragen! Maar oneerlijk? — Nimmermeer!” — „Ach God!” riep de kleine vrouw, „waar is nu mijn dominé? — Als toch mijn dominé maar hier was! hij zou kunnen helpen en raden.”

„Dat zou hij”, sprak Hawermann zacht in zich zelve. — „Ik kan ’t niet;” riep hij uit, „mijn kind moet zich zelve raden, en gij moet daarbij behulpzaam zijn; gij hebt meer gedaan, om haar gevoel van recht en onrecht te ontwikkelen, dan ik helaas! heb kunnen doen. Wanneer mijn kind het voor recht en billijk houdt, evenwel haar jawoord te geven, en wanneer gij zelve ook uwe toestemming geeft, dan moge het zoo zijn! — Ik wil geen invloed op haar uitoefenen, ik wil haar niet eerder zien, dan nadat zij haar besluit genomen heeft. — Hier is een brief van Frans aan haar; geef gij haar dien en vertel haar vooraf, wat er heeft plaats gehad; zoo als ik het u gezegd heb, zóó is het waar. — Ik ga naar mijne kamer, ik kan noch mag er in medespreken.”

Hij ging de kamer uit, maar kwam weder binnen en zeide: „lieve jufvrouw! zoo gij 't voor haar geluk noodig keurt, denk dan niet aan mij! Vergeet dan, wat ik u straks gezegd heb! Ik wil doen, wat ik kan, dat de oneer van mijn naam verborgen blijft.” Hij ging de deur weder uit; op den trap zeide hij bij zich zelve: „ik kan niet anders, ik kan niet anders.” Toen hij, in zijn kamertje, op de canapé neêrviel, en rondom hem in alles de zorg zijner dochter ontwaarde, hoe zij alles voor hem had geschikt en in orde gebracht, legde hij de hand over zijne oogen en weende in stilte en zeide: „en dat alles moet ik nu missen!” Hij zuchtte diep. „Maar waarom niet? waarom niet? Als het haar gelukkig kan maken,” riep hij uit, „dan wil ik haar immers in 't geheel niet wederzien.” — Er werd aan de huisdeur gescheld, hij hoorde Bräsigs stem, hij hoorde den vriendelijken groet van zijn kind; alles was weder stil, hij luisterde naar elk geluid. — Nu zeide de dominésvrouw zeker, wat er was gebeurd, nu werd zeker het hart van zijn dierbaar kind van één gereten. — Langzaam kwamen er schreden den trap op; Bräsig kwam binnen; hij zag er zoo bedaard en ernstig uit, als of de dood langs hem heen was gegaan; zijne wenkbrauwen, die hij anders zoo hoog optrok, als hem iets buitengewoons weêrvoer, lagen nu diep en zwaar over de oogen; hij zeide niets, dan: „ik weet alles, Karel, ik weet alles,” en hij ging bij zijn vriend op de canapé zitten.

Zoo zaten zij lang in de schemering; geen van hen sprak een woord; ten laatste grabbelde Bräsig naar Howermann's hand: „Karel” zeide hij, wij kennen elkander nu bijna vijftig jaar. — Weet ge 't nog wel bij den ouden Knirkstädt? — Wat hebben we toch eene schoone jeugd gehad! Altijd tevreden en vrolijk! En, een paar dome streken uitgezonderd, waaraan ik je hielp, hebben we ons in 't algemeen niets te verwijten. — Karel,

't is toch een eigenaardig gevoel, als men op zijn ouden dag zoo tot zich zelve kan zeggen: ja domheden! maar geen laagheden!" — Hawermann kromp inéén en trok zijn hand terug. — „Karel," zeide Bräsig verder, „een goed geweten is toch een kostelijk ding in oude dagen, en 't is merkwaardig, heel merkwaardig, dat deze goede gewetens elkander steeds en bestendig vinden en niet van elkander scheiden. — Karel, mijn goede, oude jongen!" en hij viel hem om den hals en weende bitterlijk. — „Bräsig," sprak Hawermann, maak mijn hart niet bezwaard, 't is toch al erg genoeg." — „Wel waarom, Karel! — Hoe kan je hart bezwaard wezen? — Je hart is immers zoo rein, als Job, dat moet immers zoo licht zijn, als een leuwerik, die naar den helderen hemel opstijgt, want die geschiedenis met den entfaanten — neen, daar woû 'k niet van spreken, ik woû zeggen... Nu, waarover spraken we toch ook? — Ja, zoo! — van de gewetens. — 't Is toch wonderlijk met de gewetens, Karel! Daar is, per exempel, Kurz met het zijne, want hij heeft er even zoo goed een, als jij en ik, en ik geloof ook, dat hij daarmee eenmaal voor God bestaan zal; maar voor mij bestaat hij maar heel slecht, want hij kijkt bij 't Boston in de kaarten; hij heeft zoo'n soort van stuivers-geweten; want, zie je, in groote zaken is hij heel reëlle man g, bij voorbeeld: met de huishuur van de dome-neersvrouw; — maar zoo bij de el, en bij 't pond, en bij den pot, daar neemt hij 't, waar hij 't krijgen kan; daar geneert hij zich volstrekt niet, dat wil zeggen; als hij 't krijgt; krijgt hij 't even wel niet, dan is hij uit zijn humeur. — En dat woû 'k nu maar zeggen, Karel, als ge nu toch hier woont, dan moet ge toch om-gang met hem houden, en dat plezier is ook juist maar zóó, zóó, net als zijn geweten; want, hij wil gedurig als Ekonomiker meê diskoerieren, en dan komt hij voor

den dag, als of hij in een mestkar uit rijden ging. — Dat kan dus niet veel plezier voor je wezen, en daarom heb ik zoo gedacht: als ik voor onzen jongen domeneer zijn voorjaars-akkerwerk in orde heb gemaakt, en alles een beetje aan kant is, dan trek ik hier heen om bij je te zijn, en dan vrolijken we elkaar wederkeerig op, en dan kunnen we toch in den oogsttijd altijd eens naar Gürlitz overwippen, dat die wurm van een geestelijke heer niet in ongelegenheden komt: en dat zal hij niet, daar Joris een bezadigd mensch is, en hij zelf leert toch ook, Goddank, reeds allerlei deugden aan, — doordien Lina hem bijstaat. — En als hij door 't eerste jaar heen is, dan zult ge zien, dat hij de petisterij op den hooizolder heeft gegooid, maar we moeten hem tusschenbeiden een beetje laten spartelen, dat hij zich moet kwellen en het wereldlijke leert kennen, en dat er bij 't menschelijke leven meer noodig is, dan in de gezangboeken te lezen. — Ja, en dan kom ik hier bij je, Karel! — en 't zal een leven worden als in Parijs en ge zult zien, Karel, 't laatste vierdepartje van onzen levenstijd zal nog het beste stuk van den heelen os worden!" — En nu sloeg hij zijn arm weder om hem heen, en sprak van verledene en van toekomstige tijden, alles dwars door elkander; gelijk eene moeder, die haar kind op andere gedachten brengen wil.

De maan scheen het venster in, en wat kan voor een bedrukt gemoed betere lavenis aanbrengen, dan haar zacht schijnsel, en de liefde van een ouden, hartelijken vriend, die ons trouw heeft bijgestaan? Mij dunkt altijd, dat voor een paar recht verliefden de heldere, warme zonneschijn beter past, maar met de vriendschap stemt de maan meer overeen.

Terwijl zij nog zoo zaten, werd de deur geopend, en met zachten tred kwam eene slanke gedaante de kamer in, en bleef in den vollen maneschijn staan; hare armen

had zij over de borst gekruist, en een bleek gelaat blonk in het schijnsel, als of 't een beeld van wit marmer was, tegen een donkeren achtergrond.

Arm kind, wat heeft men u gedaan?

Bräsig ging de kamer uit, zonder iets te zeggen; Hawermann bedekte zijne oogen met zijne hand, als of hem iets pijn deed, pijn tot in 't binnenste van zijn hart. De slanke gedaante wierp zich naast hem neder: hare gekruiste armen openden zich om hem heen, en het bleeke aangezicht legde zich tegen het zijne aan. — Een geruimen tijd was het stil: eindelijk hoorde de oude man zachte liefelijke woorden in zijn oor klinken: „Ik weet wat gij voor recht houdt; ik ben uw kind — niet waar? — uw geliefd kind?” — Hawermann sloeg zijn arm om zijn lief kind. — „Vader, vader!” riep zij uit, „wij scheiden niet! — Mijn andere vader, die nu bij' God is, heeft het mij verteld, dat gij u niet van mij hebt willen scheiden, toen gij vol diepen kommer en leed waart, en de goede dagloonersvrouw mij bij zich houden wilde; nu zijt gij weder in kommer en leed, zoudt gij nu van mij willen scheiden? Zou ik u nu verlaten? — en zij drukte hem tegen zich aan en sprak zachtkens: „uw naam is mijn naam; uwe eer is mijne eer, uw leven is mijn leven.”

Veel is daar gesproken in den zachten maneschijn, in dat vertrouwelijke kamertje; maar wat, dat zal niemand verraden; want wanneer een trouwe vader en een lief kind met elkander raadplegen, voor 't geheele leven raadplegen, dan spreekt onze goede God daar mede in, en dat is niet voor de wereld, — 't is slechts voor die beiden.

Beneden, in de kamer der dominésvrouw, ging het anders toe. De dominésvrouw zat in haar leuningstoel en schreide bitter; de lieve goede vrouw was geheel verslagen. — Hawermann's ongeluk had haar diep geschokt:

maar, toen zij nu den vreeselijken strijd in de borst van het liefste meisje zelve moest opwekken, toen zij dien strijd zag uitbarsten, en daarna het vertrouwen van den moed in dat edele hart, in weerwil van smart en wonden, de overhand zag verkrijgen, toen was zij te moede, alsof zij moedwillig het geluk van haar pleegkind met voeten had getreden, en een innig smartgevoel, en verwijtingen, en hartzeer en medelijden deden haar hart breken, zoodat zij in de bitterste tranen moest losbreken.

Bräsig daarentegen had al zijn medelijden boven al afgedaan, hij had boven bij Hawermann al het mogelijke aangewend, om zijne woede over de menschelijke boosheid in te houden, en toen hij nu bij de dominésvrouw de kamer inkwam en, daar het donker was, hare diepe smart niet bespeurde, voer hij uit: „Entfaamte Jezuïterpakaadje! — Wat? — zoo'n mensch als Karel Hawermann is, dien wilt gij zijne eer en goeden naam ontrooven? — Dat's immers een stukje van den satan! — Dat is immers, alsof er een de kat vast houdt, en de ander haar prikt. — Vervloekt zal die" . . . „Bräsig, Bräsig, ik smeeek u," riep de goede dominésvrouw uit, „laat toch dat onchristelijk tieren!" — „Dat noemt gij een onchristelijk tieren? -- 't Komt mij voor als een gezang der engelen in 't paradijs, als ik 't met de schurkenstreken van dat jezuïterskanalje vergelijk." — „Bräsig, wij zijn niet als rechters over die menschen gesteld." — „Dat weet ik wel, jufvrouw! dat ik de stadsrechter niet ben en gij niet bij den ustitieraad behoort; maar, als er een pad voor mij op den weg kruipt, dan zult gij toch niet van mij verlangen dat ik ze voor een mooien karnaljevogel aanzie? — Neen, jufvrouw, eene pad is een pad, en Zamel Pomuchelskopp is de opperste pad, die haar gif op ons allen heeft uitgebraakt. — Wat zegt gij van zijne chikaneersels, die

hij nu weêr tegen mij heeft aangericht? Ziet gij, daar heeft hij bij 't ééne voetpad, dat, mag ik wel zeggen reeds duizend jaar naar den pastorij-akker loopt, een paal laten zetten, dat wij daar niet langs mogen, en hij heeft mij doen weten, dat hij mij, zoodra ik er langs kwam, mijne laarzen zou laten uittrekken, en mij in de sneeuw zou laten rondspringen, als een kraai. — Noemt gij dat eene christelijke handelwijs? — Maar 'k wil hem aanklagen. — Hoe kan zoo'n kerel mij voor een kraai uitschelden? — En domeneer Gottlieb moet hem aanklagen. — Hoe kan hij hem het voetpad verbieden? — En Jong'-Jochem moet hem aanklagen, want hij heeft verscheidene malen openlijk in gezelschap gezegd, dat jong'-Jochem een oude schaapkop was, en dat heeft jong-Jochem niet voor zoeten koek op te eten. — En gij moet hem aanklagen, dat hij een weduwenhuis bouwen moet, daar oude lieden mij verteld hebben, dat er daarover nog akten moeten bestaan. — En Karel Hawermann moet den jongen Heer aanklagen. — Wij moeten eene volledige revoluutsjoon tegen de jezuiters bewerken, en als 't naar mijn zin gaat, dan rijden we morgen aan den dag allen naar Gustrow naar de justitie-kanselarij en klagen 't heele gezelschap tegelijk aan; en dan nemen we een stuk of vijf advokaten meê, dat ieder zijn eigen heeft, en dan, wat mij betreft altijd maar, ju! ju! voort met het proces." — Had hij geweten, dat Louise 't meeste door de Jezuiters te leiden had, dan zou hij voor haar ook wel een advokaat meêgenomen hebben: maar van haar bitter leed had hij nog volstrekt geen vermoeden. — De goede dominésvrouw zocht hem nu te bedaren maar, dat was zoo gemakkelijk niet; hij wilde alles 't onderste boven keeren, en het ongeluk van zijn ouden vriend had hem zoo zeer geschokt, dat alles, wat hem anders kwelde, de gramschap over de hofjongens, het po-

dagra, en de oneenigheden bij 't kaartspel, er bij wegzonken. — „Daar kom ik hier,” riep hij, „om me te amuseeren, omdat het klubdag is, en ik dien ouden krates, dien peperhuisdraaier, dien Kurz, mijne drie daalders weêr wil afwinnen, die hij mij met zijne entfaante kaartenkijkerij heeft ontfutseld, en nu moet de drommel mij zijn sakkermentsch s perfectief voor de oogen houden, dat ik toch de laaghartigste, menschelijke slechtheden van heel dicht bij zou bezien! — Nu, dat heet ik mij amuseeren! — En, waarde jufvrouw, als gij 't niet kwalijk neemt, zou ik van nacht wel hier willen blijven, want van het malle boston komt toch niets, en 't zou wel goed wezen, dat ik op Karel's kamer sliep, van wegens de noodwendigheid zijner opmontering.” — De dominésvrouw antwoordde, dat dit haar zeer aangenaam zou zijn, en de avond ging voorbij onder verwenschingen van Bräsig, dien de dominésvrouw, zooveel zij kon, trachtte te doen bedaren. Hawermann en Louise kwamen niet beneden, en toen Bräsig boven, bij zijn' ouden vriend, kwam, was Louise niet meer dáár.

Den anderen morgen nam Bräsig afscheid, zeggende: „Verlaat er u op, Karel; ik wil zelf naar Pümpelhagen rijden en u uwe zaken bezorgen. Gij krijgt alles, al kriewelt het mij ook door 't gansche lichaam dat ik den drempel nogmaals betreden moet, waar zij u met zooveel gemeenheid verstooten hebben.”

Hawermann zette zich dien morgen neder en schreef aan Frans; hij deelde omstandig en naar waarheid mede, wat hem in den laatsten tijd in Pümpelhagen was wederwaren; hij schreef hem welk een verschrikkelijk einde de zaak genomen had; meldde hem de smadelijke verdenking, die op zijnen naam rustte, en besloot hiermede, dat hij en zijn kind overeen gekomen waren, zijn aanzoek te moeten afwijzen. Hij wilde met warmte en hartelijkheid schrij-

ven, van de vriendschap, die hij voor den jongen man gevoelde; maar 't kwam er niet vrij uit, zoo als anders, 't was alles zoo gedwongen! Ten laatste verzocht hij hem nog ernstig, hem en zijn kind aan zich zelven over te laten; zij beide moesten hun lot alleen dragen.

Louise schreef ook, en toen het dienstmeisje der dominés-vrouw, tegen den avond, den brief op de post bracht, stond Louise aan het venster en zag het meisje na, alsof het dierbaarste op aarde voor altijd afscheid van haar genomen had; zij zag naar de zon, die in 't westen onderging. „Nog stervend groet u hart en zin; gij voorwerp mijner min!” stond op haar gelaat te lezen. Maar, geen hooge blos overtoog hare wangen, gelijk gisteren; bleek stond zij daar, en toen de laatste zonnestraal achter de huizen was verdwenen, steeg een diepe zucht uit haar benauwde borst en toen zij zich omkeerde, stroomden bittere tranen langs hare bleeke wangen. — Die tranen vloeiden niet voor haar, maar voor zijn geluk.

Toen Bräsig bij de pastorijs kwam, liep de jonge dominés-vrouw hem al aan de deur te gemoet en zeide: „Och, oom Bräsig, 't is goed, dat gij komt; hier — neen, hier niet, in Pümpelhagen zijn vreeselijke dingen voorgevallen. — Dokter Strump is hier geweest, — onze Joris is gister avond plotseling zoo ziek geworden, — hij heeft geijld, — en toen liet ik den dokter, die naar Pümpelhagen was gereden, vóór aan 't dorp opwachten, — en hij heeft vreeselijke dingen verteld — hij eigenlijk niet, hij liet zich alles slechts met moeite uitvragen, maar zijn koetsier heeft het verteld, dat, — och! kom binnen, hier tocht het zóó!” en daarmede trok zij hem de kamer in. Hier vertelde zij hem dan nu, dat de menschen zeiden, dat haar lieve oom Hawermann op Axel had geschoten en toen weg was gegaan; niemand wist waarheen, maar waarschijnlijk toch, om zich van 't leven te berooven. —

Bräsig troostte haar, door het bericht van Hawermann's leven, en praatte haar het verhaal van het schieten uit het hoofd; hij vroeg echter, hoe 't met den jongen Heer ging, en toen hij hoorde dat Strump de zaak niet gevaarlijk vond, ging hij naar Joris, die blijkbaar een aanval van longontsteking had. — 't Was nu middelerwijl mid-dag geworden, en hij moest zich dus gereed maken, om naar Pümpelhagen te rijden, om de zaken van Hawermann te halen, terwijl hij genoodzaakt wás, naar een anderen koetsier om te zien.

Hij vroeg in 't dorp rond; niemand wilde hem rijden en de zaken helpen laden; de één had dit voorwensel, de ander dat; eindelijk wilde hij zelf al voor koetsier spelen, toen zeide de oude wever Rührdanz: „Ja, 't kan me dan ook niet schelen, wat hij daarvan te zeggen heeft; als hij 't verkiest, en hij wil op mij schelden, dan kan hij 't doen, ik rijd met u, Heer Entspekter.” — Bräsig sprak hierover verder niet en was maar blij, dat hij iemand gekregen had, die hem bij het opladen behulpzaam wilde zijn, en zij reden weg. — „Rührdanz,” vroeg Bräsig nu, „wat woudt ge met dat schelden zeggen?” — „Wel, mijnheer, hij heeft het ons allemaal laten verbieden, dat wij afsluut geen werk voor de pastorie zullen doen, we mogen niet eens een boodschap voor den domeeneer doen.” — „Wie heeft jelui dat verboden?” — „Wel, hij, onze Mijnheer Pomuchelskopp.” — „Entfaamte Jezuit!” sprak Bräsig bij zich zelve. — „Als we het deden, heeft hij ons gezegd, dan konden we van den winter ons vee met zaagsel voeren; hij gaf ons geen' handvol hooi, of stroo; en verwarmen konden we ons met tichelsteenen, want van hout en turf zou niet veel sprake zijn.” — Brasig ergerde zich, dat hij zwart werd, maar de oude man was nu aan 't praten en draafde verder door: „en zie! voor hem moeten we altijd maar klaar staan,

bij dag en bij nacht. Ik ben 't heele feest al weêr voor hem uitgeweest en gister avond, klokke tien, ben 'k pas t'huis gekomen." — „Waar zijt ge dan heen geweest?" „Wel, naar Ludwigslust, naar den spoorweg." — „Wat hebt ge daar dan gedaan?" — „Ei, gedaan heb ik er niks." — „Wel, ge hebt er toch zeker zaken gehad?" — „Ja wel, zaken had ik; maar daar kwam niks van, want hij had geen pampieren." „Nu, wat was dat dan?" — „Wel, zie! daar sturen ze van het goed om mij; ik moest een ram naar den spoorweg rijden; nu, dat doe ik en kom er ook goed met hem aan. — Nu staat daar een kerel aan den spoorweg, die zag er mij wel uit, of hij er bij hoorde; ik zeg alzoo tegen hem: goê'n morgen, zeg ik, hier is hij. — Wie? vraagt hij. — De ram, zeg ik. — Wat moet hij? vraagt hij. — Wel, dat weet ik ook niet, zeg ik. — Geen' pampieren? vraagt hij. — Neen, zeg ik, pampieren heeft het beest niet. — Dommerik! zegt hij, ik vraag niet of de ram geen pampieren heeft. — Maar of jij zelf geen pampieren hebt. — Wat? zeg ik, of ik? — wat heb ik pampieren noodig? Ik mot hier toch niet afgeleverd worden. — Zie! daar werd me die kerel onbeschoft, en liet er mij eerst uitgooien, en toen gooide ze me den ram achterna, en toen stonden we samen, de ram en ik, voor den spoorweg — Huüü! zei dat gekke ding; dáúr ging het heen! en wij met ons beiden stonden daar: hij had geen pampieren, ik had geen pampieren, maar wat moest ik doen? Ik laadde hem weêr op en reed weêr met hem naar huis. En toen ik gister avond t'huis kwam, toen begon 't grootste leven pas; ik dacht dat onze Mijnheer mij woû opvreten, zoo ging hij te werk. Maar wat weet ik het? Als hij pampieren moest hebben, dan hadden ze hem die ook moeten meêgeven. — Maar zooveel weet ik, als onze Mijnheer niet zoo'n groote Mijnheer was, en als hij niet door de grooten ondersteund werd,

en als wij 't allen oprecht ééns waren, dan zouden we hem wel eens een poets bakken. En zijn oud, lang mager wijf is nog duizendmaal slechter, dan hij zelf. — Heeft zij de meid van mijn' ouden vader Kopp-hengst in 't voorjaar niet half dood geslagen? — Drie-maal heeft ze de deern met den bezemsteel geslagen en heeft ze in de schuur opgesloten en heeft ze honger laten lijden, en waarom? — omdat de havik een kuiken had weggenomen. — Wat kan die arme deern het helpen, dat de havik kuikens wegneemt, en wat kan ik het helpen, dat ze mij geen pampieren gegeven hebben?" — Bräsigt hoorde dit alles aan, en hij, die gisteren nog eene geheele revolutie tegen Pomuchelskopp wilde bewerken, zweeg heden dood stil, want hij zou 't zich zelve nooit vergeven hebben, zoo hij door het minste onbedachtzame woord, werklieden tegen hunnen heer had opgehitst — Zoo kwamen zij dan in Pümpelhagen aan en hielden voor de Inspektorswoning op. — Met een grooten sprong kwam Frits Fridelfitz het huis uit, en naar Bräsigt toelopen en riep: „Heer Inspektor, Heer Inspektor! Ik kon 't waar-achtig niet helpen; Marie Möllers heeft het boek uit domheid meê ingepakt, en toen ik mij in Demmin wilde aankleeden, viel het boek mij in de hand." — „Wat voor een boek?" vroeg Bräsigt driftig. — „Lieve hemel! het boek van Hawermann, en daardoor moet al het spektakel gekomen zijn." — „En dat boek," riep Bräsigt en hij pakte Frits bij zijn' kraag en schudde hem, zoodat zijne tanden klapperden, — „dat hebt gij, entfaamte windhond, meê naar Demmin genomen?" en hij gaf hem een schop naar de deur toe: „naar binnen jij! Geef hier dat boek!" — Bevende bracht Frits het boek te voorschijn. Bräsigt rukte het hem uit de hand: „entfaamte windhond! Weet gij, wat gij hebt uitgericht? — Den man die u met liefderijkheid tot een mensch heeft willen maken,

die al uwe domheden met eene zijden mantel bedekt heeft, dien hebt gij verruwend, dien hebt gij in de schandelijkste dikkadentie gebracht."

„Heer Inspektor, Heer Inspektor!" riep Frits en hij zag doodsbleek, — „ach, goede hemel, ik kan het toch niet helpen, Marie Möllers heeft het boek immers ingepakt, en ik ben heden in twee uren van Demmin naar hier gereden, om het toch maar zo spoedig mogelijk terug te geven." — „Marie Möllers!" riep Bräsigt „wat hebt gij met Marie Möllers te doen? — O! — als ik uw vader, of uwe moeder, of zelfs maar uwe tante was, dan zou ik u willen ranselen, dat gij als een eekhoorentje tegen den muur op zoudt loopen. — Wat hebt gij met Marie Möllers te doen? En denkt gij door hollen op den weg uwe dwaasheden weder goed te kunnen maken? Moeten de onschuldige dieren ook nog voor jou lijden? Maar nu, kom jij eens meê, kom jij eens in 't verhoor bij de genadige vrouw! Daar moet gij eens vertellen, hoe de zaak is toegegaan, en dan kunt ge eens mooi met Marie Möllers pronken." Dit zeggende ging hij vooruit en trok Frits langzaam achter zich aan, die een kleur had als karnemelk en wiens hart vol treurigheid was.

„Dien mij met dien jongen mensch eens aan, bij de genadige vrouw," zeide Bräsigt tot Daniël Sadenwater, toen zij op het voorplein waren gekomen, en hij wees op Friddefitz. Daniël maakte zoo'n halve buiging en ging; Frits stond dáár als boter in de zon, en zette een gezicht, zoo benauwd, als er sedert de schepping nog maar zelden door iemand gezet was.

Bräsigt stond geheel krom in den hoek, hij had het boek onder den arm geklemd en trok beurtelings aan zijne linksche en rechtsche laarzenriemen, opdat hij zijne gele kappen, tot boven aan toe, in 't oog mocht doen loopen.

Toen de genadige vrouw kwam en vóór hem uit in de huiskamer ging, volgde hij haar, geheel rood door inwendige ontroering en door 't bukken, en Frits kwam doodsblijk achteraan. — „Gij verlangt mij te spreken, Heer Inspektor?’ vroeg de jonge vrouw, en zag eerst Bräsig en daarna Fridelfitz in 't gezicht. — „Ja, genadige vrouw, maar in dit opzicht wilde ik u vriendelijk verzocht hebben, of gij eerst dezen apothekerszoon, dezen . . . — „entfaamten windhond,” wilde hij zeggen, maar hij hield zich in, . . . jongen mensch zoudt willen aanbooren; hij heeft u fraaie geschiedenissen te vertellen.” — De jonge vrouw wendde zich thans met een vragenden blik tot Frits, en de arme jongen begon nu wat te stamelen, hij werd dan rood, dan bleek, en vertelde zoo ongeveer wat er had plaats gehad; slechts den naam van Marie Möllers verzweg hij, en besloot het verhaal, zeggende, „en zoo is het boek toen door vergissing in mijn mantelzak gekomen.”

„Voor den dag met Marie Möllers!” riep Bräsig daar tusschen in, „de waarheid moet eindelijk aan 't licht komen!” — „Ja,” zeide Frits, „Marie Möllers had het ingepakt; ik had dien dag zooveel te doen.” — De jonge vrouw werd zeer onrustig en vroeg: „dus zou dat alles slechts een rampzalig toeval geweest zijn?” — „Ja, genadige vrouw, zóó is het,” sprak Bräsig, „en hier is het boek, en hier, op de laatste bladzijde staat de afrekening van Hawermann, en hij krijgt nog, behalve zijn salaris, circa 400 daalders; en in orde is het en 't zal ook uitkomen, want Karel Hawermann verrekenet zich niet en was mij zelfs van jongs af in de nauwkeurigheid van het rekenen de baas.” — De jonge vrouw nam met bevende hand het boek aan, en toen zij, zonder iets daarbij te denken de getallen op de laatste bladzijde overzag, kwam bij haar de gedachte verward in het hoofd op: in deze zaak was Hawermann onschuldig; waarom niet in de an-

dere, aan welke zij zelve nooit geloofd had? De vertelling van Frits kon niet zoo verzonnen zijn, en dan had zij den man het grievendste onrecht gedaan; — maar toch, hij had op haren man geschoten! Daarin vond zij eene soort van verontschuldiging, en zij zeide: „Maar om 's hemels wil, hoe kon hij toch op Axel schieten?” — „Genadige vrouw,” zeide Bräsig, en hij trok zijne wenkbrauwen in de hoogte en nam zijn ernstigste voorkomen aan: „dat zijn, met uw welnemen, schandelijke leugens; de jonge Heer heeft op hem aangelegd, en toen Hawermann hem het geweer heeft willen ontnemen, is het afgegaan; dat is de geheele zaak, en ik weet alles, want hij heeft het mij zelf verteld, en mijn vriend Hawermann liegt niet.” — Goede God, dat wist zij, en zij wist ook dat zij dit van haren man niet zeggen kon; in 't eerst, in de eerste aandoening, had hij zelf immers ook gezegd, dat Hawermann op hem geschoten had. — Zij ging zitten en legde de hand op hare oogen en wilde zich bedenken, maar 't ging niet, zij herstelde zich echter met moeite en sprak: „gij zijt zeker gekomen, om het geld voor den Inspektor in ontvangst te nemen; mijn man is te zwak, ik durf hem nú daarmede niet lastig vallen; ik zal het zenden.” — „Nee, genadige vrouw, daarom ben ik niet gekomen,” antwoordde Bräsig en rekte zich hooger uit; „ik ben naar hier gekomen, om de waarheid te zeggen; ik ben naar hier gekomen, omdat ik mijn' vriend, die voor zestig jaren mijn speelkameraad geweest is, verdedeeren wil.” — „Dat behoeft gij niet te doen wanneer uw vriend een goed geweten heeft, en ik geloof dat hij het heeft.” — „Daaruit zie ik, genadige vrouw, dat gij de menschelijke natuur maar slecht kent. De mensch heeft twee gewetens; het ééne zit binnen in hem, en dat kan hem geen duivel ontnemen, maar het andere zit van buiten op hem, en dat is zijn goede naam, en dien kan elk ontnemen, als

hij invloed heeft en slim is, en hij kan hem dood maken voor de wereld, want de mensch leeft niet voor zich alléén, hij leeft ook voor de wereld. En met het kwaad gerucht is 't, zoo als met een' distelstengel, dien de satan en zijne medehelpers in onzen akker zaaien; die staat daar, en hoe beter de grond is, des te krachtiger groeit hij en bloeit en schiet in 't zaad, en als de kop rijp is, dan komt de wind — niemand weet, vanwaar hij komt en waar hij heen gaat — en die draagt de pluizen van den distelkop over 't veld, en het volgende jaar staat het gansche veld vol, en de menschen staan daar en schelden op het veld, en niemand wil er aan, om het onkruid uit te trekken, want zij willen geene doornen in hun vingers krijgen. En gij genadige vrouw, zijt ook voor de doornen bevreesd geweest, toen mijn oude vriend als een bedrieger en dief uit uw huis gejaagd is, en dat wilde ik u zeggen, en ik wilde u zeggen dat dit mijnen Karel Hawermann het meest gegriefd heeft. — En nu vaarwel! Verder wilde ik niets zeggen." En hierop ging hij de deur uit; Frits slofte hem achterna. En Frida? — Waar was de jonge, kloeke vrouw, met hare heldere oogen, met het scherpe verstand, die alles zoo duidelijk en kalm doorzag? — Dat was niet meer de vrouw van voorheen; hare verstandige bedaardheid was nu door angstige onrust vervangen, en over haren helderen blik had zich eene schaduw verspreid, die haar wilde verblindere, in de rondte te zien. „O!" riep zij uit, „alzo, ook weder niet waar! Alzo zijn al deze verdenkingen slechts voortbrengsels van leugen, van zelfmisleiding en van de onwaardigste zwakheid! En mijn angst voor hem, mijne liefde voor hem, moesten mij tot eene medeplichrige maken; ik moest het eerlijkste hart, dat voor mij klopte, ter dood toe verwonden! — Maar, ik wil het hem zeggen!" Met deze

woorden sprong zij op, „ik wil het weefsel waarin ik verstrikt ben, verscheuren!” Doch, machteloos ging zij weder zitten zeggende: „neen, thans niet: ik kan het niet doen; hij is te zwak.” — Ach, zij had wel gelijk, onwaarheid en leugen leggen zich in een wijden kring ook om het oprechtste hart en komen al nader en nader en sleepen het in hunnen maalstroom mede, totdat het er niet meer uit weet te komen! — — namelijk, wanneer de kalme bedaardheid verloren, en het bedachtzaam overleg te gronde gegaan is.

Toen Bräsig bij zijn wagen kwam, had Rührdanz met behulp van Christiaan Degel en nog iemand, de goederen bijna reeds opgeladen, en wat er nog aan ontbrak, vond ook spoedig nog eene plaats. Bräsig wilde nu bij Rührdanz op den wagen klimmen, toen Frits Fridelfitz hem vasthield, zeggende: „Heer Inspektor, ik bid u, zeg aan den Heer Hawermann, dat ik het niet helpen kan.” — Bräsig wilde hem juist nog eens duchtig doorhalen, maar toen hij het bedroefde gezicht van Frits zag, deed het hem ook leed en hij antwoordde: „ja, ik wil het doen, maar verbeter u.” — Daarmede reed hij weg. — „Heer Entspekter,” zeide Rührdanz, na een poos; „’t gaat mij wel niks aan, en ’t is ook maar, dat ik er eens van spreek; — maar, wie had dat gedacht! — Ik meen hier met Menheer Hawermann.” — „Wat meent ge?” — „O, niks niemendal. — Ik meen maar, dat hij zoo op stel en sprong weggegaan is, en dan met dat schieten!” — „Och loop, dat is alles maar gekkenpraat,” zeide Bräsig kortaf. — „Dat zeg ik ook, Heer Entspekter; maar de stalknecht Christiaan, die stond er bij, toen wij oppakten, en die zei zoo, ’t heele leven was maar van de sakkermentsche pampieren gekomen, omdat Menheer Hawermann geen rechte pampieren had kunnen toonen. — Ja, dat zeg ik ook maar; met die vervloekte pam-

pieren!" — „Hawermann's papieren zijn best in orde." — „Ja, dat zeg ik ook, Heer Entspekter, maar met dat gekke schieten! Van morgen vertelde onze jonge heer Gustaaf dat al door 't heele dorp rond." — „Gustaaf," riep Bräsig, in woede uit, „is een bengel als een jonge hond! Een bengel, die nog niet droog is achter de ooren!" — „Dat zeg ik ook, en neem me niet kwalijk, Heer Entspekter; maar hij is nog de beste van den heelen boel daar op 'het goed. Want, zie! daar is nou de oude Heer, — nu! Orndt, zijn zusters zoon was verleedene week hier, en die is uit het Pruisische bij Anklam van daan, en die zeide maar, dat onze Menheer, altijd menschenvel aan zijn' stok had zitten, zóó had hij onder de lieden gerauseld; maar wat de Pruisen zijn, die willen dat nu niet meer zoo afwachten, en dan zijn de menschen altijd naar het landgraafs-ambt, of naar het landraadsambt, ik weet ook niet, hoe dat ding hiet, — heengegaan, en hebben hem daar aangeklaagd, en de Landgraaf moet hem ook leelijk beet gehad hebben. — Ik woû, dat we ook zoo'n Landgraaf in de buurt hadden want de justitie-kanselarij is veel te ver. „Ja," riep Bräsig, op knorrigen toon, „als ge zoo'n Landraad hadt, dan hadt ge ook wat moois." — „Dat zeg ik ook, Heer Entspekter; maar eenmaal heeft hij 't te grof gemaakt; toen heeft hij eene vrouw, die in gezegende omstandigheden was, kreupel gesagen, en, neem 't me niet kwalijk, Heer Entspekter, dat houd ik voor een heel gemeen ding. Dat heeft dan ook de koning te weten gekregen en heeft toen bevolen, dat hij levenslang naar Stettin moest, om kogels te sleetpen. Nu, toen is zijne oude, lange sloerie naar den koning gewaest en heeft een voetval gedaan, en de koning heeft hem dat ook kwijtgescholden: maar, onder de voorwaarde, dat hij levenslang een ijzeren ring om den hals moet dragen, en elken herfs:

vier weken lang in Stettin kogels sleepen, — dezen herfst is hij er ook weêr heen geweest, — en dat hij uit het land moest; en zoo is hij dan hierheen gekomen; maar, zeg gij nu eens, Heer Entspekter, als hij hier nu weggejaagd wordt, waar blijft hij dan?" — „Wat mij betreft, in 't land waar de peper groeit!" riep Bräsig. — „Ja, dat zeg ik ook, Heer Entspekter; maar neem 't me niet kwalijk, ik geloof, dat ze'm dáár ook niet nemen, want zie! — geld heeft hij genoeg, om er voor zich wat te koopen — maar hoe ziet het er met zijn pampieren uit? Want als die koning dáár zijn pampieren te zien krijgt, en daarin leest, dat hij een ijzeren ring om den hals heeft, en dat hij alleen dáárom altijd zoo'n leelijke, dikke, stijve das om zijn' hals bindt, dan zal hij zich ook niet met hem willen bemoeien." — „Wel, dan zult ge hem wel moeten houden," zeide Bräsig. — „Ja, dan is 't wel niet anders; dan moeten we'm wel houden, dan zijn we wel aan hem getrouwd. — Ju! ju!" riep hij en reed in vollen draf door Gürlitz, en Bräsig verzonk in diepe gedachten. — Wat was het toch zonderling in de wereld! zoo'n kerel, die zoo slecht ter naam en faam stond, die was in staat, om zulk een rechtschapen, eerlijk man zijn goeden naam te ontnemen, en de wereld geloofde dien slechten kerel meer, dan den braven man. Want hij hield het voor zeker, dat Pomuchelskopp achter de zaak zat; en, dat hij alles in het werk stelde, om zijne leugens in omloop te brengen, bewees hem Gustaaf's vertelling. — „'t Is schandelijk," zeide hij, toen hij in Rahnstadt voor 't huis der dominésvrouw afstapte, maar wacht, Zamel! ik heb je al gedwarsboomd met den pastoriakker, — ik zal 't nog wel meer doen; in de eerste plaats wil ik je nu aanklagen wegens dat: kraai!"

TWEE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Waarom de Rahnstadters op Nieuwjaar 1846 veel haring moesten eten. — Van koken en babbelen, geruchten en gerechten. — Van schoenmaker Bank's koude voeten en het Rahnstadter veemgericht. — Hoe de beide vette oesters van zelve opengingen, en Mevrouw Hochheim het mondwerk van de koopmansvrouw Kromhoorn moest tegenhouden. — Waarom de beide, oude, grijze advocaten losbarstten, en de kleine jufvrouw Anna begon te schreien. — Frans kan wachten en komt weder.

De nieuwjaarsdag van 1846 was gekomen en bracht zijne zegenwenschen, en de Rahnstadters féliciteerden elkander op de koude straat en in de warme kamers, al naar dat het uitkwam; sommigen sliepen tot het bijna middag werd en aten veel ingelegden haring van wegens het oudejaars-avond vieren, en veel werd er onder de jonge lieden verteld van 't één en van 't ander, wat er gisteren op het bal was voorgevallen, en de oude lieden zaten bij elkaar en vertelden ook wat; juist niet, wat op het bal, maar wat er in de wereld gebeurd was. En daarbij was dan de geschiedenis van Hawermann en den Heer von Rambow een hoofdschotel, die overal werd opgezet; en gelijk ieder huis zijne eigene kokerij heeft, zoo heeft het ook zijne eigene babbelarij . . .; den éénen bevalt het gerecht zóó, en den ander zóó; en ieder maakt het naar zijn' smaak ge-

reed, en verzoekt er zijn buurman op, als gast; en Slusbr en David kwamen overal ongevraagd te gast, en de één strooide zijn' peper en de ander zijn knoflook over 't gerecht. En zoo was dan weldra voor de stad Rahnstadt en de omstreken eene geschiedenis en een gerecht bij elkander gebracht, dat iedereen moest behagen, want iedereen had er zijne lievelings-specerijen aan toegevoegd. Hawermann had reeds voor jaar en dag zijne beide heeren bedrogen, en gruwelijk veel geld bijeen geschraapt, weshalve dan ook de jonge Heer von Rambow altijd noodwendig in geldverlegenheid moest verkeerren; met den daglooner Regel had hij den diefstal voor de helft gedeeld, hij had hem uit dien hoofde ook laten loopen en hem door een attest voortgeholpen. Of Jochem Nüszler het plan tot dit alles had beraamd, wisten sommigen nog niet met zekerheid. — Maar ten laatste had de zoon van den apotheker Friddefitz, die een bijzonder geestig en verstandig jong mensch was, zijne listen ontdekt, door dien hij eens heimelijk het boek van Hawermann had doorgezien en daarin de geheele bedriegerij woord van woord had gevonden. Hij had dit nu aan de huishoudster, Marie Möllers, verteld, en die twee waren overeengekomen, dat Friddefitz het boek in bewaring moest nemen, tot dat Hawermann weg was, en dat had de verstandige jonge man ook gedaan en hij had het mede naar Demmin op reis genomen, terwijl hij het later aan den Heer von Rambow wilde overhandigen. — Doch nu had Hawermann den anderen dag het boek gemist en was op het denkbeeld gekomen, dat de Heer von Rambow het zich had toegeëigend; hij was dus naar hem toe gegaan en had hem gezegd, dat hij een' schurk was en dat hij hem zijn boek weder moest geven, en toen de jonge Heer dat niet had willen doen, had hij hem een geweer op de borst gezet. Dat had de jonge Heer niet willen dulden, hij had naar het geweer gegrepen, en toen

was 't afgegaan, en de Heer von Rambow lag nu op den dood. Hawermann moest zich echter in de stad heimelijk verborgen houden.

Zóó was ongeveer de geschiedenis, die de Rahnstadters bij elkaâr hadden gebracht, en iedereen verwonderde zich slechts, dat de burgemeester zulk een gevaarlijk mensch niet in boeien liet klinken.

Nu waren er toch gelukkig twee verstandige menschen in de stad, die dit verhaal niet als wáár wilden aannemen; de één was Mozes; hij zeide, toen David hem de zaak vertelde, slechts dit: „David, je bhent te dom!” en ging aan zijne affaire; de ander was de burgemeester zelf, hij schudde het hoofd en ging ook aan zijne affaire.

De rektor Baldrian ging niet aan zijne affaire, want hij had vacantie, en zeide, als de geheele stad het zeide, dan moest er wel wat van aan zijn, maar zooveel wilde hij zeggen en daarop wilde hij het heilig Avondmaal wel nemen, dat de schoonvader van zijn Gottlieb, Jochem Nüzler, niet mede in 't komplot was. — Kürz zeide; 't was alles mogelijk, maar hij zou 't van den ouden Hawermann nooit gedacht hebben; maar de ééne mensch kon den ander niet in 't hart zien; intusschen moest hij toch zeggen, dat hem ééne zaak onwaarschijnlijk voorkwam, namelijk, dat Frits Friddelfitz met zoo veel doorzicht gehandeld had, en daarom hield hij het er voor, dat de zaak zich eenigszins anders had toegedragen. De apotheker, daarentegen, geloofde juist uit dien hoofde aan de zaak, omdat zijn Frits daardoor geroemd werd, en hij vertelde de geschiedenis in de stad rond, om zijn' lieven zoon aldus in eere te brengen.

En zoo zonderling kan het loopen in de wereld, juist op den tijd toen de roém van Frits door de geheele stad verkondigd werd, stond hij zelf voor den vreeselijken misdadiger, voor Hawermann, met een arme-zondaarsgezicht en hij

smeekte hem bij alles wat hem dierbaar was, dat hij hem zijn misdrijf zou vergeven; hij had het niet met opzet gedaan. Hawermann streek hem over 't sluike haar en zeide: „wees maar bedaard, Friddelfitz! — Maar onthoud dit ééne: menige goede handelwijs heeft in de wereld slechte gevolgen, en menige slechte daad, heeft goede gevolgen; maar voor de gevolgen behoeven wij niet in te staan; die liggen in eene andere hand, en de gevolgen maken eene handelwijs niet goed of slecht. Hadt gij niet slecht gehandeld, toen gij mij met de graanrekening bedriegen wildet, dan behoefde thans uw geweten u geene verwijtingen te doen, en gij hadt niet noodig, zóó voor mij te staan. Ik vergeef het u echter, en neem nu hier de quitantie over het geld mede, en word een brave kerel! En nu adjuus!” — Hij gaf hem de quitantie, want de genadige vrouw had hem zijn salaris en zijne voorschotten door Frits gezonden.

Frits ging naar 't logement, waar zijn paard stond. — Daar waren vele lieden bijéén, en allen kwamen naar hem toe, met de vraag: „Wel, hoe is het? — Dat hebt gij goed gemaakt! — Is 't niet den Heer von Rambow gevaarlijk? En leeft hij nog?” — „Mijn hemel, laat Mijnheer Friddelfitz toch vertellen!” „Zeg eens . . .” „Kom, zeg eens, hebben ze Hawermann al?” — Frits was echter volstrekt niet tot vertellen gestemd; hij mocht ook zijne eigene dwaasheden niet aan 't licht brengen; hij sloeg er zich dus met algemeene gezegden door en steeg te paard, en de Rahnstadters zeiden ailen uit éénen mond, dat hij een zeer bescheiden jong mensch was, die zijn eigen lof niet wilde verkondigen.

Hadden de Rahnstadters nu al om Frits en zijn nieuwtijdingen heen gezeten en rond gedraaid alsof hij een stroop-tonnetje was en zij de vliegen, zoo zou dat nog wel honderdmaal erger worden; deze nieuwjaarsdag zou tot een

waren nieuwsdag worden. — Ter nauwernood was Frits de deur uit gereden, of er kwam een wagen voor 't logement rijden, — de Heer reed zelf, en de koetsier zat achter op het bankje — en de Rahnstadters drukten hunne neuzen tegen de vensterruiten plat, om te zien, wie dat toch was. — „Hij komt mij heel bekend voor,” zeide de één. — „Ja, 'k heb hem ook al meer gezien,” zeide de ander. — „Is dat niet. . . .?” begon de derde. — „Och wat!” zeide Bank, de schoenmaker, „die gij meent, die is het niet.” — „Ik weet het,” sprak de kleermaker, Wimmersdorp, „ik heb menige jas voor hem gemaakt, dat is Mijnheer von Rambow, die nu daar achter Schwerin op Hoog-Selchow woont, de neef van den Pümpelhager.” — „De kleermaker heeft gelijk, dat is hij ook.” — „Dat is hij ook.” — „Past op! die komt wegens de geschiedenis.” — „Dat moet hij ook, want de Pümpelhager, die bedlegerig is, die kan immers voor niets zorgen. Ge zult zien, deze zal de zaak wel aanpakken.” — En toen Frans de kamerdeur inkwam, om zijn pels af te leggen, stonden de Rahnstadters allen, met den rug naar 't venster, met den rug naar de kachel, met den rug naar den muur, en zij keken allen naar 't midden van de kamer, waar Frans stond, en hadden in een omzien een spinneweb van nieuwstijdingen rondom hem getrokken, waarvan alle draden naar 't midden toeliepen, waar hij als eene hulpelooze vlieg in zat.

Frans ging de kamer uit, sprak een paar woorden met den huisknecht, en ging toen den weg naar de markt op. — „Johan,” riep de één, hem uit het venster toe, „wat heeft hij gezegd?” — „Och,” antwoordde Johan, „hij vroeg maar naar den burgemeester, of die t' huis zou zijn.” — „Hebt ge 't gehoord, hij heeft naar den burgemeester gevraagd. Die maakt ernst van de zaak.” —

„Johan,” vroeg een ander, „zei hij anders nog wat?” — „Ja, hij vroeg, of de domeneersvrouw, die hierheen getrokken is, niet naast koopman Kurz woonde.” — „Haha! Merkt ge 't wel? Bij de domeneersvrouw heeft de Inspektor zich zeker verstoppt. — Adjuus!” — „Vader Wimmersdorp, waar wilt gij heen?” — „Och, ik wou maar eens naar koopman Kurz.” — „Wacht, ik ga meê.” — „Dat's ook waar,” zeide een ander, „bij Kurz kunnen we alles 't beste zien.” — „Ja, we willen bij Kurz gaan!” — En 't duurde niet lang, of de winkel van Kurz, was zoo vol klanten, als hij n lang niet gezien had, en een ieder dronk een' borrel, ook wel twee, en Kurz sprak bij zich zelve: „Goddank! dat nieuwe jaar begint heel mooi.” — Na eenigen tijd kwam Frans van de markt terug en ging, voorbij den winkel van Kurz, op de huisdeur der dominésvrouw aan. — „Wat? heeft hij geen politie-agent bij zich?” vroeg er één. — „Ja, Höppner is niet t' huis, die haalt van daag een varken voor zich, van Pribbenow.” — „Ja, daar komt het dan ook zeker van daan.” — „Hoe zal de oude Enspekteur wel te moede zijn, als hij hem nu zoo overvalt?” zeide Wimmersdorp. — „Kinders! mijne voeten worden hier zoo koud,” sprak de schoenmaker Bank, „ik ga naar huis.” — „Wat? Ge zult toch wel kunnen wachten, totdat de zaak voor 't gerecht komt,” zeide de schrijnwerker Thiel. — „Weet ge wat?” hernam Bank, „'t komt mij zoo voor, dat er aan de heele historie geen woord waar is.” — „Wat? Gij hebt mij toch alles, van morgen zelf verteld,” zeide Thiel. — „Ja, dat is wel zóó, maar wat men 's morgens zegt, zegt men 's avonds niet; ik heb over de zaak sedert dien tijd nagedacht.” — „Dat wil zeggen, gij hebt er koude voeten van gekregen,” zeide Wimmersdorp.

Allen lachten. — „Dat 's een laffe aardigheid!” zeide

de schoenmaker, „en de heele historie is maar dwaasheid; de oude Enspekter heeft zoo lang bij mij laten werken, en altijd heeft hij zijne rekening prompt betaald, en hij zou nu, op zijn' ouden dag tot stelen en schieten en zulke zaken gekomen zijn?” — „Och, wat praat gij! Als de heele stad het toch zegt?” — „Wat, de heele stad? — Hier staat Mijnheer Kurz, vraagt het hem, of hij hem ook niet altijd eerlijk betaald heeft? Vraagt het den man, wat die daarvan zegt?” — „Wat ik daarvan zeg? ik zeg in 't geheel niets,” antwoordde Kurz; „maar gelooven kan ik het niet, en ik heb er mijne eigene redenen toe.” — „Nu hoort ge 't?” — Ja, dan kan 't ook wel mogelijk wezen.” — „Ja, ik heb dadelijk gezegd, dat die zaak mij wel wat vreemd voorkwam.” — „Wel,” sprak Wimmersdorp, bij mij heeft hij niet laten werken; ik zie niet in, waarom ik er niet aan gelooven zou.” — „Wel, snijdertje! laat je toch niet uitlachen!” — „Ja, jongens, lacht den snijder maar uit!” — „Nu wil ik jelui wat zeggen,” sprak Bank en sloeg op de toonbank, — „komt allen hier — Mijnheer Kurz, laat ons nog eens inschenken, — nu willen wij allen op het welzijn van den ouden, braven, eerlijken Inspektor klinken.” — En zij deden het en gingen met eene betere meening van Hawermann naar huis, en de oude man was bij hen, met uitzondering van den kleermaker Wimmersdorp, volkomen in zijn' goeden naam hersteld. — Waarom? — Omdat Bank, de schoenmaker, koude voeten gekregen had. — Van zulke omstandigheden hangt dikwerf de goede of slechte meening af. Hier behield nu de goede, de overhand; maar, wat heeft eene goede meening van een paar eenvoudige handwerkslieden te beteekenen, tegenover die heimelijke, onzichtbare macht, die in elke kleine stad het lot van elk der menschenkinderen bepaalt en de verwarde draden van zijn geluk en ongeluk in de hand houdt,

en hem daaraan regeert, en hem op dien draad laat dansen, juist gelijk zij het wil? — Ik meen het geheime gericht, hetwelk de vrouwen in stille avonduren, bij breiwerk en theepot, uitoefenen. Daar wedervaart-iederem zondaar wat hem toekomt, daar wordt hij met de breinaalden geprikt, met de suikertang geknepen, met de spiritusvlam gebrand.

Wat gingen het Rahnstadter-vrouwen-kransje de goede meening en de koude voeten van Hans Bank aan? Wat Hawermann's betaalde rekeningen? — Deze rechters gingen met meer ernst te werk: zij onderzochten, vóór alle dingen, zeer verstandiglijk, — zooals de juristen 't noemen, — de antecedenten, en daarin bevonden zij de zaak vrij zwak voor Hawermann, voor Louise, voor de dominésvrouw, zelfs voor Bräsig. — Maaltje en Saaltje Pomuchelskopp hadden, — zooals de diplomaten 't noemen, — naar alle kanten henen getranspireerd; hier een enkelen droppel en dáár een enkelen droppel; Slusuhr had die kostbare parelen te zamen gevat en had ze, — zooals de geleerden 't noemen — onder één gezichtspunt gebracht, en zelfs David had er eenige kruimels aan toegevoegd, en zoo kon het rechterlijk kollegie eene zeer juiste voorstelling maken van de liefde van Frans voor Louise, van de koppelarij van Hawermann en de dominésvrouw en van Bräsig's aporten dragen; — 't geen het dan ook voortreffelijk in toepassing bracht.

Juist toen de voorloopige vragen waren afgedaan, kwam Mevrouw Hochheim, de gade van een stedelijken ambtenaar, met de koopmansvrouw, jufvrouw Kromhoorn, de deur in, en zij kregen nu van de gastvrouw een vriendelijk verwijt, dat zij zoo laat waren gekomen. — Nu, zij verontschuldigden zich een weinigje kort af, en zeiden niet veel van belang; maar toen zij gingen zitten, geschiedde dat met zulk eene deftigheid, en toen zij aan

't breien gingen, had daarbij zulk een gewichtig hoofdschudden plaats, dat het hooge gerechtshof wel heel dom had moeten zijn, zoo het niet gemerkt had, dat die wat bijzonders op het hart hadden. Het deed dus slechts zijn plicht toen het zoo zachtjes aan en langs bijwegen een weinigje hierop begon te zinspelen; maar Mevrouw Hochheim en jufvrouw Kromhoorn hadden zich op dit punt met wijsheid voorbereid, en knepen hare lippen op elkander als een versche oester, en welke messen het hooge gerechtshof er ook aanzette, de oester wilde maar niet opengaan. Zuchtende greep het gezelschap naar het breiwerk en weekte weder een paar beschuitjes in de thee, en met schrik bemerkten nu de beide oesters, dat hare dicht beslotene nieuwstijdingen oud konden worden en het beste nat er van zou kunnen bederven; daarom openden zij zich van zelve; en Mevrouw Hochheim vroeg aan de burgemeestersvrouw, of er dien middag niet een jong heer bij den burgemeester geweest was. — „Ja” antwoordde de burgemeestersvrouw, „de neef van den Heer von Rambow is bij mijn man geweest; wij hebben daarover straks al gesproken.” — „En wat wilde hij?” vroeg de andere weder. — „Hij wilde vernemen, hoe het onderzoek, wegens het gestolen geld was afgeloopen, en heeft ook gevraagd of er omtrent het voorgevallene in Pümpelhagen — gij weet wel, dat schieten — iets was aangegeven.” — „En wat verder?” vroeg Mevrouw Hochheim, stijf op haar breiwerk ziende. — „Verder heeft mijn man mij niets gezegd,” antwoordde de burgemeestersvrouw. — „En dat gelooft gij?” vroeg Mevrouw Hochheim. De burgemeestersvrouw voelde terstond de belediging, die in deze vraag gelegen was, en zeide scherp: „Wanneer gij 't beter weet, lieve! zeg gij het dan.” — De ééne oester zag de andere aan en beiden begonnen nu luidkeels te lachen. — Nu, als ons zoo'n echte, vette oester — want Mevrouw Hochheim was vet, en juf-

vrouw Kromhoorn zat ook goed in 't vleesch, — zoo hartelijk toelacht, maakt dat altijd veel indruk, en 't kon dan ook hier niet missen, dat het gezelschap de breiwerken in den schoot legde en de oesters aankeek. — „Goede hemel,” riep de gastvrouw eindelijk, „wat weet jij dan?” — „Jufvrouw Kromhoorn kan 't vertellen,” sprak Mevrouw Hochheim koel; „zij heeft het even zoo goed gezien, als ik.” — Jufvrouw Kromhoorn was eene goede vrouw, en vertelde ook goed en schappelijk, maar haar mondstuk kon niet best koers houden, en telkens dwaalde zij dus vreeselijk af. Zij begon nu: „Ja, hij kwam dwars over de markt aan...” „Wie?” vroeg de kleine jufvrouw Anna, de jongste van 't gezelschap, en die nog niet uit de zaak wijs kon worden. — „Stil!” riepen allen. — „Alzoo, hij kwam dwars over de markt aan, ik herkende hem dadelijk, hij heeft vroeger bij mijn man kleedingstukken gekocht; een zwarten rok en een blauwe broek — och! wat zeg ik! — ik bedoel, een blauwen rok en eene zwarte broek; ik zie hem nog, juist zoo als van daag; hij droeg altijd eene geel lederen broek en laarzen met kappen — of was dat Frits Friddelfitz? — Dat weet ik toch waarlijk niet zeker meer. — Ja, wat woû 'k toch ook zeggen?” — „Hij kwam dwars over de markt aan,” zeiden een stuk of drie stemmen. — „Juist! Hij kwam dwars over de markt aan, en kwam de straat in bij Mevrouw Hochheim; ik was juist bij Mevrouw, want zij wilde mij hare nieuwe gordijnen laten zien; ze zijn van den jood Hirsch, — neen, ik vergis me, van den jood Beer, die pas bankroet gegaan is. 't Is opmerkelijk; mijn man zegt, al onze joden gaan bankroet en worden daardoor hoe langer hoe rijker; een christelijk koopman kan volstrekt niet tegen die verwenschte joden opwerken. Maar, hoe ver was ik toch ook?” — Hij kwam de straat in bij Mevrouw Hochheim.” — „Ja, juist! Mevrouw en ik stonden toevallig

aan 't venster en konden in de kamer van de dominésvrouw, jufvrouw Behrens, inzien, en Mevrouw zeide, dat haar man gezegd had, als de dominésvrouw 't op een proces wilde laten aankomen; — neen, niet de dominésvrouw, — de kerk, of het konsistorie of iemand anders, dan moest Mijnheer Pomuchelskopp of iemand anders eene nieuwe pastorij te Gurlitz bouwen, en Mevrouw Hochheim” — Maar mevrouw Hochheim was nu al van die vertelling tot aan den hals toe vol; zij had, toen zij jufvrouw Kromhoorn tot vertellen uitnoodigde, haar ongeduld met geweld onderdrukt; nu viel zij haar in de rede, en sprak: „en toen ging hij het huis der dominésvrouw in en zonder zich verder in den gang op te houden, dadelijk in de woonkamer, en de oude vrouw vloog van de canapé op en maakte zulke bewegingen met de handen, als of zij hem van zich afweren wilde; en zij zag er zoo angstig uit, alsof haar een ongeluk was overkomen, en dat kan ook wel waar zijn; naderhand zette zij een stoel neder en verzocht hem, te gaan zitten; maar hij ging niet zitten, en toen de dominésvrouw de kamer uitging, ging hij steeds op en neder, als . . . nu als . . .” „Mevrouw,” zoo viel jufvrouw Kromhoorn haar hier in de rede, „gij zeidet van middag zoo'n mooi vers daarbij op.” — „Nu ja: „een koning der woestijn is de leeuw, wanneer hij zijn gebied doorkruist,” — ja als zoo'n koning der woestijn ging hij op en neder, en toen de oude Inspektor met zijne dochter binnen kwam, stoof hij op hem aan, en deed hem de bitterste verwijtingen.”

„Maar, mijn hemel!” vroeg de goede, kleine jufvrouw Anna, en liet het breiwerk in haar schoot zakken; „kondt gij dat dan hooren?” — „Neen, lieve,” zeide Mevrouw Hochheim, lachende over de domheid van die vraag, „gehoord hebben wij het niet, maar jufvrouw Kromhoorn en ik hebben 't beiden ge-

zien, met onze eigene oogen gezien. — En de oude Inspektor stond voor hem als een arme zondaar, en zag voor zich neder en hoorde alles geduldig aan, en zijne dochter had haren arm om zijn' hals geslagen, als wilde zij hem beschermen." — „Ja," zei jufvrouw Kromhoorn, „t was juist zóó, als toen met den ouden kuiper Stahl, die gezet zou worden, omdat hij de hoepels gestolen had. Toen sprong ook zijne dochter, Marieken, tusschen hem en Höppner, den politie-agent, en zij wilde 't niet dulden, dat haar vader naar het raadhuis gebracht werd, om zijne grijze haren; en de hoepels had hij toch gestolen, dat weet ik; want hij heeft er drie van om mijn melkemmer gelegd, en mijn man zegt, voor ons kan het egaal zijn, of ze gestolen zijn of niet, en voor de melk ook; die zou ook van de gestolen hoepels niet zuur worden; maar ik heb toch opgemerkt. . . ." — „Genoeg, jufvrouw Kromhoorn," zeide Mevrouw Hochheim, en hield het mondwerk tegen; „hebt gij ook wel opgemerkt, hoe bleek het meisje er uitzag en hoe zij beefde, toen de jonge heer het woord tot haar richtte en afstand van haar deed?" — „Neen," zeide jufvrouw Kromhoorn eerlijk, „bleek zag zij er uit, maar dat zij beefde, heb ik niet gezien." — „Dat heb ik gezien," hernam hare vriendin, — „zóó beefde zij;" voegde zij er bij, en schudde zich in haren leuningstoel heen en weêr, als of 't zomerdag was en zij van de vliegen geen raad wist, — „en zóó stond hij voor haar," — hier stond zij op, „de band is gebroken," zoo als mijn zoon de student zingt, en zóó zag hij haar aan," en dit zeggende keek zij de kleine jufvrouw Anna zoo woedend aan, dat die geheel rood werd; „en toen kwam de dominésyrouw tusschenbeiden en trachtte hem te bedaren en streelde hem en sprak heel veel; en 't scheen haar ook wel te lukken; want bij 't afscheid gaf hij beiden de hand, doch

toen hij het huis uitging, was het duidelijk op zijn gezicht te lezen, hoe blij hij was, dat het met dit gezelschap was afgedaan. Niet waar, jufvrouw Kromhoorn?" — „Dat heb ik niet gezien," antwoordde de koopmansvrouw; „ik had het jonge meisje in het oog, zoo als zij daar stond, met hare armen over de borst geslagen, en zoo bleek. Goede hemel! ik heb veel bleeke meisjes gezien, nog onlangs de dochter van mijn' broeder, die heeft de bleekzucht, en de dokter zegt altijd: „ijzer! ijzer!" maar ijzer heeft ze genoeg, haar vader is een smid. Hij had ook wel wat anders kunnen worden, want onze vader zaliger. . . ." „Ach! dat arme meisje!" riep de kleine jufvrouw Anna uit, „'t is zoo'n mooi meisje. En die arme oude man! Ik kan het niet gelooven, dat hij, met zijn grijze haren, zulk eene schandelijke daad bedreven heeft." — „Lieve!" sprak Mevrouw Hochheim, en zag de kleine jufvrouw Anna met een blik aan, die, in welke taal ook overgebracht, altijd: „dom schaaap!" zou beteekenen: — „lieve! neem u in acht voor zulk een kwalijk geplaatst medelijden, en neem u in acht voor den omgang met lieden, die misdaden begaan hebben." „Ja, gedaan heeft hij het," zóó ging het nu van mond tot mond, van kous tot kous, en van kopje tot kopje. — De kleine jufvrouw Anna was overstemd; maar eensklaps traden er een paar oude, grijze ervarenen advokaten voor haar op, die al menigmaal op de thee-visites als aanklagers het openbaar ministerie hadden waargenomen, doch die heden eens als verdedigers wilden opkomen. Zij hadden bij de redeneering van Mevrouw Hochheim elkander steeds toegewenkt en gekniipoogd; zij wilden haar bedaard laten uitspreken maar naderhand losbarsten. — En Mevrouw Hochheim had een dommen streek begaan, zij had niet aan de familiebetrekking gedacht: want de beide advokaten waren de vrouw van Kurz en van den Rektor Baldrian, en nu was

het tijd; nu kregen zij Mevrouw Hochheim bij den kraag. — „Lieve, vanwaar weet gij toch, dat Hawermann een misdadiger is?” — „Liefste, weet gij wel, dat Hawermann de zwager van mijn broeder is?” — „Lieve, gij moest u toch met uwe scherpe tong wat in acht nemen.” — „Liefste, gij hebt daardoor reeds dikwijls onaangenaamheden gehad.”

En nu schoten zij met „lieve,” en met „liefste,” altijd dwars over de tafel henen, en de theelepels rammelden in de kopjes, en de mutsenlinten wapperden onder de kinnen; de onschuldige breiwerken werden opgerold en geborgen; de burgemeestersvrouw voegde zich aan de zijde der advokaten, want zij had de vinnige woorden van Mevrouw Hochheim niet vergeten; de gastvrouw liep van de ééne naar de andere en bezwoer haar bij al wat heilig was, haar toch de schande niet aan te doen, dat juist op hare thee-visite zulk een strijd zou uitbreken, en de kleine jufvrouw Anna begon bitter te schreien, daar zij 't er voor hield, dat zij van alles de schuld droeg. — Maar 't was geschied: de helft trok af; de helft bleef nog; en Rahnstadt was in twee partijen verdeeld. — En de lieden, om wie dit alles gebeurde, zaten, zoo al niet kalm, dan toch stil in hunne kamer, en waren er ver af, van te vermoeden, hoeveel hoofdbreken zij aan hunne nieuwe medeburgers hadden veroorzaakt, hoeveel strijd en hoeveel haat; — zij dachten er in 't minst niet aan, dat de norske blik, dien Mevrouw Hochheim van den overkant uit haar rood aangezicht wierp, hen kon gelden, en onze kleine dominésvrouw zeide meer dan ééns, dat naar hare meening Mevrouw Hochheim, die vlak over hen woonde, eene zeer flinke en deftige vrouw moest wezen, die wel in staat was, om de orde in huis te handhaven. En Louise vermoedde volstrekt niet, dat het aardige jonge meisje, dat af en aan haar huis voorbij ging en zoo

cens steelsgewijze 't venster inzag, tot in het binnenste haars harten medelijden met haar had, en dat het de kleine jufvrouw Anna was, die op de dames-theevisite hare partij had genomen. — Ach neen! deze lieden hadden geheel wat anders te denken en te zorgen, Louise moest haar diep gewond hart bedaren en hare smart verbergen, opdat haar vader de bloedige wonde niet merken mocht, die het afscheid van Frans haar op nieuw had geslagen. Hawermann was na dat afscheid stiller en zwaarmoediger geworden dan te voren; hij had geene gedachten, noch oogen, voor iets anders, dan voor zijn kind. Hij zat in gepeins verdiept en in zich zelven gekeerd, ter neder; wanneer zijne dochter bleeker zag en ook in stil gepeins was verzonken, dan sprong hij op en liep in den kleinen tuin achter het huis heen en weêr, om rust te vinden. Ach, waar bleef zijn haat, als hij de liefde van zijn kind zag? Waar bleef de toorn tegen de wereld, als hij die wereld rondom zich zag, die nem met zooveel goedheid en vriendelijkheid behandelde? — Haat en toorn moesten in een hart, als het zijne, wel verdwijnen, maar diepe treurigheid bleef en het bitterste medelijden met het lot van zijn eenig kind. — De kleine dominésvrouw dacht niet meer aan haren stofdoek; zij had tegenwoordig wat anders af te stoffen dan tafels en banken, zij moest het stof wegnemen van twee harten, waaraan haar hart verbonden was; en daaraan was zij altijd bezig met troosten en opbeuren, opdat ze weder mochten worden als te voren; doch haar werk was te vergeefs, ten minste bij Hawermann.

't Was, als of de spieren van den krachtigen man doorgesneden waren; met het verlies van zijn goeden naam was alle levenslust en levensmoed van hem geweken, en de ongewone rust en de werkeloosheid brachten hem altijd weêr aan 't mijmeren, zoodat zijn toestand veront-

rustend zou geworden zijn, indien niet de zachte stem van zijn kind den boozen geest gedurig had verbannen, zoo als het gezang van den jeugdigen David den boozen geest van koning Saul. Alles, waardoor Frans in die smartelijke ure zoo nadrukkelijk had getracht hem te overreden: dat de hoofdzaak nu, door het wedervinden van het boek, uit den weg geruimd was; — dat hij immers weten moest, welk een zwak en onbedachtzaam mensch zijn neef Axel was, en dat diens oordeel hem niet kon benadeelen; — dat hij aan hem geloofde, al stond ook de geheele wereld tegen hem op, want de wereld in zijne borst was eene andere wereld; — dit alles, 't geen ook de dominesvrouw herhaalde, wees hij van de hand en hij bleef er bij, dat zijn naam, zoolang zijne onschuld in de geschiedenis van den diefstal niet aan 't licht was gekomen, geschandvlekt was; en hij moest den jongen man, ook tegen zijn wil, daarvoor behoeden, dat diens eigen goede naam ook verloren zou gaan.

Dat alles was nu goed bezien, louter onverstand, en menigeen zal hier met recht zeggen: waarom trad hij, met zijn goed geweten niet frank en vrij voor de wereld op en waarom bood hij niet hare leugens het hoofd? En ik zeg: die mij zóó vraagt, heeft gelijk; dat had hij moeten doen, en dat zou hij ook gedaan hebben — wanneer hij de oude Hawermann nog geweest was. Maar die was hij niet meer; hij was door onaangenaamheden, beledigingen en miskennis diep gekrenkt, en daarbij kwam thans de openlijke beschuldiging en het vreeselijke tooneel met zijn heer; nu verliet hem zelfs de jonge vrouw, voor wie hij zijn leven zou gegeven hebben, en dat alles gebeurde op een tijdstip, waarin zijn hart zich voor eene gelukkige toekomst wijd geopend had. De wintervorst schaadt niet; het voorjaar komt toch nog; — maar als alles reeds groen is en in bloei staat, en de sneeuw valt dan neder, dan kwijnt en ver-

welkt het; al de kleine zangvogels, die op de lente wachtten en vertrouwden, zijn in hunne nestjes verkleumd en bevroren, en in het dorre hout is het doodelijk stil. — De grijsaard had in zijn hart eene groote vreugde gekoesterd en wilde de schoonste toekomst welkom heeten, en nu drongen zich al die sombere beelden daar binnen en keerden alles 't onderste boven; en zij ontnamen hem het kostelijkste goed, dat hij in zijn gansche leven had opgegaard; dit bracht hem den slag toe, waarvan hij zich niet kon herstellen. — Ontneem den gierigaard den schat, dien hij gedurende zestig jaren bijéén geschraapt heeft, gij ontnemt hem daarmede zijn leven, en dat is toch maar een schat, dien de roest verteert; wat is hij tegenover den eerlijken naam?

Zoo bleef er dan voor de goede dominésvrouw niets meer tot troost overig dan de laatste woorden van Frans: „hij kon wachten, en hij zou wederkomen.”

DRIE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ik vraag iederen landman, of hij zich het voorjaar van 1846 nog herinneren kan, en of zich toen niet op Meidag een kalkoen in plaats van een kraai in de rogge kon verbergen? — Van den ondergang eener wereld; Kurz en Friddelitz. — Een slechte tijd voor den geringen man in de stad en op het land, en hoe het beminnelijk klaverblad van dien tijd gebruik maakt. — Axel wordt een weinig onbeschaamder geknepen en doet naar zijne meening zeer goede zaken. — Hoe David aan het pakje met bankbiljetten moet ruiken, en dat Pomuchelskopp zijn voet, dien hij in Pümpelhagen gezet heeft, absoluut niet wil terugtrekken. — Mijn vader is al te slim!

Hawermann bleef alzoo meest op zich zelve en zat op zijne kamer, of hij ging in den tuin, als er bij de dominésvrouw bezoek was; en dat gebeurde dikwijls want de eene helft van Rahnstadt meende de andere helft, die het huis der dominésvrouw in den ban had gedaan, een leelijke poets te spelen, als zij daar dikwijls een bezoek maakte. Zoo kwam het dan ook dat de rektor Baldrian en koopman Kurz dagelijks bij de dominésvrouw aangingen, want hunne beide vrouwen hadden te huis zulk eene ernstige preek voor hen gehouden over Hawermann's onschuld, dat zij onmogelijk in hunnen twijfel nog konden volharden. Van buiten af kwamen jong'-Jochem

en zijne vrouw en Mina, en ook dominé Gottlieb met Lina, dikwijls een middag over; Bräsig echter kwam elk oogenblik en maakte het huis der dominésvrouw tot zijn duiventil, waar zijn oud onschuldig hart uit en invloog, met den krop vol nieuwstijdingen, die hij in Rexow en Pümpelhagen en Gürlitz zoo langs den weg voor zijn ouden vriend had ingezameld. Hij gaf hem bericht, of de aarde al droog was — wel te verstaan, voor het akkerwerk; maar den olijftak had hij niet altijd in den snavel; wanneer er van Pomuchelskopp en Axel werd gesproken, liet hij hem in zijn ijver wel eens vallen, en uit de duif werd dan een vinnige kraai. Hij liet zich niet afschrikken, als zijn woorden soms geen ingang vonden, en zeide 't aan Hawermann altijd ronduit in 't gezicht, dat hij kwam, om hem op andere gedachten te brengen, en wanneer het hem niet gelukte ging hij maar heen en kwam den volgenden dag terug en wist weder veel van het weder en van het akkerwerk te vertellen.

En in de lente van 1846 was er ook veel van het weder en van het akkerwerk te vertellen. De winter was zacht en warm geweest, en het voorjaar brak zóó vroeg aan, als 't bijna niemand zich van vroeger herinneren kon; in Februari was het gras en winterkoren geheel groen, en de klaver sloeg uit en de akker was droog om te ploegen, en de landman ging daarop rond en overlegde of het er al tijd toe was, en of hij erwten zou zaaien, of niet.

„Karel,” sprak Bräsig, „ge zult zien, dat wordt eene leelijke historie; het voorjaar is te mooi, en als een vogel 's morgens al te vroeg zingt, dan vreet de kat hem 's avonds op. Ge zult zien, in den oogsttijd zullen ons de oogen wonderlijk opengaan. De schoone voorjaren mag de drommel halen!” — En op Palmzondag kwam hij met eene ontloken koolzaadbloem in de hand, bij

Hawermann de kamer binnen, en legde ze voor hem op de tafel zeggende: „daar zie je me, daar heb je me! Ik heb ze op je koolzaad-land in Pümpelhagen geplukt. — Ge zult zien, Karel, 't wordt larie! zeker alles van boven tot onder vol kevers!” — „Wel, Zacharias, dat hebben we toch dikwijls gehad, en hebben toch mooi koolzaad gebouwd.” — „Ja, Karel, als 't zwarte waren; maar de grijze — ik heb je een monstertje voor je uitspanning meêgebracht —” en nu greep hij in zijn zak en haalde een klein peperhuisje daaruit, maar toen hij 't open maakte, was er niets in. — „Dat zeg ik maar, Karel, die oude, gemeene, grijze kevers, zijn zulke heimelijke honden, die volstrekt niet na te rekenen zijn, en de schade, die zij aanrichten, ook niet. — Ge zult zien, Karel, dit heele jaar wordt een mislukte pannekoek, alles gaat tegenwoordig met de natuur per kontrarie. — Wat? — Op een ander jaar zou zich, als 't Mei wordt, eene kraai in de rogge kunnen verstoppen, maar van 't jaar verstoppt er zich een stevige kalkoen in. — Neen, Karel, de wereld heeft zich omgedraaid en op sommige plaatsen hebben de domeneers al op den preekstoel gepreekt, dat zich de maan tusschen de zon en de aarde zou dringen, en dat de zon dan te dicht bij de aarde kwam en alles moest verzengen, en dat dit het begin van den jongsten dag zou wezen, en dat de menschen zich nu moesten bekeeren.” — „Och, hemel! Zacharias, dat is immers alles gekkepraat.” — „k Zeg het ook, Karel, en met dat bekeeren is 't op sommige plaatsen slecht gegaan, want op Klein-Bibow hebben de daglooners hun werk gestaakt, en hebben hun weinige have en goed aan de joden verkocht en drinken nu den geheelen dag omdat ze hun eigendom eerst nog willen verteren. Mijn domeneer Gottlieb woû ook zoo wat voor den dag brengen, maar ik heb Lina in den arm genomen, en die

heeft het hem afgeraden. Maar een' goeden afloop neemt het niet, Karel, dat voorspel ik je vast."

„Dat we een' slechten oogst krijgen, geloof ik ook; maar gisteren was Kurz bij mij, en die praatte toch zooveel van 't mooie winterkoren, dat overal te velde stond." — „Karel, ik had je voor verstandiger getaxeed. Kurz! nou vraag ik je, Kurz! — Wat een pekelharing beduidt, daar heeft hij verstand van, want hij is een geleerde koopman; maar als hij winterkoren wil taxeerem, dan moet hij vroeger opstaan; want daartoe moet men een Ekonomiker wezen, een geleerde Ekonomiker. — En dat is 't maar, wat ik zeg, Karel, iedereen wil in onze kraam meê knoeien. Ja! als iemand den landbouw zoo maar pour passer la tante uitoefend, om er zijn plezier aan te hebben, à la boncoeur! 'k heb daar niets tegen; maar als hij er zijn voordeel in zoekt, — nu! — Kurz! In de stroopton en in de kaarten kan hij kijken, maar als hij in een veld met rogge kijkt, dan is 't verborgen voor zijne oogen. — Maar wat ik ook zeggen woû, Karel, toekomende week, trek ik met pak en zak naar je toe." — „Nee; Bräsig, neen! — Als dit een slecht jaar wordt, zijt gij bij de jonge lieden noodig, en de jonge domeneer verstaat zeker nog te weinig van 't werk, om u te kunnen missen." „Ja, Karel, dom is hij nog altijd; en als jij denkt.... want ik heb me geheel en al aan je overgegeven, — dan blijf ik nog bij hem. Maar nu, adjuus! 'k Weet niet, 'k heb zoo'n wonderlijk gevoel in mijn maag, 'k wil toch eens even bij de domeneersvrouw gaan, of zij niet een klein borreltje voor mij heeft." Daarop ging hij de deur uit, maar stak er dadelijk zijn hoofd weêr in en zeide: „Bijna zou 'k Pümpelhagen geheel vergeten hebben; nu! dat is daar tegenwoordig een huishouden, daar kan een mensch zijn handen en voeten aan warmen. Gisteren ontmoette ik je Friddelfitz bij de

grens, en ofschoon hij een entfaamte windhond is, schreide hij bijna: „Heer Entspekter,” zeide hij, „den ganschen nacht lig ik te denken en laat het werk door mijn hoofd gaan, en tob mij af in volstandige slapeloosheid, en als ik dan alles op het mooiste heb bedacht en de lieden 's morgens aan 't werk zet, ziet gij, dan komt Mijnheer met zijn arm in den band naar buiten en rukt me 't heele huishouden uit elkander; hij stuurt den éénen daglooner hier heen en den ander daarheen; zoodat ze in 't veld rondloopen als de kippen, wanneer haar de kop afgesneden is, en dan loop ik er achteraan, om ze weêr bij elkaar te krijgen; en, heb ik ze dan weêr op een hoop, dan haalt hij ze mij 's middags weêr uit elkander.” — Karel, dat moet toch een' groote satta-faktie voor je wezen, — namelijk, dat het zonder jou niet goed gaat.” — Daarop maakte hij de deur toe en ging weg, doch na een poos kwam hij weder te voorschijn en zeide: „Karel! Wat ik nog zeggen wou, — de helft van de paarden in Pümpelhagen zijn afgemat; — voor een paar dagen stond de ééne mergelkuil geheel vol — daar stonden die oude knollen dan toch zóó aandachtig, met kop en de ooren naar beneden, juist zoo als de boeren in de kerk. En dat komt niet door de veelheid van 't werk, dat komt maar door de weinigheid van 't voêr, dat zij krijgen, want je gewezen heer heeft geen berekening over hetgeen hij in de schuren heeft; hij heeft van het voorjaar nog drie last haver en twee last erwten aan de joden verkocht, en nu is zijn koorzolder zoo blank, als of hij afgelikt was. En nu moet hij zelf haver koopen; maar de arme knollen, die 't brood verdienen, krijgen ze niet; het meesten krijgen de volbloed-paarden; die niets doen en dat maar dagdieven zijn. — Er is toch eene groote onrechtvaardigheid in de wereld! — Nu, adjuus, Karel!” En nu ging hij inderdaad.

Het was een droevig tafereel, dat Bräsig van den toestand in Pümpelhagen had opgehangen, maar in de werkelijkheid zag het er nog veel slechter uit; want hij had niets gezegd van den invloed, dien de altijd durende geldnood op Axel's gemoed uitoefende, en dat was het ergste. Eene onophoudelijke geldverlegenheid maakt den mensch niet enkel verdrietig, zij maakt hem ook hard jegens zijne onderhoorigen, en onze Axel verviel dan nu ook in het oude gebrek, dat hij meende, zelf geen voorspoed te kunnen hebben, omdat zijne lieden het goed hadden, en dat had Pomuchelskopp hem altijd al gezegd. Hij ontnam hun nu hier wat en dáár wat, en wanneer zijne aangeboren goedhartigheid weder eens de overhand verkreeg, dan gaf hij hun weder hier wat en dáár wat; maar alles met horten en stooten, en dat is het rechte niet. In het eerst hadden de lieden over de wonderlijke beschikkingen bij het werk gelachen, maar dat is altijd slechts het begin, uit het lachen ontstond weldra morren, en uit het morren kwamen verwijtingen en klachten. Onder Hawermann's bestuur hadden de daglooners altijd hun koren en hun geld op den juiste tijd gekregen, nu moesten zij daarop wachten, tot er wat was; en dat smaakt slecht. En als zij met klachten bij hunnen heer kwamen, werden zij afgesnauwd, — dat smaakt nog slechter. — De ontevredenheid was algemeen. — Axel troostte zich met den nieuwen oogst en met de nieuwe ontvangst; doch, ongelukkig had Bräsig goed geprofeteerd: toen de oogsttijd naderde, kon men door 't koren wel heen zien, en toen het in de schuren gebracht was, waren de vakken half vol, en de oude ervaren landbouwers zeiden tot hen, die pas begonnen waren: „Neemt u in acht! Spaart bij tijds, dan hebt gij wat in den nood! Dat koren levert u niet veel op.” — Die raad was goed; maar wat hielp hij Axel? — Hij moest geld hebben, hij liet dus in den herfst met geweld dorschen

voor zaakooren en om te verkoopen. En van het graan was een hooge prijs te maken, want de korenjoden voorzagen, wat er gebeuren zou, en kochten op speculatie, en daardoor kwam bij den natuurlijken nood nog een kunstmatige. De oude daglooners op Pümpelhagen schudden het hoofd, als de vrachtwagens met de rogge het goed afreden, en zeiden: „Wat moet daarvan worden? Wat moet daarvan worden? Wij houden immers niet over.” — En de huismoeders stonden bij elkander en wrongen de handen: „Kijk eens, buurvrouw, dat kleine hoopje, dat zijn al mijn' aardappelen, en allen ziek; waar zullen we dezen winter van leven?”

En zóó was de nood allerwege, en over het meest gezegende land was hij gekomen, als de dief in den nacht; niemand had er aan gedacht; niemand had er zich op voorbereid, want niemand wist zich zoo iets te herinneren. Het ergste echter was het in de kleine steden, en dáár was 't het ergste bij den kleinen ambachtsman. — Voor de eigenlijke armen werd daar werk bezorgd, en de kinderen gingen met den bedelzak huis aan huis, en naderhand werden er soepkokerijen opgericht maar de arme ambachtsman, die had het kwaad. — Werk had hij niet, — niemand liet wat maken — en bedelen kon hij niet; dat liet zijn gevoel van eer ook niet toe.

Ach! ik ben in die dagen eens bij eene fatsoenlijke, vlijtige burgervrouw in de kamer gekomen: het middageten stond op de tafel en de hongerige kinderen stonden daar omheen, en toen ik de deur inkwam, wierp de vrouw een' doek over den schotel, en toen zij naar buiten gegaan was, om haren man te roepen, ligtte ik den doek even op en wat vond ik? — gekookte aardappelschillen. Dat was het middageten.

In zulke tijden zit de Heer onze God in den hemel

en zift de goede menschen van de slechten, dat iedereen ze duidelijk onderscheiden kan; de goeden behoudt Hij bij zich in de zeef, opdat Hij daar vreugde aan hebbe en zij vruchten mogen dragen; de slechten vallen onder door met het onkruid; dat zijn hunne onbillijke wenschen, hunne snoode voornemens, hunne kwade bedoelingen, en wanneer zij uitgestrooid worden, om vrucht te dragen, dan schiet het onkruid met hen te gelijk op; maar als de oogsttijd komt, en de zeis over 't veld gaat, dan werpt de Heer dat onkruid weg.

Menigeen deed in dezen nood zooveel hij slechts kon en gaf met volle handen, in weerwil van zijne eigene bezwaren, en de landraad van O... en de kamerheer van E... en de pachter H... en ook onze oude Mozes en nog vele anderen bleven in de zeef van onzen lieven Heer, en droegen schoone vruchten in deze slechte tijden. Pomuchelskopp daarentegen viel er door, ook Slusuhr en David, en zij lagen tusschen hun onkruid en distels, en zaten te zamen te Gürlitz in het heerenhuis en prakti-zeerden, hoe zij hun vet varken door de groote volks-ramp nog vetter konden maken. En David en Slusuhr wisten 't heel nauwkeurig, waar er begonnen moest worden; wanneer zij eenvoudig maar geld genoeg hadden, dan wilden zij het aan de bedrukten en bezwaarden, aan de hongerigen en verkleumden, voorschieten tegen hooge renten; maar het kapitaal, waarover zij voor 't oogenblik konden beschikken, hadden zij reeds in deze fraaie affaire gestoken, en nu drongen zij er bij den Heer riddergoedsbezitter op aan, dat hij daartoe geld zou geven: hij zou dan ook zijn deel hebben aan de mooie verdiensten. Maar dat wilde de voorzichtige Mijnheer niet doen, daar zou te veel door iedereen over gesproken worden, en 't kon hem in een' kwaden reuk brengen; hij zeide dus, dat hij niets had, en wat hij had, moest hij behou-

den, om er zijn vee en zijne lieden mede door te helpen. — „Van 't vee,” zeide Slusuhr op vrijpostigen toon, „dat geef ik toe, maar van uwe lieden? — Doe mij toch het genoeg, van niet te veinzen! — Uwe lieden bedelen nu al 't gansche land rond, en zoo even, toen wij de pastorie voorbij reden, stonden hunne vrouwen en kinderen op den hof bij den vromen dominé; en uw oude vriend Bräsig stond bij twee groote emmers vol erwtensoepe en de jonge dominésvrouw schepte ze in de potten.” — „Laat ze begaan! laat ze begaan!” riep Pomuchelskopp, „ik wil niemand in een goed werk hinderen. — Zij mogen genoeg hebben; ik heb 't niet, en geld heb ik ook niet.” — „Maar as gij toch de Pümpelhager wissels hebt,” sprak David. — „Wel, denkt gij dan, dat hij betalen kan? Hij heeft nog minder verbouwd, dan wij allen, en dat weinigje heeft hij al gedorscht en verkocht.” — „Dat is 't immers juist,” hernam Slusuhr, „nu is het tijd. Zoo'n kostelijke gelegenheid komt zoo licht niet weder, en hij kan 't u niet eens kwalijk nemen, want gij zijt immers zelf in verlegenheid en hebt de wissels aan mij en aan David moeten verkoopen. — Kom, maak nu verder geen complimenten, schud nu den boom; nu zijn de pruimen rijp.” — „Hoe hoog is de mhazematte?” vroeg David. „Ja,” zeide Pomuchelskopp, naar zijne secretaire gaande, en hij krabde zich achter de ooren: „k heb hier wissels, voor elfduizend daalders:” — „Kom, gekheid!” zeide Slusuhr, „t moet immers meer zijn.” — „Nee, meer is 't niet. — Acht duizend heb ik voor anderhalf jaar, toen hij mij daarom verzocht, op het goed laten inschrijven.” — „Dan hebt gij een dommen streek begaan; die moet gij eerst opzeggen, en dan kunt gij lang vachten,” zeide de notaris, „maar, 't hindert niet! Geef de elfduizend maar hier, daarmee kunnen wij in deze schoone tijden al genoeg voordeel doen.” Muchel wilde er eerst

nog niet recht aan, maar 't kippetje kwam de deur in, en wat zij wilde, wist hij heel goed; hij gaf alzoo de wissels aan Slusuhr en David.

Nu begon in Pümpelhagen het oude spel van voren af aan. Slusuhr en David kwamen en brachten Axel vreeselijk in 't nauw, en zij paktten hem aan, dit maalt echter veel scherper dan vroeger, en van prolongeeren werd er thans volstrekt niet gesproken. Hij zou en moest betalen, en hij had geen schelling, niet eens eenig uitzicht, om geld te krijgen. Dat overviel hem zeer pijnlijk, en voor de eerste maal kwam er zoo'n half en half verwarde gedachte in hem op, of dit ook een afgesproken spel kon wezen, — en of misschien niet zijn vriendelijke buurman te Gürlitz de eigenlijke oorzaak van zijne verlegenheid was: of die er misschien niet eene bijzondere bedoeling mede had, de wissels door deze twee schurken te laten incasseeren; maar wat het was, bleef voor zijn oogen verborgen. — Doch wat hielp dat denken en dat peinen? hij moest geld hebben en van wien kon hij 't krijgen? — Hij wist niemand, en zijne gedachten keerden, niettegenstaande de verdenking, die bij hem was opgekomen, altijd tot zijn' buurman Pomuchelskopp terug. — Die moest helpen; wie anders? — Hij zette zich te paard en reed naar hem toe.

Muchel ontving hem ontzaglijk beleefd; zoo recht hartelijk, als moesten de slechte tijden de burens nauwer aan elkaâr verbinden, en de één den ander in dezen nood trouw bijstaan. Hij klaagde en steunde vreeselijk over zijn' slechten oogst; hij klaagde steen en been over zijne geldverlegenheid, zoodat Axel in 't eerst volstrekt niet met zijn verzoek voor den dag kon komen, en zich voor zich zelve schaamde, den man die in zulk een nood verkeerde, nog met zijne aangelegenheden lastig te vallen. — Maar nood breekt wet; hij vroeg hem op 't

laatst, waarom hij hem zoo behandeld had, dat hij zijne wissels aan die beide bloedzuigers had afgegeven, en Pomuchel vouwde zijne handen over zijn' buik en zag den jongen man met een weemoedigen blik aan en zeide: „Och, Mijnheer von Rambow, door den grooten nood. — Ziet gij?” en hij maakte zijne secretaire open, en liet hem eene lade zien, waarin wellicht een paar honderd daalders lagen, — „ziet gij? — dat is alles, wat ik heb, en ik moet toch voor mijne lieden en voor mijn vee zorgen, en toen dacht ik, dat gij misschien overvloedig geld zoudt hebben liggen.” „Maar,” vroeg Axel, „waarom hebt gij u dan niet zelf tot mij gewend?” — „Dat staat mij tegen,” antwoordde Muchel, „gij kent het spreekwoord: geld verbindt vrienden en verdeelt vrienden, en wij zijn toch zulke goede vrienden.” — „Ja, dat is wel zoo,” zeide Axel, „maar die twee hebben mij zoo vreeselijk gedrongen en ik ben nu in de ergste verlegenheid.” — „Hebben ze dat gedaan?” riep Pomuchelskopp uit; „dat mochten ze echter niet! ik heb 't hun uitdrukkelijk tot eene voorwaarde gemaakt, dat zij mijn lieven goeden buurman niet mochten dringen. Zij zullen wel prolongeeren, — dat kost u misschien eene kleinigheid, maar daarop kan het in zulke omstandigheden niet aankomen.” — Dat wist Axel ook, maar zoo gemakkelijk liet hij zich dezen keer niet bepraten, daartoe was het te slecht met hem gesteld; hij vatte het verzoek nog eens op en smeekte bij hemel en aarde, dat de Heer goedsbezitter, indien hij geen geld had, hem dan met zijn krediet zou helpen. — „Lieve hemel, gaarne,” sprak Muchel, „maar bij wien? wie heeft tegenwoordig geld?” — „Zou Mozes niet kunnen helpen?” vroeg Axel. „Hem ken ik volstrekt niet,” was het antwoord, „ik heb nooit zaken met hem gedaan; Mijnheer uw vader stond immers met hem in betrekking, en gij kent hem immers zelf ook. — Ja, wend u maar eens tot

hem." — Dat was de laatste troost, dien Axel kreeg; zoo glad als een aal gleed de vette goedsbezitter door zijne vingers, en toen hij te paard zat en naar huis reed, was alles duister rondom hem, maar binnen in hem was 't nog veel duisterder.

David en Slusuhr kwamen weder; zij knepen hem op de meest onbescheidene wijze, en wat hij ook zeggen mocht van Pomuchelskopp's toegevende voorwaarden, zij wilden niets daarvan weten, zij wilden niets anders, dan geld.

Hij reisde hier rond en dáár rond; hij klopte hier aan en dáár aan, maar 't baatte nergens; en ontmoedigd en beangst kwam hij te huis, en daar ontmoetten hem dan de zachte oogen van zijne vrouw, die duidelijk genoeg verrieden, dat zij alles begreep; maar haar mond zweeg, hare lippen waren op elkander geklemd, als een schoon boek, waar menig troostwoord in stond, maar dat voor hem zich niet woû openen. Sedert den tijd, dat Hawermann op zulk eene schandelijke wijze was weggezonden, en zij besepte welk een groot onrecht zij hem, uit liefde tot haren man, had aangedaan, sprak zij niet meer met Axel over zijne aangelegenheden; helpen kon zij hem toch niet, en zoo gaf zij hem ten minste, geene gelegenheid, met nieuwe onwaarheden zich zelve en anderen te bedriegen. — Maar ditmaal was hij blijkbaar in groote onrust, en zijn gejaagd en verdrietig voorkomen verried zijnen nood duidelijker, dan ooit te voren, en toen zij op zekeren avond te bed ging, en nog lang haar kindje aanzag, toen vervulde de gedachte haar hoofd en hart, dat hij toch de vader was van 't liefste wat zij op aarde had; en zij beklagde hem zoo innig, dat zij bitterlijk om hem weenen moest, en zich voornam, den anderen morgen hem met vriendelijkheid toe te spreken, en gewillig haar deel op zich te nemen

van den last, dien hij, hoewel door eigene schuld had te dragen. — Maar den anderen morgen kwam Axel zingende en fluitende den trap af, en riep om Friddefitz en gaf hem zijne bevelen; daarop zeide hij tot Christiaan Degel, dat hij moest inspanssen en zich tot eene reis van eenige dagen gereed maken, en kwam toen bij zijne vrouw de kamer in met een gelaat, waarop volstrekt geene onrust, maar wel moed was te lezen, zoodat zij geheel verbaasd werd en van haar voornemen terug kwam. „Wilt gij op reis gaan?” vroeg zij. — „Ja, ik heb eene reis voor zaken te doen, en zal waarschijnlijk ook in Schwerin komen. Hebt gij wat aan de zusters te zeggen?” — Zij had slechts hare groeten te doen, en na een poosje zeide Axel haar vaarwel, zat in het rijtuig en reed naar Schwerin. Hij had zijne vrouw weder maar half de waarheid gezegd; zijne reis had volstrekt geen ander doel, dan een bezoek bij de zusters. — Zijne zusters hadden immers geld; zijn vader had haar een klein huis met een tuin en vijftien duizend daalders vermaakt, en het kapitaal stond tegen vier en een half percent uit en daarvan leefden zij; wel is waar zeer eenvoudig, maar de Kamerraad had het niet beter kunnen beschikken, en hij had er op gerekend, dat de zwagers en vooral, dat Axel haar later een weinig zouden ondersteunen. Aan dat kapitaal had Axel nu dien nacht gedacht; dat kon hij juist gebruiken, dat kon hem juist helpen, en hij kon er haar, even zoo goed interest van betalen, als vreemde lieden; maar dan wilde hij haar vijf percent geven, en indien het ook al voor 't oogenblik vast stond, het moest toch, als men het volstrekt wilde, los te maken zijn, en die onkosten had hij er wel voor over. Dit vooruitzicht had hem geheel en al opgevroolijkt.

Toen de jonge Heer in Schwerin kwam en zijn verlangen aan zijne zusters te kennen gaf en over het slechte

jaar klaagde, werden die arme, goedhartige schepsels er innig door getroffen en zochten hem te troosten, als of de gansche wereld zich aan hem had bezondigd; en toen Albertine, die zoo wat de verstandigste was en voor de geldzaken zorgde, heel in de verte van eenige zekerheid begon te spreken, vielen de beide anderen, en vooral Fidelia, haar in de rede, zeggende dat zulks eene laaghartigheid zou wezen: haar broeder was in nood, en 'dat waren' op dit oogenblik vele lantedellieden, en haar broeder was haar trots en haar eenige toevlucht, dat had haar zalige vader, nog kort vóór zijn dood gezegd; — en toen Axel nu beloofde, het geld op het goed te laten inschrijven, toen gaf Albertine ook toe en eene hartelijke blijdschap vervulde de goede meisjes, dat zij haren geliefden broeder konden helpen. — Ook met het losmaken van het geld liep het hem mede; een paar joden waren daartoe noodig, en die vond hij, en dat gaf wel een weinigje veel verlies, maar daarin schikte hij zich. Hij kwam de week na Nieuwjaar 1847 recht opgeruimd te huis, en een paar dagen later, toen David en Slusuhr weder aankwamen en hem nog eens recht vinnig knijpen wilden, telde hij hun het geld op de tafel voor, verzocht om zijne wissels en maakte tegen hunne lange gezichten een buiging, die zij beiden in de woorden overbrachten: „mijne heeren, pakt u voort!”

„Wat is dat?” vroeg Slusuhr, toen zij in het rijtuig zaten. — „God schtraf me!” zeide David, — as hij geld heb. — Hebt ge 't ghezien? — As hij heb gehad nog een heel phakket van de bhankbiljets.” — „Ja, waar duivel kan hij 't van daan hebben?” — „Na, we willen 't Zodick eens vragen.” — Zodick was een arme neef van David, dien hij altijd als koetsier medenam, maar wiens affaire het eigenlijk was, om waar hij kwam de menschen zoo wat uit te hooren. — „Zodick, heb je

gezien, heb je—ghehoord, waar hij is geweest naar toe?" — „Nâ, naar Schwerin is hij geweest;" was het antwoord. — „Naar Schwerin? Wat heit hij te maken met Schwerin?" — „As hij er gehaald heeft het geld," zeide Zodik. „Uit Schwerin? — As ik toch ghezeid heb tegen mijn vader, de edellui sthaan mekaâr bij. As hij 't toch zeker heeft van den rhijke, van zen nheef!" — „Zôô?" vroeg Slusuhr, en hij haalde een pakje van de bankbiljetten uit zijn zak en duwde het David onder den neus en zeide: „ruik dááran! Ruikt dat naar edellui? — Dat ruikt naar knoflook! Van jelui vervloekte smousen heeft hij 't. — Maar dat komt er niet op aan. — Wij moeten naar Pomuchelskopp. — Hahaha! Wat zal dat oude leelijke gedierte om zijn staart springen van kwaadheid!"

En daarin had hij gelijk. Pomuchel was geheel buiten zich zelve, toen hij hoorde, dat de toeleg mislukt was. „Dat zeide ik wel, dat zeide ik wel!" riep hij, „'t was de tijd nog niet; maar kippetje, kippetje! gij hebt me zoo gedrongen!" — „Gij zijt een domoor!" hernam 't kippetje en ging de kamer uit. — „Nu maar doorgetast!" sprak Slusuhr, „nu moet gij hem maar tegen St. Jan de achtduizend opzeggen, die gij op het goed hebt staan." — „Nee, nee, kermde Pomuchelskopp, door de kamer heen en weêr loopende, „dat is de eenige voet, dien ik in dat kostelijke goed heb staan: als hij mij nu betaalt, dan zijn al mijne mooie vooruitzichten naar de maan." — „En had hij nog meer geld?" vroeg hij aan David. — „Hij had nog een groot phakket en een klein phakket." — „Nu," zeide Slusuhr daartusschen in, gij moet het zelf weten; maar zooveel wil ik maar zeggen, dat hij wel geheel van zijn verstand beroofd moet zijn, zoo hij nu nog geen lont ruikt en niet merkt, dat gij achter 't scherm zit; en als hij eenmaal ontdekt, hoe

de vork in den steel zit, dan is 't ook geheel hetzelfde of gij hem het geld nu opzegt, of na een paar jaren." — „Kinderen, kinderen!” riep de oude, eerwaardige wetgever, en stampte en blies als eene stoom-machine in de kamer op en neêr, „al merkt hij dat, dan kan hij mij immers toch nog niet missen; ik ben immers zijn eenige vriend, die hem helpen kan.” — „Nu, help hem dan niet. — St. Jan is de beste tijd, dan heeft hij niets te ontvangen.” — „Wat, niets? hij heeft toch het wolgeld en het koolzaad-geld.” — „Och wat! Dan moet hij immers renten betalen en het meeste zal hij wel weêr vooruit ontvangen hebben.” — „Neen, ik kan niet: den voet, dien ik éénmaal in het goed gezet heb, dien kan ik niet weêr terugtrekken.” Daarbij bleef onze oude menschen-vriend.

„'t Is toch zoo waar ellendig met een mensch,” zeide mijnheer de notaris, in 't naar huis rijden, „die wat wil doorzetten, en die dan tegen de middelen opziet. — Let eens op: onze mooie zaakjes in Pümpelhagen loopen ten einde. Ik moest maar met het oude wijf in plaats van met hem te doen hebben; zij zet door.” — 't Is een' geweldige, vreeselijke verstandige vrouw,” zeide David. — „Ja, maar 't helpt ons maar niets;” was het antwoord; „onze melkkoe in Pümpelhagen wordt droog. — En 't zou toch alles nog gaan, als gij maar niet zoo'n ezel waart, David. Wat? — Gij zoudt er uwen oude niet toe kunnen krijgen, om zijn zeven duizend daalders op te zeggen? — Dan konden wij beiden er weêr mooi aan verdienen.” — „Whaarachtig as God!” riep David, „hij doet het niet. Daar ghaat hij bij den ouden Hawermann, en dan zhitten ze, en praten ze, en als ik zeg: vadertje lief, zeg het geld op! dan zegt hij: „zeg jij jou geld op, en ik het mijne.” — „Dan is hij zeker kindsch geworden, en een' mensch, die zoo ver gekomen is en zijn

eigen voordeel niet meer behartigt, moet onder curateele gesteld worden.” „Na, weet je, — 'k heb daar ook al eens an gedacht, maar, wheet je — 't is zóó — na, zóó -- zóó — en dan, wheet je: mhijn vader is zoo slim!”

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het ei tusschen Axel en Pomuchelskopp breekt. — Waarom Jochem Nüzler op den Nieuwjaarsmorgen zijn koeien met een kruis van teer merkte, en waarom Mina Nüzler uit het ouderlijke huis moet, en onder vreemden. — Hoe Louise en de kleine jufvrouw Anna bij elkander kwamen en daarna in eene soepkokerij zaten en wortelen schrapten. — Bräsig neemt de buitenlandsche aangelegenheden waar en leest Hawermann uit de Kikvorschen van Aristop-Hannes voor. Mozes wil opzeggen, en aan Axel's hemel komt eene nieuwe onweêrsbui op. — 't Jaar 1848.

Axel hielp zich met het overschot van het geld zijner zusters het voorjaar en de helft van den zomer van 1847 zoo even er door, en toen hij eindelijk toch met zijne geldbeurs in 't achterspit kwam, verkocht hij liever zijne wol vooruit, dan dat hij zich tot zijn ouden, getrouwen buurman zou gewend hebben. Hij zag uit de geheele zaak toch eindelijk Pomuchelskopp's dikke kneukels uitkijken, en de verdenking werd steeds levendiger in hem, dat hij als een schaap geschoren was, en dat zijn oude, lieve buurman de wol had ingepakt, maar wat daarbij

eigenlijk diens hoofdbedoeling geweest was, dat kon hij onmogelijk raden.

Hij werd tegen Pomuchelskopp al koeler en koeler; hij bezocht hem niet meer; hij ging langs het binnenpad door den tuin het veld in, als hij uit zijn venster mijnheer den goedsbezitter zag aankomen om hem te bezoeken, en zijne vrouw verheugde zich in stilte over deze verandering. — Wij zouden ons ook kunnen verheugen, wanneer hij met verstand en overleg daarbij gehandeld en zich met bedaardheid van hem ontdaan had; doch hij dreef nu de openbaring van zijn tegenzin tegen Pomuchelskopp verder, dan verstandig was, en toen zich eens, op eene derde plaats, in de patriottische vereeniging te Rahnstadt, de gelegenheid daartoe aanbood, wees hij Mijnheer den goedsbezitter, die zich vriendschappelijk bij hem voegen wilde, niet alleen zeer onbeleefd af, maar hij krenkte hem nog daarenboven op de gevoeligste wijze, en sprak in zulke ondubbelzinnige bewoordingen, dat alle menschen, die tegenwoordig waren, zich eene juiste voorstelling van de geldaffaires van Pomuchelskopp konden maken. — Dit was, indien ook al eerlijk, toch rondit gezegd, al te dom; hij was Pomuchelskopp achtduizend daalders schuldig, die hij niet voor hem gereed had liggen, en wanneer hij zijn buurman zóó goed kende, als hij zeide, dan had hij ook moeten weten, wat uit zulk eene handelwijze voor hem voortvloeien kon. Pomuchelskopp kon eene tamelijke portie grofheden verdragen; dit was hem echter in het bijzijn van al de landlieden te kras geworden, en het middel tot wraak lag hem te dicht voor de hand, dan dat hij het niet aangegrepen zou hebben. — Hij zeide niets en stond op en ging naar den notaris Slusuhr en sprak: „Gij moest toch met St. Jan den Heer von Rambow mijne achtduizend daalders tegen den Antoni-termijn maar opzeggen. — Ik weet nu; hoe ik het

met hem heb; in onze kluiven krijgen wij hem toch niet weêr, maar daarvoor zal hij me nu toch nog eens wat spartelen." — „Als nu Mozes hem toch ook nog opzeide!" riep Slusuhr uit. En deze liefderijke wensch zou ook vervuld worden, maar later.

Bij jong-Jochem was ook eene verandering voorgevallen, aan welke niemand behalve jufvrouw Nüzler gedacht had; zij voor zich had altijd zoo'n voorgevoel gehad, dat het met Jochem nog eens een slecht einde zou nemen, en dat hij zich op 't laatst van niemand meer zou laten regeeren. — En die tijd was nu gekomen. — Jochem had van 't begin af elk jaar geld overgehouden, in het eerst, wel is waar, slechts een paar honderd daalders, maar later waren uit de honderden duizenden gegroeid, en hoewel hij zijne geldzaken ook niet zelf bestuurde, zeide zijne lieve vrouw hem toch elken Nieuwjaarsmorgen, hoeveel er in het afgeloopen jaar was bijgekomen en zijne ziel verheugde zich daarover; — waarom, wist hij ook niet eens, maar hij was 't nu gedurende al die jaren zoo gewoon geworden, en, gewoonte en leven was bij Jochem hetzelfde. — Toen nu het slechte jaar kwam, zeide jufvrouw Nüzler in het najaar tot Jochem: „dit wordt een slecht jaar; ge zult zien, dat wij kapitaal moeten opnemen." — „Moeder," sprak Jochem, haar geheel verschrikt in de oogen ziende, „dat zult gij toch niet!" — Maar op dezen Nieuwjaarsmorgen kwam zijne lieve vrouw en zeide hem, dat zij dit jaar drie duizend daalders had opgenomen, en God mocht geven, dat zij er mede rond kwamen. — „Wij kunnen onze lieden en ons vee toch niet laten verhongeren," voegde zij er bij. — Jochem sprong plotseling overeind, wat hij anders niet deed; trapte Bauschan op de teenen, wat hij anders ook niet deed, keek zijne vrouw heel verslagen aan en zeide niets, wat hij anders meestal deed, en ging zwijgend de deur uit;

Bauschan hinkte hem achterna. — Het werd middag; Jochem was er nog niet; de mooie varkensrib stond op tafel; Jochem kwam niet opdagen; zijne vrouw riep hem, hij hoorde niet; zij zocht hem, maar vond hem niet; want hij stond in den donkeren koestal, met den teerbak in de ééne, en den kwast in de andere hand, en hij was bezig, zijn vee met kruisen te merken. Eindelijk en ten laatste vond zijne vrouw hem bij die bezigheid. „Mijn hemel, Jochem, waarom komt ge toch niet eten?” „Moeder, ik heb nog geen tijd.” — „Wat voert ge dan toch hier in den koestal met den teerbak uit?” — „Ik merk de koeien, die wij verkoopen moeten.” — „Heere! bewaar ons!” riep jufvrouw Nüzler uit, hem den teerkwast uit de hand trekkende; — „wat beduidt dat? mijne beste melkkoeien!” — „Moeder,” hernam Jochem bedaard, wij moeten eenigen van onze lieden en van onze koeien afschaffen; zij vreten ons de ooren van 't hoofd af.” — En 't was nog een geluk, dat hij eerst aan de koeien en niet aan de lieden gedacht had, anders zouden zijne knechts en meiden op dezen Nieuwjaarsdag wel met een geteerd kruis op den rug rond geloopt hebben. — Met veel moeite en kracht van redeneeringen kreeg jufvrouw Nüzler hem van deze bezigheid af, en de kamer in; maar hier geraakte Jochem nu geheel op zijn paardje; hij wilde het werk niet meer besturen, en hij kon het ook niet; en Rudolf moest komen en kon met Mina gaan trouwen, en al het werk overnemen. — Jufvrouw Nüzler kon niets doen, om hem er af te brengen; zij moest dus Bräsig maar laten komen. — En Mina, die, voor zooveel het haar aanging, genoeg gehoord had, sloop naar haar zolderkamertje, en hield beide handen tegen haar hart en zeide bij zich zelve, dat het ook wel onrecht was, wanneer haar vader zijn rust niet zou mogen hebben, en Rudolf het bestuur over het goed niet op zich nemen

mocht; hij was er toe in staat, dat had Hilgendorff toch geschreven; en als nu oom Bräsigg haar in deze zaak tegensprak, dan zou zij 't hem eens ronduit zeggen, dan wilde ze zijn peetekind in 't geheel niet meer zijn.

Toen Bräsigg nu gekomen en de zaak hem verteld was, ging hij vlak voor jong'-Jochem staan, de beenen vreeselijk buitenwaarts, en sprak hem aldus aan: „Wat voert gij dan toch uit, jong'-Jochem? Ge teekent me daar uwe koeien op den heiligen Nieuwjaarsmorgen met teer-kruisen? En ge wilt de beste melkkoeien van uwe vrouw verkopen? En ge wilt u niet meer met de werkzaamheden bemoeien?” — „Bräsigg, Rudolf kan het goed nu besturen; waarom zal Mina niet trouwen, nu Lina getrouwd is? Is Mina slechter?” — Daarbij keek hij van ter zijde Bauschan aan, Bauschan schudde met den kop. — „Jochem,” zeide Bräsigg, „wat wáár is, moet gezegd worden! Gij hebt daar in uwe domheid een zeer wijs woord gesproken.” — Jochem keek trotsch in de hoogte. — „Nee, Jochem, 't moet geene lofrede op je zijn, 't is maar, omdat het met mijne meeningen overeenstemt, want ik ben ook van gevoelen, dat Rudolf hier het goed moet besturen. — Stil, jufvrouw Nüzler,” zeide hij, — „kom eens even hier.” — Dit zeggende trok hij jufvrouw Nüzler in de andere kamer en zette het haar uitéén: — tot Paschen bleef hij nog bij domeneer Gottlieb en tot zoolang kon hij hier nog eens op alles het oog houden; maar na Paschen moest Rudolf hier komen, „en dat zal goed voor u zijn,” voegde hij er bij, „want hij zal geene kruisen op uwe koeien teeren, en voor hem zal 't ook goed wezen hij kan zich dan van lieverlede in de werkzaamheden inzetten, en met Paschen van 't volgende jaar kan dan de vrolijke bruiloft gehouden worden.” — „Heere jeminó, neen! Bräsigg, dat gaat niet; hoe kunnen Mina en Rudolf dan in één huis wonen? wat zouden de menschen daar

wel van zeggen?" — „Jufvrouw Nüzler, dat weet ik; in den bruidstand taxeeren de menschen hunne medemenschen slecht, dat weet ik, toen ik destijds de drie bruiden — — ja, wat wou ik zeggen? — Wel, Mina kan immers bij domeneer Gottlieb gaan logeeren; met Paschen trek ik naar Rahnstadt bij Hawermann, en dan is mijne kamer leêg." „Ja, zoo zou 't kunnen gaan," zeide jufvrouw Nüzler. En 't was nu alles in orde. — Met Paschen kwam Rudolf, maar Mina moest weg; en toen zij nu met pak en zak op den wagen zat, droogde zij hare betraande oogen af en hield zich voor 't ongelukkigste wezen in de wijde wereld, omdat hare lieve moeder haar uit het ouderlijk huis naar vreemde lieden — waarmede zij hare zuster Lina meende, — verstooten had, en dat, zonder eenige oorzaak; en zij balde werkelijk hare vuist, als ze aan Bräsig dacht, want hare moeder had haar te kennen gegeven, dat Bräsig de bepaling zóó gemaakt had. „Ja," riep zij uit, „en nu moet ik in zijne kamer, die hij met tabak zóó volgerookt heeft, dat men zijn naam wel met den vinger op op de muren kan schrijven!" Maar wat zette zij groote oogen op, toen zij in die kamer kwam; wat zette zij groote oogen op! — Midden in het vertrek stond eene tafel, met een wit kleed bedekt, en daarop stond een nette bloembeker waarin een groote ruiker, zoo als de tijd van 't jaar dien geven kon; sneeuw klokjes en blauwe klokjes, gele narcissen en hyacinten; en daaronder lag een brief aan Mina Nüzler van oom Bräsig's hand, en toen zij dien opende, ontstelde zij inderdaad, want het waren verzen, en 't was voor den eersten keer, dat zij persoonlijk met verzen handgemeen werd. Oom Bräsig had van den timmermann Schulz eene oude bouw-spreuk geleerd, en die had hij op eene kamer toepasselijk gemaakt en er tot slot nog een koddig soort van troostlied uit zich zelve achteraan gehecht. De brief luidde aldus:

MIJN LIEF PEETEKINDJE!

Deez' kamer is mijn',
 En toch niet mijn;
 Die vóór mij was,
 Dacht ook: 't was 't zijn'.
 Hij ging er uit,
 Ik ging er in,
 En ben ik weg,
 Zal 't weér zóó zijn.

Ja! scheiden en mijden doet pijn,
 Maar een jaar is spoedig verdwenen,
 Ga gij maar getroost hier henen,
 Want over een jaar zal 't bruiloft zijn.

Mina bloosde wel een weinig over de bruiloft en viel hare zuster Lina lachende om den hals en schold op Bräsig; maar in haar binnenste beloofde zij hem een hartelijken kus. En zoo was Mina nu hier, Rudolf te Rexow, en Bräsig bij de dominésvrouw en Hawermann, in Rahnstadt.

Met Hawermann was 't nog niet veel veranderd; hij bleef in zich zelve gekeerd, ofschoon menigeen zich hem aantrok; de rektor hield af en aan eene korte aanspraak voor hem, Kurz wikkeld hem in een landbouwkundig gesprek, en ook Mozes strompelde somwijlen den trap op en praatte met hem over oude tijden en vroeg hem om raad in zijne zaken; maar niets kon het smartgevoel van den ouden man wegnemen; hij was dag en nacht bezig met de gedachte aan zijn kind en met de flauwe hoop, dat de daglooner Regel eens terug zou keeren en hem door eene oprechte bekentenis van de smadelijke verdenking zou bevrijden. De daglooner had meer-

malen laten schrijven, en aan zijne vrouw en kinderen ook geld gezonden, maar zelf wilde hij zich niet laten zien. — De goede dominésvrouw had een' heimelijken angst, dat haar oude vriend op dit punt geheel zou gaan mijmeren, en zij dankte den hemel, toen Bräsig eindelijk bij haar kwam. Bräsig zou wel helpen en Bräsig wilde dat ook, en indien iemand de man daartoe was, dan was hij het. Zijn levendig en tevens zoo goedhartig karakter liet zijn' Karel volstrekt geen' rust; Karel moest dit doen en dat doen; hij moest met hem gaan wandelen; hij moest al de dwaze boeken hooren voorlezen, die Bräsig uit de Rahnstadter leesbibliotheek ging halen, en als niets wilde lukken, dan hield Bräsig de krankzinnigste beschouwingen en meeningen staande, opdat Karel hem zou tegen spreken en zoo in een voor hem nuttigen strijd zich zou wikkelen. Op die wijze werd het werkelijk beter met Hawermann; maar zoodra het gesprek op Pümpelhagen of op Frans kwam, dan was 't voorbij en de booze geest kwam weder over hem.

Met Louise was 't veel beter gesteld; zij behoorde niet tot die vrouwen, die meenen, dat zij, als zij door hare liefde lijden, zich daarover haar leven lang moeten kwellen, en het de wereld door een neergedrukt en moedeloos voorkomen toonen moeten, hoe krank haar arm hart is, zoodat slechts de dood haar uitredden kan, en dat zij op aarde nergens meer toe te gebruiken zijn. — Neen! tot die soort behoorde zij niet; in haar was kracht en moed, om een groot ongeluk voor zich alleen te dragen; het medelijden van de wereld had zij daar niet toe nodig. Diep, diep onder op den bodem haars harten lag hare liefde, als zuiver goud, en zij gunde niemand den aanblik er van: voor de wereld was zelfs ook de schijn verborgen, en wanneer zij zelve wel eens in eenzame uren tot haren schat afdaalde en iets daarvan aan het licht bracht, dan

verwisselde zij 't in klein geld tot dagelijksch gebruik, en gaf het ginds en derwaarts aan allen, die met haar in aanraking kwamen, en deze liefde kreeg de wereld te zien, de andere niet. — Als dan de goede God ziet, dat zulk een hart kloekmoedig strijdt tegen het ongeluk en er naar streeft, desniettegenstaande wat goeds te verrichten en tot stand te brengen, dan helpt Hij verder, en Hij zendt menig toeval tot hulp, waaraan niemand dacht. Toeval noemen dat de menschen; als men 't echter nauwkeurig beziet, dan is het een gevolg van vele andere gevolgen, van welke ons slechts de eigenlijke oorzaak verborgen is.

Zulk een toeval zou Louise nu in het voorjaar na het vrouwen-veemgericht beleven. — Zij kwam van Lina, uit Gürlitz terug en ging tusschen de Rahnstadter tuinen een voetpad langs, toen er eene tuindeur geopend werd en daaruit een jong, bevallig meisje naar haar toe kwam, met hoog gekleurde wangen, en in hare hand had zij een ruiker van vlierbloemen en tulpen en narcissen. — „Och neem dit aan!” zeide de kleine jufvrouw Anna, — want die was 't — en toen Louise eenigszins verwonderd bleef staan, alsof zij niet recht begreep, hoe dit zoo kwam, liepen het jonge meisje de tranen langs de wangen, en zij hield de hand tegen hare oogen en zeide: „ik wilde u zoo gaarne eenig genoeg doen.” — Nu, dat was dan toch zoo zacht en zoo vriendelijk! Louise sloeg haren arm om haar heen en kustte het meisje, dat haar nu mede in den tuin trok naar het prieël, en daar zaten zij onder den bloeienden vlierboom; en Louise sloot met dat jonge, onschuldige meisje eene oprechte vriendschap, want uit de kolen, die de liefde achterlaat, ontsteekt de vriendschap haar licht, en van nu af aan was de kleine jufvrouw Anna de dagelijksche gast bij de dominésvrouw en allen in huis verheugden zich, als zij kwam. — Wanncer Hawermann

den eersten toon hoorde van 't oude, eerwaardige klavier der dominésvrouw, kwam hij naar beneden en zette zich in een' hoek en luisterde, hoe de kleine jufvrouw Anna zelfs op dit ouderwetsche instrument zoo mooi kon spelen, en als dat voorbij was, kwam de dominésvrouw aan de beurt. De kleine jufvrouw Anna was namelijk de dochter van een' dokter, en dokters, en dokters-kinderen weten altijd veel nieuws te vertellen, en ofschoon de dominésvrouw juist niet nieuwsgierig was, mocht zij toch gaarne alles weten, en sedert den tijd dat zij in eene kleine stad woonde, was ook deze kleinsteedsche eigenschap bij haar ontstaan en zij zeide tot Louise: „ik weet niet hoe 't komt, maar 't is toch zóó, men wil toch gaarne weten, wat er om ons heen al zoo voorvalt; maar als mijne zuster Friddefitz het mij vertelt, dan klinkt het alles even scherp; vertelt mij daarentegen de kleine Anna iets, dan schijnt het alles heel onschuldig en aardig te wezen; het moet toch een heel goed lief kind zijn.”

Maar deze vriendschap kreeg eerst de ware beteekenis, toen het slechte jaar over de stad kwam met zijne gevolgen van honger en nood en ellende. — De vader der kleine Anna was dokter, gelijk reeds gezegd is; een verderen titel had hij niet; maar hij had wat beters; hij had een hart voor de armoede, en als hij t'huis verteld had hoe 't hier, en hoe 't dáár was gesteld, dan kwam de kleine Anna bij de dominésvrouw en Louise, en vertelde het daar weder, hoe 't overal gesteld was; dan ging de dominésvrouw in hare provisiekamer, en op den zolder en in den kelder en pakte eene mand vol, — dat deed zij zelve, daar liet zij niemand anders aan helpen, — en de beide jonge meisjes droegen die mand in de schemering weg, en als zij terug kwamen, gaven zij elkander een kus, en de dominésvrouw een, en Hawermann een', en dat was alles. — En toen de soepkokerij zou opgericht worden, hielden de Rahn-

stadtsche dames een groot Konfantikel, — zooals Bräsig zeide, — en daarin zou 't bepaald worden, op welke wijze zoo iets het beste in te richten was, en Mevrouw Hochheim zeide: „zoo iets moet grootsch zijn,” en gevraagd zijnde, hoe zij dit meende, gaf zij ten antwoord, 't was haar alles hetzelfde; maar grootsch moest het zijn, anders beteekende het niets. — En de oude veemrechters zeiden, er moest een onderscheid gemaakt worden tusschen de goddeloozen en de vromen; de goddeloozen konden honger lijden; — en eene jonge vrouw, die eerst onlangs getrouwd was, zeide: „er moesten mannen aan 't hoofd staan,” — maar, die kwam er mooi af, allen stonden tegen haar op en Mevrouw Hochheim zeide, dat, zoo lang als zij geleefd had — „en dat zijn nog al wat jaren,” zei jufvrouw Kromhoorn er tusschen in, — hadden het koken en de milddadigheid tot het departement der vrouwen behoord, als dingen, waar de manspersonen niets van verstonden; — maar, grootsch moest de zaak aangelegd worden. — En het conventikel ging uitéén, juist even wijs als 't geweest was, en toen het soepkoken begon, toen waren twee jonge, mooie meisjes bij den haard werkzaam, met witte keuken-boezelaars vóór, en zij deelden de gaven voor de armen in de potten en pannen uit, en zaten met de goddeloozen en met de vromen op dezelfde bank, en zij schilden aard-appelen en schrapten wortels voor den volgende dag; — en dat was het kleine geld wat Louise voor haar' gouden schat had ingewisseld, en de kleine Anna gaf er ook haar penningske bij.

Nu kwam Bräsig; hij nam de meisjes de buitenland-sche aangelegenheden af; want hij was volkomen voor het buitenwaartsche opzettelijk geschapen, gelijk zijne beenen het uitwezen, en wanneer hij het ellendige podagra niet had, liep hij de stad rond, en zeide tot Hawermann:

„Karel, dokter Strump zegt: Polchikum en beweging, en de waterdokter zegt: koud water en beweging; in de beweging stemmen zij overeen, en ik voel het, die houdt mij staande. — Wat ik zeggen woû: Mozes heeft vele kompilementen aan je verzocht, en van middag komt hij eens aan.” — „Wat? Is hij al van Dobberau uit het bad terug? Ik dacht, dat hij eerst in Augustus zou weêrkomen.” — „Wel, Karel, 't is van daag ook al St. Jacob en de oogst begint. — Maar — wat ik zeggen woû, — dat oude jodenkereltje heeft zich geheel vermetamorfezierd; hij ziet er zoo waar knapjes uit, en liep in de stad rond, alleen maar om mij te laten kijken, hoe vlug ter been hij geworden was. — Maar nu moet ik naar de oude weduwe Klähnen; zij loert al op me, in haar tuin, daar ik haar wortelenzaad beloofd heb; en dan moet ik naar de vrouw van koopman Kromhoorn; die wil me hare jonge katjes eens laten kijken, of ze er een voor ons wil houden, want, Karel, een goede muis-kat moeten we hebben; en dan moet ik naar den smid Risch, om het pantoffelijzer voor de oude merrie van Kurz. Die knol heeft gallen, zoo veel — ik zeg je, Karel, als Mozes' David eksterooen heeft. — Ge weet zeker niet, of je jonge Heer al zoo'n knol heeft, met gallen, anders kon hij dien ouden van Kurz zien te krijgen, van wegens de volständigkeit van zijn hospitaal. — En tegen den avond moet ik naar de burgemeestersvrouw, want ze hebben ook een schepel of drie rogge, en daar die van daag gemaaid is, wil zij er eene feestelijkheid van maken, en ik zal een natuurlijk oogstfeest arrangeeren, zoodat het er wat ekonomisch-achtig uitziet. Nu, adjuus Karel, van middag lees ik je wat voor, 'k heb een plezierig boek meêgebracht. En zoo liep hij nu weder straat in, straat uit, als een ware „Hansje mijn knecht,” — want daar in eene kleine Mekkenburgsche stad de land-

bouw de hoofdzaak is, had hij hier geraden, en dáár geprofeteerd, had hier geholpen en dáár meê aangepakt, en was op die wijze weldra het orakel en de vraagbaak van de gansche stad geworden. — 's Namiddags zat hij bij zijn' vriend Karel en had een boek in de hand en wilde hem daaruit voorlezen, en wanneer wij over zijn' schouder kijken, dan lezen wij op het titelblad: „*De Kikvorschen van Aristophanes, uit het grieksch vertaald.*” Wij zetten groote ooggen op, maar wat zou die oude grieksche schalk wel voor ooggen hebben opgezet over de Rahnstadter beschaving, wanneer hij na twee duizend jaren over den schouder van oom Bräsigt had gekeken en uit den stempel der leesbibliotheek had bespeurd, dat zijn drommelsche kikvorschen kraam met de verschillende „bloemlezingen,” — en „Paarlen,” — en „vergeet mij niet” — en „rozen” in de leesbibliotheek te Rahnstadt was opgenomen. — Wat zou die schalk gelachen hebben! — Oom Bräsigt lachte niet, hij zat heel ernstig, hij had zijn hoornen bril met de groote ronde glazen opgezet, die als een paar koets-lantarens blonken, hij hield het boek zoo ver van het lijf, als zijne armen reikten en begon nu: „De kikvorschen — daarmee meent hij, wat wij kikkers noemen, Karel, — van Aristop — Hannes — ik lees „Hannes” „Karel, want ik moet „Hanes' voor een drukfout estimeeren; want men zegt immers ook „Schinder Hannes,” wat ik vroeger eens gelezen heb, en als dit maar half zoo verschrikkelijk is, dan kunnen we al tevreden zijn, Karel.” — En nu begon hij te lezen, en las volgens de manier van schoolmeester Strull altijd maar verder door, en Hawermann zat, alsof hij scherp toehoorde; maar dadelijk verzonk hij in zijne eigené gedachten, en toen Bräsigt zijn' vinger nat maakte, omdat hij de vierde bladzijde wilde omslaan, zag hij met billijke ergernis, dat zijn' ouden vriend de

oogen waren dichtgevallen. Bräsig stopt op, ging vlak vóór hem staan en zag hem aan. Nu is het echter eene van ouds bekende zaak, dat de molenaar wakker wordt, als de molen stilstaat, en dat de toehoorders wakker worden, als de preek gedaan is, en zóó ging het Hawermann ook; — hij zette groote oogen op, deed een paar flinke halen uit zijn pijp en zeide: „Mooi, Zacharias, heel mooi!” — „Wat? je zegt „mooi!” en je hebt geslapen.” „Neem 't mij niet kwalijk,” zeide de oude man, „maar 'k heb er geen woord van begrepen. Breng dat boek maar weêr weg, of begrijpt gij er wat van?” — „Dat zoo zeer niet, Karel, maar ik heb er een groschen voor betaald, en als ik geld uitgeef, dan wil ik er ook wat voor hebben.” — „Ja, maar als ge er nu niets van begrijpt?” — „De mensch leest ook niet van wegens het begrijpen, Karel; de mensch leest pour passer la tante uit de boeken. Kijk eens...” — en hij wilde hem dit duidelijk maken, maar er werd aan de deur geklopt, en Mozes kwam binnen.

Hawermann ging hem te gemoet: „Dat is best, Mozes, dat ge eens komt. En wat ziet gij er frisch uit, inderdaad knap.” — „As mijn Bloempje me dat ook al gezegd heeft, maar as ze 't me voor vijftig jaar ook gezegd heeft.” — „Nu, hoe is 't u in de badplaats bevallen?” — „Weet je wat nieuws, Hawermann? As je gaat naar 't bad, as je hebt tweemaal plezier; vooreerst as je der komt, en voor de tweede keer, as je reist weg. — As 't krek zóó is, as met een phaard en een tuin en een hijs, — je bent blij as je 't krijgt; en je bent blij, as je 't bent kwijt.” — „Ja, dat luie leven zult gij wel niet hebben kunnen witthouden, de affaire zal u wel te veel in 't hoofd gezeten hebben!” — „Na, wat hiet affaire? — Ik ben een oud man. — Mijne affaire is, dat ik me niet laat in met nieuwe affaires, en dat ik men geld trek uit de oude

affaires. En as ik daarom hier ben gekomen, bij u, — as ik wil opzheggen de zeven duizend daalders in Pümpelbagen.” — „O, Mozes! doe dat toch niet! Gij zoudt den Heer von Rambow in groote verlegenheid brengen.” — „Na 'k weet niet; as hij moet hebben geld, as hij moet hebben veul geld. Daar heb je David en de notorius en Pomuffelskopp; ze hebben zaken met em gedaan, en as ze hem met dit nieuwe jaar in de benauwdheid hebben willen brengen, heit hij an ze bethaald elfduzend daalders op ééne tafel. — 'k Weet het; — 'k heb 't met David al lang gemerkt. 'k Heb Zodick in 't verhoor genomen. Waar ben je geweest gisteren? heb ik gevraagd. Naar den graaf, heit hij gezeid. — Zodick, je liegt, heb ik gezeid. — As hij heit gezwoeren, dat hij zwart woû worden. — As ik altijd heb gezeid: Zodick, je liegt. Op 't laast heb ik gezeid: ik wil je wat zeggen, heb ik gezeid. De phaarden zijn mijn' en de wagen is mijn en de khoetsier is mijn; as je niet zegt de waarheid, jaag ik je weg, en dan ben je een bedelaar. — Daar is hij door de mand gevallen en heit me verteld van de elfduzend daalders, en gisteren heit hij me verteld as Pomuffelskopp heit opgezeid achtduzend daalders tegen Antoni. — Na, Pomuffelskopp is een wijs man, hij mot weten, hoe 't staat.” — „Goede hemel!” riep Hawermann uit, en zijn haat was vergeten en de oude hartelijke gehechtheid kwam geheel bij hem boven, zonder dat hij het zelf wist, „en dan wilt gij hem ook nog uw geld opzeggen? — Mozes! uw geld staat immers daar zeker?” — „Na, we willen zeggen, as 't staat zeker. Maar 'k weet nog veel plaatsen, waar 't staat ook zeker.” En nu zag hij de beide oude Inspektors den één na den ander scherp in 't aangezicht, en zeide met bijzonderen nadruk: „Ik heb hem gezhien; — 'k heb ook met hem ghesproken.” — „Wien? Den Heer von Rambow? Waar dan in die

buurt?" vroeg Hawermann. — „Te Dobberau aan de speelbank heb ik em gezien," antwoordde Mozes vinnig, „en in mijn kwartier heb ik em gesproken." — „Goede God!" riep Hawermann uit, „dat heeft hij anders van zijn leven niet gedaan. Hoe komt die ongelukkige man daartoe!" — „k Heb 't altijd gezegd," zeide Bräsigt opstuvende, „deze Mijnheer de Luitenant verruweneert zich met open oogen." — „Waarachtig as God!" riep Mozes uit, „gesmeten hebben ze rond met het geld; heele hoopen van de Louisd'or hebben ze vóór zich gehad, en ze hebben ze hier opgezet en ze hebben ze dáár op gezet; en ze hebben ze hierheen geschoven en ze hebben daarheen geschoven, en dat mot hieten eene affaire? en dat mot hieten een plezier? as een mensch de haren te berge rijzen? — En daar is hij geweest altijd midden in. — Zodick, heb ik gezegd, — want Zodick was gekomen met mijn' wagen; 'k woû den anderen dag weggaan, — Zodick, ga hier sthaan, en pas goed op, en khijk naar den Pümpelhager Meneer, hoe 't met em gaat; ik word er nog ziek van. En 's avonds is Zodick gekomen en heit gezegd: hij is op de flesch, en 's morgens is de jonge heer gekomen en heit van me willen hebben duzend daalders. Ik wil u wat zeggen, heb ik gezegd, als ik zal wezen als een vader voor u, ga dan met mij meê; mijn Zodick staat al met den wagen voor de deur; 'k neem u meê, 't kost u geen schilling. As hij niet heeft gewild, en hij is daar gebleven." — „Die arme, rampzalige man!" riep Hawermann uit. — „Deze jongeling!" riep Bräsigt uit, „die vrouw en kind heeft! — O! als ik over hem te zeggen had, wat zou ik hem tracteeren!" — „Maar Mozes, Mozes!" riep Hawermann, „ik smEEK u, om alles ter wereld; zeg hem het geld toch niet op. Hij zal tot betere gedachten komen, en uw geld staat immers veilig en vast." — „Hawermann," zeide Mozes,

gij zijt ook een wijs man; maar hoor eens: as ik heb begonnen met de gheldzaken, heb ik gezeid tegen me zelve: as er een komt en maakt groote beweging met koets en paarden en met de kostbare meubels, dien borg je geld; die man schaft zich toch wat aan; — as er een komt en maakt zich vrolijk en drinkt schepagner, — na! jonge lui! wat ze van daag uitgeven, kunnen ze ook weêr morgen verdienen, — dien borgt gij ook; — maar as er een komt en heit de khaarten in zen zak en de dobbelsteenen in zen zak, en smijt zen geld in den drek met heele hoopen, — neem je voor dat soort in acht, heb ik gezeid, de speuler vindt zen geld niet weêrom uit den drek. — En dan, Hawermann, hoe zou 't hieten onder de menschen? De jood, zouden ze zeggen, heit zich achter gestoken achter den jongen man, heeft em gemaakt voorschotten, voor 't spel, dat hij zal gaan kapores en dat de jood kan visschen in troebel water." En Mozes richtte zich overeind, zeggende: „neen, de jood heeft ook zijn' eer! En niemand zal kommen en wijzen op mijn graf en zeggen: „die daar ligt heit gemaakt smerige affaires. — En ik zal me niet laten nemen mijn goeden naam, op men ouden dag, van een mensch, die nog niet droog is achter zen ooren. — Heit hij u niet gestolen uw' eerlijken naam, en gij zijt toch een braaf man en een solide man." — „Neen," ging hij voort, „ga maar zitten," daar Hawermann opsprong en in de kamer op en neêr liep, „k spreek niet daarover, de menschen zijn verschillend; as gij 't wilt verdragen en hebt er uwe redenen voor; as ik 't niet wil verdragen en 'k heb ook mijne redenen. — En nu, adio, Hawermann; adio, Heer Entspekter," en hij ging de kamer uit, „maar met Antoni wordt het opgezeid."

Zoo kwam er dan aan Axel's hemel, ook van dezen kant, eene bui op, waaraan hij volsrekt niet dacht; —

donkere onweêrswolken omgaven hem als in een kring, en als het onweder losbarstte, wie kon 't weten, of er niet eene hagelbui tusschen was, die zijne hoop voor altijd verijdelen kon. Hij wilde, wel is waar, de gedachte volstrekt niet bij zich laten opkomen, dat de zaak hem den ondergang zou kunnen berokkenen; hij troostte zich met een' goeden oogst; met voorschotten, die hij van de graan- en wolhandelaars kon opnemen, en voorts nog met andere, niet te berekenen gelukkige toevalligheden, die ook wel eens kunnen in 't midden komen, als zij maar willen. — Maar even zoo dikwijls als die den mensch te hulp komen, gebeuren er ook zulke soort van toevalligheden van buiten af, die zelfs den besten mensch voor 't hoofd slaan, en waarbij het hem wordt, als of de toekomst blindemannetje met hem wilde spelen. — Zóó geschiedde het nu in 1848.

VIJF EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Waarom op het eiland F e r r o en aan de noordpool de revolutie uitbreekt; waarom de postmeester te Rahnstadt voor de deur staat en met zijn' duimen draait, en waarom de geestelijke kandidaat nog slechts: »bom'' zeggen kan. Waarom al de dikken, behalve de timmerman Schülz en Bräsig, uit de politieke vereeniging te Rahnstadt wegbleven en dat Manasse's zoon eene affaire met vuursteen wilde maken en David zijn' baard moest laten staan. — Kurz wordt uit de politieke vereeniging gesmeten, en rektor Baldrian richt een gilde op voor de naaisters. Axel dwaas, en Pomuchel in angst; hij verzoekt Gottlieb en Lina 's middags ten eten. — Lina wil niet, en Gottlieb ijvert tegen de valsche goden en predikt de kerk ledig.

Het is natuurlijk hier de plaats niet, te beoordeelen

of dat jaar goed, of kwaad voor de wereld was; — dat mag ieder voor zich zelve uitmaken, ik wil er mij ook niet mede inlaten om te berichten, welke gevolgen het overigens voor de wereld had, en waarin de eigenlijke oorzaken van de toenmalige gebeurtenissen te zoeken zijn; — maar, wat dat jaar voor die omgeving met zich bracht, met welke ik hier voornamelijk te doen heb, dat kan ik niet onvermeld laten, anders zou dit boek een zeer dwaas einde kunnen hebben.

Toen in de maand Februari het spektakel in Parijs begon, was dit voor Mekkenburg nog extra ver uit de buurt, en 't was voor de meeste lieden recht plezierig, dat er toch eens behoorlijk wat in de wereld omging. Ook in Rahnstadt openbaarde zich eene sterke neiging voor de politieke zaken, en de postmeester zeide, als dat zoo voort bleef gaan, dan werd het erg; hij had nu al in de twintig nieuwe couranten moeten bestellen en meestal zulke, die met hare redeneeringen alle maatschappelijke toestanden ondermijnden. — Zoo was er nu voor de Rahnstadter politici behoorlijk gezorgd, en de jeugdige nakomelingschap der Rahnstadter aanzienlijken liep met couranten door de straten rond en bezorgde ze stipt van huis tot huis, alsof zij door hunne lieve ouders tot kleine postboden werden opgevoed. — Maar toch, men begeerde nog iets meer, vooral voor de burgerlieden; en 't kwam ook tot stand.

„Johan,” zeide de vrouw van Hannes Bank, „waar wilt ge nu al weêr naar toe?” — „Wel, Doortje, een beetje naar Grammelin.” — „Ge loopt me veel te veel naar de herberg, tegenwoordig.” — „Loop! Doortje, één glas bier. — De advokaat Rein leest van avond weêr uit de kranten voor; een mensch wil toch graag weten, hoe 't er in de wereld uitziet.” En Hans Bank, en met hem nog wel vijftig anderen gingen naar 't bierhuis. -- Boven aan de tafel zat de advokaat Rein, hij hield de couran-

ten in de hand, zag de tafel een paar malen langs en hoestte een paar keeren. — „Stilte!” — „Stilte!” — „Grammelin, geef me een glas bier!” — „Kerel, houd toch je mond, hij wil immers lezen!” — „Wat drommel! 'k zal toch eerst nog wel een glas bier mogen nemen?” — „Nu, wees dan ook stil!” — En de advocaat begon te lezen. Hij las van Lion, Milaan en München; overal was 't uitgebroken, en 't ging woest toe in de wereld. — „Nu, hier is nog wat,” sprak hij. — „Eiland Ferro, den 5^{den}. Het eiland is geheel in opstand; men wil ons den meridiaan ontnemen, die nu reeds sedert meer dan 300 jaar over ons eiland gelegd is, en wil hem naar Greenwich in Engeland verleggen. — Groote verbittering tegen de Engelschen. — Het volk grijpt naar de wapenen; onze beide huzaren-regimenten zijn tot dekking van den meridiaan aangerukt.” — „Denkt nu eens aan, die beginnen nu ook al!” — „Ja vadertje, dat's ook geene kleinigheid; als iemand driehonderd jaar zoo wat gehad heeft, dan wil hij 't ook niet missen.” — „Oude! weet je wat een meridiaan is?” — „Wel, wat zal 't wezen? Dat zal wel wat wezen, wat de Engelschen goed gebruiken kunnen. Kijk, je hebt het eergisteren niet willen gelooven, dat de Engelschman van alles de schuld heeft; nu hoor je 't!” — De advocaat Rein legde de courant op de tafel en zeide: „Neen, nu wordt me de zaak toch een beetje te dol; daar kan een mensch toch doodsbang van worden.” — „Heere jemené, wat is er dan nou weêr aan de hand?” — „Is er nog wat dols gebeurd?” „Wel, zou 't niet! Hoort maar eens! — Noordpool, den 27^{en} Februari. Een hoogst gevaarlijk en bedenkelijk oproer is onder de Eskimo's ontstaan; zij weigeren hardnekkig, verder de as van de aarde te draaien, onder het voorwendsel van gebrek aan traan om te smeren, daar de walvischvangst verleden jaar zoo slecht is

uitgevallen. De gevolgen van dezen opstand zijn voor de gansche wereld onberekenbaar." — „Wel, Heere bewaar ons! Wat is dat? — Dan staat de heele boel immers stil?" — „Ei! daar moet dan toch de regeering wat aan doen!" — „Wel, oude! dat zou de Ridderschap dan weêr niet willen hebben." — „Kom, dat geloof ik nog in 't geheel niet," zeide Hans Bank. — „Dat gelooft ge niet? Nu, gij, als schoenmaker moet dat toch wel weten. Is de traan sedert verleden jaar niet opgeslagen?" — „Hooft, kinderen!" sprak de snijder Wimmersdorp, „zooveel zeg ik, een goeden gang gaat het niet." — „Wel," riep een ander, „mij kan 't niet schelen! Als de hemel invalt, vallen alle menschen dood. Maar zooveel zeg ik, wij moeten werken, en die kerels aan de Noordpool, willen de handen in den schoot leggen? — Grammelin, nog een glas bier!"

Uit dit verhaal kan men drieërlei zaken zien: voor- eerst, dat de Heer advokaat Rein niet enkel uit de courant, maar somwijlen ook wel wat uit zijn hoofd voorlas, en dat hij snaaksche invallen had; — ten tweede, dat de Rahnstadter burgerij voor couranten nog niet recht rijp was; en, ten derde, dat de mensch eene zaak, die hem nog niet zelf van nabij betreft, over 't geheel genomen nog altijd zeer koelbloedig aanziet.

Maar 't zou nader bij komen. Op zekeren dag bleef de post uit Berlijn weg en de Rahnstadters stonden in een grooten hoop voor het postkantoor en vroegen elkander, wat dit toch wel te beduiden had? en de rijknechts die de post-tasschen voor de omliggende plaatsen moesten halen, vroegen elkander, of zij nog zouden wachten, of niet, en de eenige, vergenoegde mensch in deze verwarring was mijnheer de postmeester; hij stond voor de deur, had zijne handen over de maag gevouwen, draaide met zijne duimen en zeide, dat hij sinds dertig jaren tusschen elf en twaalf uren

niet zooveel ledigen tijd gehad had, als op den dag van heden. — Den volgenden dag kwamen, in plaats van de kleine courantenbrengers, de Rahnstadter notabelen zelve, en in plaats van de rijknechts kwamen de Heeren binnen drentelen; maar, dat hielp ook niet veel, want de post kwam daarom toch niet; maar nu begon men te mompelen, dat het nu in Berlijn ook aan den gang was. — De één wist dit, en de ander dat, en de oude pottebakker Dusing, die buiten de poort woonde, zeide, dat hij heden den geheelen morgen, duidelijk met kanonnen had hooren schieten, wat dan ook alle menschen eerlijk geloofden, ofschoon tusschen Berlijn naar Rahnstadt een afstand ligt van vier en twintig mijlen. Slechts zijn buurman, de wagenmaker Hagen, zeide: „Oude! dat kanonschieten, dat heb ik gedaan: ik heb van morgen beukestammen in mijne houtschuur gekloofd.” — Den derden dag nu, kwam er een post, maar niet van Berlijn, slechts van Oranjeburg; hij bracht echter een mensch mede, die alles mooi had kunnen vertellen, daar hij op dit tijdstip zelf in Berlijn geweest was, wanneer hij zich onderweg maar niet zoo heesch had gesproken, dat hij in Rahnstadt geen enkel woord kon uitbrengen. — 't Was een geestelijke kandidaat uit den omtrek, en de Rahnstadters kenden hem en verkwikten hem met grog, opdat hij weêr zou kunnen spreken; hij dronk ook een heel aardige portie daarvan; maar, 't woû niet baten; hij wees op keel en borst, schudde het hoofd en wilde weggaan. — Dat was nu een dwaze begeerte van hem, want de Rahnstadters waren niet naar 't postkantoor gekomen, om met lange neuzen af te trekken; zij lieten hem niet door, en de kandidaat moest er in toestemmen, hun de Berlijnsche revolutie figuurlijk met armen en beenen voor te stellen. Hij bouwde aldus een paar barikaden, — in de lucht natuurlijk, hij deed maar zóó, want zoo hij zich werkelijk aan

de Rahnstadter straatsteenen had vergrepen, zou toch de politie hem wel aan den kraag gekomen zijn; hij schoot, waarbij zijn stok het geweer voorstelde, achter de barrikaden uit; hij bestormde ze — met zijn' stok recht voor zich uit, en joeg in galop midden tusschen de Rahnstadters in, om een uitval van dragonders duidelijk te maken; ook het kanongebulder bootste hij na, want: „bom!“ kon hij juist nog zeggen.

Zoo wisten dan nu de Rahnstadters, hoe een revolutie er uitzag, en hoe een revolutie gemaakt moest worden; zij zaten bij elkaar en dronken bier en disputeerden onderling en de zaak werd zoo ernstig overwogen, dat zelfs onze vriend Rein er zich niet meer aan waagde, zijne Noordpool-vertellingen voor te lezen, te meer daar nu ook de heeren notabelen kwamen om bier te drinken, ten einde zich bij tijds bemind te maken, voor 't geval dat ook hier de poppen aan het dansen gingen. — En daaraan werd sterk gedacht.

Er waren in Rahnstadt even zoo goed heldere koppen, als ergens elders, en al had ook de geheele stad niet dezelfde bezwaren, zoo had toch iedereen wel het één of ander, wat zijne ontevredenheid voeden kon; de één had dit, de ander dat, en Kurz had den stadstier. Allen waren het hierover ééns, dat het anders worden moest, en dat het niet goed zou afloopen, als zij ook niet hunne revolutie kregen, — ten minste zoo wat een revolutie in 't klein.

Uit het onverstandige couranten-lezen ontstond nu eene verstandige politieke hervormings-vereeniging, met een president en eene schel; uit het ongeregelde heen en weêr loopen ontstond nu een geregeld bezoeken, en dit werd zóó druk, dat het gezelschap op zekeren avond uit het bierlokaal naar de zaal moest verhuizen; maar ze namen de bierglazen mede. — Dit alles geschiedde in de grootste

orde, wat werkelijk te bewonderen is, indien men bedenkt, dat het geheele gezelschap uit ontevredene lieden bestond, terwijl het eenige tevreden medelid der vereeniging de kastelein Grammelin was. In de zaal werden nu redevoeringen gehouden. In 't eerst stonden de sprekers op tafels en stoelen, maar dat zou ook veranderd worden. De schrijnwerker Thiel fabriceerde een rond ding, dat een kathedr verbeelden moest, en de eerste toespraak, die daarop gehouden werd, was van den kuiper Dreier, tegen den schrijnwerker Thiel gericht, in welke toespraak beweerd werd, dat een spreekgestoelte, als dat, geen schrijnwerkers-arbeid, maar kuipers-werk was, zoodat de schrijnwerker buiten zijn vak was getreden. Deze toespraak bleef echter zonder gevolg, even als het daarop gedane verzoek van den ouden dikken bakker Wredow, die verlangde, dat de ton wijder gemaakt zou worden, want niemand kon er zich in bewegen; daarop zeide de snijder Wimmersdorp heel fatsoenlijk, dat het ding niet voor de dikken gebouwd was, die haast in hun vet smoorden; die tijden waren voorbij, waarin er alleen voor zulke soort gezorgd werd, neen, het ding was thans voor diegenen, die nog niets aan 't lijf hadden, en voor hen was 't wijd genoeg. — En zoo kwam het, dat eigenlijk slechts de mageren aan 't woord kwamen, en de dikken uit ergernis en knorrigheid er in 't geheel niet meer heengingen, waarmede de anderen verklaarden zeer tevreden te zijn. — Dat was een misslag, zij sloten op die wijze het „bedaarde element,” — gelijk 't genoemd wordt, — van de vereeniging uit, en in plaats daarvan drongen er zich nu de daglooners in, en nu kon de revolutie aan den gang gaan. De twee eenige personen, die vrij goed in 't vleesch zaten en nochtans leden der vereeniging bleven, waren oom Bräsig en de timmerman Schulz.

Geen mensch kon meer met deze onrustige tijden in zijn schik wezen, dan oom Bräsig: hij was altijd bij den weg; hij vloog heen en weêr als eene bij en hij zag elke huisdeur en ieder venster in Rahnstadt als eene bloem aan, waarin hij moest stippen, om er nieuwstijdingen uit te zuigen, en als hij dan vol beladen was, vloog hij naar zijne bijenkorf terug en voedde zijn' Karel met hetgeen hij opgegaard had. — „Karel, Louis-Philippe hebben ze weggejaagd.” — „Staat dat in de courant?” — „k Heb 't zelf gelezen. — Karel 't moet toch maar een oude lafaard geweest zijn. — Hoe is 't mogelijk, dat een koning zich kan laten wegjagen?” — „Wel, Bräsig, dat is toch al meer voorgekomen. Weet ge niet meer met den Zweedschen Gustaaf? Als zoo'n volk 't ééns is en allen tegen hem samenspannen, dan staat zoo'n koning ook maar alleen.” — „Daarin hebt ge gelijk, Karel; maar wegloopen zou 'k daarom toch niet. — Wat drommel! ik ging op mijn troon zitten en zette mijne kroon op en ik sloeg en schopte met armen en beenen tegen ieder, die een hand naar mij ^{uit}stak.”

En later kwam hij: „Karel, de post uit Berlijn is van daag weêr niet gekomen, en je jonge Heer joeg zoo hard hij kon, de straten door naar 't postkantoor om eigenhandig na te vragen, waarom niet; maar dat zou hem bijna slecht bekomen zijn, want er waren eenige burgers samengerotteerd en die vroegen elkander, zoo bij wijze van vooronderstelling, of zij dat behoeften te dulden, dat zoo'n edelman in galop de straten door vloog. — Nu, hij reed naderhand een anderen weg en trok stapvoets naar 't huis van Mozes, en toen was 't weêr goed. — Ik had ook met Mozes een woordje te spreken en ging een poosje later er henen, en toen ik aankwam, ging je jonge Heer juist de deur uit, keek mij aan, maar kende mij niet, wat ik hem evenwel niet kwalijk neem want

hij heeft zijn hoofd zeker vol van zijne eigene gedachten, daar ik nog hoorde, dat Mozes zeide: „wat ik gezegd heb, heb ik gezegd, een speuler leen ik geen geld.” — Mozes komt van middag nog bij je, Karel.”

's Middags kwam Mozes dan ook. „Hawermann! as 't zoo is, met Berlijn is 't klaar.” — „Wat? is 't dáár ook uitgebroken?” — „As 't is ijtgebroken, — maar, spreek er niet over! — van morgen is bhij me gekhommen de zoon van Manasse uit Berlijn zelve met de hekstrapost, — as ie wil maken een affaire met ouwe vuurstheenen, as ie nog een dertig dijzend in 't magazijn heb; van Anno 15 heb ie ze nog.” — „Wat wil hij met zijn' vuursteenen uitvoeren?” riep Bräsig, „ieder beschaafd mensch heeft tegenwoordig perkutsjoons.” — „Na, wat weet ik 't?” zeide Mozes, 'k weet veul, 'k weet in 't geheel niks. As ie denkt, as 't losbarst, as dan de ouwe gheweren met de vuurstheenen ook voor den dag worden gehaald, en as ie me gezeid heb, in Berlijn hebben ze geschoten met de geweers en de sabels en de pikstolen en de kanons op de menschen en: paf! paf! is 't gegaan den heelen nacht, en as de kiuessiers rijden in de straten, en as 't volk smijt met stheenen, en schiet ijt de vensters en achter de brikades. Gruwelijk! gruwelijk! — maar spreekt er niet over.” — „Dus eene behoorlijke kanonisering?” viel Bräsig hierop in. — „Mijn hemel!” riep Hawermann uit, „wat een tijd! wat een treurige tijd!” — „Na! wat hiet slechte tijd? Voor de dommen is 't altijd slechte tijd, en voor de verstandigen altijd goeie tijd. As we gehad hadden goeie tijd, had ik geen reden om mijn vermogen terig te trekken, en op te zeggen hier en op te zeggen dáár. As 't voor zoo'n oud man als ik, is een goeie tijd.” — „Maar, Mozes, wordt gij dan niet bang, wanneer het alles 't onderst boven mocht gaan. Gij zijt nu toch eenmaal als een rijk man be-

kend." — „Na! as ik niet bang ben; as is gekhommen men Bloempje en heb geschreid, as is gekhommen David — zóó heb ie gebibberd; — Vader, waar blijven we met het geld? heb ie gevraagd. — Waar we gebleven zijn, daar blijven we nou ook, heb ik gezeid. — Wij borgen, waar 't is goed; wij doen meê, wat is goed; wij laten ons ook bij 't volk opschrijven as 't verlangd wordt. Laat je baard sthaan, David, heb ik gezeid, de tijden zijn er naar. — Na, en as er andere tijden khommen? heb ie gevraagd. — Dan snijd je je baard af, heb ik gezeid, dan zijn de tijden er niet meer naar."

Zij kwamen nu op Axel, op zijne verlegenheid en op de omstandigheid, dat er nergens geld of krediet in de wereld was, en daar was veel over te zeggen; want als het krediet verviel, moesten de bezittingen ook vervallen en menigeen zou zijn goed niet kunnen behouden. En toen Mozes weggegaan was, zaten de beide oude landbouwers dien avond nog lang met de dominésvrouw bij elkander, en 't gesprek liep over veel treurigs en de goede dominésvrouw sloeg gedurig hare handen inéén, over de goddelooze wereld, en zij dankte voor de eerste maal den goeden God, dat Hij haren dominé vóór dezen boozen tijd tot zich had genomen; — en Hawermann had juist het gevoel van een man, die zijne mooie zaak heeft laten varen, waar hij hart voor had, en die nu bespeurt, dat zijn opvolger daarmee te gronde gaat. Slechts Brásig liet zich niet ontmoedigen, hij hield het hoofd boven en zeide: deze onrust, die over de geheele wereld was gekomen, was zeker niet alleen in het hoofd van de menschen beraamd, en de Heer onze God had, gelijk in alles, ook dáárin Zijne hand wel, ten minste, Hij had het toch toegelaten, en na dit onweder, zou de lucht wel weêr zuiver worden. „En, Karel," voegde hij er bij — „van u, waarde jufvrouw; zeg ik het niet — maar, als

ik je een raad mag geven, Karel, dan gaat ge morgen avond ook meê naar Grammelin, want we zijn toch niet louter rebellen, en weet ge, hoe mij dat voorkomt? — Juist, als met een onweder; als iemand dat zoo uit de kamer aanziet, dan ziet het er vreeselijk uit, maar als men er midden in is, dan vindt men 't zoo erg niet."

Zoo dacht Bräsig over de politieke vereeniging in Rahnstadt, en elken avond, als hij t'huis kwam, vertelde hij, wat er was voorgevallen. — Eens kwam hij later dan gewoonlijk te huis en zeide: „Karel 't is er van avond dol toegegaan, en ik heb een paar glazen bier meer verconsumeerd; dan anders, alleen maar om de groote belangrijkheid. Kijk! nu zijn toch al de daglooners ook leden van de vereeniging geworden; en waarom zouden ze ook niet? Wij zijn immers allen broeders. Maar die kerels hebben uitgeprakkezeerd, dat het geheele Rahnstadtsche grondgebied van voren af aan moest opgemeten worden, en in gelijke quadraatstukken verdeeld, en ieder inwoner moest evenveel land hebben; en wat het stadsbosch betreft, dáár moest ieder in 't najaar het recht hebben, een flinken beukestam voor zich te rooien voor 's winters; dan was er eerst eene behoorlijke gelijkheid onder de menschen. — Maar toen zijn de grondeigenaars daartegen opgekomen; zij waren ook wel voor de gelijkheid, zeiden ze, maar, hun eigendom wilden zij behouden; en Kurz heeft een lange redevoering gehouden over akkers en weilanden en bracht daar natuurlijk ook den stads-stier weêr bij te pas; en toen hij klaar was, hebben ze hem voor een aristokraat uitgescholden en hem de deur uitgegooid. En toen is de snijder Wimmersdorp opgetreden; die heeft over de vrijheid van 't handwerk gepreekt; en daarop zijn al de andere snijders op hem aangevallen en hebben hem schrikkelijk afgeranseld; gelijkheid wilden ze, hebben ze gezegd, maar een gilde

moest er wezen. Vervolgens trad er een jong mensch op, die op spotachtigen toon de vraag stelde, hoe 't dan met de naaisters gaan moest? of die in het gilde opgenomen konden worden, of niet? — En dat hebben de oude snijdersbazen afgewezen, en de jonge lui hebben voor de naaisters partij gekozen en hebben de oude snijders de deur uitgegoid, en buiten is 't toen nog drommelsch erg toegegaan; en binnen in de zaal hield rektor Baldrian eene lange redevoering, waarin veel van de emanisipaatsjoon — of zóó iets — van de vrouwspersonen voorkwam, en hij deed het voorstel, als de snijdersbazen de naaisters niet in hun gilde wilden opnemen, dat er alsdan voor de naaisters een afzonderlijk gilde zou opgericht worden, want zij waren toch ook onze mensche lijke zusters; en dat is er doorgegaan en de naaisters maken thans een eigen gilde uit. Toen ik nu heenging, hoorde ik zeggen, dat zij overmorgen, in witte kleederen, met hare oudste werkster aan 't hoofd, naar het huis van den rektor willen gaan om hem te bedanken, en hem tot aandenken aan zijne redevoering een wollen onderhemd en onderbroek op een kussen te overhandigen." — „Bräsigt, Bräsigt!" riep Hawermann, „wat dwaasheden voert men daar toch uit! — Gijlieden doet immers juist, als of er niemand meer over u gesteld is, als of gij dat alles zóó maar te bepalen hebt." — „Waarom niet, Karel? Wie kan ons wat doen? — Wij nemen onze besluiten, zoo goed ieder het geleerd heeft, en als er niets van komt, dan komt er maar niets van, en er kan van zijn leven niets van komen; want Karel, kijk eens! de historie komt op één punt neêr: ze willen allen wat hebben, en niemand wil wat missen." — „Zóó is 't inderdaad, Zacharias, en ik geloof ook niet, dat er hier, in zoo'n kleine stad veel onheil uit de zaak ontstaan kan, want hier is altijd de één des anderen tegenpartij; maar verbeeld je toch eens,

dat de daglooners op het land ook op den inval kwamen, om de goederen te deelen, hoe zou ons dat voorkomen?" — „Och, Karel, dat zullen ze niet!" — „Bräsig, 't ligt diep in de menschelijke natuur, dat iemand, al is 't ook nog zoo'n klein stukje, toch iets van de aarde het zijne wil noemen, en 't zijn de slechtste menschen niet, die daarnaar trachten. Maar wanneer zulke meeningen, als gij daar genoemd hebt, onder hen verspreid worden en zij ze duidelijk gevoelen, en onverstandige menschen hen nog meer er in versterken, dan zult ge 't zien, dan kan het erg worden. — En, 't is waar, in 't eerst zal 't wel enkel bij de slechte heeren uitbarsten; maar, wie staat er ons voor in, dat de goeden er ook niet door getroffen zullen worden?" — „Karel, ge kunt wel gelijk hebben, Karel, want van avond heeft Kurz mij gezegd — namelijk eer hij de deur uitgesmeten werd — dat verleden Zondag een paar Gurlitzer daglooners wonderlijke redeneeringen voor zijn toonbank hadden gehouden." — „Ziet ge," zeide Hawermann, zijn licht opnemende, om naar bed te gaan, „ik gun geen mensch iets kwaads, ofschoon menigeen 't wel verdiend mag hebben; maar 't is erg, dat de goede heeren met de slechten meê moeten lijden, en dat de welverdiende straf, die den een of ander bedreigt, op het geheele land nederkomt." Dit zeggende, ging hij heen; en Bräsig sprak bij zich zelve: „Waarachtig! Karel kon wel gelijk hebben: op het land kan 't erg worden, ik zal toch wel eens naar Jong'-Jochem en domeneer Gottlieb moeten gaan kijken. — Hoewel, met Jong'-Jochem heeft het geen nood, hij heeft nooit wat tegen zijne daglooners gezegd en die zullen hem nu ook wel niets zeggen, en domeneer's Joris is partouteman geen rebel."

Hawermann had de lieden, met wie hij zoo lang te doen had gehad, juist beoordeeld; door het geheele land

gingen de onlusten rond, als een koorts. De meest ge-
gronde klachten zoowel, als de onverstandigste en onbe-
schaamdste eischen, gingen van mond tot mond onder het
volk, en wat eerst in stilte had gesmeuld, zou weldra in
de hoogste ontevredenheid uitbreken. Daarvan waren de
heeren nu meestal zelve de schuld; hun hoofd was op
hol, ieder handelde naar zijn eigen goeddunken, en de
eigenbaat kwam zoo recht duidelijk aan het licht, daar
ieder slechts voor zich zelve zorgde en zich volstrekt om
zijn buurman niet bekreunde. In plaats van met een
eerlijk geweten en de gewone vriendelijkheid met de lie-
den, ook in deze tijden, te verkeerem, kropen sommigen
voor hunne eigene daglooners weg en willigden alles in
wat die in hun onverstand vorderden; anderen namen een
hoogen toon aan en wilden 't met degens en pistolen
dwingen, en ik heb enkelen gekend, die niet anders, dan
met twee geweren in den wagen, over hun eigen veld
rondreden. En waarom? juist omdat zij geen gerust ge-
weten hadden, en omdat de menschlievendheid reeds se-
dert lang van hen geweken was. — Maar dat kan na-
tuurlijk niet van alle heeren gezegd worden.

Ook op Axel is het niet van toepassing; tegenover
zijne lieden was hij te voren niet kwaadwillig geweest;
hij was ook gewoonlijk niet hard tegen hen, maar hij
kon het worden, indien hij meende, dat zijne waardig-
heid als gebieder aan 't wankelen kon geraken. Onder
zulke omstandigheden, als nu in de wereld plaats von-
den, kwam bijna bij iedereen het innerlijke wezen te
voorschijn, zoo als dit van een beschonken mensch ge-
zegd wordt; en 't moest wel een buitengewoon ervaren
en bedaard man wezen, die het gheele gewoel en al de
onrust overzien, voor zich zelve kalm en voorzich-
tig blijven, en alles uit de verte gadeslaan en zijne
berekeningen maken kon, over 't geen goed was en

slecht, en op welke wijze hij zijn eigen vaarttuig door deze golven zou moeten sturen. — Dat was nu Axel's zaak niet; hij zat weldra midden in de grootste verwarring en greep naar allerlei middelen, om zich er uit te redden, en zoo kwam het, dat hij de twee dwaasheden van andere heeren navolgde, vooreerst dat hij onverstandig toegaf, en ten andere, dat de kurassiersluitenant bij hem boven kwam, en hij naar pistolen en sabels greep. — De lieden waren ook niet meer zoo gezind, als zij voorheen geweest waren, en daaraan had hij schuld; nu eens had hij hun kleinigheden ontnomen, waaraan het hart van den geringen man uit oude gewoonte hangt; en dan weder had hij met ruime hand in zijne goedhartigheid allerlei gunstbewijzen uitgedeeld en had de lieden begeerig gemaakt, want hij kende den mensch niet, en bovenal kende hij den geringen man op het land niet. Hij had de lieden geprezen, wanneer zij lui waren geweest, en hij had hen berispt, wanneer zij vlijtig geweest waren, want hij wist niet wat een werkmans was of vermocht. Kortom, hij had hen niet naar recht en gerechtigheid, hij had hen naar zijne luimen behandeld, en dewijl die nu in den laatsten tijd niet zeer rozekleurig waren geweest, was de ontevredenheid onder de daglooners grooter geworden, en wat nog onder hen als kernachtig eikenhout uit oude tijden niet recht wilde branden en de vlam niet recht wilde vatten, daaraan werden van buiten af de ééne harsachtige dennespaander na den anderen gelegd, zoodat het ten laatste ook begon op te vlammen.

Iedereen weet, dat slechts kranke denneboomen zulke harsachtige spaanders van zich geven, en in Axel's nabuurschap stond zoo'n kranke denneboom, die menigen splinter leveren kon; dat was Gûrlitz. Die boom was ook eenmaal volkomen gezond geweest, doch niettegenstaande dominé Behrens alles aangewend had, hem zóó

te houden, was hij krank geworden; want ieder van de grondbezitters, die daar, bij afwisseling, geweest waren, had er spruiten afgenomen, en weêr afgenomen, en de oude teer-uithaler, Pomuchelskopp, verheugde zich werkelijk, dat de boom krank was, en dacht slechts aan het vet, dat hij voor zich er uit zou kunnen braden, want er zijn — verschrikkelijk is 't om te zeggen — werkelijk heeren, die een' kwijnenden dagloonersstand liever hebben, dan een' gezonden, en die zich verheugen, wanneer hunne lieden bij hen in voorschot zijn, daar zij hen dan beter kunnen knevelen. — Maar Pomuchelskopp had er niet aan gedacht, dat wanneer de bliksem er inslaat, zoo'n kranke, harsachtige denneboom lichter en feller brandt dan een gezonde, en de naburen van onzen waarden Heer goedsbezitter, die recht goed wisten, dat de Gürlitzer daglooners slecht behandeld werden, en zich daarover dikwijls hadden uitgelaten, dachten er ook niet aan, dat het vuur, 't welk Pomuchel voor zijn eigen val, — natuurlijk, zonder het te willen — had aangestookt, hen ook bij gelegenheid kon branden; en intuschen werd Gürlitz de haardstede, waaruit vonken zouden springen over den ganschen omtrek heen. De Gürlitzer daglooners hadden zich het brandewijn drinken aangewend, daar er eene branderij op het goed was, en zij hier den brandewijn de geheele week konden borgen, wat hun dan op den betaaldag weder werd afgetrokken, en zoo waren zij ook van lieverlede uitloopers geworden, die elken penning, — over of niet over, — aan de toonbank te Rahnstadt brachten, en hier hadden zij dan genoeg te weten gekregen, hoe 't in de wereld gesteld was, en bij deze gelegenheid hadden de heeren winkelbedienden 't hun ook uitgelegd, hoe 't in de wereld eenmaal worden moest. Vervolgens hadden zij, t'huis gekomen, al hun brandewijns-onverstand in eene pot bij elkaâr gegoten en

hadden dat ongeluks-gerecht met den gloed van hunne begeerten en wenschen aan de kook gemaakt, en daarna hadden ze er links en rechts iedereen van meê laten proeven.

Tot eene werkelijke uitbarsting kwam 't, wel is waar, vooreerst nog niet, want er was nog menig beletsel te overwinnen: daar waren goedgemeende woorden van verstandige lieden; daar was de oude gehechtheid aan sommige heeren en hunne geslachten; daar was de herinnering aan vroeger genotene weldaden; daar was de eeuwige rechtvaardigheid, die ook in een onrustig gemoed lang blijft gelden en haren prikkel in 't geweten drukt; en, dat alles viel, als een koele regen in den gloed en liet het vuur niet ontbranden; ook bij de Gürlitzer lieden nog niet. — Hadden zij echter in de ziel van hunnen heer kunnen lezen, dan zou 't wel eerder uitgebarsten zijn, want in het hart van Pomuchelskopp streden de laaghartige haat en de erbarmelijke lafhartigheid, wie de overwinning zou behouden; immers het goede geweten was bij hem reeds lang verdwenen, en op zijne weldaden, in vroegere dagen bewezen, kon hij juist ook niet pochen. — Het ééne oogenblik riep hij in woede uit: „O! die troep! ik moest maar... Er moeten andere wetten gegeven worden!... Wat doe ik met eene regering, die soldaten heeft en ze nu hier niet gebruikt? — Wat? — Mijn eigendom is in gevaar; de regering moet mijn eigendom beschermen.” En in een ander oogenblik riep hij zijn Gustaaf van den hof naar binnen: „Gustaaf, domme jongen! waarom kijkje de dorschers zoo na? laat ze dorschen, zooals ze willen; ik wil geen spektakel met mijn volk hebben.” En hij keerde zich om naar zijn kippetje, die zoo stijf als een paal zat en hem, zooals altijd, met haar spitsen neus en hare scherpe oogen aankeek, en niet ééns het hoofd schudde. — „Kip-

petje," riep hij, „ik weet wat gij denkt, gij meent dat ik voor den dag moet komen en aan het volk toonen, dat ik de man ben; maar 't gaat niet, 't gaat waarachtig niet! — Hennesje! we moeten laveeren, we moeten laveeren; met een voorzichtig lavement komen wij er misschien door." 't Kippetje antwoordde niets op dit voorstel, doch zij zag er uit, als of zij, wat haar betrof, er niet toe zou overgaan, en Pomuchelskopp richtte het woord tot Maaltje en Saaltje: „Kinderen, ik bid u, spreekt geen woord van 't geen hier gezegd wordt! — Vooral niet tegen de dienstboden! En weest vriendelijk jegens hen en verzoekt uwe lieve Mama dat zij ook vriendelijk zal zijn. — Goede hemel, ik ben immers altijd voor de vriendelijkheid geweest." — Maaltje en Saaltje gingen nu op 't kippetje los: „Mama, gij hebt het niet gehoord, gij weet het niet, wat er al niet voorgevallen is; Jan-Jochem heeft van daag in de keuken verteld, dat de dagloonersvrouwen den goedsbezitter Z. op X. met brandnetels gegeeseld hebben. — Mama, wij moeten toegeven, het gaat niet goed, het gaat heusch niet goed!" — „Gij zijt allen niet wijs!" zeide 't kippetje; „ik ben niet bang voor dat vee." Maar met dezen, in zulke omstandigheden bijna onnatuurlijken, heldenmoed stond zij alléén, en bleef zij alléén staan, want Muchel liet zich, in zijn angst voor den naderenden storm, niet opwinden noch lokken, om in hare richting te handelen, en de overige leden der lieve familie waren het ditmaal met vader ééns. — „Kinderen;" riep de brave vader uit „iedereen moet met vriendelijkheid behandeld worden. — Die vervloekte troep! Wie zou dat een maand of drie geleden gedacht hebben! — Flipje en Ferdinandje, past op, dat ge de dorpskinderen niet slaat, en den ouden Brinkman niet weér een ezelskop achter op zijn kiel teekent! — Die schurkenbende! Maar ze zijn opgehitst door

die vervloekte Rahnstadtsche schelmen-vereeniging en door de joden en door de winkelbedienden; maar, wacht maar . . .!" „Ja vadertje," sprak Saaltje, „en Ruhrdanz, de wever, heeft zich reeds in Rahnstadt in de politieke vereeniging als lid laten aannemen, en de anderen in het dorp willen er allen ook heen; dat kan erg worden." „Ach hemel, ja!" zei Muchel, „maar, wacht eens! een gelukkige inval! ik kan 't gevaar afwenden, door zelf lid te worden van die vereeniging." „Gij?" riepen de beide dochters uit éénen adem, als of haar vader met eigen hand zijn huis en hof in brand wilde steken. — „Ik moet, ik moet! Dat zal mij bemind maken bij de burgers, dat zij de kanaljes niet meer tegen mij ophitsen; ik wil de rekeningen bij de ambachtslieden betalen, en — ja, het moet zijn! — 't is eene vervloekte geschiedenis, maar het moet zijn! — ik wil door de voorschot-rekeningen van mijne daglooners een streep halen." Maaltje en Saaltje verbleekten. Zóó hadden zij haren vader nog nooit gezien. Maar zij zouden nog wel meer ontstellen, daar vaderlief zeide: „en ulieden wil ik maar zeggen, dat gij heel beleefd moet zijn jegens den dominé en zijne vrouw — lieve hemel ja! Moeder doet het niet — kippetje! kippetje, wat doet gij mij veel verdriet aan! — De dominé en zijne vrouw kunnen ons vreeselijk veel voordeel of nadeel doen. — Ach, wat kunnen een goedsbezitter en een dominé al niet uitrichten, wanneer zij trouw verbonden blijven in zulke slechte tijden! — Wij moeten die menschen eens vriendelijk uitnoodigen; — als 't naderhand weder rustig is, kunnen wij immers den omgang weér afbreken." En inderdaad, na eenige dagen ontving dominé Gottlieb vele groeten van den Heer en Mevrouw Pomuchelskopp, — het oude, brave kippetje had alzoo op dit punt toegegeven, — en of de dominé en zijne vrouw, hun de eer wilden aandoen, dien mid-

dag bij hen te komen eten; het dienstmeisje wachtte op antwoord. — Bräsig was er juist, om eens te zien, of alles goed ging. — Toen Gottlieb de uitnoodiging gelezen had, stond hij verplet, als of hij door het geestelijke konsistorie gedagvaard was, wegens valsche leeringen of onzedelijken levenswandel. — „Wat?” riep hij uit, „eene uitnoodiging van onzen goedsbezitter? — Waar is Lina? — Lina!” riep hij aan de kamerdeur. Lina kwam, zij las den brief en zag Gottlieb aan, die radeloos voor haar stond; zij zag Bräsig aan, die in den hoek der canapé zat en grimlachte als een vrolijke vos. „Nu,” zeide zij ten laatste, „daar gaan wij toch niet heen?” — „Lieve vrouw,” antwoordde dominé Gottlieb, want hij noemde haar altijd, „lieve vrouw”, als hij zijne geestelijke waardigheid tegen over haar in de weegschaal wilde leggen, — anders zei hij eenvoudig „Lina,” — „lieve vrouw, gij zult de hand niet terugstooten, die uw broeder u aanbiedt.” „Gottlieb,” sprak Lina, „dit is geene hand, dit is een maaltijd, en de broeder heet Pomuchelskopp. Heb ik geen gelijk Bräsig?” — Bräsig zeide niets, hij bleef slechts, grinnekend afwachten, of de weegschaal voor de geestelijke waardigheid of voor 't gezond menschenverstand zou beslissen. „Lieve vrouw,” sprak Gottlieb, „er staat geschreven: gij zult de zon niet over uwen toorn laten ondergaan, en zoo wie u op de rechter wang slaat . . .” „Gottlieb, deze teksten vind ik hier niet toepasselijk.” — „Maar lieve vrouw. . .” — „Gottlieb, gij weet, dat ik mij nooit met uwe geestelijke zaken bemoei; maar een maaltijd is eene wereldlijke aangelegenheid, en bij Pomuchelskopp eene meer dan wereldlijke. — En dan vergeet gij geheel en al, dat wij immers bezoek hebben. — Is oom Bräsig niet hier? En wilt gij niet liever met oom Bräsig van middag hier erwtensoep met varkensooren eten, dan bij

Pomuchelskopp dinceren? En Mina hebben ze ook niet verzocht," voegde zij er bij, terwijl Mina de kamer inkwam, „en zij weten toch; dat Mina bij ons gelogeerd is." Dit deed nu bij Gottlieb de schaal overslaan: hij at zoo heel gaarne erwtensoep met varkenssooren, en dan moet ik ook nog zeggen, dat hij werkelijk veel van oom Bräsig hield, die hem zooveel hulp had betoond en zoo trouw bijgestaan had, en het was één van zijne grootste geestelijke bezwaren, dat zulk een mensch, als Bräsig, die zoo trouw en eerlijk handelen kon, toch zoo weinig kerkelijken zin had. — Hij bedankte dus voor de uitnoodiging bij Pomuchelskopp. Maar toen ze nu bij de erwtensoep zaten, en Bräsig het zoo in den loop van 't gesprek te pas bracht dat hij werkend lid was van de Rahnstadtsche politieke vereeniging, sprong dominé Gottlieb plotseling overeind, liet de varkenssooren voor 't geen ze waren en hield eene hevige strafrede tegen die vereeniging. — Lina trok hem daarbij, af en aan, eens aan zijn jas, en zei, dat de soep immers koud werd, maar Gottlieb werd niet moede. „Ja;" riep hij, „de tuchtroede Gods is over de wereld gekomen; maar wee dien mensch, wien de Heer tot zijne tuchtroede verkiest!" En daar men nu niet in de kerk was, viel Bräsig hem in de rede, en vroeg, wie daartoe dan al zoo door den Heer onzen God uitverkoren werd. — „Dat staat in de hand des Heeren!" riep Gottlieb, „daartoe kan Hij mij, Hij kan Lina, Hij kan u er toe kiezen!" „Lina en mij kiest Hij niet," antwoordde Bräsig, en veegde zijn mond af; „Lina heeft anno 47 de armen gevoed en ik heb voor weinige weken nog gelijkheid en broederschap in de politieke vereeniging bezworen: ik ben geen tuchtroede, ik doe geen mensch kwaad; maar als ik Zamel Pomuchelskopp eens krijgen kon -- -- ja! dan — — —." Gottlieb was al te zeer in vuur, hij hoorde hier volstrekt niet naar en preekte verder door: „O! de

duivel gaat thans in de wereld rond, als een brieschende leeuw, en elk spreekgestoelte, dat in die verwenschte politieke vereenigingen is opgericht, is een altaar, waarop hem wordt geofferd; maar ik wil tegenover dit altaar een ander stellen; in het huis Gods wil ik prediken tegen de reukoffers des duivels en tegen die vereenigingen en tegen al de afgoden van onze dagen!" — Daarop ging hij zitten en at haastig een paar lepels erwtensoep. Bräsig liet er hem bedaard den tijd toe; doch toen hij zag, dat de jonge geestelijke al weêr zóóver in het wereldsche was gekomen, dat hij zich aan de varkensoooren liet gelegen liggen, zeide hij: „Domeneer, in één punt hebt gij gelijk; het Rahnstadtsche spreekgestoelte ziet er ongeveer zoo uit, als het altaar des duivels, namelijk als een koelvat in eene branderij; maar dat er hem veel op geofferd wordt, kan ik niet zeggen; of 't moest zijn, dat de snijder Wimmersdorp het deed, of Kurz, of mijnheer uw geliefde vader zelf, want die houdt altijd de langste redevoeringen — neen, zeg niets! — — ik wil maar zeggen: de duivel zou niet slim zijn, als hij zich met die vereeniging inliet." — „Gottlieb," sprak nu Lina, „gij weet, dat ik mij niet met uwe geestelijke aangelegenheden bemoei, maar gij zult toch immers zulk eene wereldsche zaak als de politieke vereeniging is, niet op den preekstoel gaan brengen?" — „Ja," sprak Gottlieb, „dat zal ik wel doen." — „Nu, ga uw gang maar," zeide Bräsig, „maar wat de menschen zeggen, dat de domeneers het best van allen hun voordeel verstaan, dat is niet waar, want, in plaats dat zij de lieden, die niet in de kerk gaan, er in preeken, preeken ze er die nog uit, die er in komen."

En oom Bräsig zou gelijk krijgen, want toen Gottlieb den éénen Zondag met een vreeselijken ijver tegen den nieuwen tijd — waarvan hij, in 't voorbijgaan gezegd, even

zoo veel begrip had, alsof hij gisteren eerst op de wereld was gekomen — en tegen de politieke vereenigingen had gepredikt, en den volgenden Zondag de zaak zonder verwijl wilde voortzetten, waren slechts Lina en Mina en de koster in de kerk, want de twee of drie oude besjes die nog hier en daar in de stoelen verspreid zaten, kon hij niet mederekenen, daar hij wist, dat die niet om zijne preek kwamen, maar enkel om de soep, die zij 's Zondags middags in de pastorijs krogen. Hij ging dus met zijne preek en zijne vrouwen naar huis; de oude besjes gingen met hare soeppannen achter hen; de koster sloot de kerk toe, en Gottlieb had een gevoel, van iets ledigs!

Zoo was 't dan allerwege slecht in het land gesteld; de een had zijne hand tegen den ander opgeheven; de wereld was als omgekeerd; die wat hadden bezeten en voorheen den grooten heer gespeeld hadden, waren gering geworden, en die niets hadden, waren onbeschaamd geworden; die eertijds voor verstandig doorgingen, schold men voor dwaas, en de dwazen werden in ééne nacht wijs; aanzienlijken werden gering, edellieden verzaakten hunnen adel en daglooners wilden „Mijnheer” heeten. Doch twee zaken liepen als een draad door dit gewoel van lafhartigheid en onbeschaamdheid, die den mensch weder troosten en opwekken konden. De ééne draad was kakelbont, en wanneer iemand dien naging en zich van den algemeenen angst en de algemeene begeerlijkheid kon losmaken, dan kon hij zooveel plezier hebben, als hij eenigszins wilde; dat was de belachelijkheid van de menschheid, die zoo recht aan het licht kwam. De andere draad was rozerood, daaraan hing al datgene, waardoor de mensch andere menschen gelukkig maken kan; de deelneming en het medelijden, het gezond menschenverstand en de wijsheid, de trouwe werkzaamheid en de zelfverloochening; en deze draad was de liefde, de reine menschenliefde, die

in dit weefsel van lage eigenbaat, door hulpvaardige handen ingeweven was; — voorloopig slechts, naar het raadsbesluit van onzen God, als een teeken, dat de liefde ook in de slechtste tijden werkzaam zal blijven; maar, wie weet het! — Hij kan die fijne streep éénmaal breeder laten worden; het grauwe weefsel kan éénmaal roze-rood blinken, want die draad is — Gode zij dank! — een draad, die niet uitgetrokken kan worden.

ZES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Waarom Bauschan en Jochem, alsmede jufvrouw Nüzler en Bräsig het samen niet meer ééns zijn, en Rudolf en Mina niet bij elkaár mogen komen. Wat Jochem van de Rostocker courant verlangde, en waarom Bräsig jufvrouw Nüzler bij Rudolf als een engel uit het oude testament voorstelde. Waarom Frits Fridelfitz en zijn schimmel beiden zeer beleefd waren, en jufvrouw Nuszler de revolvers vol water goot, en Bräsig van den één den haan afbrak, terwijl hij zich voor de tante van Frits uitgaf. Bauschan wekt Jochem met zijn staart en gedraagt zich als een verstandige hond.

Rexow was rustig. — Dat wil zeggen de daglooners waren het, en ook jufvrouw Nüzler en Rudolf; met Jong'-Jochem en Jong'-Bauschan was 't echter niet zóó in orde. Jong'-Bauschan was eens een beetje in den koestal gaan kuieren en had dáár, onder de verpleging van den ouden koeherder Vlaskop, een klein, aardig gedierte te zien gekregen, wat hem bijna als eene photographie van zich zelve voorkwam en ook Bauschan genoemd werd. Hij

wist zich nog uit zijne kinderjaren nauwkeurig de omstandigheden te herinneren, onder welke hij Bauschan „den zesde” op den Rexowschen troon was opgevolgd; hij kwam ten laatste op de sombere gedachte, dat deze photographie van hem, die door Hannes Vlaskop zoo zorgvuldig met louter zoete melk werd opgekweekt, tot iets verhevens bestemd was, en mogelijk hem onder den naam van „Bauschan de achtste” opvolgen moest; de tijden waren er wel naar. Hij geraakte in groote onrust en wist volstrekt geen raad; zou hij, onder het voorwendsel, dat hij zich in den tijd niet kon schikken en liever Bauschan „den achtste,” onder den titel van „mederegent” wilde aannemen, het Rexowsche bewind met hem deelen, — of zou hij hem als belager zijner kroon beschouwen, hem de zoetemelk vlak voor den neus wegzuipen, hem bang maken en hem over de Rexowsche grenzen jagen? Hij wist het niet. Hij keek er Jochem altijd op aan, hoe 't eindelijk nog met die historie zou afloopen; maar Jong'-Jochem had genoeg met zich zelve te doen; hij was ook in groote onrust, en zóó slecht waren de tijden geworden, dat zelfs deze beide oude vrienden het niet meer ééns waren, en uit juist tegenovergestelde oorzaken in bezorgdheid verkeerden: voor Bauschan was de pretendent naar de kroon een ware gruwel, — Jochem wilde er volstrekt een' hebben; — Bauschan wilde niets weten van een pensioenstaat met afgekloven beenderen, die hij niet eens meer bijten kon; Jochem zag in de ruste in, als in een gouden beker, dien Mina hem 's morgens vol koffie, moeder 's middags vol best bier en 's avonds vol chocolade en, als Bräsig bij hen was, vol punsch schenken zou; hij wilde absoluut van 't regeeren af zijn. voornamelijk in de tegenwoordige tijden, waarin zoo waar iemands pijp er bij uitgaan kon. Hij las nog altijd de Rostocker courant, maar smeed die ook

altijd verdrietig ter zijde en sprak tot zijne lieve vrouw: „moeder, er staat nog niets van de ganzen in.” — Hij had zich namelijk in 't hoofd gezet, dat hij in 't gansche land voor een hardvochtig heer doorging, omdat hij, op raad van Rudolf, de ganzen van zijne daglooners tegen een mooi stuk geld had afgekocht, en 't was nu niets meer dan een staaltje van haar plicht, dat de Rostocker courant, die hij nu al sedert veertig jaren las, zijne partij in de ganzenhistorie nemen moest. En dat had de Rostocker courant ook naar mijne meening heel goed kunnen doen, want Jong'-Jochem was in die zaak zoo onschuldig als een pasgeboren kind; maar 't zal haar misschien ook wel door 't hoofd gegaan zijn, of zij heeft er bij slot van rekening niets van vernomen. Maar hem was 't niet uit het hoofd te praten: als er twee meiden samen stonden te redeneeren over de linten van hare mutsen, dan meende hij, dat ze zich beklaagden, omdat er van 't jaar geen ganzeneieren in Rexow werden uitgebreed; en wanneer twee daglooners bij 't haverdorschen over 't gewas van den haver spraken, dan meende hij, dat zij morden over 't gemis van hun ganzen. Hij kon zich alzoo ook niet in dezen nieuwen tijd en in de nieuwe wijze van huishouden schikken, en wilde niet meer regeeren, absoluut niet meer. Bauschan wilde het nog wèl, en zoo was dan ook tusschen deze beide oude vrienden het ei gekneusd en de band verbroken.

Jufvrouw Nüzler was in deze woelige tijden, — gelijk ik al gezegd heb, — heel bedaard; maar Jochem's toestand maakte haar toch nadenkend en zij zag dikwijls naar Bräsig uit. „Ik weet niet wat het beduidt,” zeide zij tot Rudolf „dat Bräsig niet eens komt! — Hij heeft toch Gods ter wereld niets te doen, en ziet niet eens naar mij om.” — „Wel, moeder, gij kent hem immers,” antwoordde Rudolf; „als hij niets te doen heeft,

dan maakt hij wel, dat hij wat te doen krijgt. — Ondertuschen, hij komt morgen." — „Hoe weet ge dat?" — „Och, moeder," zeide Rudolf, een weinig aarzelend, „ik — ik — was van morgen naar onze rogge gaan zien op de Gür-litzer grens, en toen liep ik eens eventjes over naar de pastorij; daar zat hij, en morgen wilde hij hier komen." — „Rudolf, gij moogt me daar niet zoo heenloopen, dat wil ik niet hebben; ja! als ik meê kan gaan, 's Zondags, dan is dat eene andere zaak. Daar zit jelui dan te rede-neeren en te malen, en gij praat Mina allerlei voorbarige vertelsels van bruiloft en trouwen in 't hoofd en daar kan toch nog niets van komen." — „Maar, moeder, als er nu niet haast wat van 't trouwen komt, dan worden wij er immers oud en koud bij." — „Rudolf," zeide jufvrouw Nüszler, de kamer uitgaande, „wat moet er dan van Jochem en mij worden? Wij zijn toch nog jong en kunnen wat uitrichten; moeten wij ons dan al op stal laten zetten?" — „Nu," zeide Rudolf, toen zij de kamer uit was, „zóó erg jong zijt gij dan toch ook niet meer. — Dat zulke oude lieden zich niet kunnen laten vinden, om hunne rust te nemen! De oude man zou het dadelijk doen, maar de oude vrouw! die werkt nog drie jonge dood. — Nu, morgen komt Bräsig. Ik zal Bräsig eens in den arm nemen."

En Bräsig kwam. „Goeden morgen, samen. — Blijf stil zitten, Jochem! — Nu, hoe is 't? Hebt ge hier ook al eene kleine rebeljoon?" „Wel," sprak Jochem en hij blies vreeselijke rookwolken uit, „wat zal een mensch daaraan doen, Bauschan?" want hij moest het maar aan Bauschan vragen, daar Bräsig reeds lang de deur weêr uit was en naar jufvrouw Nüszler liep zoeken. — „Mijn hemel, Bräsig," zeide zij, en droogde hare handen aan haar boezelaar af, want zij had ze schielijk gewasschen, om hem geene deeghanden te geven, aangezien ze juist aan 't brood

knedes was, — „mijn hemel, Bräsig, men ziet u in 't geheel niet, en dat in deze treurige tijden! — Hoe maakt het mijn broeder Karel toch?” — „Bon us, zoo als de avekaat Rein zegt, of bong! zoo als de windhond zegt, of, hij is goed op weg!, zoo als ik zeg; 't is alleen maar, dat hij zich op den duur kwelt met de gedachte van de schandaliseering van zijn' eerlijken naam, en met de afwezigheid van de kleine Louise en Frans, en dat deze inwendige wond hem in elke betrekking pijn doet, zoodat hij zich niet eens met de politieke vereeniging wil inlaten.” — „Gode zij dank!” antwoordde jufvrouw Nüzler; „daarvoor ken ik ook mijn' broeder Karel genoeg, dat hij zich met zulke dwaasheden niet inlaten zal.” — „Jufvrouw Nüzler,” hernam Bräsig en nam tegen zijne oude liefste een hoogen toon aan: — „gij hebt daar een sterk woord uitgesproken, gelijk de rektor Baldrian onlangs zeide, toen het gesprek op het aardappelland der daglooners kwam; maar in dezen tijd moet men op zijne woorden passen. — Kurz hebben ze er onlangs al uitgegooid, — en ik ben werkend lid der politieke vereeniging te Rahnstadt en kan het woord „dwaasheid”, zoo maar niet voor zoeten koek opeten.” — „Nu, ik geloof zoo waar, dat gij mij nog wel uit mijn' keuken wilt gooien,” riep jufvrouw Nüzler uit, en zette hare handen in de zijden. — „Heb ik dat gezegd?” vroeg Bräsig; — „Louis Philippe hebben ze weggeknikkerd, den Beierschen Lodewijk hebben ze weggeknikkerd, Lodewijk Kurz hebben ze weggeknikkerd, maar heet gij Lodewijk? — Neen, ik ben hier gekomen, omdat ik zien wou, of alles hier in orde is, en als 't hier losbarst, dan kom ik met de Rahnstadtsche vereeniging en met de burgerwacht, — wij hebben ons allen pieken aangeschaft, sommigen ook geweren, — en dan bescherm ik u.” „De drommel hale allen, die me hier met pieken en geweren op

het goed zouden komen!" riep jufvrouw Nüzler. „Zeg gij aan al dat gespuis, dat ze vooraf andere armen en beenen voor zich bestellen, want die zij nu hebben, zullen hun hier zeker stuk geslagen worden." Met deze woorden keerde zij zich om, ging in hare provisiekamer en sloot de deur achter zich toe. — Ja, 't was een booze tijd! Zelfs tusschen dit oude eerbare paartje had de duivel zijn onkruid gezaaid; en toen Bräsig een tijd lang voor de provisiekamer gestaan had, juist zoo als Bauschan er menigmaal vóór stond, had hij even als Bauschan het gevoel, als of hij afgedankt zou worden, en hij ging neêrgedrukt weder in de woonkamer, en zeide tot Jochem: „Ja, 't is waarachtig een booze tijd! En gij zit hier maar, zonder hand of voet te verroeren? In uw eigen huis is immers de rebeljoon tot in het kleinste hoekje uitgebroken!" — „Ja, Bräsig dat weet ik, dat komt door de ganzen," zeide Jochem; „maar wat zal een mensch daaraan doen? — Bräsig, schenk je een borreltje in?" en hij wees met zijn voet naar het onderste vak van de schenkkast; „daar staat de flesch."

Bräsig dacht echter niet aan een borreltje!.... Hij ging aan 't venster staan en zag naar het weder; en gelijk de voorjaarswind de Aprilbuien aan den hemel heen en weêr joeg en dan weder eens de zon liet doorschijnen; zóó joegen ook allerlei sombere gedachten door zijn hoofd: „Wat?" riep hij, „moet ook dat een einde nemen? Zij stuit mij voor de borst, wanneer ik haar helpen wil?" — en dàn scheen de zon weder in datzelfde hoofd, maar slechts kort en met een spotachtigen gloed, die niet verwarmt, en hij lachte en riep: „Haha! ik woû, dat ik haar kon zien, als zij tegen de Rahnstadter burgerwacht wil vechten, en de snijder Wimmersdorp moest vooraan staan en de oude, wijze verwer „mijnentwege!" — als of die op den loop zouden gaan!"

Rudolf kwam juist over den hof, en Bräsig aan 't venster ziende, ging hij naar binnen, daar hij hem toch wilde spreken. — „Goeden dag, oom Bräsig.” — „Goeden dag, Rudolf. — Wel hoe gaat het? Ik meen met de daglooners. — Is alles rustig?” — „Wel zeker! Tot nog toe heeft zich nog geen hunner verroerd.” — „Ge zult het zien, met de ganzen...” viel Jong'-Jochem hierop in de rede... „Kom, vader, laat toch de ganzen rusten,” sprak Rudolf. — „Wat is dat toch met die sakkermentsche ganzen?” vroeg Bräsig. — „Och, niets, hernam Rudolf. „Zie, 'k heb mij daarover verleden jaar zoo dikwijls kwaad moeten maken; eerst met het hoeden langs de slootranden, later met het afplukken der kruiden in de weiden, dan weêr met het rondloopen in 't koren; toen liet ik de daglooners eens allen bij elkaâr komen, en beloofde hun ieder, in 't najaar, vier daalders, wanneer zij de ganzenhistorie er aan wilden geven, en dat namen zij ook aan; doch nu heeft vader zich in 't hoofd gezet, dat hij onder de lieden voor een dwingeland doorgaat, en dat er ten gevolge van die oude ganzen, eene revolutie zal uitbarsten.” — „Ge zult het zien, Rudolf, die ganzen...” — „Mijn hemel!” riep jufvrouw Nüzler uit, die de kamer in was gekomen, „al weêr over die ganzen!” en zij viel op een stoel neder, hield haar boezelaar voor 't gezicht en begon bitter te schreien. — „Maar, moeder, wat beteekent dit?” riep Rudolf en sprong naar haar toe; „hoe kunt ge u zoo iets zoo aantrekken?” — „Wat zal een mensch daaraan doen!” vroeg Jochem, en hij stond ook op. — Bräsig wilde ook wat zeggen, hij bedacht zich echter, want hij moest het ten slotte het beste weten, wat in het hart van jufvrouw Nüzler kon omgaan: hij keerde zich bij 't venster om, trok de wenkbrauwen omhoog en keek strak de Aprilslucht in. — Jufvrouw Nüzler

sprong op, droogde hare tranen af, schoof Rudolf en Jochem op zijde, — wel een weinig driftig, — ging naar Bräsig toe, sloeg haar arm om hem henen en zeide: „Bräsig, ik weet dat gij 't goed met mij gemeend hebt; ik wil ook niemand armen en beenen stuk laten slaan.” — „O! jufvrouw Nüzler,” hernam Bräsig, en de Aprilmaand met regen en zonneshijn spiegelde zich in zijne oogen af, want hij lachte met zijne geheele gelaat en uit zijne oogen vielen de druppelen, „den snijder Wimmersdorp, en den ouden eigenwijzen verwer „mijnentwege,” kunt gij mijnentwege altijd uw portie geven.” — „Wat beteekent dit?” vroeg Rudolf. — „Dat wil ik u zeggen,” antwoordde Bräsig, en maakte zich zachtkens van den arm van jufvrouw Nüzler los en nam hare hand: „Dat beteekent, dat gij een ware engel tot schoonmoeder krijgt. — Niet zoo'n zoogenaamden, zoo als ze nu op de bals en de wandelpromenades in Ranhstadt rondloopen, neen! zoo'n ouden, degelijken, uit het oude testament, zoo'n ouden strijdbaren, zoo'n ouden dapperen engel, die in het bewustzijn zijner goede zaak, zelfs voor den duivel niet bang is en die u, mijnheer, wel driemaal in den zak kan steken.” — En daarbij stond hij voor Rudolf, alsof die jufvrouw Nüzler het grievendste zielsverdriet had aangedaan. — „Mijn hemel!” riep Rudolf, „ik heb immers niets misdreven?” en hij keek Jochem aan, Jochem keek Bauschan aan; Bauschan wist het niet, Jochem wist het ook niet, en Rudolf riep uit: „ik weet toch waarlijk niet,” — „'t Is ook volstrekt niet noodig,” zeide Bräsig en hij wendde zich eensklaps tot Jochem; „en gij, Jong'-Jochem, gij brengt met uwe domme ganzen-historie nog uw geheele huishouden in een moedwillige revoluutsjoon. — Gij moest liever bedaard gaan zitten, en gij, Rudolf, ga eens met mij mede; ik wil 't heele boeltje eens kort en bondig revidieren en eens zien wat gij bij Hilgendorff geleerd hebt.”

Het stilzitten was voor Jochem eene gepaste bezigheid, en voor Rudolf kwam nu eene mooie gelegenheid, om oom Bräsig op te stoken, dat hij zou aanraden, dat er spoedig bruiloft mocht gehouden worden. — Zij schikten zich derhalve beiden ook gemakkelijk in Bräsig's bepaling.

's Namiddags kwam Frits Friddelfitz het goed oprijden. Ditmaal zat hij op een schimmel, die een wonderlijken gang had; van voren liep hij buitenwaarts, gelijk een mensch, en in 't geheel liep hij op drie pooten; waaruit iemand kan opmaken, dat de natuur menigmaal op eene onverstandige wijze veel overvloedigs geschapen heeft: bij voorbeeld bij een' dashond den staart, bij een mop de ooren en bij een inspektors-klepper den linker achterpoot. — Mooi, zag de schimmel van Frits er niet uit, vooral niet, wanneer hij in beweging werd gebracht; maar hij was een beleefd paard, hij boog den geheelen weg langs, en zoo paste hij goed bij Frits, want die was bij zijn edelman ook zeer beleefd geworden, en wanneer sommigen onder zijne heeren kameraden over den schimmel schertsten, dan lachte Frits stil bij zich zelve en zeide: „Jelui domkoppen! Ik heb al mooi bij mijn handel geprofiteerd; bij de vosmerrie tegen den zwarte, bij den zwarte tegen den bruine, en nu weêr bij den bruine tegen den schimmel; ik heb altijd kontant geld toegekregen.” — De schimmel kwam alzoo beleefd het Rexowsche goed op, Frits steeg er beleefd af, kwam beleefd de kamer in en zeide beleefd: „goeden dag.” — „Mocder,” zeide Jong'-Jochem, „schenk toch Mijnheer Friddelfitz eens in,” want zij waren juist aan 't koffie drinken. — „Heere, bewaar me!” dacht Bräsig, „nu wordt dat ook al „Mijnheer” genoemd.” — Frits trok ondertusschen zijn regenjas uit, haalde wat uit de zakken, ging zitten en legde links en rechts van zijn koffiekop op de tafel een revolver neêr, welke wapens toen pas in de mode begonnen

te komen. — „Mijnheer,” riep Bräsig uit, „zijt gij bezeten? Wat wilt gij met die entfaamte schietdingen tusschen de koffiekoppen uitrichten?” — En jufvrouw Nüzler stond bedaard op, nam de beide revolvers in de ééne, den waterketel in de andere hand, goot de openingen tot boven toe vol en zeide, zoo heel eenvoudig weg: „zóó! nu gaan ze niet af!” — „Om 's hemelswil!” riep Frits, de eenige bescherming, die wij thans nog hebben. . .” — „Mijnheer,” riep Bräsig hem toe, „meent gij, dat gij hier bij Jong'-Jochem in een roovershol zijt?” — „De gansche wereld is tegenwoordig een roovershol,” antwoordde Frits, „dat heeft gisteren Mijnheer von Rambow voor onze daglooners duidelijk in zijne aanspraak uitgelegd, en daarom ben ik naar Rahnstadt moeten rijden om deze beide revolvers te koopen — één voor hem en één voor mij, — wij willen ons tot den laatsten bloeddruppel verdedigen.” — Jufvrouw Nüzler zag Bräsig aan en glimlachte eenigszins verlegen; Bräsig lachte luidkeels en zeide: „en met die dingen en met eene aanspraak van den Heer von Rambow wilt gij de daglooners den mond stoppen en hen op andere gedachten brengen?” — „Ja, dat willen wij; mijn genadige Heer heeft het de lieden goed gezegd; met zachtheid maar tevens met gestrengheid wilde hij het bestuur voeren; daar moesten zij zich naar gedragen.” — „Ja, 't is alles zóó, als het is,” kwam Jochem er tusschen in. — „Ge kunt dezen keer gelijk hebben, Jong'-Jochem; al behoort er gehandeld te worden; maar de jonge edelman is er de rechte man toch niet naar; ge zult zien, die behandelt de onbeschaamden met zachtmoedigheid en de beschroomden met gestrengheid.” — „En heeft hij weêr eene aanspraak gehouden?” vroeg Jong'-Jochem. — „Een flinke!” riep Frits. — „Waar hij 't van daan haalt, dat weet ik ook niet.” — „Dat is ook parti-égál,” zeide Bräsig, „maar wat zeggen de

daglooners van deze expectoraatsjooon?" — „Dat gepuis," zeide Frits, want hij had zich, behalve de beleefdheidstermen, nog veel andere uitdrukkingen van zijn heer aangewend, „is de lucht niet waard, die zij inademen, want toen ik later het plein zoo eens overging, stond de geheele bende bij elkaâr en ik hoorde maar, dat zij toen van „mooipraten," en een „verwarden boel" redeneerden. En 's middags kwamen vijf van hen bij Mijnheer; juist dezulken, die ik voor de verstandigsten heb gehouden; de oude wagenmaker Flegel voerde het woord en zeide: naar 't geen zij zoo maar gehoord hadden, had Mijnheer Pomuchelskopp zijne lieden al hun voorschot geschonken en hij had hun meer aardappelland beloofd en verder nog van alles; maar daarvan wilden zij niets zeggen, want zóó slecht, als de Gürlitzer lieden, hadden zij het lang niet, en met hetgeen zij kregen, waren ze ook te vreden; — maar, maar met de behandeling waren zij niet te vreden, want zij kregen onschuldig scheldwoorden, en werden afgesnauwd, als zij 't niet verdienden; en zij werden op het goed en op het veld rond gejaagd, zoodat ze op 't laatst niet meer wisten, wat zij te doen hadden. 't Beste zou wel zijn, dat Mijnheer von Rambow mij wegzond, want ik had er toch nog geen verstand van, zulk een goed te besturen en met de lieden om te gaan, ik was in elk geval nog te jong. En als zij nog een verzoek mochten uitspreken was het dit: of zij hunnen ouden Inspektor Hawermann terug mochten hebben. — Denk nu eens aan! — Zulk volk!" — „Hm!" zeide Bräsig, en hij glimlachte min of meer spotachtig. — „Wel, wat zeide de jonge Heer toen?" — „O! die heeft hen mooi terecht gezet en zeide tot hen, „als hij met mij tevreden was, — en daarbij wees hij op mij, waarop ik beleefd boog, — dan zouden zijne Heeren daglooners ook wel tevreden kunnen wezen. Zie!

toen kwam die oude kerel, Johan Egel naar voren, — gij kent hem immers, hij is zoo wat de oudste — — met dat witte haar — — en sprak: Heeren waren ze niet, dat wist niemand beter, dan zij zelve, en zoo zij bij hem, die hun Heer was, gekomen waren, hadden zij het uit een goed hart gedaan en niet om zich met scherpe woorden te laten afwijzen. Mijnheer von Rambow was hun Heer en hij kon nu immers doen en laten, wat hij wilde.” — „Dat is een drommelsche oude kerel!” zeide Bräsig, steeds glimlachende. — „Ja, denk nu zoo iets eens! maar dat was nog lang niet alles; het ergste komt nog achteraan. — Tegen den avond zie ik, dat telkens de ééne daglooner na den ander zich naar den rijstal begeeft, en daar ik weet, dat Christiaan Dezel, onze rijknecht, een piek op mij heeft; denk ik zoo: wat zou daar wel overlegd worden? en 'k ga in den paardenstal, want tusschen den paardenstal en den rijstal is er eene opening, en daar hoor ik dan, dat Christiaan Dezel, de anderen opstookt.” — „Dat wil zeggen,” viel Bräsig hem in de rede, „gij luisterdet een beetje.” — „Nu, ja,” antwoordde Frits. — „'t Is ook heel goed,” zeide Bräsig „verder maar!” — „Ja, nu moet ik nog zeggen, dat Christiaan Dezel absoluut met Fiek Degels wil trouwen en 't al verscheidene jaren met haar ééns is; en Mijnheer wil geen getrouwden rijknecht hebben, daar hij meent, dat een getrouwde rijknecht zich meer om zijne eigene kinderen, dan om de veulens zal bekommeren, wat dan ook wel waar is; maar, missen wil hij hem ook niet, omdat hij gelooft, dat hij goed voor 't vee is, — ik voor mij zeg echter: dat is niet zóó. — En nu heeft Christiaan Dezel 't in zijn hoofd gezet, dat, als bij ons de hoogere paardenteelt met de paddocks ophield, Mijnheer hem dan met Fiek Degels zou laten trouwen, en zoo stookte hij dan de daglooners in den rijstal op, dat zij de paddocks

voor aardappelland zouden verlangen." — „Nu, gij liept zeker dadelijk naar Mijnheer, om hem dat te zeggen?" vroeg Bräsig, — „Natuurlijk," gaf Frits ten antwoord, „hij moest het toch vooruit weten, dat hij er zich op wapenen kon. — En toen zij nu kwamen en van paddocks en aardappelland begonnen, en dat zij meenden dat hunne vrouwen en kinderen toch even zoo goed waren als Mijnheer's merries en veulens, en er voor hen toch eerder gezorgd moest worden, toen nam hij hen scherp in 't verhoor en zij zijn er ongenadig afgekomen. — Christiaan Dezel kreeg natuurlijk dadelijk zijn loon en werd weggejaagd." — „Maar, wat zegt wel uwe genadige vrouw hiervan?" vroeg oom Bräsig. — „Ja," sprak Frits, de schouders ophalende, „wat moet ik zeggen? Die zegt er niets van. — Ik weet niet, hoe ik het met haar heb. Voorheen groette zij mij, — wel is waar, een weinigje voornaam, maar toch beleefd; nu ziet zij mij in 't geheel niet aan, en dat is sedert die dwaze boekenhistorie, toen met Marie Möllers. — Nu, die is nu al lang weg, en dat is ook heel goed, want ze was toch maar een oud, mal wicht; en nu bestuurt de genadige vrouw de huishouding geheel alleen, en, dat moet ik zeggen; zij heeft er slag van, om alles te besturen, ofschoon zij mij niet meer groet; Karoline Kegels zegt, dat zij 't maar doet, om op andere gedachten te komen, en dat zij menigmaal brieven zit te schrijven, maar ze altijd weêr verscheurt, en dan de handen in den schoot legt en het kleine freuletje aankijkt 't Was akelig, zegt Karoline Kegels. — Maar 't huishouden, dat gaat goed, en daarbij hoort men geen schelden en kommandeeren, 't gaat alles even stil en ordelijk zijn gang. Als ze toch maar eene vriendin of vriend had, zegt Karoline Kegels, — nu, voor mij past dat toch niet — en hij heeft ook geen' vriend." — „Maar, voor mij past het

wel!" riep jufvrouw Nüszler uit, opspringende, „en morgen wil ik haar gaan bezoeken, en gij, Jochem, gij zoudt ook wel eens naar dien armen, onnoozelen jongen mensch kunnen gaan en hem eens helpen met goeden raad; zulke tijden moet de bureu nader tot elkander brengen." — „Och, moeder," zeide Jochem, „wat zal ik daaraan doen? — En dan die nare ganzen-historie bij ons; — maar Gottlieb en Lina..." „Niet waar?" riep jufvrouw Nüszler, — „die hebben zij aan 't brood geholpen, en dat willen wij niet vergeten." — „Nu, hij" — sprak Bräsig, en hij zag er daarbij uit als een oude, listige gauwdief, „hij heeft immers nog wel vrienden? — Wat zegt Mijnheer Zamwel Pomuchelskopp er dan van?" „Pomuchelskopp?" hervatte Frits, — „wij hebben geen omgang meer met hem." Hij sprak dat woord met groote verachting uit, boog zich naar Bräsig toe en fluisterde: „hij heeft ons aangeklaagd, hij heeft ons het geld opgezegd, ik weet het van Zodik, van Zodik van Mozes. Neen, die vriendschap is geheel uit, en Slusuhr komt ieder oogenblik, dan eens schriftelijk, dan eens mondeling; maar wij hebben er nu ook een voor ons aangenomen, den advokaat Rein; kent gij hem?" — „Ja wel," fluisterde Bräsig, „ik ken hem, van wegens de Noordpool en het eiland Ferro." — „Niet waar, 't is een kerel van zessen klaar?" vroeg Frits. — „Ja wel", zeide Bräsig, „die heeft er slag van, de menschen bij den neus te hebben." — „Maar", vroeg hij overluid, „wat heeft dan uw jonge Heer besloten met de daglooners te doen?" — „Dat zal ik u zeggen," zeide Frits. — „Wij hebben beiden besloten, ons ten bloede toe te verdedigen, en ik moest dadelijk naar Rahnstadt om deze twee revolvers te koopen." — „Nu, en als de daglooners nu weder komen?" — „Dan schieten wij," antwoordde Frits — „Mooi zóó!" zeide Bräsig; en toen nam hij den ééneu revolver in de hand en

speelde daar zoo wat mede: „maar, jufvrouw Nüzler, gij hebt het ding immers geheel nat gegoten, 't zou kunnen roesten,” en hij wreef er met de panden van zijn jas over en ging er meê naar 't venster, als of hij 't beter wilde beziën, terwijl Frits intusschen aan Jong'-Jochem de uitlegging deed, hoe de andere was samengesteld. „Jochem,” vroeg Bräsìg, „waar hebt ge u timmerkistje?” Jochem wees met zijn voet onder op de plank. Frits hoorde achter zich eerst wat knappen en rammelen, en daarop zoo'n scherp geluid, als of er iets hard brak, en toen hij omzag, hield Bräsìg hem den revolver voor de oogen, maar zonder haan, want dien had hij met eene nijptang in de andere hand en zeide: „dáár!” — „Wat donder!” riep Frits uit, opspringende. -- „Zoo!” sprak Bräsìg, „nu kunt gij met dat ding, geene menschen meer in 't gezicht schieten.” — „Mijnheer, hoe kunt gij het wagen, mijn revolver te ruïneeren?” — „Omdat gij een domme jongen zijt, en kinderen niet met schietgeweer mogen spelen.” — „Gij zijt een oude” — „Gij wilt misschien wel „ezel,” zeggen? En 't is mogelijk dat ik het ben, omdat ik mij met u bemoei; maar, mijnheer, ik gevoel mij hier zooveel als uwe tante, en om harentwil heb ik het gedaan.” — „Mijn meester heeft mij bevolen, die revolvers te koopen, en wat hij mij zegt, dat doe ik.” — „'t Is ook juist zoo als 't behoort, en hier is ook die voor uwen meester; hij kan immers schieten, als hij lust heeft — hij heeft vroeger reeds geschoten, — maar gij?” en de gedachte aan Hawermann kwam bij hem op — „entfaamte windhond! hebt gij nog niet genoeg ellende aangericht?” En jufvrouw Nüzler stooft nu ook op: „Stil! Bräsìg, stil! daarvan niet! — Maar gij moest u schamen, Friddefitz, dat gij zoo lichtzinnig van schieten en van menschenlevens spreekt.” — „Wat?” riep Jochem, en sprong ook overeind, „moeder, wil hij menschen doodschieten?” —

En Bauschan sprong ook op en liet er een paar driftige woorden tusschen in hooren, en Frits werd door dit van alle kanten medespreken zóó boos, dat hij alle beleefdheid vergat, zijn regenjas opnam, den anderhalven revolver in den zak stak, zich bij de deur nog eens omkeerde en met een grooten bluf zeide, dat geene tien paarden hem van zijn leven meer over dezen drempel trekken zouden. — „'t Is ook volstrekt niet noodig,” sprak Bräsigg heel bedaard. Zoo hij echter de uitdrukkingen gehoord had, die Frits deed, toen hij op den schimmel langs den landweg zat te buigen, en af en aan den halven revolver eens bekeek, dan zou hij wel zoo bedaard niet gebleven zijn, want in vergelijking met de eeretitels, die hij van Frits ontving waren die van den keizer van Oostenrijk niet noemenswaard.

Gelukkig hoorde hij ze niet, en in 't geheel was 't hem vrij onverschillig, dat Frits het huis van de Nüzslers in den ban gedaan had; maar hij had dezen morgen onderzonden, dat in zulke tijden de hartelijkste vriendschap verbroken kon worden, en hij had bij zich zelve de plechtige gelofte gedaan, om onder geene omstandigheid met de Rahnstadtsche burgerwacht het Rexowsche goed op te rukken. Zijne wonderbaarlijke invallen kwamen er menigmaal bij hem uit eer hij 't wilde, maar dan dribbelde zijn goed hart ze dadelijk achterna om ze terug te trekken, want oneenigheid en strijd lag volstrekt niet in zijn aard; hij streefde eigenlijk slechts naar vreugde en vrede, ofschoon het door zijne zonderlinge gedragingen niet zelden op oneenigheid en strijd uitliep.

Toen nu tegen den avond, in de schemering, Jochem en Bauschan zachtken ingeslapen waren, en zoo de goede tijd gekomen was, om een verstandig woord te spreken, begon Bräsigg over Rudolf en Mina: „Jufvrouw Nüzler, een oud spreekwoord zegt reeds: „wie lang

bemint, voor dien wordt de liefde oud, en wie lang . . .”

„Laat toch dat oude, dwaze redeneeren, Bräsig, dat past niet voor mij, noch voor u! — Wat gij zeggen wilt, weet ik, en ik ben 't er ook mede ééns, dat het niet veel langer moet duren; maar wat wordt er dan van Jochem en van mij? — Ja, Bräsig, zeg mij dat eens, als nu Mina en Rudolf hier het bestuur krijgen, wat moet ik dan doen, en wat hij?”

„Jufvrouw Nüszler, gij hebt dan rustige dagen en verblijdt u over uwe nakomelingschaps-existentie.” — „Dat mag mooi wezen, Bräsig, en de mensch gewent zich aan alles, ook aan de ledigheid; maar, zie mij eens aan; ik word bij al mijne bezigheden steeds korpulenter, en als ik mij nu naderhand pal in mijn leuningstoel neêrzet, dan groei ik er nog in vast en ik word een akelig voorwerp.”

„Jufvrouw Nüszler,” antwoordde Bräsig, en hij stond voor haar op, en de herinnering aan de schoone dagen zijner jeugd werd bij hem levendig: „gij zijt altijd schoon geweest en zult ook schoon blijven,” en hij maakte eene buiging voor haar en nam hare hand. — „Bräsig, dat is eene malle grap!” hernam jufvrouw Nüszler, hare hand terugtrekkende, „maar van mij wil ik ook minder spreken; wat moet er echter van hem worden? Ik kan nog genoeg werk vinden; maar hij . . .”

„Hij rookt en slaapt,” zeide Bräsig. — „Ja,” hervatte zij, „nu, in dit oogenblik. Maar hij is in den laatsten tijd vreeselijk veranderd; — van die gekke ganzen-historie wil ik niet spreken, want dat zal ik hem nog wel weêr uit het hoofd praten; — maar hij is sinds korten tijd zoo kribbig geworden en heeft altijd wat tegen te spreken, en wanneer hij nu naderhand niets meer te doen heeft, dan zal hij onuitstaanbaar en onhandelbaar worden.” — „Jochem?” vroeg Bräsig, met bijzonderen nadruk. — „Ja,” antwoordde jufvrouw Nüszler, „maar wees nu stil; kijk maar eens!” — En Bräsig keek en zag, hoe Bauschan opstond

en een paar keeren met zijn ruigen staart onder Jochem's neus heen en weêr streek, totdat Jochem overeind kwam en heel duidelijk vroeg: „moeder, hoe laat is 't?” — Daarop rekte hij zich uit, en Bräsig ziende, sprak hij: „Bräsig, die Mijnheer von Rambow is toch een vlugge kerel; hij heeft weêr een aanspraak gehouden.”

Rudolf kwam nu binnen; er werd licht gebracht en Bräsig trok tegen Rudolf, dwars over de tafel, een afschuwelijk gezicht; 't was evenwel niet boos gemeend, 't moest maar knipoogen zijn, en zooveel beteekenen als: „Wees maar stil, verlaat u op mij, uwe zaak is op een' goeden voet.”

De avond ging langzaam om, want ieder had iets voor zich zelve, om over te denken; en toen het tijd was, om naar bed te gaan, was Bräsig de eenige, die dadelijk kon inslapen; Rudolf dacht aan Mina en aan de bruiloft; jufvrouw Nüszler aan het vreeselijke luie leven, dat haar te wachten stond, en Jochem aan de ganzen en aan de aanspraak van den Heer von Rambow. Deze laatste gedachte hield hem den ganschen nacht wakker, en toen jufvrouw Nüszler zich tegen den morgen nog eens omkeerde, om nog een klein dutje te doen, zag zij Jochem, geheel gekleed, met Bauschan de deur uitgaan. — Dat dit in ieder geval iets te beduiden had, wist zij, maar wat? dat kon zij niet begrijpen.

ZEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK

Een kort hoofdstuk, maar zeer gewichtig, want Jong'-Jochem wil eene aanspraak houden.

Jong'-Jochem ging met Bauschan op het goed op en neêr; stond dan menigmaal stil en wreef zijn hoofd, als of hem 't een of ander niet recht duidelijk was; Bauschan stond dan ook stil, keek Jochem aan, kwispelde een weinig met den staart en verdiepte zich dan ook in zijne eigene treurige gedachten over de dreigend naderende medeheerschappij. — — Rudolf kwam, en zeide, „mijn hemel, vader, zijt gij ook al op?” — „Ja, Rudolf, 't is wegens die oude ganzen.” Hij wilde nog meer zeggen; maar kon er niet zoo schielijk mede klaar komen en Rudolf hernam: „Kom, vader, laat die oude historie toch rusten! 't is mij van daag waarlijk recht lief, dat ge al op de been zijt; gij wilt immers wel aan den eersten knecht opgeven, wat de lieden doen moeten; ik ben gisteren niet naar de Pümpelhager grens gekomen; ik wil er eens gauw heenloopen en eens zien, of daar al geploegd kan worden. Wij blijven hier, even als gisteren, aan 't mestrijden naar 't aardappelland.” — „Ja, Rudolf, maar. . .” — „Och, vader, dat komt alles terecht, maar ik moet maken, dat ik weg kom.” En hij ging heen. Jochem liep weder op en neêr; de daglooners kwamen inmiddels het goed op; de eerste knecht, Kalsow, kwam naar Jochem toe. „Kalsow,” sprak Jochem, „laat de lieden hier allen op een hoop bij elkaar komen;” en daarop ging hij met Bau-

schan het huis in. — De daglooners, de huismoeders, de hoflieden, allen stonden op een hoop vóór 't huis bij elkaâr en vroegen: „wat moeten we doen?” — „Dat weet ik ook niet,” antwoordde Kalsow. — „Wel, ga dan toch eens naar binnen en vraag het hem.” — Kalsow kwam binnen; Jong'-Jochem liep in de kamer heen en weêr; Bauschan liep naast hem, want jong'-Jochem had zijne pet opgehouden, en dat was voor Bauschan een teeken, dat zijn geleide noodzakelijk was. — „Heerschap,” sprak Kalsow, „de lieden zijn er nu allen.” — „'t Is goed!” zeide Jochem. — „Wat moeten wij doen?” vroeg Kalsow. „Wachten;” antwoordde Jochem. Kalsow ging weêr naar buiten, gaf de lieden bericht, en zij bleven wachten. — Na eenigen tijd kwam hij weder binnen, zeggende: „Heerschap, zij wachten.” — „'t Is goed,” antwoordde Jochem, „zeg hun dat zij nog wat moeten wachten, ik wil straks een aanspraak houden.” — Kalsow kwam weêr buiten en zeide, dat ze nog wat wachten moesten en dat het Heerschap straks eene aanspraak zou houden. — De lieden bleven dus, maar toen er niets voor den dag kwam, zeide de koetsier Christiaan: „Kalsow, ga nog eens naar binnen en por hem een beetje aan.” — Kalsow ging dus al weêr naar binnen, en porde Jochem aan: „Nu, Heerschap, hoe is 't met de aanspraak?” — „Wat donder!” zoo voer Jochem tegen hem uit, „denkt ge, dat de denkbeelden zoo maar op mijn' rug groeien?” — De eerste knecht Kalsow ontstelde, hij kwam weêr buiten, bij de lieden, en zeide: „'t Helpt ons niets, 't Heerschap wordt kwaad, we moeten wachten.” — „Goede hemel,” sprak jufvrouw Nüsler bij zich zelve, die op den provisiezolder al ijverig aan 't werk was geweest, „wat beteekent dat? de lieden staan daar nog altijd vóór het huis?” Zij rukte het venster open en riep: „waarom staat gij hier zoo?” — „Wel, jufvrouw, wij staan hier te wachten.” — „Waarop wacht

gij dan?" — „Ja, jufvrouw, dat weten we ook niet; 't Heerschap wil eene aanspraak houden." — „Wie?" vroeg jufvrouw Nüszler — „'t Heerschap," antwoordde Kalsow. — „Wat wil hij houden?" vroeg jufvrouw Nüszler. — „Eene aanspraak," zeide Kalsow. — „Daar moeten we toch een schotje voor schieten!" riep jufvrouw Nüszler uit en sloeg het venster toe, liep naar beneden naar Jochem, greep hem bij den arm en schudde hem, alsof ze hem eerst eens tot bezinning moest brengen en vroeg toen: „Wat wilt gij doen? — Wilt gij hier aanspraken houden? — Wat wilt gij voor aanspraken houden? — Over mij of over Rudolf en Mina?" — „Moeder," zeide Jochem — maar hij zeide 't op vasten toon — „over de ganzen." — „Dat zult ge wel laten," antwoordde zij, in de hevigste drift; „heb het hart niet om over die ganzen te spreken." — „Wat?" riep Jochem en verzette zich voor 't eerst van zijn leven tegen zijne vrouw. „Kan ik geene aanspraken houden? Allen houden aanspraken; Mijnheer von Rambow houdt aanspraken, Pomuchelskopp houdt aanspraken, Bräsig houdt in de politieke vereeniging ook aanspraken, en zou ik het niet doen? Wijf! ben ik geen baas, om, als ik wil, over ganzen te spreken?" — Jufvrouw Nüszler werd doodsbleek, zij stond onbeweeglijk en zag Jochem in de oogen, sprak geen enkel woord, legde de ééne hand op haar hart en grabbelde met de andere achter zich naar de klink van de deur, en toen zij die gegrepen had, deed zij de deur open en ging er ruggelings uit, altijd met de oogen op Jochem gericht, — gelijk een leeuwentemmer doet, wanneer hij ziet, dat het beest het respekt vergeet. Maar, toen zij de kamer uit was, viel zij neêr op de bank, in het voorhuis, en begon op eens vreeselijk te schreien. — Ja, het jaar 1848 was een verschrikkelijk jaar: geene regeering werd meer geacht; zelfs de regeering van jufvrouw Nüszler was op losse schroeven gezet.

Bräsig kwam fluitende en zingende den trap af, maar hield eensklaps op, toen hij zijne oude liefste zoo bitter bedroefd zag. — „Houd het hoofd boven water! Wat is dat? In dit vroege uurtje van klokke half zeven al in tranen te zitten!” Dit zeggende, zette hij zich naast haar op de bank, en wilde haar den boezelaar van 't gezicht wegtrekken. — Jufvrouw Nüzler weerde zijne handen af. — „Jufvrouw Nüzler, ik bid u om Gods wil, zeg mij toch wat u scheelt.” Eindelijk en ten laatste bracht jufvrouw Nüzler er met een diepen zucht uit: „Jochem!” — „Mijn hemel!” riep Bräsig, „hij was toch gisteren nog volkomen gezond! — Is hij dood?” — „Wat! dood?” riep jufvrouw Nüzler, trok zelve haar boezelaar nu van het gelaat en zag Bräsig met roodgeweende oogen aan; „hij is gek geworden!” — „Heere bewaar me!” riep Bräsig, en sprong overeind, „wat doet hij dan?” — „Een aanspraak wil hij houden.” — „Wat? Jong'-Jochem eene aanspraak? Dat 's een slecht teeken!” — „Grootte hemel! riep jufvrouw Nüzler, in diepe smart uit, „en de daglooners staan al een uur op den hof, en mij moet hij ook de deur uitgegooid hebben; ik weet volstrekt niet, hoe 'k er uitgekomen ben.” — „Nu, dan is 't ook zeker in zijne bovenste verdieping niet pluis!” zeide Bräsig, „maar wees bedaard, jufvrouw Nüzler, ik ben niet bang, ik waag me wel binnen.” — En hij ging de kamer in.

Jochem liep op en neêr en wreef zich voor 't hoofd. — Bräsig ging dicht bij de deur op een' stoel zitten en volgde hem steeds met de oogen, maar sprak geen woord; aan den anderen kant van de kamer zat Bauschan, volgde zijn heer ook steeds met de oogen, en sprak ook geen woord. — 't Was een zeer pijnlijke toestand, ten minste voor Jochem en voor Bräsig; Bauschan was tamelijk bedaard.

Eindelijk vroeg Bräsig op zeer zachtmoedigen toon: „hoe gaat het u, Jochem?” — „'k Weet niet,” gaf Jochem hem ten antwoord, 'k ben zoo verward in mijn hoofd, en mijne gedachten loopen zoo vreemd door elkaâr, als of iemand al mijn hersens door elkander geschud had.” — „'k Geloof het wel, Jochem, 'k geloof het wel,” zeide Bräsig en zag hem weder na, terwijl hij op en neêr ging. Op eens bleef Jochem — paf — stilstaan, en riep vreeselijk knorrig uit: „maar hoe, duivel! kan iemand ook een redevoering samenstellen, als gij beiden hem altijd zoo aankijkt.” — „Dus wildet ge eene aanspraak houden? Waarom wilt ge eene aanspraak houden?” — „Bräsig, ben ik minder dan iemand anders? Zijn mijne daglooners minder dan de daglooners van andere menschen? — Zij willen in deze slechte tijden ook hun plezier hebben, maar ik ben daar niet recht geschikt voor, de zaak wordt mij te moeilijk; gij zijt in zulke dingen beter bij de hand; doe mij het genoegen en houdt gij eene aanspraak.”

„Wel, waarom niet?” sprak Bräsig, „als ik u daarmede een genoegen kan doen; maar stoor mij nu ook niet!” En nu liep Bräsig in de kamer op en neder, en Jochem zat op den stoel en keek hem aan. — Op ééns rukte mijnheer de Entspekter het venster open en riep: „Komt allen eens wat dichterbij!” — De daglooners kwamen.

„Medeburgers!....” begon Bräsig; maar, — klets! — smeed hij 't venster dicht: „neen!” zei hij, „dat past toch zóó niet, want het zijn immers maar daglooners, en die kan ik immers toch niet als burgerlieden aanspreken? — En nu ziet ge, Jochem, hoe moeilijk het is, eene aanspraak te houden, en gij zoudt u aan eene zaak durven wagen, die ik niet eens gedaan krijg?” — „Ja, Bräsig, maar....” „Zwijg stil, Jochem, ik weet, wat gij zeggen wilt!” En

hij ging naar 't venster toe, maakte het weder open, en sprak: „Kinderen, gaat allen van daag weêr aan uw werk; van eene aanspraak komt er heden niets.”

„Ja, dat kan ons ook niet schelen,” zeide Kalsow, „maar 't Heerschap....” — „Die heeft zich bedacht,” viel Bräsig hem in de rede, hij houdt het er voor, dat het in 't voorjaar nog een beetje te vroeg daartoe is; in den herfst, bij 't oogstfeest, wil hij eene veel betere houden.” — „Ja,” zeide Kalsow, „dat is dan ook maar het beste. — Komt mannen, komt!” En zij gingen aan hun werk.

Maar nu, toen de lucht zuiver was, keerde Bräsig zich naar Jochem om, en met al de waardigheid, die hij ten toon kon spreiden, sprak hij tot Jochem, en al de invloed, dien hij sedert jaren op Jochem had uitgeoefend, werd nu bij den armen pachter aangewend, terwijl hij zeide: „Wat! gij zoudt gek zijn? Gij zijt even zoo weinig gek, als Bauschan of ik, maar gij zijt dom. — Waartoe hebben jou je lieve — 'k wil zeggen — zalige — 'k wil zeggen — sakkermentsche ouders in de wereld gestuurd? Was het daartoe, dat gij aanspraken zoudt houden en je lieve vrouw schrik zoudt aanjagen, die je sinds vijf en twintig jaar aan hare borst gekoesterd heeft, als een pasgeboren kind? — Gadedelijk mede en vraag haar verschooning en zeg, dat gij 't nooit weêr doen zult.” — En Jochem wilde ook meêgaan; maar dit verzoek om verschooning, ten minste op die wijze, gelijk Bräsig het verlangde, zou hem geschonken worden, want jufvrouw Nüszler kwam de kamer in en riep uit: „Jochem, Jochem! wat hebt ge mij een verdriet aangedaan!” — „Och, Moeder. —” — „Jochem, ge brengt mij nog in 't graf!” — „Moeder, ik wil nu niet meer een aanspraak houden, en...” — „Ach, Jochem, ik geloof, dat ge er nu lust aan gekre-

gen hebt, ge hebt er u éénmaal voor opgeworpen, en ge zult zien, dat komt dikwijls terug." — Jochem zeide nu: „neen! 'k heb er genoeg van." — „Dat geve de goede God!" zeide jufvrouw Nüzler, „en opdat gij zien moogt, dat ik u ook genoeg wil doen, kan, wat mij betreft, Rudolf overmorgen gaan trouwen." — „Zoo," sprak Bräsigt, „nu is er weêr vrede in huis, nu is alles in orde, geeft nu elkander een kus! — Nog één, Jochem, dat de linker helft van je mond niet te kort komt!"

En dat geschiedde, en oom Bräsigt stapte op, regelrecht naar Gûrlitz, omdat hij zijn peetekindje Mina, bare gelukkige vooruitzichten wilde mededeelen. — Hij ging het naaste voetpad langs, en dat was het pad, waarop Mijnheer de goedsbezitter Muchel den paal had laten slaan, om den overgang te beletten; hij had het echter niet kunnen gedaan krijgen, en Gottlieb had er zich, op aanraden van Bräsigt, niet in geschikt en had het proces gewonnen. — Toen Bräsigt nu dit voetpad langs ging, moest hem juist Mijnheer de goedsbezitter tegenkomen; hij zette reeds van verre een zeer vriendelijk gezicht en zeide, toen hij nader bij kwam: „goeden morgen, mijn waarde" Verder kwam hij niet, want Bräsigt stooft op hem aan en zeide, zonder hem aan te zien: „een zeker iemand wil mij immers hier mijn' laarzen laten uittrekken, dat ik, als een kraai, met bloote voeten hier moet rondspringen." En met die woorden ging hij verder, zonder om te zien.

Toen hij nu zijne mededeelingen aan Mina in Gûrlitz gedaan had, en na vele betuigingen van blijdschap van zijne kleine dreumes, Lina hem verzocht om den dag bij hen te blijven, doch dat hij 't Gottlieb niet kwalijk moest nemen, dat die zijne preek moest maken, daar het Zaterdag was, zeide hij: „mijn lief dominésvrouwtje, Lina, iedereen heeft zijne bezigheden, en als dominé Gottlieb zijne preek maakt, waarom zou ik er dan ook niet eene

maken? Want ik moet van avond nog naar de vereeniging." En alzoo ging hij naar Rahnstadt.

ACHT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Bräsig en Pomuchelskopp in de politieke vereeniging. Of de ééne »medebroeder" den ander de laarzen mag laten uittrekken. De Heer Pomuchelskopp wordt voor den groot-Mogol en de Heer Schulz voor eene groote sluk aangezien. — Van waar de armoede in de wereld komt, en waarom zij daarin nog altijd wordt gevonden. De Platonische republiek moet ingevoerd worden; de handel moet vrij zijn; de indigo is te duur; armoede moet er wezen, maar eene verstandige; het tolgeld moet afgeschaft, en voor nationaaleigendom moet er gezorgd worden. Rundvleesch en pruimen smaken zeer goed, als men ze maar krijgt. — Oom Bräsig in een zegekrans. — »Hooge lauweren groeien, waar de krijsman slaapt."

Toen Bräsig zijne nieuwstijdingen uit Rexow en Gürlitz had uitgekraamd, en de dominésvrouw en Hawermann niets meer te vragen hadden, ging hij weder op den loop en zeide: „neem 't mij niet kwalijk, lieve jufvrouw, en gij ook niet, Karel, ik moet, zoodra ik andere laarzen aangetrokken heb, naar de vereeniging. Gij moest meê gaan, Karel; wij kiezen heden een nieuwen president, daar de oude, zoo als hij zegt, er niet meer meê te recht kan. Ik kies Mijnheer den avekaat Rein, — kent gij hem? 't Is een aardig man, een zeer knap man; maar gekke grappen kan hij inaken, dat is waar, en dan

hebben wij voor van daag eene belangrijke vraag opgeworpen. — Rektor Baldrian zegt, dat ze met den tijdgeest samen hangt; — wij willen namelijk opsporen van waar de groote armoede in de wereld ontstaat. — Ge moet meêgaan, Karel.” Maar Karel wilde niet en Bräsig ging alleen.

De eerste persoon, die Bräsig in de zaal der vereeniging in 't oog viel, was — — Zamel Pomuchelskopp, die ook, zoodra hij hem gewaar werd, ijlings op hem af kwam en hem toeriep: „goeden avond, waarde broeder, hoe maakt ge het, lieve Zacharias?” — Slechts weinigen hebben het gezien, hoe Bräsig zich hield, toen hij aldus werd aangesproken, en die 't gezien hebben, konden het zich niet recht duidelijk maken, zoo had de zaak hen getroffen; maar Bank, de schoenmaker heeft het gezien en heeft het mij verteld. „Fritz,” zeide hij, „gij hadt eens het gezicht van Mijnheer den Entspekter moeten zien; zijn mond was nog wel ééns zoo breed en zijn neus nog ééns zoo dik als anders: en 't heele gezicht zag er uit, als vuur en vet, en toen hij 't ééne been zoo vooruitstak en zeide: „Mijnheer Zamwell Pomuchelskopp, ik ben geen waarde broeder van u;” toen was hij waarlijk verschrikkelijk om aan te zien. En toen draaide hij zich om en liet hem zijne achterzijde zien, en wat was dat eene achterzijde! en toen ging hij naar de tafel waar gestemd werd en gaf zijne stem voor den nieuwen president en riep luidkeels door de zaal: „ik stem den Heer Rein, den advokaat, want rein moet onze zaak wezen, en als hier een smeerslap de deur inkomt, dan moet hij er uitgesmeten worden.” — Dat begreep nu niemand, maar allen waren zoo stil als eene muis, want dat hier wat was voorgevallen, voelde iedereen, en, toen hij zoo door de zaal ging, maakte ieder hem plaats, want hij zag er uit, als een booze stier; hij ging echter bedaard aan 't andere eind

der zaal zitten, en wat er naderhand gebeurde, dat weet ieder lid van de vereeniging." — Zoo sprak Hans Bank tot mij; en ik geloofde hem, want hij was een eerlijk man en een goed vriend van mij, ofschoon hij slechts een schoenmaker was.

Zacharias Bräsig ging alzoo aan 't andere einde van de zaal zitten, inwendig brommende als een onweder, dat elk oogenblik dreigt los te barsten. — De advokaat Rein was president geworden. Hij schelde dus, kroop in de ton en bedankte zeer statig voor de eer; eindelijk zeide hij, „mijne Heeren, alvorens wij tot onze werkzaamheden, tot behandeling van de vraag over de armoede, overgaan, heb ik het genoeg, u kennis te geven, dat de Heer Riddergoedsbezitter Pomuchelskopp van Gürlitz tot lid van onze vereeniging wenscht aangenomen te worden. — Ik geloof, dat niemand iets tegen zijne toelating zal hebben.” „Zóó?” riep eene vreeselijk kwaadaardige stem, achter hem „weet gij dat zoo zeker? Ik verzoek het woord.” En toen de nieuwe president zich omkeerde, stond oom Bräsig al bij 't koelvat. „De Heer Inspektor Bräsig heeft het woord,” zeide de president, en oom Bräsig wong zich in het koelvat. „Medeburgers!” begon hij, „hoe lang is het geleden, dat wij hier, in Grammelin's vroeger danslokaal, vrijheid, gelijkheid en broederschap hebben bezworen? Van de vrijheid wil ik hier volstrekt niets zeggen, ofschoon ik mij in deze vervloekte kast, met mijn natuurlijk lichaam niet kan verroeren, — van de gelijkheid wil ik ook niet spreken, want wat onzen nieuwen Heer president betreft, die geeft ons een goed voorbeeld, daar hij altijd met een grijzen jas loopt en niet, zoo als sommige menschen met een blauwen rok met blinkende knopen; maar van de broederschap wil ik spreken. — Medeburgers! ik vraag u, is dat broederlijk, wanneer iemand zijn medebroeder

de laarzen wil laten uittrekken, en zijn medemensch als een kraai in de sneeuw wil laten rondspringen, of, als de sneeuw weg is, in een modderpoel? en als iemand zich overal daarop beroemt? en als iemand een ander belastert? Ik vraag u, of dat broederschap is? Welnu, zulk eene broederschap bezit Mijnheer Zamwell Pomuchelskopp. En verder wilde ik niets zeggen." — Hij kwam van het spreekgestoelte naar beneden, en snoot zijn neus, als of hij over zijne eigene toespraak de trompet moest blazen. — De snijder Wimmersdorp kwam na hem aan 't woord en zeide, dat de Rahnstadtsche vereeniging het als eene groote eer moest beschouwen, dat zij ook een goedsbezitter onder hare leden had; zoo veel hij wist, was dit de eenige, want, den Heer von Zanzel, ofschoon hij ook een goed bezat, en ook lid der vereeniging was, kon men niet mederekenen, want hij kocht niets in Rahnstadt en liet er ook niets maken. Hij stemde vóór Mijnheer den goedsbezitter. — „Bravo!" klonk het door de zaal. — „Wimmersdorp heeft gelijk! — Oude, gij hebt gelijk! — Waar zullen wij van leven, als wij zulke menschen niet te vriend houden?"

„Dat is mijne meening niet," zeide de timmerman Schulz, en hij kroop zachtjes uit de ton, gelijk eene recht vette slak uit haar huisje, wat haar maar juist van pas is; „snijder Wimmersdorp — 't is malle praat! — malle praat! — Heeft dan de Gürlitzer potentaat zich vroeger om ons bekommerd? heeft hij vroeger zijne rekeningen betaald, toen hij ons nog niet noodig had? Wat doet hij hier in de zaal te staan, terwijl er over hem gestemd wordt? Zou hij niet in alle bescheidenheid naar buiten kunnen gaan? — Maar neen! — En waarom niet? — Omdat hij een groot-mogol is. — Ik zeg: er uit! er uit!" — En de vette slak kroop weêr in

haar huisje, maar hare woorden hadden diepen indruk gemaakt. „Er uit! er uit!” riepen enkele stemmen, en sommigen riepen: „verder spreken! nog eens beginnen!” en zoo'n drommelsche schoenmakersleerling zong met eene duidelijke stem:

„Vette slakje, als ik fluit,
Steek dan weêr je horens uit!”

Maar de timmerman Schulz kwam niet; hij wist te goed, dat hij den grooten indruk, dien zijne toespraak had gemaakt, slechts verzwakken zou; hij wilde dien liever versterken en stond bij Bräsig achter het spreekgestoelte en beide riepen altijd maar; „er uit! er uit!” en zij zouden 't zeker gewonnen hebben, David en Slusuhr niet achtereenvolgens in het koelvat waren gekomen, beiden met een snorbaard, tot een teeken, dat zij erg liberaal waren. Die twee zongen nu den lof van Pomuchelskopp, op hooge toonen. „Hij is een hulpvaardige engel, zeide Slusuhr. — „Ja! een plafond-engel!” riep de grappige schoenmakersleerling hem toe. — „Hij heeft hier in Rahnstadt”, zoo ging Slusuhr voort, „menigen armen huisvader door voorschot ondersteund” — van de tien percent interest zweeg hij, — „en hij zal nog veel meer voor de stad doen.” — David zong hetzelfde lied, 't was maar een beetje met saffraan geverfd en met knoflook gekruid. „Mijne Heeren!” sprak hij en maakte voor den grappigen schoenmakersleerling eene diepe buiging, opdat deze hem bedwaard mocht laten uitspreken: „bedenkt toch! bedenkt toch het welzijn van de heele stad! — Ziet! daar is primo Mijnheer Permuchelskopp zelf in eigen phersoon, dan khomt de genadige vrouw, Mevrouw Permuchelskopp, — 't is eene schrikkelijke verstandige vrouw! — dan is er jufvrouw Saaltje en jufvrouw Maaltje en de jonge Heer

Gustaaf en de jonge Heer Ferdinandje en de jonge Heer Flipje; en dan khomt jufvrouw Marietje en jufvrouw Sophietje en jufvrouw Melanietje, en dan komt de kleine jonge Heer Christiaantje en de kleine jonge Heer Jochempie, en dan khommen nog pas de heele kleintjes — nah! — wacht nog wat, 'k ben nog niet ten einde, — en dan khommen de khamermeisjes en de keukenmeiden, en de khindermeiden en de zwijnenmeiden — na! wheet ik veul! — en dan khomt de khoetsier en dan khommen de pheerdenknechten en dan khomt de ossenknecht — nah! hij gebrijkt ook what. Waarom zou hij niets gebrijken? Ieder mensch heit zen gebrijken! — En ze gebrijken jassen en ze gebrijken broeken en ze gebrijken schoenen en laarzen en ze gebrijken kousen en hemden en nachtjakken; en as 't wordt koud, motten ze hebben een' warmen jas; en as 't wordt warm, motten ze hebben een' kouden jas; en as 't naar Palmzondag loopt, dat ze worden inghezegend, motten ze hebben een besten jas. En dat alles motten wij anschaffen, en motten 't hebben in den winkel. — Maar wie khoopt het ons of? — Menheer Permuchelskopp koopt het ons of. — Verder zeg ik niks" — En dat was ook niet noodig, want toen hij zijne toespraak had besloten, zaten al de schoenmakers en snijders in gedachten al te werken, en maakten voor al de kleine Pomuchelskoppjes schoenen en laarzen, en naaiden broeken en borstrokken en kieltjes, en de kooplieden waren aan 't handelen met Muchel om hunne overgebleven lappen kwijt te raken, en Kurz had, in gedachten, zijn halven winkel in eenige oogenblikken aan hem verkocht.

Maar, in weerwil van dat alles riepen Bräsig en de timmerman Schulz al weder: „Er uit! er uit! en daartegen in werd er geroepen: „Hier blijven!" — „Er uit. Er uit!" — „Hier blijven!" — En 't werd een verschrikkelijk rumoer. De materiële belangen bleven zich, in de

gedaante van Pomuchelskopp's laarzen en broeken, verzetten tegen de idealische broederschap; 't was een harde strijd. — Ten laatste verschafte de schel van den president Rein zóó veel lucht, dat deze zich kon doen hooren. — „Mijne heeren,” — zeide hij. — „Er uit! Er uit!” — „Hier blijven!” — „Mijne heeren,” begon hij weder, „de hemel zij gedankt. . . .” — „Er uit! Er uit!” — „Hier blijven!” — „De hemel zij gedankt, dat de meening der vergadering zich op zulk eene schitterende wijze heeft doen kennen, dat wij tot eene stemming kunnen overgaan. Alzoo: al de genen die vóór de aanneming zijn, gaan voor het orkest, die er tegen zijn, gaan voor het spreekgestoelte.” — Nu kwam de Rahnstadtsche politieke vereeniging geheel in beweging, ieder lid stapte zoo vrijpostig voorwaarts, als hij kon, om zijne bepaalde meening te doen blijken, en in de verte was 't een gestommel, als of bij Grammelin een volmolen in vollen gang was. De gevolgen van deze onstuimige werkzaamheid zouden zich dan ook weldra openbaren, want Grammelin kwam de deur instuiven, en riep: „Mijnheer de Presendent! — ik verzoek vriendelijk om een bedaarder manier van stemmen!” „Och wat!” riep de schrijnwerker Thiel; „gestemd moet er worden; anders is 't geen politieke vereeniging.” — „Dat weet ik wel, Thiel, maar jelui stemt op zoo'n manier, dat de kalk mij van den zolder valt.” — Iedereen kon nu inzien, dat het een weinigje te wild was toegegaan, en op het voorstel van Grammelin werd nu bepaald, dat er voortaan niet meer met de beenen, maar alleen met de armen gestemd zou worden.

De stemmen werden geteld: Pomuchelskopp was tot lid der politieke vereeniging in Rahnstadt aangenomen. — De timmerman Schulz draaide zich naar Bräsig om, en vroeg hem, zoo over den schouder henen: „Nu, heer

Entspekter, als 't zóó gaat, wat moet er dan van ons vaderland worden?" — „Dat is mij alles egaal," antwoordde Bräsig; — „maar met broederschap kunnen ze me nu voortaan wel van 't lijf blijven."

Nu kwam de vraag over de armoede op het tapijt, en nadat de president deze vraag nauwkeuriger had omschreven, zou nu de Rahnstadtsche vereeniging beslissen, „waardoor de armoede het eerst in de wereld was gekomen, en waarom zij zich nog altijd in de wereld ophield." — De eerste, die optrad, was de rektor Baldrian. — Hij beklom van achteren, gelijk al de anderen deden het spreekgestoelte, doch hij liet zich, van voren, door zijn eersten scholier een' grooten stapel boeken toereiken, opdat hij vóór alle dingen een goeden dunk omtrent zich zelve in de vergadering mocht brengen. Toen hij nu den Bijbel en Xenophon en Plato en Aristoteles en Livius en Tacitus en alles, wat hij van Cicero bij de hand had, naast zich neêrgelegd had, maakte hij eene buiging en zeide, dat dit zijne hulptroepen waren. — „Vader," zeide Johan Bank tot den schoenmaker Deichert, „dat wordt langdradig, wij kennen hem immers; wij willen ons eerst nog een glas bier laten geven." — Nu ging de rektor aan den slag en bewees uit den Bijbel, dat er reeds oudtijds, bij de joden, armoede was geweest. — „Dat is niet waar!" riep eene heesche stem, van achter den stapel boeken uit, „die vervloekte joden hebben al 't geld alléén; die weten er niets van, hoe 't met een arm mensch gesteld is!" — De rektor liet zich niet storen, hij wees de zaak uit den Bijbel aan; nam toen Xenophon ter hand, en vertelde veel van de Heloten in Sparta, wat klaarblijkelijk door de vergadering niet best begrepen werd. Daarop haalde hij Plato te voorschijn en sloeg er op los, dat wil zeggen, slechts op het boek van de Republiek, en zeide: „als Rahnstadt dat alles had,

wat Plato zoo al in zijn' snipperuurtjes voor de Atheners had bedacht, dan kon elk Rahnstadter daglooner alle dagen rundvleesch en aardappelen voor zijn middagmaal eten en 's Zoudagsmiddags in eene koets uit rijden gaan; en de kinderen, die nu met een bedelzak om den hals rond liepen, zouden dan met gouden kettingen om den hals over de straten wandelen." — „Dat moet hij ons nauwkeuriger uitleggen." — „Plato zal leven! Leve Plato!" klonk het door de zaal. — De president herstelde de rust door zijn schel, en wendde zich tot den rektor en verzocht hem, in naam der vergadering, dat hij de vriendelijkheid mocht hebben, om aan de vergadering eene duidelijke beschrijving van de platonische republiek te geven. — Dat was veel gevergd, en het zweet liep den ouden armen rektor van het hoofd, toen hij, tot driemaal toe, begon, en, tot driemaal toe, bleef steken, aangezien hij het zelf niet recht wist. Eindelijk zeide hij in zijn' angst, dat de platonische republiek eene republiek was geweest, en wat eene republiek was, zouden zijne politiek-ontwikkelde toehoorders wel weten. — Nu, dat wist iedereen dan ook, en de rektor kwam thans op de Romeinen en vertelde, als iets heel bijzonders, dat de oude Romeinen van tijd tot tijd ook al honger geleden hadden en dat zij dan altijd luidkeels om panem et circenses hadden geschreeuwd. „P a n e m," mijne waarde toehoorders," zeide hij, „beteekent namelijk „brood," en „circenses," beteekent „openbare spelen." Op eens sprong de schoenmaker Deichert op de bank, niettegenstaande Hans Bank hem aan de slip van zijn jas wilde tegenhouden, en riep uit: „Dat moet ik maar zeggen, — die oude Romeinen zijn zoo dom niet geweest; en wat die mochten, mogen wij Rahnstadters toch ook. -- Wat? Mij en Bökkel en Jurendt en al de anderen, als wij bij Pfeifer zitten en een beetje vingt-et-un spe-

len, laat de burgemeester de kaarten afnemen, en wij moeten met vader Pfeifer naar 't raadhuis en moeten daar dan boeten en kosten betalen! — Wat? — Ik zeg, zoo als de oude Romeinen: panem et circulacenses!" — „Daar hebt gij gelijk in, oude," riep Jurendt, „en de oude Romeinen en de rektor zullen leven!" — „Dat ze leven, hoera!" zoo ging het nu; „hoera!" — De rektor beantwoordde nu dit hoera! voor zich en de Romeinen met eene buiging, en daar hij bespeurde, dat de president dikwijls naar de klok keek, ging hij tot het slot zijner rede over en besloot ook inderdaad: „mijne geëerde toehoorders," zeide hij, „wanneer wij dus onze tegenwoordige armoede beschouwen, dan zijn 't eigenlijk slechts de kinderen van arme lieden en de handwerksgezellen, die in onze stad bedelen." Met die woorden verliet hij het gestoelte en nam zijne hulptrouwen onder den arm.

Na hem kwam Johan „mijnentwege." — „Mijne heeren," zeide hij, „ik ben mijnentwege een verwer;" daarbij strekte hij zijne beide blauwe handen met eene krachtige beweging uit de ton; „ik heb ook bij Menheer den rektor school gegaan, en gelijk heeft hij, wij moeten eene repliek hebben; mijnentwege kan ze van Plato wezen; mijnentwege van een ander; maar wat Menheer de rektor zegt van de handwerksgezellen, dat is zonde en schande; ik bedoel mijnentwege de handwerksgezellen, en niet Menheer den rektor. — Mijne heeren! ik heb mijnentwege ook als handwerksgezel in vreemde landen gereisd," — „achter de kachel bij moederlief heb je gezeten," riep eene stem. — „Wat? — Tot naar Brimbauw in Polen ben ik gekomen, en mijnentwege nog verder, altijd voort! zoo ver de hemel blauw is en een eerlijk blauw-verver mijnentwege nog geacht wordt," en sloeg zich voor de borst. —

„En, mijne heeren, ik zou mij nentwege wel twee knechts er op na kunnen houden; maar ik kan 't niet doen; want de indigo is te duur.” — „O! jou rakker! je verft met campèche-hout,” riep de schoenmaker Deichert. — „Dat is mij nentwege een laffe aardigheid!” riep Johan. — „Wat? indigo?” riepen vele stemmen, „hij verft met campèche-hout!” — „Ja,” riep de grappige schoenmakersleerling, — „de vrouwlui, die bij hem laten verwen, kan men dadelijk kennen; ze zien er allen monsterachtig uit; dat oud campèche-hout geeft zoo af.” — „Jong mensch,” vroeg Johan, zoo recht uit de hoogte, „hebt gij mij nentwege in mijn kuip gekeken?” — „Gij moest uw mond houden, als er over armoede gesproken wordt, gij zit er dik in,” riep een ander. — „Mijne heeren! dat is mij nentwege een laffe aardigheid! 't Is waar, ik heb me een nieuw huis laten bouwen.” — — „Van campèche-hout,” riep de schoenmakersleerling. — „Van campèche-hout riep alles door elkander. „Neen!” riep de verwer „van dennenhout, mij nentwege met eiken ribben!” — „Van campèche-hout!” werd er weder geroepen. — „Mijne heeren,” zeide Johan nog eenmaal met grooten nadruk, richtte zich op en sloeg zich met de blauwe vuist voor de borst, „ik ben mij nentwege Rahnstadter burger, en verder zeg ik niets.” — — „'t Is ook genoeg!” riepen sommigen. — „Dan zijt ge ook wat moois!” riepen de daglooners. „Weg met den domkop! wat die weet, wisten wij al lang!” — En Johan mij nentwege moest het spreekgestoelte verlaten.

Nu kwam Kurz. „Medeburgers! Wij spreken hier van de armoede en de geachte voorgaande spreker heeft van de indigo gesproken. Dat mag de drommel uithouden! Van waar moeten wij, kooplieden, belasting betalen, als iedere verwer zijn indigo zelf laat komen, en

dat doet de geachte voorgaande spreker, enkel en alleen daarom, dat niemand hem in de kaarten zou kunnen kijken, hoeveel indigo, en hoeveel campèche-hout hij gebruikt." — „Gij kijkt zelf in de kaarten!" werd er achter hem geroepen; hij zag om, en juist in Bräsigs's aangezicht; hij liet zich echter niet storen en zeide verder: — „want de indigo kan hij van mij goedkooper krijgen, dan uit Rostock zelf. — Maar, medeburgers, ik kom terug op de armoede! — Als dat zoo voortgaat, worden wij allen arm." — „Daar heeft hij gelijk aan," sprak de schoenmaker Deichert tot Johan Bank. — „Medeburgers, ik heb mij expres paard en wagen aangeschaft, om mijne waren zelf hier heen te kunnen rijden, en ook dit kleine voordeel waar te nemen." — „Dat kleine voordeel gunt zoo'n gedrocht ons ook niet meer!" riep de voerman Frits Siewert er tusschen in. „Maar," ging Kurz voort, „hoe is 't mij gegaan? ze hebben verleden jaar in Teterow op mijn rijtuig beslag gelegd." — „Omdat hij de belasting ontduiken wilde," riep Frits Siewert. — Om zulke kleinigheden, als eene stoornis van dien aard was, gaf Kurz niets, want hij was de deur al eens uitgegooid en had ook al eens slaag gekregen, hij sprak dus verder: „Mijnheer onze burgemeester liet mij komen en vroeg mij, door welken voerman ik de waren had laten bezorgen. — Door mijn eigen wagen, antwoordde ik. — Dus, per se, zeide hij. — Neen, zeg ik, 't was niet per zee, maar per land. — Toen lachte hij en zeide, dat hij zich in 't latijn had uitgedrukt. — Medeburgers! waar moet het heen, indien de heeren van 't gerecht zich in 't latijn uitdrukken, wanneer er op iemand's paard en wagen beslag wordt gelegd? — Dat is de weg tot armoede. — Hoe kunnen wij kooplieden bestaan, bij de geringe winst, die wij op koffie en suiker, op tabak en snuif nemen?" — „Van uw' ellendige snuif moogt ge wel zwijgen!" riep de schoen-

maker Deichert, „zóó'n neus heb ik daarvan gekregen,” en hij hield zijn vuist voor den neus, maar hij bereikte er zijn oogmerk niet door; alles lachte, wjl zijn natuurlijke neus nog rechts en links buiten de vuist uitkeek. — „Medeburgers!” sprak Kurz verder, „ik weet het zeer goed: armoede moet er zijn, maar eene verstandige, zulk eene meen ik, die ieder met zich zelve heeft af te maken, en bij welke hij niet noodig heeft, zijne medemenschen lastig te vallen. Maar, is dat mogelijk bij de treurige toestanden in 'onze stad? — Medeburgers! reeds sedert jaren voer ik strijd tegen de onrechtvaardige privilegiën, die zekere lieden zich hebben aangematigd en die van hooger hand begunstigd worden.” — „Kameraad!” sprak de schrijnwerker Thiel tot Jurendt, „ge zult zien, nu komt hij weêr met den stadsstier. Maar dan moet hij er af, want Wredow, de bakker, is mijn zwager.” — En inderdaad! — „Medeburgers!” riep Kurz, „ik meen den stadsstier; dit onrecht...” — „Voort met hem!” riep de schrijnwerker Thiel. — „Ja, voort met hem!” werd er de geheele zaal door geroepen. — „Wij willen hier niets van stieren en rundvee hooren!” riepen eenigen. — „Dat kleine voordeel gunt hij een ander niet!” riep Frits Siewert. — „Hij wil alles maar alleen slikken; nu ook den stadsstier nog!”

De president ging op een gruwelijke wijze met de schel te werk; Kurz rekte en strekte zich op het spreekgestoelte zoo lang uit, als zijn figuur 't slechts wilde toelaten: „Medeburgers!” — „Loop! wat zou dat! medeburgers?” riepen Thiel en Deichert en zij trokken den ongelukkigen handelaar achterover aan de slippen van zijn jas uit het koelvat, totdat hij van lieverlede onderdook; slechts zijne handen trilden nog een tijdlang over boord, als van iemand die op 't punt is van verdrinken, en uit het vat klonk het nog dof naar boven: „stadsstier, stier — stier — stier,” — toen was het stil en Kurz viel geheel bewust-

loos in Bräsig's armen. Bräsig en de timmerman brachten hem de deur uit.

„Houd nu toch uw sakkermentsch mondwerk!” sprak oom Bräsig en duwde hem in de naastbijzijnde kamer, totdat hij hem in een' hoek kreeg; „wilt gij dan absoluut nog eens slaag krijgen?” — En hier plaatsten zich die twee oude knapen rechts en links bij Kurz en stonden dáár, gelijk de twee kerels, op de „wildeman's guldens,” die een' springenden leeuw bewaken, met dit onderscheid, dat onze beide oude vrienden er wat fatsoenlijker in de kleëren uitzagen, dan de wilde mannen, en dat zij, in plaats van een knuppel, eene lange pijp in de hand hadden.

Inmiddels had Frits Siewert aangetoond, dat de armoede door het tolgeld ontstond; het tolgeld moest afgeschaft worden. En de snijder Wimmersdorp had de verstandige opmerking gemaakt, dat er voor de armoede iets gedaan moest worden, maar dat er voor 't oogenblik niets anders tegen te doen was, dan dat zij op het groot-hertogelijke slot te Rahnstadt, „Nationaal eigendom” schreven; wanneer dat verkocht werd, kon daarmee al heel wat armoede verholpen worden. — Dit voorstel werd aangenomen, en zeven man gingen met Grammelin's stallantaren en een stuk krijt naar het slot, en maakten de zaak in orde.

„Christiaan,” zeide iemand, die achter Pomuchelskopp zat, „die zaak bevalt mij. — Gij kunt immers schrijven, dat moet gij morgen avond ook op de huisdeur van onzen Mijnheer schrijven” — Pomuchelskopp zag om — de stem kwam hem bekend voor — en hij zag vlak in 't gezicht van zijn' éénen politieken daglooner, en die drommelsche kerel knikte hem uit overmaat van onbeschaamdheid nog toe. — Hij werd wonderlijk in zijn gevoel, hij wist niet hoe hij 't zou aanleggen, of hij aan

den Heer den voorrang zou geven, dan wel aan de broederschap. Iets moest er geschieden; hij moest, ten minste de vereeniging voor zich trachten in te nemen, opdat die zijne partij mocht kiezen; en toen Bräsig en Schulz de zaal in kwamen, nadat zij Kurz naar huis hadden gebracht, riep de president, „de Heer Pomuchelskopp heeft het woord.” — Langzaam drong Pomuchelskopp zich door de rijen; drukte den schrijnwerker Thiel in 't voorbijgaan de hand, klopte den snijder Wimmersdorp op den schouder, en sprak een paar woorden met den grappigen schoenmakers-leerling. — Toen hij zich in de ton gewerkt had, begon hij: „Mijne Heeren!” — Nu, dat maakt altijd een bijzonderen indruk, wanneer een blauwe rok met blinkende knopen een dagloonerskiel en een gelapten jas, met „Heeren!” aanspreekt, en men vernam ook dadelijk een gemompel door de zaal: „De man heeft gelijk!” — „Hij weet wat ons toekomt!” — „Mijne heeren”: zeide Pomuchel nogmaals, toen het gemompel ophield: „ik ben geen redenaar, ik ben een eenvoudig landman; ik heb hier betere redenaars gehoord,” — en hij maakte voor den rektor en Johan „mijne twee”, en den snijder Wimmersdorp eene buiging: ook Frits Siewert kreeg een' halve voorverhandeling over het tolgeld, — „ik heb ook slechteren gehoord,” — en hij zag naar de deur, waar Kurz uitgebracht was — maar mijne heeren! niet de redeneeringen hebben mij tot u getrokken, maar de gezindheid, die ik hier aantref.” — „Bravo! bravo!” — „Mijne heeren, ik ben met geheel mijn hart voor de vrijheid, voor de gelijkheid, voor de broederschap! Ik dank u, dat gij mij in deze edele vereeniging hebt aangenomen.” — Hier haalde hij een witten zakdoek uit den zak en legde dien naast zich neêr. „Mijne heeren, gij spreekt hier over de armoede. Menig uur in de stilte der eenzaamheid heb ik besteed

om daarover na te denken; in menigen slapeloozen nacht heb ik mij gekweld met de vraag, hoe dit onheil gestuit zou kunnen worden." — Hier wischte hij zich met zijn zakdoek het zweet af, waarschijnlijk om te toonen, hoezeer de zaak hem ter harte ging — „ik bedoel, mijne heeren, de armoede in de kleine steden, want onze daglooners op het platte land, die kennen geen gebrek." — „Zóó?" riep toen eene stem achter hem, „Christiaan, nu is het tijd, spreek nu!" — „Onze daglooners," vervolgde Pomuchelskopp en hij liet zich niet storen ofschoon hij die stem goed genoeg kende, „krijgen: vrije woning met een' tuin; vrije weide voor eene koe, benevens hooi en stroo daarvoor; hout en turf en aardappel- en vlasland zoo veel zij noodig hebben; elke week, beurtelings, een schepel gerst, een schepel rogge of een daalder, en dan al het dorschkoren; en de vrouwen kunnen bovendien dagelijks nog vijf schellingen verdienen. — Nu vraag ik u, mijne heeren! heeft een daglooner in de stad het zoo goed? Kan een daglooner wel ergens meer verlangen?" — „Neen! neen!" riepen de daglooners uit de stad. „Mijne heeren!" riep de timmermansknecht Steven Rutschow, „ik ben timmermansknecht en krijg des zomers negen groschen, en één daarvan moet ik nog aan den baas afgeven; ik wil dan toch liever daglooner bij den Heer Pomuchelskopp zijn!" — „Gemeene kerel!" riep de timmerman Schulz, „zijt ge 't heele voorjaar nog wel op het werk gekomen? Gij loopt maar lui en ledig rond." — „Stilte! stilte!" werd er geroepen.

„Mijne heeren! sprak Pomuchelskopp verder, „ziet gij, zóó is 't met onze daglooners gesteld, en dan de behandeling! Ieder daglooner kan ten allen tijde zijn' dienst opzeggen, en eene andere plaats zoeken; is dat niet te prijzen? is dat niet genoeg?" — „Christiaan, spreek nu toch, nu is het tijd!" werd er weder achter in de zaal geroepen. — „Mijne heeren!" riep Pomuchelskopp nu nog

tot besluit, „wegens den in deze vergadering heerschenden geest en juist wegens de armoede in de kleine steden, heb ik mij bij deze edele vereeniging gevoegd, en gij zult het zien — ik ben geen rijk man — maar, wat ik doen kan, zal gedaan worden. En nu, mijne heeren! noodig ik u nog dringend uit, elkander wederkeerig te beschermen; wanneer stad en land zich trouw te zamen verbinden, dan zal er orde zijn, en wij zullen in deze schoone politieke vereeniging alles op vreedzame wijze kunnen afdoen en inrichten. — Leve de Rahnstadtsche politieke vereeniging!” — „Hoera! — Hoera! Vivat! zij leve! Vivat!” — Zoo werd er uit alle hoeken en van alle kanten geroepen. — „De Heer Pomuchelskopp zal leven!” riepen enkelen daar tusschen in, en Muchel ging, links en rechts buigende, weêr naar zijne plaats.

Toen hij zich omkeerde, was het spreekgestoelte reeds weder bezet; en 't roode aangezicht van Zacharias Bräsig blonk hem van dáár tegen; niet kalm, als zon of maan; neen! als een vuurbol, die tot teeken van een strafgericht op de wereld wordt nedergelaten. — „Medeburgers!” riep hij en hij zag zijne medeburgers aan met blikken, alsof hij er 's morgens al twee van hen voor zijn ontbijt had gebruikt, en er nu nog voor zijn avondeten een paar wilde uitzoeken; „Medeburgers! wanneer Mijnheer Zamwel Pomuchelskopp bedaard bij zijn mesthoop in Gūrlitz was blijven zitten, ik zou dan niets gezegd hebben; zoo hij mij niet hier in deze zaal jij en jou had genoemd, en niet op deze verhevene vaderlandsche plaats,” hier sloeg hij op het koelvat — „stinkende leugens had voorgedragen, zou ik ook niets gezegd hebben.” „Dat behoort volstrekt niet hier!” riep de snijder Wimmersdorp, — „dat is niets als laf gebabbel!” — „Stilte! — Hij mag zoo goed spreken, als ieder ander.” — „Mijnheer de snijder Wimmersdorp,” sprak Bräsig verder,

„wanneer gij mijne toespraak voor laf gebabbel wilt estimeeren, dan kunt gij voor mijn part uwe ooren toestopen, want gij zijt mij te dom! en nu kunt gij heengaan en mij aanklagen; ik ben de Entspekter Bräsig!“ — „Hij heeft gelijk! — Voortgaan!“ riep men. — „Medeburgers! ik zou niets gezegd hebben, want ik houd het voor eene ongepastheid voor elken ekonomieker en andere menschen, om de daglooners tegen hunnen heer op te hitsen; maar als iemand,“ — „een groot-mogol!“ riep de timmerman Schulz daar tusschen in, — „zich op dit altaar der broederschap zóó aanstelt, dat hij de alhier bestaande vereeniging met leugens wil bedotten, en zich mooi wil voordoen, en eene valsche voorstelling van den staat zijner daglooners in omloop wil brengen, dan wil ik ook een woordje spreken. Medeburgers! mijn naam is Entspekter Zacharias Bräsig!“ — „Bravo! bravo!“ — „Mijnheer Zamwel Pomuchelskopp heeft u gezegd, dat er op het platte land geen armoede te vinden was, doordien hij alle elementen heeft opgereguleerd die een daglooner eigenlijk hebben moet; — bonus! — zooals onze geachte Heer president Rein zegt — maar, medeburgers! met de daglooners-elementen is 't juistement zóó, als met rundvleesch en pruimen: die dingen smaken heel goed, doch zij krijgen ze maar niet. — Per exempel, en zoo maar eens praeter propter met de woning! — Dadelijk rechts in Gürlitz staat eene soort van varkensstal, die eene woning moet beteekenen; daar woont Willgans in, — is Willgans hier? — Nu, dat is ook om 't even, het dak is sedert drie jaar niet dicht gelegd, en van boven loopt de regen er tappelings in, en als er een behoorlijk onweder met regen komt, dan loopt de kamer van den man onder, zoodat zijne kleine wurmen, terwijl hij met zijne vrouw op 't veld is, er als kikkers in rond scharrelen; en toen hij zich daarover beklaagde, zeide Mijn-

heer Pomuchelskopp, dat hij immers Willgans heette en voor de ganzen was het water immers aangenaam." — „Foei! foei! — Dat had hij niet moeten zeggen!" — „En nu met de vrije weide en het hooi voor de koe. Waar is dan de weide? Een halve mijl van het dorp af, op den buitensten akker, waar niets groeit als doornstruiken, en tusschen de dennen, en dáár moeten de vrouwen dan driemaal daags heengaan, om te melken! — Nu, drie zijn er nog maar die 't noodig hebben, want van de één en twintig daglooners hebben er achttien hunne koeien aan allerlei misselijke ziekten verloren, en hebben er dus geene meer; en de drie, die er nog zijn, dat zijn maar van die magere dansmeesters." — „Die kerel is een grootmogol!" riep de timmerman achter hem, „er uit! er uit!" — „Stilte! stilte! Verder laten spreken!" „Ja, medeburgers, ik wil verder spreken — Van het hout en de turf! De turf is lichte turf uit het moeras en brokkelt van elkander en geeft geene warmte, en het hout zijn dennekwasten en sprokkelhout, wat de kinderen op hun rug naar huis moeten dragen. En dan het aardappel- en vlasland! — Waar is het? — Op den buitensten akker, op het uitgemergelde deel. Wie bemest het? — De vogel bemest het, en als men dan in de herfst dat beetje aardappelen ziet, dan slaat men zijn' handen samen en zegt: goede hemel! moet daarvan de heele familie en het varken den ganschen winter leven! Maar, zij leven niet daarvan, want zij stelen. Bij Mijnheer Pomuchelskopp stelen ze niet; dat zou hun slecht bekomen; zij stelen in de buurt; en jufvrouw Nüszler, die eene goede vriendin van mij is, heeft order gegeven, dat zoodra er een Gürlitzer daglooner bij hare aardappel-kuilen geëtrapteerd werd, men hem zou laten loopen, daar hij het uit nood deed, en dat was verschrikkelijk!" — „Leve jufvrouw Nüszler!" riep Johan Bank." — „Zij leve!" —

riep men van alle kanten, „nogmaals, zij leve!” — „En nu het vlas!” ging Bräsig voort, „zóó lang!” en hij wees aan zijn’ arm een voet lang, — „zoodat zelfs Mijnheer de notorius Slusuhr, die anders een bijzondere vriend van Mijnheer Pomuchelskopp wezen wil, in mijne tegenwoordigheid lachende heeft uitgesproken, dat uit dien hoofde de lieden in Gürlitz zulke korte hemden droegen, omdat het korte vlas voor lange hemden niet toereikend was.” — „Dat is een e n t f a a m t e smeerpoes,” riep de timmerman uit, „wanneer hij over den nood nog zijne galossen wil maken. — Er uit! er uit!” — „Medeburgers,” zóó vatte Bräsig zijne rede weder op „ik wil maar zeggen: de woning, de koe-weíde en het hout en de turf, en het aardappel- en vlasland, dat zijn voor den daglooner op het platte land zijn rundvleesch en pruimen: die dingen smaken heel goed, doch zij krijgen ze maar niet, en van daar ontstaat de armoede op het land. — — Maar, van waar ontstaat zij in de stad? — Medeburgers, ik wil ’t u zeggen, want ik woon hier reeds lang genoeg in de stad en ik regardeer de menschheid: de groote armoede in de stad, komt door de groote poverté!”

Dit gezegd hebbende maakte hij eene buiging en verliet het spreekgestoelte. „Bravo!” werd er door de geheele zaal geroepen. — „De man heeft gelijk!” — „Leve Mijnheer de Entspekter Bräsig!” — En de president Rein sloot nu de vergadering, zeggende, dat na zulk eene rede wel niemand meer zou willen optreden: en nu kwamen allen naar Bräsig toe en feliciteerden hem, en allen drukten hem de hand, behalve Pomuchelskopp en de stads-muzikant David Berger. De een had zich stil uit de voeten gemaakt, en de ander was naar huis geloopt, omdat hij zijne medemuzikanten bij elkaár trommelen wilde; en toen Bräsig bij Grammelin de deur uitkwam,

stonden er zeven mannen met blaasinstrumenten voor hem in een' halven cirkel en toeterden hem: „Heil met uw zegekrans!” in de ooren, en David Berger had zijn' bril opgezet en sloeg met Grammelin's biljart-queue de maat, zoodat oom Bräsigt oppassen moest, om geene slagen te krijgen. Maar de Gürlitzer daglooners stonden op een hoop rondom hem en Rurhdanz, de wever, zeide: „wees maar niet bevreesd, Heer Entspekter; gij hebt ons bijgestaan, wij staan u nu ook bij.” En toen er nu, met Bräsigt, een plechtige optocht over de markt en door alle mogelijke straten werd gehouden, gingen deze geplaagde en verdrukte menschen, in trouw en ordelijk naast hem, want het was toch voor de eerste maal, dat de wereld zich om hunnen nood en hunnen ellende bekommerd had, en het gevoel, dat men niet geheel verlaten is, bevordert het goede in de ziel des menschen eerder, dan de beste vermaning.

Vóór het huis der dominésvrouw hield Bräsigt nog eene korte aanspraak aan zijne eerewacht en zeide dat het niet paste hen heden avond aldaar bij zich uit te noodigen, want dit was een geestelijk huis, en hij woonde bij de dominésvrouw in; maar hij verzocht het gezelschap tegen overmorgenavond bij Grammelin op een bowl punsch. Onder luid hoera-geroep namen allen dit aan, en toen Bräsigt te bed lag en zijn' Karel al het voorgevallene vertellen wilde, zong de Rahnstadter zangvereening buiten: „Hooge lauweren groeien, waar de krijgsman slaapt,” en de Gürlitzer daglooners begaven zich ernstig en kalm weder huiswaarts, en Rurhdanz de wever zeide: Kinderen, volgt in ijn raad! Wij willen wel van hem bevrijd worden; maar niet met geweld, neen! in alle bescheidenheid, want wat zou de Groot-hertog en Mijnheer de Entspekter Bräsigt wel zeggen, wanneer wij ons, tot dank voor zijne toespraak, als smeerlappen wilden gedragen?”

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Waarin de één op een stier en de ander op een ezel rijdt. — Jufvrouw Kurz wil haren lieven man te bed brengen; hij wil echter liever landbouwkunde uitoefenen, en vindt zijn mest op den akker van Wredow, den bakker. — Het zwarte pakje, en wat Mijnheer de burgemeester van het wasdoek zegt. — Waarom de weduwe Kählert absoluut met den wever Smidt trouwen wil, en waarom zij de vrouw van Smidt de beenen stuk wil slaan. — Kurz zal de inflorëntia wel krijgen, en Hawermann krijgt een madeliefje. — Waarom Jong'-Jochem op de velden rondloopt. — Wat Mevrouw von Rambow tot jufvrouw Nüzler sprak: en waarom Bräsigt altijd zeide, „hooger op!” — Een brief uit Parijs.

Den anderen middag, na kerktijd, want het was Zondag, kwam Kurz bij Hawermann en Bräsigt de kamer in en riep: „Goeden dag! goeden dag! — Ik ben kwaad; den ganschen dag heeft een mensch niets als ergernis! — Is dat volk! — Ze laten een mensch immers niet eens uitspreken! — Kijk, dan zou men nog haast liever zwijnenhoeder, dan demokraat zijn! — De domste rede-neeringen hooren ze aan en roepen „bravo!” en brengen serenades en storen de menschen 's nachts, als het tijd is om te slapen, en wanneer iemand hun een belangrijk standpunt duidelijk wil maken, dan trommelen en fluiten zij! — En dat wil eene politieke vereeniging wezen?” —

„Hoor eens, mijnheer Kurz,” sprak Bräsig, en trad naar hem toe, en hij scheen een paar duim grooter dan gewoonlijk, „’t is eene groote ongemaniërdheid van u, dat gij de serenade schandalizeert, want ik heb de serenade gekregen; en gij zoudt weder ransel gekregen hebben, wanneer de welmeenende heer Schulz en ik u niet onder de schaduw onzer vleugelen hadden genomen. — Want, hoe zegt het schoone spreekwoord? „waar ’t mode is, rijdt men op een stier naar de stad;” — maar in onze vereeniging is ’t geen’ mode, en, als iemand daar altijd op een stier wil rond rijden, dan begint dat de lieden de keel uit te hangen, en zij gooien zoo iemand, met zijn stier er bij, de deur uit, want daartoe bestaat de politieke vereeniging niet.” — „’t Kan mij niets schelen! niets schelen!” riep Kurz, „anderen rijden daar op een ezel rond en worden nog verheerlijkt.” — „Gij zijt een lompe vlegel!” riep oom Bräsig uit, „gij zijt een impenetrante kerel! Als we hier niet in Karel Hawermann’s kamer waren, zou ’k u de trappen afsmijten, zoodat ge uw gebeente in een zak naar huis moest dragen.” — „Bedaar! Bräsig, bedaar!” — sprak Hawermann op bemiddelenden toon, „en gij, Kurz, moest u schamen, dat gij hier zonder de minste oorzaak strijd en ongenoegen begint.” — „Strijd en ongenoegen heb ik gisteren avond gehad; strijd en ongenoegen heb ik den geheelen dag gehad. Van morgen toen ik nog op zijn best mijne oogen open had, begon mijne vrouw al met strijd en ongenoegen; zij wil niet hebben, dat ik meer naar de politieke vereeniging gaan zal.” — „Dan heeft zij volkomen gelijk,” zeide Hawermann zeer ernstig; „gij behoort daar volstrekt niet t’huis; want gij richt met uw driftig en onbedachtzaam spreken niets als onheil aan.” — Hij liet hem staan en ging naar Bräsig toe, die in de kamer op er neêr liep en als een adder blies. „Bräsig,”

zeide hij, „hij zal 't niet zoo kwaad gemeend hebben.” „'t Is mij alles egaal, Karel, wat zoo'n leelijk, wormstekig, wanschappen gedierte van mij meent. — Op een ezel rondrijden? — Foei, dat is immers maar de laaghartigste afgunst.” — „Ik heb u daarmee niet gemeend,” riep Kurz, en hij liep aan de anderen kant der kamer op en neder; „ik heb mijn' zwager Baldrian en den verver daarmee gemeend, en de andere schaapskoppen. — En zou een mensch daar niet dol worden? Eerst ongenoegen met mijne vrouw over de vereeniging, dan ongenoegen met den winkelbediende, die slaapt tot negen uren: zingt gister avond meê op de straat, zwiert rond tot van morgen klokke vier; dan ongenoegen met den knecht, en den veerarts; mijn rijpaard heeft de influenza; dan weêr ongenoegen met mijne vrouw; zij wil niet dat ik mij met de landbouwkunde zal bemoeien.” — „Daar heeft zij ook weder gelijk in;” viel Hawermann hem in de rede, „van uwe geheele landbouwerij komt niets, omdat gij er geen verstand van hebt.” — „Zoo? Geen verstand er van hebben? Niets als onaangenaamheid! Naderhand met de ellendige werkmeid; die heeft bij 't middageten een tafellaken op tafel gelegd, dat tot op den grond hangt; nu, wij zitten aan tafel, daar komt een klant, ik word kwaad op den winkelbediende, dat hij niet flink opspringt; 'k spring zelf op, krijg het tafellaken tusschen de beenen en trek de soepterrine en de heele historie de kamer in. — Ziet ge! nu komt mijne vrouw en houdt mij vast en zegt: Kurz, ga naar bed, ge zijt van daag ongelukkig; en telkens, als ik me kwaad wil maken, zegt zij: Kurz, ga naar bed! — Daar moet een mensch toch dol van worden!” — „En uwe vrouw heeft al weder gelijk; waart gij naar bed gegaan, dan zoudt gij hier geen strijd begonnen hebben,” zeide Hawermann. — „Zoo?” vroeg Kurz, „zijt gij al eens, met een gezond lichaam, den ganschen

dag te bed gaan liggen, omdat het een ongeluksdag was? — Ik doe 't niet weêr, al maalt mijne vrouw er ook nog zooveel over. — Dan moet een mensch immers van kwaadheid sterven! — Dan neemt zij mijne laarzen en mijne broek weg, en dan lig ik daar en ben kwaad, omdat k niet kan opstaan, als ik wil." — Hier begon oom Bräsig luidkeels te lachen. — „Nu" zeide Hawermann, „komt nu hier en zijt weêr goede vrienden." „Och wat!" hernam Kurz, „'k heb hem immers in 't geheel niet gemeend, ik kom alleen maar hier, om de beide heeren Inspektors te verzoeken, met mij naar mijn akker te willen gaan en eens te zien, of er ook al geploegd kan worden."

Door Hawermann's bemiddeling kwam de zaak nu in orde, en de drie landbouwkundigen gingen naar het veld, want Kurz bleef zich bepaald tot de landbouwkundigen rekenen, maar haspelde de landbouw-termen zóó door elkander, dat oom Bräsig telkens bij zich zelve vroeg: „wie zou nu wel op een ezel rondrijden?" — „Ik heb hier een stuk grond," zeide Kurz, „'t zijn 150 vierkante roeden; daarvoor heb ik tien wagens mest van den slachter Krüger gekocht, recht vetten, korten, slachtersmest; ik wil er beetwortels planten; gisteren heb ik den mest laten strooien, is 't niet dik genoeg, mijne heeren? — Ziet eens hier!" en hij boog zich van den weg af, naar het stuk land. — „Zeer slecht gestrooid;" — zeide Bräsig — „een behoorlijk afgemest land moet er uitzien als eene fluweelen deken," en hij begon op den mestklomp te slaan. — „'t Komt er niet op aan," zeide Kurz, „daar zal toch wel wat groeien, 't is slachtersmest, 't kost mij tien daalders." Op eens echter stond hij stil, zoo stijf als een boom, grabbelde met zijn handen in de lucht rond en keek verward om zich henen. — „Wat drommel!" riep Bräsig, wat is 't?" „Heere bewaar ons!" riep Kurz, „nu! daar heeft de duivel meê gespeeld! Dit is in 't geheel mijn

akker niet; hier naast is de mijne, en daar rijdt me die vervloekte kerel mijn' mest op een' vreemden akker! en ik laat hem bovendien nog strooien! — Tien daalders! Rijloon! Strooiloon! Daar moet een mensch dol van worden!" — „Kom, Kurz, dat is toch zoó vreeselijk niet," zeide Hawermann, „dat komt wel meer voor; uw buurman zal wel billijk wezen en zal u den mest betalen." — „Dat is het juist!" riep Kurz. — „Dit stuk grond behoort den bakker Wredow, wien ik over den stadsstier altijd in 't vaarwater zit; die zal er wel op passen!" — „En dat wil nu een Ekonomieker wezen," zeide Bräsig heel bedaard, „dat rijdt zijn' mest op den akker van andere menschen!" — „'t Is om gek te worden!" riep Kurz, „maar wat nog te redden is; moet worden gered!" en met die woorden liep hij naar de grensscheiding en stak met zijn stok in een klomp mest en smet dien naar zijn eigen akker heen, en roerde zóó in den mest rond, totdat hij van woede en van 't werken buiten adem geraakte, en hij nam zijn stok, smet hem over het veld, en bracht met moeite en doodsbleek slechts de woorden uit: „Ik wil nergens meer van weten! — Waarom ben ik ook maar niet naar bed gegaan! — Als ik t'huis kom en dien ellendigen kerel van een' knecht te pakken krijg — — kinderen! menschen! ik bid u, houd mij vast — — anders gebeurt er een ongeluk!" — „Vertrouw u maar op mij", zeide Bräsig, „ik houd u vast," en hij pakte Kurz voorloopig al in den kraag van zijn jas. — „Maar, wat kan die stok het helpen?" zeide Hawermann, en hij ging er heen om hem op te rapen.

Aan den stok hing iets vast. Kurz had bij zijn werken daarmede iets doorgestooten, en dat was aan den stok opgeschoven; de oude man wilde het naar beneden duwen, doch, toen hij 't in 't oog kreeg, bleef hij onbeweeglijk staan. Bräsig was eerst met Kurz bezig en had

op zijn ouden vriend geen acht gegeven; nu riep hij: „Kom, Karel, wij willen maar heengaan; aan die geschiedenis is toch niets te doen.” — Hij kreeg geen antwoord, en toen hij zich naar zijn vriend omwendde, zag hij hem staan, met iets zwarts in de hand, en hij zag hem daarop staren en het heen en weder draaien. „Mijn hemel, Karel, wat scheelt u toch?” vroeg Zacharias Bräsig en ging naar hem toe. — Hij kreeg geen antwoord. Hawermann zag, zoo bleek als de dood, naar datgeen wat hij in de hand hield, en hij was zoo ontroerd, dat al zijne spieren en zenuwen trilden. — „Karel, mijn God! Karel! wat scheelt u? wat is het toch?” — En diep uit de borst bracht Hawermann er eindelijk de woorden uit: „Het pakket! — — Het pakket! — — Dit is het pakket!” en daarbij hield hij Bräsig een stuk zwart wasdoek voor. — „Wat? Wat voor een pakket?” — „O! ’k heb het immers eens in mijne hand gehad, ’k heb het immers jaren lang gezien in waken en in droomen! — Zie, hier is het Rambowsche wapen! — Zie, hier zijn de knepen in ’t wasdoek! — Zóó is ’t gevouwen geweest, zóó groot is ’t geweest! — Zóó is ’t gevouwen geweest voor de twee duizend daalders in goud! — Dit is het pakket, dat Regel naar Rostock moest brengen!”

Dit alles kwam er zoo met horten en stooten, zoo angstig en benauwd uit, als van iemand, die spreekt in een droom, en de oude man werd blijkbaar door zijne ontroering overmand, zoodat Bräsig naar hem toesprong en hem vasthield; maar het wasdoek klemde hij zoo stijf in de hand, als of het hem aan ’t hart gebonden was en Bräsig moest er van afzien om het gevondene van naderbij te beschouwen.

Kurz kwam er nu ook bij, doch zonder iets bijzonders te merken, want hij was met zijne kwaadaardigheid nog niet ten einde. „Nu!” riep hij, „zegt nu eens, moet men

er niet dol om worden? Daar ligt mijn mest, daar liggen mijne tien daalders op bakker Wredow's land." — „Wat drommel!" riep Bräsig, „scheid er toch eindelijk eens uit, over uwen mest! Als gij aan 't praten komt, dan is 't, als of u de woorden uit uw mond geschept worden. — Daar hebt ge uw stok. — Wij moeten naar huis. — Kom, Karel, kom tot u zelven!" — En toen Hawermann een paar stappen gedaan had, keerde de kleur op zijn aangezicht terug, en nu werd hij door eene vreeselijke onrust en eene groote gejaagdheid overmeesterd; hij vroeg hier naar en dáár naar, — van wien Kurz den mest had gekocht; wanneer die opgeladen was, waar die opgeladen was; wat de slachter Krüger voor een man was; en dan weder stond hij stil en vouwde het pakket toe en bekeek de knepen in het wasdoek, en het zegel, zoodat Kurz zijne boosheid geheel vergat en den ouden Inspektor aanstaarde om te weten, wat hem dan toch overkomen mocht zijn, dat hij zulk een belang stelde in zijn' mest en zijne tien daalders. Ten laatste moest Bräsig hem maar met de zaak bekend maken, maar toen hij het deed, sprak hij over Kurz een verschrikkelijken vloek uit, voor 't geval dat deze er ook slechts een enkel woord verder van vertelde, „want," sprak hij, ten slotte, „gij zijt een van die menschen, op wier mond men een slot moet hangen." En nu stonden zij weder bij elkander op den landweg en praktizeerden hoe toch die oinslag van het pakket op de binnenplaats bij den slachter had kunnen komen, en Kurz zoowel als Bräsig waren van meening, dat de slachter onmogelijk iets met die zaak te doen kon hebben; hij was een, te fatsoerlijk man. — „Ja," zeide Hawermann, en de oude wakkerheid en scherpzinnigheid, die van hem in zijn kommer en leed geweken waren, vervulden hem weder geheel en al: „ja, maar een buurman kan het er op gegooid heb-

ben; en woont wel de slachter alléén in dat huis?" — Kurz zeide, dat het achterhuis verhuurd was, maar aan welke soort van lieden, wist hij ook niet. — „Ik moet naar den burgemeester," sprak Hawermann, en toen zij in de stad kwamen, ging hij aanstonds naar diens huis. Kurz wilde meêgaan, maar Bräsigt hield hem tegen, zeggende: „wij beiden hebben daar niets verloren." — En toen hij hem voor zijn huis „adieu" zeide, voegde hij er bij, „gij hebt mij heden erbarmelijk beleedigd; ik heb het u vergeven, van dat rond rijden op den ezel; maar zoo gij aan iemand één woord zegt van Karel Hawermann's historie, dan draai ik u, bij levende lijve, den nek om; stroopprijs! hebt ge dat verstaan?"

Hawermann trof den burgemeester te huis, hij vertelde hem wat hij gevonden had; hij vouwde het wasdoek, volgens de voorhanden zijnde knepen, dicht, en de burgemeester werd steeds opmerkzamer en zeide eindelijk: „Ja, waarlijk! waarlijk!" — Ik heb het pakket ook in de hand gehad, toen ik den bode zijn pas overgaf; door het dadelijk daarna gevolgde onderzoek is mij de herinnering er aan levendig bijgebleven, en indien ik zelf er getuigenis van moest afleggen, zou ik moeten verklaren, dat het een volkomen gelijk of hetzelfde pakket was. — Maar, mijn lieve heer Hawermann, 't is toch nog maar een zeer onvolledig spoor, want de slachter Krüger heeft zeker niets met de zaak te doen; dat is één onzer beste burgers, wien men van zoo iets niet verdenken kan." — „Er moeten echter nog andere lieden in het achterhuis wonen." — „Dat is waar, ja. — Wacht eens, wie woont er nog meer? — Nu, dat willen wij terstond vernemen." Hij schelde; — het dienstmeisje kwam binnen. „Fieken," vroeg hij, „wie woont er in het achterhuis bij den slachter Krüger?" — „Wel, Mijnheer, daar woont immers de weduwe Kählert, en dan de wever Smidt;" antwoordde

Fieken. — „Smidt? — Smidt? — Is dat de wever Smidt, die van zijne vrouw gescheiden is?” — „Ja, Mijnheer, en nu zeggen de menschen, dat hij met de weduwe Kahlert wil gaan trouwen.” — „Zóó? zóó? — Zeggen de menschen dat? — Nu, gij kunt weér weggaan.” — En de burgemeester liep op en neder en scheen over iets na te denken; hij bleef toen voor Hawermann staan en zeide: „’t is inderdaad eene opmerkelijke zaak; dat is de gescheiden man van vrouw Smidt, die wij reeds eenmaal wegens deze zaak in ’t verhoor gehad hebben; gij weet het immers, die destijds den Deenschen dubbelen Louisd’or wilde gevonden hebben.” — Hawermann antwoordde niets; vrees en hoop kampten te geweldig in zijn gemoed. De burgemeester schelde nogmaals; Fieken kwam weder. „Fieken, ga eens naar den slachter Krüger, en verzoek hem, uit mijn naam, of hij over een kwartiertje eens bij mij wil komen.” — Fieken ging en de burgemeester zeide tot Hawermann: „Heer Inspektor, dit alles zijn nog zeer ongenoegzame bewijsgronden, maar het is mogelijk, dat daaruit een meer bepaald licht ontstaat. — Doch, zoo wij ook al geene zekerheid verkrijgen, wat is daaraan gelegen? Geen verstandig mensch kan de minste verdenking op u hebben. Met waar leedwezen heb ik bespeurd, dat gij u zulk een ongegrond vermoeden hebt aangetrokken. — Maar nu moet ik u verzoeken, u te verwijderen; de menschen houden u toch voor min of meer partijdig. — Bewaar echter over de zaak vooral het stilzwijgen, en zorg er voor, dat Kurz en Bräsig ook zwijgen. — Ja, — en — laat den Inspektor Bräsig morgen te negen uren bij mij komen.”

Hawermann ging weg en de slachter Krüger kwam. — „Mijn waarde heer Krüger,” zeide de burgemeester, „ik heb u laten verzoeken hier te komen, wegens eenige

inlichting, die ik behoef. — Bij u wonen immers de weduwe Kählert en de wever Smidt?" — „Ja, Mijnheer de burgemeester, die wonen bij mij in het achterhuis.” — „Naar ik hoor, wilt Smidt met de weduwe Kählert gaan trouwen. — Maar weet die vrouw wel, dat er velerlei wettige beletselen zijn, die Smidt verhinderen om te hertrouwen?” — „Ja, Mijnheer de Burgemeester, dat laatste, dat weet ik niet, ik bemoei mij over 't geheel niet met die menschen maar gij weet wel — de vrouwluf! — als er zoo'n vrijaadje in de lucht is, dan zijn ze er bij als de kippen, en brengen allerlei nieuwtjes in huis, — nu! Mijnheer de Burgemeester, neem 't mij niet kwalijk, mijne vrouw is natuurlijk ook niet beter, dan al de anderen, en die kwam onlangs en vertelde, dat het met die zaak wel al zoo ver in orde zou wezen, en dat vrouw Kählert absoluut wilde, maar de wever wilde nog niet. — En vrouw Kählert had aan vrouw Borchert gezegd, dat ze nu al over 't jaar voor hem kookte en waschte, en 't zou dus langzamerhand ook nu tijd worden, dat hij schikkingen maakte, maar daaraan was enkel dat kanalje, zijne gescheidene vrouw, schuld; die liep den wever het huis plat, dat hij weêr met haar zou trouwen. — Maar, als ze nu weder kwam, dan woû zij haar de beenen stuk slaan, en de wever kon zelf koken en wasschen.” — „De weduwe Kählert moet wel stapelgek zijn,” hernam de burgemeester zoo los weg, „om met dien man te willen trouwen. Zij heeft toch nog iets, waarvan zij desnoods leven kan; maar hij heeft letterlijk niets, dan zijn weefstoel, dat kwam toen bij de scheiding aan den dag.” — „Ja, zoo was dat toen wel. Maar, zie! Mijnheer, ik bemoei mij daar niet meê. Als iemand mij zijne huur betaalt, gaat hij mij verder volstrekt niets aan, en dat heeft hij altijd stipt, op 't uur af, eerlijk gedaan, en heeft nog — 't was geloof ik voor een jaar, — eene kleine

kamer, die naast de zijne is, er bij gehoord, en nu zegt mijne vrouw, dat ze daar eens met vrouw Kählert in geweest is, en 't moet er daar dan danig netjes uitzien, heel deftig, met een canapé en met schilderijen aan den muur.” „Dan moet hij toch veel te doen hebben en veel verdienen.” „Och, Mijnheer de Burgemeester, een wever! — En dan is dat zoo'n drommelsch handwerk: dadelijk merkt de heele buurt het, als de stoel eens stilstaat, en er gaan vele dagen voorbij, dat ik zijne muziek niet hoor. — Neen, hij moet toch nog wat achter de hand hebben.” — „En hij leeft er dan zeker ook heel goed van?” — „Wel ja! Hij heeft alle dagen zijn vleesch; en ik zeg tegen mijne vrouw, je zult zien, zeg ik, 't is maar om het mooie lamsvleesch en rundvleesch dat vrouw Kählert met hem wil trouwen.” — „Nu, mijnheer Krüger, zeg mij eens oprecht — — ik vraag het u in vertrouwen, — houdt gij dien man voor een volkomen eerlijk man? — „Ja, Mijnheer de Burgemeester, dat is hij. — Neen, op die zaken ben ik verduiveld bij de hand; ik heb wel eens huurders gehad, die op de binnenplaats een splinter in den vinger kregen, en als zij er dien in hun' keuken uithaalden, dan was 't een viervoet lang stuk van mijn beuken brandhout; en, als zij over de deel gingen, dan liep hun een pond rundvleesch in den jaszak, en de appelen van mijn' appelboom vielen altijd naar hunne zijde. — Neen, met hem is dat zoo niet, ik zeg het u, hij roert niets aan!” — De Burgemeester was een welmeenend man, een man van eer; maar op dit oogenblik was zulk eene goede getuigenis omtrent een zijner medemenschen hem zeer onaangenaam: hij zou liever gewild hebben, dat de menschen den wever voor een gauwdief hielden. — Zoo iets is moeilijk te verklaren; maar, zooveel is zeker, dat er vele duistere afgronden in de menschelijke natuur voorhanden zijn, en dat een dergelijke afgrond, als hij zich bij het rechter-

ambt opende, reeds duizenden onschuldige menschen heeft verzwolgen. — — „Rechter, vonnis rechtvaardig! God is uw Heer en gij zijt Zijn knecht!” is eene schoone spreuk, die mijn vader zaliger mij reeds, toen ik een kleine jongen was, geleerd heeft, maar de verdorvenheid der menschelijke natuur laat het niet altijd daartoe komen; van de opzettelijke slechtheid, die er haar voordeel in zoekt, om onrecht te plegen, wil ik in 't geheel niet spreken.

De slachter was weggegaan, en de burgemeester liep in de kamer op en neder en liet de zaak nog eens door zijn hoofd gaan, hoe hij het moest aanleggen, om er achter te komen, op welke wijze het wasdoek op de binnenplaats bij den slachter geraakt was. — Twee redenen drongen hem met kracht, om het te onderzoeken; vooreerst de oprechte deelneuning in Hawermann's toestand, en ten andere, de zekere overtuiging, dat dit de omslag was van het geldpakket, hij eenmaal zelf in de hand gehad had. Maar hoe hij alles ook overdacht, een zekeren draad had hij nog niet in handen, waardoor hij zich kon laten leiden; zóóveel wist hij echter reeds, dat de, van den wever gescheidene vrouw nog altijd met dien man in verbinding stond.

Hawermann liep ook op en neder in zijne kamer; haastig, onrustig. Ach! hoezeer voelde hij zich gedrongen, om zijne hoop, zijne uitzichten in het hart van zijn kind en van de goede dominésvrouw uit te storten! — Maar zou hij die beiden in onrust brengen? — Dit wilde hij niet. — Bräsig zat op een stoel, en draaide steeds zijn hoofd om, zoo als Hawermann op en neêr ging, en zag hem aan, juist gelijk Bauschan, wanneer Jochem Nüzler zijne muts had opgezet. — „Karel,” zeide hij eindelijk, „ik ben werkelijk om uwentwil verheugd; er is eene alertigheid over u gekomen, en ge

zult zien, dat die eene weldadigheid over u uitoefent. Maar ik zeg, ge moet een avekaat aannemen. — Neem den avekaat Rein; hij is een gladde vent, die zich weet te draaien en te wenden, hoe lang hij ook is. — Alléén komt ge er niet meê terecht, Karel; maar hij kan u helpen, en als ge 't verlangt, kan ik uwe zaak in onze vereeniging brengen, dat uwe medeburgers u helpen, dat gij uw recht krijgt.” — „Bräsig, ik smeeek u, om Gods wil! Hoe kunt ge er aan denken, om zoo iets aan de groote klok te hangen. Ik ben al in duizend angsten, dat Kurz er van praten zal.” — „Kurz? Neen, Karel, wees daar niet bang voor; van daag praat hij er nog niet over, want ik ben bij hem geweest, en heb 't hem zoo gerekommandeerd, dat hem hooren en zien verging; en ge zult het zien; morgen heeft hij zóó'n dikke krop, dat hij geen woord spreken kan.” — „Bräsig, wat praat ge toch? Kurz een krop?” riep Hawermann en hij moest te midden van zijne gejaagdheid zelf lachen. — „Wat praat ge toch eigenlijk weêr?” — „Karel, lach daar niet om! — Kijk! zijn rijpaard heeft immers de inflorientia; dat heeft de veearts ook gezegd, en hij heeft verordineerd, dat de oude knol van hare kameraden moest gescheiden worden, van wegens de besmetting, en nu loopt Kurz den geheelen tijd in zijn' katoenen, gewatteerden chambrecloak naar het zieke beest, en bevoelt het hier en bevoelt het daar; en dan loopt hij weêr naar de gezonde paarden, of ze 't ook al hebben, en zóó steekt hij de gezonde er ook meê aan; want de stikstof van de ziekte gaat in de watten van den chambrecloak zitten, — gewatteerd katoen is namelijk voor de stikstof en voor de stinkstof het alleraangenaamste, — en ge zult het zien, hij steekt zich zelve nog aan, en morgen heeft hij een krop.

Hawermann bracht een' vreeselijken nacht vol onrust

door; maar hoewel hij geen oog gesloten had, was hij den volgenden morgen volkomen flink en wel; een straal van hoop was in de donkerheid van zijn leed doorgedrongen, en verhelderde zijne uitzichten aan alle zijden; maar hij kon het in huis niet uithouden; de vier muren beknelden hem de borst, hij moest meer ruimte hebben voor zijne gejaagdheid, en lang eer Bräsig te negen uren naar 't Raadhuis ging, zooals de burgemeester verlangd had, betrad Hawermann het stille voetpad en ging langs de groene voorjaarsvelden. — En wat was 't een schoon voorjaar! — 't Scheen werkelijk, alsof de hemel tot de aarde sprak: „Hoop maar gerust!” en de aarde weder tot de menschen: „Hoopt maar gerust!” En ook den ouden Inspektor scheen het liefelijke lenteloof en het vogelengezang toe te roepen: „Hoop maar gerust!”

De hemel hield zijn woord aan de aarde niet: het volgende jaar werd een noodjaar; de aarde hield haar woord aan de menschen niet: het volgende jaar werd een jaar van ellende; zou zij haar woord aan den ouden man houden? — Hij wist het niet; maar hij vertrouwde. — Hij ging al verder en verder, hij kwam door Gurlitz; hij ging het zelfde voetpad langs, dat hij eenmaal, op dien Palmzondagmorgen, te zamen met Frans bewandeld had, toen zijn dochttertje ingezegend zou worden. — Hij wist, dat op dien dag de liefde in het hart van Frans zich voor 't eerst had doen gevoelen — de jonge man had het hem eens geschreven; hij schreef hem dikwijls — en een gevoel van bitterheid vervalde hem bij de gedachte, dat een geluk, 't welk zoo kalm en zoo rein in twee onschuldige harten was ontkiemd, door het onverstand en de onrechtvaardigheid van een ander mensch verstoord en vernietigd was; en hij sloeg een ander pad in, dat naar Rexow leidde, rechts af, opdat hij niet door het Pümpelhager park zou behoeven te gaan. — Toen

kwam hem een meisje tegen, met een kind op den arm, en toen zij dicht bij hem was, bleef zij staan en riep: „mijn hemel, Heer Entspekter! Heer Entspekter! — Wat heb ik u in lang niet gezien!” — „Goeden dag, Fiek,” zeide Hawermann, en zag het kind aan, „hoe gaat het u toch?” — „Och, Mijnheer, slecht gaat het mij; Christiaan Dezel heeft zich ook met de zaak tegen den genadigen Heer ingelaten, omdat wij nu toch haast wilden gaan trouwen, en Mijnheer heeft hem weggejaagd, en ik moest ook weg, maar dat heeft Mevrouw toch niet willen toestaan. — Nu, wilt gij loopen, loop dan maar!” zeide zij tot het kindje, dat met de armpjes en beentjes beweging maakte, omdat het van haren arm af wilde. — „Om dezen tijd,” ging zij voort, „moet ik altijd een beetje met haar wandelen, omdat de genadige vrouw dan in de huishouding bezig is, en dan wordt de kleine ongedurig, als ze niet bij haar kan zijn.” Hawermann zag het kind aan. — Het kind plukte bloemen aan den rand van de sloot en kwam naar hem toe: „Daar! — man!” en 't gaf hem een madeliefje in de hand; en in het hart van Hawermann kwam de herinnering op aan zulk een bloempje, dat hem, voor vele jaren ook eens zoo'n kind — 't was zijn kind — in de hand had gegeven en hij tilde het kind op en kustte het, en het kind streefde hem over het witte haar en riep: „ei! ei!” en hij zette 't weder neder en keerde zich om, en in het heengaan zeide hij: „Fiek Degels, ga naar huis” 't zal dadelijk beginnen te regenen.” — En toen hij zijn weg vervolgde, viel de voorjaarsregen in zachte druppelen op de aarde, en zijn hart juichte er over; even als het jonge koren. — Want haat was er niet in zijn hart.

Toen Hawermann te Rexow aankwam, sprong zijne zuster hem, zoo goed hare corpulentie 't haar toeliet, tegemoet. „Karel! goede hemel, Karel!” riep zij uit, — „komt

ge toch eindelijk eens hier! — Wel, wel! en wat ziet ge er goed uit! en zoo netjes! — Broeder Karel, is u wat overkomen? Is u wat goeds overkomen?" — „Ja, kindlief, ja, maar daarvan straks nader. — Waar is Jochem?" — „Jochem? — Lieve hemel, daar vraagt gij veel. — Waar die is, weet geen mensch; die komt en gaat tegenwoordig als een vogel op de heg. — Sedert het nu bepaald is, dat Rudolf en Mina in de volgende week, aanstaanden Vrijdag, zullen trouwen — gij komt immers ook op de bruiloft? — heeft hij geen rust, bij dag of nacht; nu krijgt hij 't in zijn hoofd, om weêr alles te besturen; nu het voorjaarszaaien bezorgd is, nu er Gods ter wereld niets te doen is, loopt hij al maar over de velden rond, en als hij naar huis komt maakt hij spektakel. — Ja, 't is net, als of hij in die groote acht dagen, die er nog, tot aan de bruiloft moeten verlopen, alles wil inhalen, wat hij in die vijftwintig jaar verzuimd heeft." — „Och, laat hem maar begaan! — Iets kwaads is het toch niet." — „Dat zeg ik ook, maar Rudolf wordt er knorrig om, dat hij alles zoo nakijkt." — „Kom, dat zal zich wel schikken. — 't Is immers alles rustig hier?" „Ja wel; en als Jochem toen niet die aanspraak wegens die ganzen had willen houden, zouden wij van 't heele spektakel niets gemerkt hebben; maar in Gurlitz en in Pümpelhagen moet het er slecht uitzien." — „In Pümpelhagen ook?" — „Ja! wel zeker! — Zij spreken er beiden niet van; hij zegt het niet en zij zegt het niet; maar de gansche omtrek weet het toch, dat het daar iederen dag kan losbarsten. — Hij moet erg veel schulden hebben, en nu willen de daglooners hun loon hebben, en dat zal hij zeker hebben laten oploopen, en dan verlangen zij ook, dat gij er weder als Entspekter zult komen." — „Och loop! dat laatste is dwaasheid!" „Dat heb ik ook gezegd. — Neen, zei ik tegen de genadige

vrouw, op deze plek komt mijn broeder Karel niet weder." — „Wat?" vroeg Hawermann schielijk, „zijt gij dan bij haar geweest?" „Ja wel, Karel. — Heeft Bräsig 't u niet gezegd, dat we er heen wilden?" — „Dat ge er heen wildet, heeft hij gezegd; maar dat ge er geweest zijt, dat wist ik niet." — „Wel Karel, 't kwam zóó: Friddelfitz kwam hierheen met allerlei-schietgeweer, en zeide, dat ze daarmee de daglooners wilden begroeten; toen zei ik tot Jochem, dat we er eens heen moesten gaan. — Zie, ze hebben ons te voren wel voor 't hoofd gestooten, maar Karel! in zóó'n tijd! — Als bureu in zóó'n tijd de hand niet naar elkander uitstrekten, dat zou al heel onhartelijk zijn. Nu, wij reden er dan ook heen; maar wat Jochem daar met den jongen Heer heeft besproken, daarvan krijgt natuurlijk geen mensch wat te weten. — Jochem, vroeg ik, wat zei hij tegen je? — Hij zei niks, was het antwoord. — Wat hebt ge dan met elkaâr gesproken? vroeg ik. — Wel, wat zouden we veel praten? — zei hij. — Wat zei hij dan op 't laatst tegen je? vroeg ik. — Adjuus, zei hij, sprak Jochem, maar moeder! 'k rijd er niet weêr naar toe. — Daar mag nu een mensch wijs uit worden!" — „Nu, hoe ontving z ij u dan?" vroeg Hawermann. — „Wel, Karel, ik geloof, als zij 't had durven doen, dan zou ze mij met bittere tranen om den hals gevallen zijn. — Zij verzocht mij om bij haar in hare kamer te komen en zij zag er daarbij minzaam, maar neêrgedrukt uit, en toen ik haar zeide, dat ik door vriendschap en uit belangstelling tot haar werd gedreven, of ik haar soms in 't één of ander van dienst kon zijn, zag ze mij vriendelijk en kalm in de oogen en vroeg: „Zeg mij toch eens, hoe maakt uw broeder het?" En toen ik haar had geantwoord, dat het u, Goddank! vrij wel ging, vroeg zij naar Louise, en toen ik daarvan ook

goede berichten had gegeven, werd zij heel opgeruimd en vertelde mij van haar huishouden, en hiervan en daarvan; maar, 't was toch niet zóó, als of een paar gewone vrouwlui, zoo van mijn slag, verstandig bij elkaâr gaan zitten en kort en zakelijk over 't huishouden praten; 't was mij een beetje te gejaagd; maar zooveel kon men merken, dat ze er slag van heeft, alles zuinig in te richten. — Lieve hemel! ze zal 't ook wel noodig hebben. — En, Karel, toen trok ik mijn' stoute schoenen aan, ik stond op en nam hare hand in mijne beide handen en zeide, dat zij mij niet moest afwijzen; zij kon soms in verlegenheid komen, — — en zeker had zij wel vrienden, maar die waren mogelijk niet dicht bij — — dan moest zij mij laten roepen, want als buurvrouw was ik er de naaste toe, zoo als onze dominés-vrouw zegt, en wat ik maar voor haar doen kon, dat zou geschieden. En, Karel, toen stonden haar de tranen in de oogen, en zij wendde zich af en wischte zich de oogen droog, en toen zij zich weêr naar mij omdraaide, was er over haar gezicht weêr vriendelijkheid en blijdschap verspreid; en zij nam mij bij de hand en bedankte mij hartelijk, en zij trok mij mede in de andere kamer en nam haar kindje op den arm, en reikte 't mij toe, en de kleine moest mij een kus geven. — Och, wat was 't een lief, klein deertje!" — „Ja," antwoordde Hawermann, „k heb 't van morgen gezien. Maar klaagde zij nergens over?" — „Geen woord, Karel; zij sprak niet van hem en ook niet van hunne omstandigheden, en toen wij naar huis reden, waren we even wijs als te voren, ik ten minste; want Jochem zegt mij niets, indien hij ook al iets van den jongen Heer gehoord heeft." — „Nu, zusje, dat komt er ook niet op aan. Dat de jonge Heer in groote geldverlegenheid is, weet de heele wereld; — Pomuchelskopp heeft hem zijn

geld opgezegd, en daar hij 't op St. Anthoni niet gekregen heeft, heeft hij hem nu aangeklaagd; Mozes heeft hem tegen St. Jan zijn geld opgezegd, en hij zal 't ook niet krijgen, want in zoo'n tijd en bij zulke omstandigheden, kan hij niets verschaffen, en dan zal het goed verkocht moeten worden, en 't zal goedkoop gaan, en Pomuchelskopp koopt het. — Als er andere tijden in 't land komen, en het goed met verstand bestuurd wordt, dan kan het nog veel opbrengen. — Gij wilt de genadige vrouw helpen, en dat wil ik ook; mijn gering kapitaal wil ik geven, als Mijnheer alles verstandig wil besturen; maar dat alléén is niet toereikend. Gij lieden moet ook wat doen; met Mozes zal ik nog eens ernstig spreken, en 't zou toch schande en zonde zijn, als eerlijke lieden het niet tegen een' schurk konden uithouden, die eerst het water troebel maakt, om er daarna des te beter in te kunnen visschen." — „Ja, Karel-lief! als hij verstandig wil huishouden, en gij er weêr Inspektor zoudt willen worden, dan..." „Nee, kindlief," viel Hawermann haar met ernst in de rede, „naar die plek keer ik van mijn leven niet terug. Maar — er zijn, Goddank! in ons land nog flinke landbouwers genoeg, en zóó een moet hij nemen, en dien moet hij laten besturen; dat maken wij tot eene bepaalde voorwaarde." — „Ja, Karel, dat is alles goed en wel, maar nu hebben wij het uitzet voor Mina te bezorgen, — Kurz zou daar meer aan kunnen doen, 't is toch zijn eenige zoon; maar hij klaagt iemand altijd de ooren vol, — en, Karel, nu moeten we toch met Rudolf alles in orde maken, en er ook voor zorgen, dat wij op onzen ouden dag leven kunnen, en bijna al ons geld zit in hypotheken." — „Dat maakt Mozes in orde. Zie, zusje, gij hebt tot die arme jonge vrouw gezegd, dat ge haar zoudt willen helpen, en ik weet, dat ge 't niet zoo maar zonder verder er bij te denken gezegd hebt, — nu

is het tijd, help nu!" — „Ja, Karel, maar, Jochem, wat zal Jochem zeggen?" — „Och, Jochem! — Jochem heeft nu al vijf en twintig jaar gedaan, wat gij hebt willen hebben; hij zal 't ook nu wel doen." — „Karel, daar hebt ge gelijk in, hij moet het ook doen. — Wat? — Ik heb altijd goed huisgehouden, en zou hij zich nu tegen mij verzetten? Hij maakt tegenwoordig overal zoo'n beweging over; 't is niet meer om uit te houden met hem!" „Kindlief," sprak Hawermann, „gij hebt gedurende al die jaren veel goeds tot stand gebracht, gij zult dit ook tot stand brengen. — En daarbij behoeve God u! en nu adjuus!" En hij gaf zijne zuster een kus en ging heen.

Wat was dat een aangename gang! — Zijne gejaagdheid van gisteren en van dezen morgen was van hem geweken; een vast toevorzicht vervulde zijn hart, en alles, wat hij rondom zich zag, de blauwe hemel en de groene aarde, was zoo geheel in overeenstemming met hem, en met den vrede, die in zijn gemoed was weêrgekeerd; en toen hij 't huis gekomen was, en zijne dochter hem beknorde, en de dominésvrouw hare verwondering te kennen gaf, dat hij niet vóór het middageten was terug gekomen, en voor 't eerst zich in den tijd vergist had, — toen was er zulk een opgeruimde glimlach over zijn gelaat verspreid, dat Zacharias Bräsig hem geheel verbaasd aankeek en bij zich zelve zeide: „Karel moet een nieuw indizium hebben opgedaan," — want hij had in den loop van den morgen vele nieuwe latijnsche uitdrukkingen geleerd. — En nu zat hij daar en trok tegen Hawermann de zonderlingste gezichten, totdat de oude man eindelijk begreep, dat ze dienden om hem buiten het vertrek te krijgen; hij stond dus op en ging met hem naar zijne kamer.

„Bräsig," riep Hawermann hem vol aandoening toe, „weet ge al iets omtrent de zaak? Is er iets aan 't licht

gekomen?" — „Karel," antwoordde Bräsig, en liep, met eene lange pijp in den mond, op en neêr en trok aan een paar vreeselijke halsboorden, die hem hoogst ongemakkelijk zaten, daar hij ze anders nooit droeg; — „Karel, kunt ge niets aan mij zien?" — „Ja Bräsig" zeide Hawermann, „halsboorden, en dat gij geducht deftig zijt." — „Dat 's niets. Hooger op!" — „Ja dan weet ik 't niet." — „Karel," sprak Bräsig en ging vlak voor hem staan, — „zoo als ge mij hier ziet, ben ik tot akzessor bij de crimineele rechtbank benoemd, en krijg voor elk uur der zitting acht schilling, pruisisch courant." — „Och, scheid er met die gekheid uit! Maar zeg mij toch, of er uitzicht is, dat de zaak aan 't licht komt?" — Bräsig zag zijn vriend strak in de oogen, knipoogde toen een weinig en zeide: „Karel, ik mag u niets zeggen, en ik zeg u ook niets; Mijnheer de burgemeester heeft het mij bepaald verboden, hier in de stad wat te zeggen en vooral u niet; want Mijnheer de burgemeester zegt, dat het voor u maar eene nuttelooze kwelling zou wezen, en dat we meer indiziums moesten hebben, want zonder indiziums kan hij ook niets uitrichten; en die vervloekte dingen worden slechts in de grootste geheimhouding gesmeed, zegt de burgemeester, en als de heele stad dat wist, zou dat maar gelegenheid geven tot allerlei confusiën onder het dieventuig. — Zooveel kan ik u echter zeggen, gelogen hebben ze al, en ze zullen wel verder liegen, totdat ze zich vast liegen, dat wil zeggen, totdat ze geplakt worden."

Er werd aan de deur geklopt. Een brievenbesteller kwam binnen en bracht Hawermann een' brief. „Uit Parijs!" zeide hij, en hij vertrok. — „Heere, beware ons, Karel! wat hebt ge toch drommelsche voorname kennissen; wel verduiveld! Uit Parijs!" — „Hij is van Frans," antwoordde Hawermann en brak den brief haastig

open; zijne hand beefde daarbij. Frans had trouwens reeds dikwijls aan hem geschreven, maar telkens was hij door eene zekere onrust overvallen, wanneer hij een brief van hem kreeg, en telkens kwam hij in verlegenheid, of hij zijn kind, al dan niet, met die briefwisseling bekend zou maken. Tot heden had hij er nooit met haar over gesproken. — Hij las; de brief was vol betuigingen van vriendschap en gehechtheid; in ieder woord openbaarde zich de herinnering aan vroegere tijden; maar geen enkele uitdrukking zinspeelde op zijne liefde. — Ten slotte schreef hij nog, dat hij nog tot St. Jan in Parijs wilde blijven en dan naar huis terugkeeren zou. — Dit laatste deelde Hawermann aan Bräsig mede, toen hij den brief in zijn' zak stak. — Bräsig was inmiddels in gedachten op en neder gegaan, en Hawerman zou 't hebben moeten hooren, wat hij bij zich zelve sprak, wanneer hij niet te zeer met den brief vervuld was geweest. — „'t Is opmerkelijk! heel opmerkelijk! Dat is voor mij als een wenk van Gods genade! Daar kan Mijnheer de burgemeester niets tegen inbrengen. Parijs heeft niets met de indiziums te maken; dit is eene zuivere pro va a t-historie. — „Karel,” vroeg hij eindelijk overluid, en hij stond voor Hawermann en zag hem aan met den blik, dien hij heden voormiddag van den burgemeester had afgekeken, toen deze den wever uithoorde: „Karel, zeg mij de zuivere waarheid; weet uw jonge Heer von Rambow, begrijp me goed! uw vroegere discipel, meen ik, dat ik weet, dat gij en de domeneersvrouw weten, dat tusschen hem en Louise wat voorgevallen is, wat geen mensch mag weten?” — „Wel Bräsig, ik weet niet. . .” — „'t Is goed, Karel, ik zie, dat ik mijne meening niet juist hebt uitgedrukt; ik meen, of hij van meening is, dat gij en de domeneersvrouw meent, dat ik het met zijne liefde voor Louise goed meen, en dat gij mij dat gezegd hebt.

Dat is mijne meening, zeg mij nu de uwe." — „Wel, Bräsig, dat gij 't weet, weet hij; en, dat ge 't goed meent, weet hij ook; maar wat zou dat?" — 't Is goed Karel; verlies geen woord meer! Maar ik moet nu gaan; ik heb tegen van avond bij Grammelin David Berger met zijne bazuin-engelen en de geheele mannelijke zangvereeniging op punch verzocht, en nu moet ik daarvoor zorgen. Alzoo, adieu, Karel!" en hij ging weg, maar kwam weêr binnen: „Karel, zeg aan de domeneersvrouw, dat ik van avond niet t' huis kom eten. Als ik haar dat zeg, van de punch, dan maakt zij mij nog geestelijke aanmerkingen; en gij, Karel, wees niet ongerust, als ik van nacht laat t' huis kom. Den sleutel heb ik." Maar hij kwam nogmaals binnen en zeide: „Karel, wat er gedaan kan worden, wordt er gedaan." — „Dat geloof ik," zeide Hawermann, want hij dacht aan de punsch, „gij zult alles wel in orde maken." — Bräsig knikte hem toe, alsof hij zeggen wilde, dat hij zich gerust op hem kon verlaten, en ging.

Hawermann zat daar en las zijn brief nog eens, en wie zou 't hem kwalijk nemen, dat er uit dat schrift weder allerlei schoone verwachtingen voor hem ontkiemen? De hartelijke vriendschap die in den brief doorstraalde, verkwikte hem, gelijk dezen morgen het lentededer, en de vertrouwelijke toon klonk hem liefelijk tegen, gelijk dezen morgen het gezang der vogelen. Zou zijne hoop weder teleurgesteld worden? De tijd zou het leeren.

VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Bräsig heeft een musschennest in het hoofd, en hij heeft een verbroederings-bul voorbereid. Kurz heeft een krop, en Mijnheer de postmeester zingt als een kanarievogel. Bräsig zit in 't heilige der heiligen van de postmeestersvrouw en schrijft een brief naar Parijs. — De dominésvrouw probeert hare lucifers, en als zij er meé eindigt, neemt Bräsig dit werk van haar over. De Rahnstadter post rijdt, als eene groote zeldzaamheid, op den juisten posttijd weg, en Bräsig verklaart zich bereid, om in geheel Rahnstadt, voor een ouden koppelaar door te gaan. Hij bereidt Hawermann voor op eene gewichtige tijding, nadat hij vooraf de jaloezij van vrouw Kählert aan den gang heeft gemaakt. Waaróm hij de dominésvrouw tegen houdt, en waarom de dominésvrouw hem op 't laatst bijna voor een Christen gaat aanzien.

Den anderen morgen, toen Zacharias Bräsig opstond, tastte hij af en aan met beide handen naar zijn hoofd en zeide: „Karel, ge kunt u zelven féliciteeren, dat ik niet nog erger hoofdpijn heb, dan ik in werkelijkheid heb; want wie zou anders van daag als akzessor optreden? Had ik het ellendige punchrecept van Grammelin gebruikt, dan zou er van morgen zeker een geheel musschennest in mijn hoofd zitten. Maar nu heb ik mijn eigen recept gevolgd.” — „Nu, ge zult daar zeker wel heel fideel bijéén geweest zijn?” vroeg Hawermann. — „O ja, wat de deelneming der jongere luf aanging, die was zeer krachtig, ik hield me echter altijd wat rétourné. — Ik zat bij

den stadsmuzikant David Berger; maar — hoor eens Karel! — die kerel kan je wat verdragen! Ik denk zóó, dat hoort bij zijne affaire; altijd maar door, het ééne glas na het andere; altijd in eens uit! slechts op 't laatst, toen werd hij, wat men sentimental noemt, toen omhelsde hij mij en de tranen stonden hem in de oogen, terwijl hij mij klaagde, dat zijne verdiensten in deze politieke tijden zoo slecht waren, zoodat het mij en den heer Süßmann, die winkelbediende bij Kurz is, hartelijk leed deed. — En de heer Süßmann stelde aan het gezelschap voor, om eerstdaags ten voordeele van David Berger een verbroederings-bal te doen plaats vinden; dat wil zeggen een politiek bal; waar alle standen, edellieden en riddergoedsbezitters en pachters en burgers met vrouwen en kinderen te zamen zouden komen en elkander de hand zouden drukken en met elkander zouden dansen en, wat mij betreft, elkaâr kussen ook. — En dit indizium werd aangenomen, en Zondag over acht dagen zal het wezen. En de Heer Süßmann stelde dadelijk eene massive op; en voor u en mij en voor de dominésvrouw en Louise heb ik ingeteekend.” — „Brüsig, hoe komt ge er aan! zou de dominésvrouw naar een bal gaan? en Louise, en ik ook nog!” — „Gij moet gaan, Karel, want het is voor een edel doel.” — „En ge zult er zelf ook niet toe komen, Zacharias, want Vrijdag over acht dagen is 't Mina's bruiloft en den Zondag daarop, de kerkgang, en wat zou mijne zuster wel zeggen, als gij daar niet bij waart, en in plaats daarvan op zoo'n mal verbroederingsbal gingt rondzwieren?” — „Zoo? Dat verandert. Nu, maar dan wordt het bal natuurlijk verschikt, en dan wil ik dadelijk eens naar den Heer Süßmann gaan, om daar voor te zorgen; en vervolgens moet ik naar 't Raadhuis — weet ge? — zitten, vier groschen in 't uur.” Hij ging terstond naar den winkel van Kurz, maar mijnheer Süßmann was er niet;

Kurz zelf liep daar op en neder en trok alle laden open, keek er in en duwde ze weder dicht. „Goeden morgen, Kurz, waar is uw jonge meneer toch?” — „Ik heb hier geen jongen meneer; ik ben zelf heer.” — „Kurz, pas op uwe woorden; wij leven in een democratisch tijd-punt, naardien...” „Och loop. Hier? Oppassen? Ik verfoei die heele democratie, als mijn winkelbediende 's morgens het bed niet uit te krijgen is en 's nachts punch drinkt; en oude lieden moesten zich schamen...” — „Halt, Kurz! Gij begint weér met uwe fijne komplimenten van verleden Zondag, maar ik duld zoo iets heden niet, van wegens mijne betrekking bij het gerecht. Goeden dag, Kurz! Maar ik beklaag u, gij hebt de *inflorentia* overgeërfd. Gij moest naar bed gaan; gij hebt wat onder de leden, en als gij onder uwe kakebeenen woudt voelen, dan zoudt gij al een heel begin van een krop bespeuren.” Hij ging heen; maar Kurz raasde zijn winkel door en schold op de geheele wereld, tot dat zijne vrouw hem, juist toen de winkelbediende zijn bed uitkwam; in 't bed kreeg en hem daar in arrest nam.

Na dit kleine oponthoud ging Bräsig naar 't Raadhuis. en verdiende er op dien dag, zonder verdere moeite en dood op zijn gemak, vijfmaal vier groschen, want de zitting duurde vijf uren; en toen hij t'huis kwam, was het eten reeds afgelopen, en toen er voor hem afzonderlijk weder gedekt werd, en de dominésvrouw over ongeregeldheden in den levenswandel aanmerkingen begon te maken; zat oom Bräsig daarbij met een glimlach van innig zelfbehagen, als of hij zeggen wilde: ja, als gij eens wist wat gewichtige zaken ik te doen heb en op wat wijze ik ze ten uitvoer breng, dan zoudt ge mij liefkozen en streelen, en gij zoudt mij kussen, en doen, wat gij anders nog van uw leven niet gedaan hebt. En toen hij van het eten opstond, zeide hij op

plechtigen toon: „lieve jufvrouw! 't komt alles aan het licht, zoo als Mijnheer de burgemeester zegt.” En hij knipoogde Hawermann toe: „Bonus, zoo als de president Rein zegt.” En toen ging hij naar Louise, omarmde haar en kustte haar en sprak: „Louisje lief! geef mij eens het fijnste vel postpapier, wat ge vinden kunt; want ik wil daar een klein — — indizium wil ik maar eens zeggen — — inpakken; maar 't mag niet scheuren, want het moet ver weg gestuurd worden.”

En toen hij de kamerdeur uitging, met het vel postpapier in de hand, keerde hij weder terug, zeggende: „Karel, zoo als ik gezegd heb, wat gedaan kan worden, wordt gedaan.” — En daarop kwam hij nogmaals binnen en zeide: „lieve jufvrouw, van avond kom ik t'huis eten.”

Hij ging naar 't postkantoor. De postmeester was t'huis; hij was altijd t'huis; voor 150 daalders inkomen, had hij zich levenslang laten opsluiten, niet in eene kamer, neen! in een vogelkooitje, wat hij zijn kantoor noemde, en als hij geene dienstzaken te bezorgen had, dan zat hij daar en floot en zong als de mooiste kanarievogel. Deze vrolijke kunsten beoefende hij juist, toen Bräsig bij hem binnen kwam, zeggende: „goeden dag, heer postmeester, gij zijt een man van eer, daarom wil ik mij aan u, in eene delenkate zaak, geheel de koffreeren. Het eigenlijke behoeft gij natuurlijk niet te weten, dat blijft geheim, en datgene, wat ik u zeg, moet ook geheim blijven. Ik wil namelijk naar Parijs schrijven.” — „Naar Parijs? Zijt gij bezeten? Wat hebt gij naar Parijs te schrijven?” — „Naar Parijs,” zeide Bräsig, zich deftig oprichtende. — „Dat mag de drommel weten!” zeide de postmeester, „één van de Inspektors krijgt brieven uit Parijs, en de ander wil er een heen zenden. Nu, 'k zal eens nazien, wat hij kost.” Hij sloeg nu in

al zijne boeken na en zeide eindelijk: „'t komt hier in 't geheel niet voor; wij willen het maar zoo goed mogelijk berekenen; onder de zestien groschen kan ik 't niet doen.” — „'t Komt er ook niet op aan; 'k heb van morgen al twintig groschen bij 't gerecht verdiend.” — „Aan wien is hij?” — „Aan den jongen Heer Frans von Rambow.” — „Weet gij dan zijn adres, waar hij woont?” — „Wel, in Parijs.” — „Ja, Parijs is zoo groot. Gij moet de straat en 't nummer van het huis weten.” — „Heere, beware me!” riep Bräsig, „wat al omstandigheden! Dat weet ik niet.” — „Vraag het dan aan Hawermann.” — „Dat is 't juist, die mag er niets van weten.” — „Ja, dan weet ik alleen dezen raad: schrijf gij dan uw brief, en dan moeten wij hem aan het Mekkleburgsche gezantschap, aan doctor Urtlingen, zenden; die zal hem denkelijk wel kunnen uitvinden.” — „Dat moet hij,” hernam Bräsig, „want de zaak is van groot belang, en daarvoor krijgt hij zijn salaris. Maar, wat ik zeggen woû, wilt gij mij wel vergunnen, dat ik den brief hier bij u schrijf, omdat het voor Hawermann geheim moet blijven?” — „Ja wel,” sprak de postmeester, „kom maar gauw hier binnen, dat mijne vrouw 't niet ziet, want ofschoon het eigenlijk de passagierskamer moet wezen, laat zij toch niet toe, dat er, behalve lieden van adel, een enkel mensch in zal gaan. Gij moet er echter genoeg mede nemen, u te laten opsluiten.” — Bräsig had daar niets tegen; en nu zat hij daar, van drie uren af totdat het donker werd, en schreef zijn brief; vóór in zijn kooitje zat mijnheer de postmeester en floot en zong; — Bräsig schreef. — De vrouw van den postmeester rukte aan de deur; zij wilde in haar „heilige der heiligen,” en begon te knorren. Mijnheer de postmeester had den sleutel in zijn zak, en floot en zong. Bräsig bleef aan zijn brief. Eindelijk was hij gereed; hij

las hem nog eens over, en wij kunnen er ook wel eens inkijken. Hier is hij:

„Hoog Welgeboren jonge Heer von Rambow!

Er heeft hier eene groote merkwaardigheid plaats gehad, naardien koopman Kurz zijn' mest op het land van bakker Wredow heeft laten rijden, die zijn mededinger is ten opzichte van den stads-stier. Daarin heeft Hawermann een stuk zwart wasdoek met het Rambowsche wapen gevonden, wat voor hem eene groote verlichting, ten opzichte der verdenking wegens den Louis-d'or-diefstal van Anno 45, wezen moest, daar Mijnheer de burgemeester ook zegt, dat dit een indizium is. Mijnheer de burgemeester heeft mij tot akzessor bij de rechtbank benoemd; er is ook eene kleinigheid bij te verdienen, maar 't is voor mij zeer zwaar, omdat ik, als ekonomieker, aan beweging gewoon ben, en die ook wegens het podagra hebben moet; veel moeite heeft men er anders juist niet meê; maar slaap, die komt een mensch in de oogen, door het vervelende zitten.

Maar het goede er van is, dat ik daardoor heel nauwkeurig weet, wat er van de zaak is, wat Hawermann volstrekt niet weet, daar de burgemeester 't mij verboden heeft. — Daar gij echter in Parijs en niet in Rahnstadt zijt, kan ik, als vriend, met u vrij over de zaak spreken, en de zaak is zóó: de wever liegt, dat hij met zijne gescheidene vrouw geen omgang meer heeft, en de burgemeester zegt, dat dit weder een indizium is. Wij hebben in 't geheel zoovele indiziums, dat het verbazend is. De voornaamste historie komt nog, namelijk, vrouw Kählert. — Vrouw Kählert wil absoluut met den wever trouwen, en zij is, zeer juist, van meening, dat de wever haar niet hebben wil, daar de gescheidene vrouw zelve hem weder tot haren man wil hebben. Dit heeft nu bij vrouw Kählert eene boos-

heid achtergelaten, die men jaloerschheid zou kunnen noemen, en zoo is zij met een tal van nieuwe indiziums voor den dag gekomen, die, naar de burgemeester zegt, imporsant en convikkant zijn, of, zooals ik 't, eenvoudig weg, uitdruk, die zeer duidelijk zijn. Maar Mijnheer de burgemeester zegt, dat men er zeer voorzichtig mede moet wezen, daar het vrouwspersoon vol van boosheid is en ook leugens kan zeggen. Intusschen zijn hare leugens uitgekomen, dat zij de volle waarheid gezegd heeft, dat de wever altijd Deensche Louis-d'ors heeft laten zien, gelijk ook de slachter Krüger van twee gevallen heeft verklaard; namelijk toen de wever van morgen voor de rechters stond en ons met nieuwe leugens en nieuwe indiziums onder de oogen kwam, hebben zij, Höppner aan 't hoofd, bij den wever huiszoeking gedaan, en daar negen Deensche dubbele Louisd'ors in zijne lade gevonden, op eene onbekende plaats. Wat hij naderhand zelf nog wilde opstrijden, maar 't niet gedaan kreeg. Zij, de weversvrouw, die de eigenlijke aartskarnalje is, is dezen morgen ook geplakt, omdat zij, toen er bij haar huiszoeking gedaan werd, eene snuifdoos gehad heeft, die aan den domeneer zaliger, alhier, heeft behoord, en door zijne nagelatene familie als een heiligdom in een glazen kastje bewaard werd, welke schandelijke daad haar nu vrij logies heeft bezorgd. — Vrouw Kählerlert zit ook; maar voorloopig slechts puncto sichuritatum, naardien zij in hare kwaadaardigheid de geheele rechtbank, den burgemeester en mijzelven, als akzessor beleedigd heeft. — Ze liegen allen, dat ze zwart worden, maar wat helpt hun dat? — Mijnheer de burgemeester zegt, dat hij als moralisch mensch overtuigd is, dat zij 't gedaan hebben, en 't moet er uit, en 't zal er uit, en 't komt er uit.

Wat zou dat voor mijnen Karel Hawermann een triomf

zijn, wanneer hij op zijn' ouden dag, als een volkomen onschuldige engel, met zijne witte haren, in het witte kleed der onschuld, weder onder de menschen rondging! — Zij moeten zich schamen als een natgegoten poedel, dat zij hem dat alles hebben aangedaan; ik meen, — met permissie — Pomuchelskopp en den Pümpelhager, die nu kwade vrienden zijn, omdat Zamwell den ander heeft aangeklaagd, wat mij niet verder regardeert, aangezien ik in onze politieke vereeniging aan Pomuchelskopp mijne meening gezegd heb, en Mijnheer uw neef op Pümpelhagen mij voor de borst heeft gestooten. — Een goeden afloop neemt het met hem niet, want, ten gevolge van het opzeggen van 't geld van Mozes, op St. Jan, zit hij geducht in de knoei, daar hij geen geld heeft, en ook geen voederkoorn, en waarvan moet hij dan leven? Hij is een door en door onverstandig mensch. Van dezen brief moogt gij van mijn leven niets aan Hawermann laten blijken, daar het een geheim is. Ik dacht evenwel bij mij zelve, dat het voor u van belang zou wezen, de werkelijke gauwdieven te leeren kennen, en dat Karel Hawermann — Gode zij dank! — niet onder hen is. — Hij is door de laatste omstandigheden zeer opgevrolijkt, en slaat ook nu en dan reeds achteruit, zoo als een veulen, wanneer men het den zadel heeft afgenomen. — Dit beschouw ik als een verblijdend teeken, voor de toekomst. — Als nieuws hier uit den omtrek van oude kennissen kan ik u slechts melden, dat aanstaanden Vrijdag Mina en Rudolf hunne echtverbindtenis denken te sluiten. Jufvrouw Nüzler, die gij u zeker nog wel als eene zeer schoone, jonge vrouw zult herinneren, is — zonder roemen! — nog zeer welvarend, maar eenigszins corpulenter geworden; ook Jochem gaat het nog goed. Uw vorige Heer mede-collega, Fridelfitz, is thans het totum in Pümpelhagen; Hawermann zegt, hij zal wel terecht komen; — ik zeg, hij is

een windhond, die met schietgeweer op de menschen afgaat, weshalve hij mij en jufvrouw Nüzler voor altijd in den ban gedaan heeft. — Eene politieke vereeniging hebben we tegenwoordig in Rahnstadt ook; de jonge dominé Gottlieb predikt er tegen, maar de jonge dominés-vrouw Lina weet hem terecht te zetten. — Rektor Baldrian heeft de naaisters en een' zekeren Platow of Patow of Pätow of zóó wat, er in onze vereeniging doorgekregen; maar Kurz is er reeds herhaaldelijk uitgemeten; zijne vier paarden hebben de inflorentia; met zijn oud rijpaard begon de zaak en met hem zelf zal ze wel ophouden, want hij heeft al een krop. — De oude dominés-vrouw Behrens is nog altijd onze geërde gastvrouw, ook met eten en drinken, daar Hawermann en ik slaap- en woonkamers, alsmede ons dagelijksch voedsel bij haar hebben; zij zoude u, even als Hawermann laten groeten, maar zij kan 't niet doen, want zij weet er niets van. — Maar spreken doen wij dikwijls van u, daar gij ons nog altijd, als een tegenwoordig beeld voor de oogen staat. — Meer weet ik in de haast ook niet te vertellen — doch daar valt mij in dat Pomuchelskopp lid van de politieke vereeniging geworden is; de timmerman Schulz is een zeer braaf man, hij stond mij toenmaals bij; — Christiaan Dezel is door Mijnheer uw neef weggejaagd, en van Regel is er nog geen spoor te vinden; maar Louise Hawermann bevindt zich — God lof! nog zeer wel.

In afwachting van niet voorhanden zijnde stoornis of ongeschiktheid van mijn onderdanig schrijven, heb ik de eer, mij in diepen eerbied bij u aan te bevelen en groet u, recht van harte, als uw oude vriend!

Uwe genade zeer gehoorzame

Zacharias Bräsig,

Emeritus-Entspekter en oogen-

Rahnstadt, 13 Mei 1848. blikkelijke Akzessor.

Naschrift.

Apropoh! Dezen brief schrijf ik in het „heilige der heiligen” van de postmeestersvrouw, weshalve Mijnheer de postmeester mij expres aldaar heeft opgesloten, en hij heeft mij plechtig beloofd, niets daarvan te zeggen. Dit geschiedt alles van wege de heimelijkheid; want Hawermann en de dominésvrouw en Louise weten er niets van; Louise heeft mij echter dit vel postpapier gegeven; het stamt van haar af, en ik geloof, dat dit voor u iets is, wat u gelukkig zal maken, daar ik mij zoo iets nog uit mijne eigene jeugdige jaren herinner, waarin ik toen drie minnaressen op ééns had. — Maar zij is ook in alle liefde en weemoedigheid steeds bij haren ouden vader, en ook voor anderen is zij eene kostbare parel van het menschelijke geslacht. — Wanneer ik antwoord van u ontvang, dat gij er niets tegen hebt, schrijf ik nog dikwijls over de gevangene gauwdieven. — In geval gij Zondag over acht dagen reeds weder in onze omstreken zijt, noodig ik u bij onze verbroedering uit; de naaisters en kleermakers worden allen uitgenoodigd.

Als boven.

Toen hij met zijn zwaarwichtigen arbeid gereed was, klopte en stompte hij tegen de deur, en toen de postmeester die open deed en er hem uitliet, stond hij daar, en het zweet droop hem van 't aangezicht. — „Goede hemel!” zeide de postmeester, „wat ziet gij er uit! — Niet waar? — van ongewonen arbeid krijgt men eelt aan de handen.” Daarop nam hij hem den brief uit de hand, deed dien in een couvert en schreef het adres aan den Heer van Rambow; vervolgens in een tweede couvert, waarop het adres van het Mecklenburgsche gezantschap te Parijs werd geplaatst. Bräsig betaalde voorloopig, als 't ware tot pand, zestien groschen, en de brief kon de reis beginnen, want de postkar, die hem moest mede-

nemen, stond al voor de deur. En daarbij zong de postmeester in zijn kooitje: „Een Leipziger student, Heeft laatst naar huis geschreven: Zeg moeder, mag mijn schat Mij dan haar hart niet geven?” — en toen Bräsig de deur uitging, zong hij: „De Saksers en Pruisen marcheeren te veld, Om Mainz te bombardeeren, En als ik geen secours bekom, Dan moet ik kapituleeren.” — „Wat mij betreft, kapituleer gij, zooveel gij wilt, maar houd toch vooral uw mond, gelijk gij 't beloofd hebt,” zeide onze oude vriend in 't naar huis gaan. Hij had niet enkel het aangename gevoel in zijn hart, dat hij een goed werk goed tot stand had gebracht, maar ook de bijna even zoo aangename overtuiging, dat hij eene moeilijke taak met groote handigheid had uitgevoerd, daar hij het zich zelve als eene bijzondere finesse aanrekende, dat hij Louise, zooals hij bij zich zelve zeide, heel fijn, zoo praeterpropter, en zoo naar circa, mede in den brief had ingevlochten, zoodat iemand al heel fijn van reuk zou moeten zijn, om er wat van te merken.

Nu, wanneer een mensch zulk een zalig gevoel van goede en verstandige daden in zich omdraagt en zich daaraan een weinig wil koesteren, als aan een warmen haard in den winter, dan moet het zoo iemand dubbel onaangenaam aandoen, indien er een ware storm en regen van allerlei verwijten en aanmerkingen op hem losbarst; en dit gebeurde Bräsig, toen hij bij de dominésvrouw, die met de kleine jufvrouw Anna zat (Louise was er niet bij,) in de kamer kwam. De dominésvrouw was juist bezig om de lamp aan te steken, maar de lucifers wilden niet aangaan; vooreerst, omdat die van Kurz over 't geheel niet best waren, en ten tweede, omdat de dominésvrouw, misschien uit zuinigheid, de gewoonte had, om de afgebrokene en geprobeerde lucifers, die niet wilden vatten, altijd weér in 't doosje te leggen, waardoor zoo'n lucifer

in zijn korstondig leven ten minste twintigmaal het plezier had, van geprobeerd te worden. — „Zoo, zijt gij daar!” riep de dominésvrouw op knorrigen toon en probeerde een lucifer. „Eindelijk zijt gij er dan toch;” de tweede lucifer. „Gij loopt den geheelen dag door de stad rond,” weder een lucifer; „maar gij gaat zeker overal met blinde oogen henen;” — twee lucifers te gelijk, — „en met doove ooren!” — wederom een lucifer. — „Gij weet immers anders alles,” een lucifer — „en als 't er op aan komt, dan weet gij niets,” — drie lucifers te gelijk. — Bräsig was altijd jegens de dominésvrouw hoogst beleefd en gedienschtig, hij nam haar dus het doosje uit de hand en zeide: „Vergun mij!” een lucifer — „Hoe meent gij dat?” — de tweede lucifer. — „Heb ik u ergens in beleedigd?” — de derde lucifer. — „Kurz kan zich met zijne dingen laten vergulden!” — Twee lucifers. — „Wat bij hem moet aansteken, dat steekt niet aan, en wat bij hem niet moet aansteken, dat steekt aan,” — drie lucifers — „Die vervloekte dingen hebben zeker ook de inflorentia!” en daarbij gooide hij het geheele doosje op de tafel, haalde zijn vuurslag uit den zak, en stak het licht aan. — „Bräsig,” sprak de dominésvrouw, terwijl zij zorgvuldig de geprobeerde lucifers in het doosje deed, — „ik moet heel knorrig op u zijn. Ik ben niet nieuwsgierig; maar, als er iets voorvalt, wat Hawermann en Louise aangaat, dan ben ik er toch zeker de naaste toe, om het te weten. — Waarom moet jufvrouw Anna met iets aankomen, wat gij mij reeds lang hadt behooren te zeggen? want gij hebt het geweten, ik zie 't u aan; gij hebt het geweten.” — „Hoe zóó?” vroeg Bräsig, en hij wilde zich eerst nog dom houden, maar de dominésvrouw was al te knorrig, omdat zij 't er voor hield, dat zij schandelijk door hem bedrogen was, en zij zeide: „wilt gij nog veinzen? —

Ik weet, dat gij met alles bekend zijt, en gij zegt mij niets?" En nu begon zij den ouden man te dringen, om alles uit hem te krijgen, en de kleine jufvrouw maakte het den Heer Akzessor ook lastig; fijn en steeds fijner wisten de beide vrouwspersonen hare draden te spinnen en daaraan trokken zij alles uit Bräsig, wat hij op het hart had want zwijgen was eigenlijk niet zoo recht zijne zaak; en toen hij eindelijk wanhopig uitriep: „zoo, nu weet ik niets meer!" toen ging de kleine, ronde dominésvrouw vóór hem staan en zeide: „Bräsig ik ken u; ik zie aan uw gezicht, dat gij nog iets weet. Kom er maar meê voor den dag! Wat weet gij nog?" „Waarde jufvrouw, dat is eene pro vaat-aangelegenheid." — „Dat komt er niets op aan; kom er maar meê voor den dag!" — En Bräsig schoof op zijn stoel heen en weêr, en keek rechts en links; maar 't hielp hem niets; hij moest spreken en zeide eindelijk: „ik heb daaromtrent aan den Heer Frans von Rambow naar Parijs geschreven; maar Karel Hawermann mag het niet weten." „Naar Parijs!" riep de dominésvrouw en zette de handen in de zijden, „aan den jongen Heer von Rambow! — Wat hebt gij aan hem te schrijven? — Gij hebt wat van Louise geschreven, ik kan 't aan u zien! Ja, gij hebt wat geschreven, en wat ik mij zelve nauwelijks zou veroorloofd hebben, dat hebt gij gedaan!" En zij sprong naar de schel en luidde zoo hard ze kon en riep: „Fiek, loop eens gauw naar 't postkantoor, dat mijnheer de postmeester dadelijk den brief terug moet geven, dien mijnheer Bräsig naar Parijs geschreven heeft." — „Tereng tereng tentereng! blies de postiljon, en de post en Bräsig's brief reden onder trompetgeschal, den neus der dominésvrouw voorbij, regelrecht naar Parijs, en de dominésvrouw zakte in hoogst verdrietige stemming weder in den hoek van hare canapé, joeg Fiek naar de keuken

en — tot ons leedwezen moeten wij 't bekennen — er was bijna een flauw gemor tegen Gods raadsbesluit in haar opgekomen, dat Hij het — heden wellicht voor de eerste maal — had toegelaten, dat de Rahnstadterpost op den juisten tijd was weggereden, om Bräsigs domheden naar Parijs te bezorgen. — Bräsig zwoer steen en been, dat hij de zaak, met de meest mogelijke fijnheid had aangelegd, zoodat er zelfs niet het geringste indizium in gevonden werd. — „Hebt gij hare groeten gedaan?” vroeg de dominésvrouw. „Neen,” antwoordde Bräsig, „ik heb enkel geschreven, dat zij zich welvarend bevindt.” — „Hebt gij anders nog wat van haar geschreven?” — „Ik heb enkel geschreven, dat het postpapier van haar afstamde, en dat zij een parel van 't mensche-lijke geslacht is.” — „Dat is zij,” sprak de dominésvrouw. — „En voorts heb ik er een vriendschappelijk slot aan gemaakt, terwijl ik den jongen heer op ons verbroederingsbal heb uitgenoodigd.” — „Daarin ligt eene domheid,” riep de dominésvrouw uit, „dat kan hij merken; daaruit kan hij de bedoeling opmaken, om hem Louise weder te doen ontmoeten.” — „Lieve jufvrouw!” zeide Bräsig, en ging met groote deftigheid voor haar staan, — „uwe woorden, die gij hier gesproken hebt, wil ik alle eer geven! Maar is dat eene domheid en eene slechtheid, als iemand het voornemen heeft, twee menschen weder samen te brengen, die de boosaardigheid en de laaghartigheid van andere menschen van elkander deden scheiden? — Ik heb dat voornemen gehad, en daarom heb ik dién brief geschreven; Hawermann kon 't niet doen, en waarom niet? Hij is er de vader van, en 't zou hem leelijk gestaan hebben. — Gij kondt het niet doen. En waarom niet? Omdat ze u hier in Rahnstadt, in dit opzicht, reeds allerlei entfame eeretitels hebben nagegeven. — Mij echter is 't alles partie egaal, of ze mij

voor een' ouden a portendrager uitschelden; dat raakt mijn koude kleëren niet; ik wil nu eens a porten naar Parijs dragen, en als ze mij in Parijs maar voor een eerlijk man en beproefd vriend van Karel Hawermann en Louise taxeeren, is 't mij 't zelfde, of heel Rahnstadt mij een ouden koppelaar noemt."

„Ja, lieve jufvrouw: ja!” riep de goede kleine Anna nu, en zij viel de oude vrouw om den hals, „mijnheer de Inspektor heeft gelijk. Wat gaat ons het gebabbel in Rahnstadt aan? Wat gaat ons de domme veroordeeling der wereld aan, wanneer twee menschen gelukkig zullen worden? — Frans moet komen en Louise moet gelukkig worden;” en daarbij sprong zij in de vreugd haars harten naar Bräsig toe, en omarmde hem en gaf hem een' kus, vlak op den mond en riep: „gij zijt een oude, lieve oom Bräsig!” — En Bräsig gaf haar den kus terug en zeide: „wel, gij lieve, kleine klavier-mammesel! gij kleine, goe-dige leuwerik! gij zoudt ook wel eens in zulke omstandigheden uw geluk mogen probeeren! — Maar halt! Wij willen niet te vroeg kakelen; nog is de zaak ver van in orde te zijn, nog hebben de gauwdieven geen afdoende bekentenis gedaan; en zoo als ik Karel Hawermann ken, moet hij eerst geheel rein in de zaak wezen, eer hij zich in de omstandigheden zal schikken: daarom heb ik hem er niets van gezegd, om hem en Louise niet in onrust te brengen. En 't is eene weldaad van onzen Lieven Heer, dat Kurz de inflorentia heeft; want die zou anders niet zoolang zijn mond gehouden hebben.” — „Bräsig, zeide de dominés-vrouw, „alles en alles — geloof ik, dat gij 't goed aangelegd hebt.” — „Niet waar?” vroeg Bräsig. „En 't was maar verdrietig voor u, dat gij niet eerst geschreven hadt. Daarvoor echter zult gij ook de eer hebben, aan den jongen Heer te schrijven, als alles er eerst uit is.”

Drie dagen na dit gesprek kwam Bräsig naar huis;

hij ontmoette in den gang de kleine dominésvrouw, die hare rechterhand in een verband droeg, daar zij die, door een' val op den keldertrap, had verstuikt. Hij zeide zeer ernstig en met grooten nadruk: „jufvrouw, ik kom dadelijk weder beneden en heb u iets te zeggen.” Daarbij ging hij den trap naar Hawermann's kamer op. Hij zeide niet „goeden dag,” noch iets anders, toen hij de deur inkwam; hij zag er zeer plechtig en ernstig uit en ging regelrecht door het vertrek naar de slaapkamer. Daar schonk hij een glas vol koud water in en ging met dat glas naar Hawermann, zeggende: „Hier, Karel, drink eens!” — „Wat? Waarom moet ik drinken?” — „Omdat het goed voor u is. Wat u naderhand noodzakelijk zal zijn, kan u vooruit geen kwaad doen.” — „Bräsig, wat hebt ge?” riep Hawermann, en hij wees het water af, maar hij merkte dat hem iets bijzonders te wachten stond. — „Nu, Karel, als ge niet wilt, dan wilt ge niet, maar houd u moedig, houd u geducht moedig.” — Daarna liep hij op en neder, en Hawermann, die doodsbleek geworden was, volgde hem met de oogen; hij ontdekte aan al de bewegingen van Bräsig, dat in dit oogenblik zijn lot zou beslist worden. — „Karel,” vroeg Bräsig en ging vóór hem staan, „hebt gij uwen moed bijéén verzameld?” — En hij had het werkelijk gedaan; hij stond op en riep: „Bräsig, zeg, wat gij te zeggen hebt; wat ik al zoo lang gedragen heb, kan ik nog langer dragen.” — „Zóó is 't niet gemeend,” antwoordde Bräsig; „'t is er uit: de schelmen hebben 't bekend en wij hebben het geld, ofschoon juist niet alles, dan toch wat.” — Ja! wel had de grijsaard zich op iets voorbereid: namelijk, op het wederom wegsterven van de schemering, die de hoop aan zijn' hemel had doen verrijzen; maar, toen de zon der zekerheid, dat een nieuwe dag vóór hem aanbrak, hem zóó geheel onvoorziens in 't gezicht scheen, toen werd zijn oog ver-

blind en duizend zonnen flikkerden rondom hem. „Bräsig! Bräsig! — Mijn eerlijke naam! — Het geluk mijner Louise!” En hij viel op den stoel neder en Bräsig reikte hem 't glas water toe, en de oude man dronk en herstelde zich een weinig en omvatte de knieën van Bräsig, die voor hem stond en riep: „Zacharias, gij hebt mij van mijn leven niets voorgelogen!” — „Neen, Karel, 't is de pure waarheid en 't staat in 't proces-verbaal, en de gauwdieven komen naar Dreibergen, zoo als Mijnheer de burgemeester zegt, maar eerst naar Bützow voor de assisen.” — „Bräsig,” sprak Hawermann, en hij stond op en ging in de slaapkamer, „laat mij alleen en zeg niets aan Louise! — Ja, zeg haar, dat zij eens boven moet komen!” — „Ja, Karel,” zeide Bräsig en ging aan 't venster staan en zag naar de lucht, en wischte zich de tranen uit de oogen, en toen hij de kamerdeur uitging, kon hij zijn' Karel in de slaapkamer op de knieën zien liggen.

Louise ging naar haren vader; Bräsig zeide haar verder niets.

Maar bij de dominésvrouw liep het niet zoo stil af. — „Mijn hemel,” zeide de goede vrouw, „nu is Louise weggegaan, en Hawermann komt niet, en gij Bräsig, komt ook niet op uw' tijd; het eten wordt koud en wij hebben zulke mooie visch. — Wat woûdt ge mij toch zeggen, Bräsig?” — „Och, niemendal,” zeide oom Bräsig, en hij zag er uit, als of hij van de gauwdieven allerlei schelmstukken had afgekeken, en die nu jegens de dominésvrouw wilde uitoefenen, tot straf omdat zij hem over dien brief zoo gekapitteld had. „Niets anders, als dat Hawermann en Louise niet komen eten. — Maar wij samen kunnen daarom toch eten.” — „Maar, Bräsig, waarom komen zij dan niet?” — „Wel, wegens den boezelaar.” — „Den boezelaar?” — „Ja, omdat die nat was.” „Welke boezelaar was nat?” — „Wel, van vrouw Kählert. — Maar

wij willen eerst eten, jufvrouw, de visch wordt koud." — „Geen hap!" antwoordde de dominésvrouw en zij dekte een paar borden over den visch, en daarover een servet en daarover hare kleine, handen; en keek Bräsig met hare ronde oogen zoo ernstig aan, dat deze niet meer in zijne rol kon blijven en uitbarstte: „Wij hebben 't er uitgekregen, lieve jufvrouw! en zij hebben 't bekend en het meeste geld hebben we ook terug." — „En dat zegt gij mij nu eerst!" riep de goede vrouw en zij dreutelde om de tafel rond en wilde de kamer uit en naar boven, naar Hawermann. — Maar Bräsig liet het haar niet toe, en door de belofte, dat hij 't haar alles uitvoerig zou vertellen, kreeg hij haar bij zich op de canapé. „Jufvrouw," zeide hij, „het eigenlijke, wat het bovenste indizium was, is door vrouw Kählert uitgekomen, dat wil zeggen, niet juist door haar zelve, maar door hare kwaadaardige jaloerschheid, wat eene drommelsche, gluispende eigenschap van vele vrouwspersonen is, die de erbarmelijkste gevolgen na zich sleept. — U meen ik-daarmede niet, ik meen hier vrouw Kählert maar. — Zie, die vrouwmensch had het zóó gepraktezeerd: zij woû met den wever trouwen, en de wever had aan haar geen zin. Nu is zij terecht van meening, dat de gescheidene vrouw van den wever zelve weder met hem wil trouwen, en beloert hen nu van stap tot stap; en zoo gebeurde het eens dat haar boezelaar — ik meen die van vrouw Kählert, — nat geworden was, en dat zij dien op de tuinheg droogen wilde. Terwijl zij nu achter dien boezelaar in halve verborgenheid staat, regardeert zij den wever, dat hij met zijne gescheidene vrouw daar een rangdevoe houdt, — nu, gij weet immers wel, wat dat beteekent!" — — „Bräsig, ik zeg u..." — „Wees bedaard, waarde jufvrouw! en in eene drooge sloot zaten ze niet; zij stonden tusschen de stamboonen, daar het vrouwmensch van achteren in den tuin

over de heg moest gekomen zijn; want het huis was zij niet doorgestaan. — Vrouw Kählert, in hare kwaadaardige jaloerschheid, riep nu de vrouw van den slachter Krüger tot dezelfde waarneming, en toen zagen die twee dan, dat die twee anderen achter de boomstaken verdwenen, en dat kort daarop het vrouwspersoon over de heg klom, en de wever zich voorzichtig naar het tuinpad begaf, waarna de beide vrouwen zich heimelijk weg maakten. — Zóó ver waren we nu, en 't was de waarheid, want de slachtersvrouw heeft het bezworen. — Toen zeide Mijnheer de burgemeester, als vrouw Kählert maar spreken woü, die zou nog wel meer weten. Daarop zeg ik: Mijnheer de burgemeester, 't moet er uitkomen door de vrouwelijke jaloerschheid! — Toen zegt hij: maar hoe? Toen zeg ik: Mijnheer de burgemeester, ik ken dat, uit den tijd, toen ik drie minnaressen tegelijk had; er ligt eene afschuwelijke natuur in de jaloerschheid, en zij kent geene genade of erbarming. Laat mij eens begaan. — En toen vrouw Kählert nu weder voerkwam, zeide ik zoo, los weg: Nu, als de wever nu ook niet met iedere andere vrouw zoo maar voetstoots kan trouwen, met zijne van hem gescheidene vrouw kan hij toch zeker op staanden voet weêr gaan trouwen. — En de burgemeester begreep mijne knepen en zeide: ja, als hij dat wil, daartoe geeft hem het eerwaardig konsistorie dadelijk de dispozatie. — Ziet gij! daar geraakte dit vrouwmensch in woede en barstte uit: als 't zoo gaan moest, dan woü zij ook alles zeggen: de wever had geld meê uit den tuin gebracht, want eerst had hij geen geld in de lade gehad; maar naderhand had zij 't nagezien, en toen had hij geld gehad, allemaal dubbele Louis d'Ors. — Ziet gij? nu had ze zich zelve verpraat, daar zij met een' valschen sleutel in de lade van een ander gegaan was. De burgemeester liet haar dus wegbrengen en ook plakken; zoo had-

den wij dus nu reeds drie van die karnaljes vast. — Toen de wever nu weêr voorkwam en al weder loog, hoe hij aan het geld was gekomen, en het de slachtersvrouw weêr in 't gezicht heette liegen, dat zijne vrouw bij hem in den tuin geweest zou zijn, zie! toen werd de slachtersvrouw ook nijdig en zeide, zij had het mensch niet alleen in den tuin gezien, maar zij had ook hare kuitzen gezien, toen zij over de heg klom — neem 't mij niet kwalijk, jufvrouw, — maar dat zeide zij. — En zoo werden dan nu den wever tien op zijn baatje gedikteerd, want bij ons zijn — Goddank! voor entfame leugens nog stokslagen tot gewoonte; en de burgemeester hield hem hemel en hel voor, dat hij weversbaas was en uit het gilde verstooten zou worden; of hij toch niet wilde spreken? hij wilde niet. — Zoodra hij echter de eerste drie stuks beet had, viel hij op de knieën, wat voor mij een afschuwelijke aanblik was, zoodat ik mij moest omkeeren, en hij zeide, dat hij alles bekennen wilde, en dat deed hij en zeide dat hij 't niet zelf gestolen had, maar het wijf. Het wijf heeft namelijk den daglooner Regel, die in bewusteloozen toestand was, het zwarte pakket uit zijn vestzak getrokken en heeft het, in het bosch, onder mos en struiken verborgen en het dáár, omtrent twee jaar laten liggen, terwijl zij telkens, als zij hout is gaan sprokkelen, een paar geeltjes voor den dag heeft gehaald, die zij met behulp van oude jodinnen heeft gewisseld; — bij Kurz is ze immers ook geweest. — En zoo heeft ze dan voor ongeveer anderhalf jaar den wever eens ontmoet en heeft hem gevraagd of ze weder wilden gaan trouwen, was zij was nu niet meer arm; zij had nu wat, en toen heeft ze hem een dubbel Louis d'Or present gegeven; hij heeft evenwel nog niet gewild, omdat hij destijds op vrouw Kählert verliefd was geworden, — ik smEEK u! lieve jufvrouw! op vrouw

Kählert! Mij kan men vrouw Kählert op een presenteerblaadje brengen, ik zal niet op haar verliefd worden. — Maar den Louis-d'Or heeft hij aangenomen en die smaakte naar meer, en zij heeft er hem ook nog meer van gegeven, totdat eindelijk zijne genegenheid voor haar weder opgewekt is, en hij niets meer van vrouw Kählert heeft willen weten. Daarop heeft zij hem haren geheelen schat laten zien en zij hebben er meê rond gesjouwd, dan hier dan dáár, om hem te verbergen; eindelijk hebben ze het geld in dit voorjaar in eene doos gepakt en hij heeft het zwarte wasdoek in des slachters mestput gesmeten en den schat hebben zij in den tuin begraven. — En daar zijn wij met den wever heengegaan en hebben er tusschen de aardappelen veertienhonderd daalders gevonden. — Verbeeld u eens: veertienhonderd daalders tusschen de aardappelen! want het andere hebben zij opgemaakt.” — „Groote genade!” riep de dominésvrouw uit; „Mijnheer de Burgemeester en gij moeten toch vervaarlijk bij de hand geweest zijn, om er zoó wat uit te krijgen!” — „Dat zijn wij ook,” gaf oom Brüsig bedaard ten antwoord. — „Maar het wijf!” riep de goede, kleine vrouw, „zij is er toch de naaste toe.” — „Ja, lieve jufvrouw, dat was dan ook een plechtige aanblik, want de Burgemeester had het indizium van doos en geld onder zijn dagelijkschen hoed verborgen, en toen de weversvrouw in de tegenwoordigheid van haren man werd voorgebracht en nogmaals vermaand werd om de waarheid te spreken en evenwel loog, toen lichtte de Burgemeester den hoed op en zeide: 't komt er niet op aan; wij hebben het geld zelfs ook al. Zie! zoodra zij de doos zag, vloog zij als eene oorlogsfurie op den wever toe, en in één ommezien had zij hem het geheele gezicht opengekrabd, zóó maar met de nagels en riep: „vervloekte kerel! ik wou hem gelukkig maken en nu maakt hij mij ongelukkig!” —

Ja, jufvrouw lief, de liefde is nog doller dan de boosaardigste dolheid. Maar, ik geloof, dat onze visch heel koud wordt." — „Och, Bräsig, hoe kunt gij nu aan visch denken! — Ik moet naar boven, naar Hawermann, ik moet hem zeggen..." — „Dat gij u hartelijk verblijdt over zijne eindelijke reiniging," sprak Bräsig, en hij trok de dominésvrouw zacht weder op de canapé terug; „dat zult gij ook, maar straks. Want, ziet gij, ik geloof dat Hawermann iets met onzen goeden God te overleggen heeft en Louise zal hem daarbij wel helpen, en dat is ook goed, maar ook genoeg; want als dominésvrouw moet gij 't weten, — de Heer onze God is een ijverzuchtig God, en als Hij tot eene dankbare ziel spreekt, dan duldt Hij niet, dat andere vrouwspersonen daar tusschen in praten, maar Hij trekt zich terug, en waar vroeger de heilige glans van God heeft geschitterd, daar komt dan de menschelijke ellendigheid weder te voorschijn." De kleine dominésvrouw zag hem strak aan en barstte eindelijk in de woorden uit: „Mijn hemel, Bräsig!" — Ik heb u altijd voor een gruwelijken heiden gehouden; ik geloof nu, dat gij per slot toch een christen zijt!" — „k Weet niet, waarde jufvrouw. Maar dit weet ik, dat ik datgene, wat ik naar mijne zwakke krachten in deze zaak gedaan heb, ten uitvoer gebracht heb in mijn kwaliteit van Akzessor bij de rechtbank. — Maar, mij dunkt, van ons visch eten zal wel niets komen, ik ben ook volstrekt niet tot eten gestemd, 't is mij hier alles te benauwd. — Adjuus, waarde jufvrouw! ik moet een beetje in de lucht!"

EEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De zes getande draagbalken in den kunsttempel vernielen de ledereu broek van Christiaan den koetsier. Waarom kunst-bloemen beter zijn dan die van onzen »Lieven Heer.» Waarom Bräsig als groene boomkikvorsch gaat wandelen. Daar vallen honderd-duizend daalders neêr! — Waarom de stads-muzikant David Berger altijd aan zijn haar werd getrokken, als Christiaan de zweep gebruikte. — Van de bonte vesten en de bloempotten op de mutsen. Waarom Bräsig de dominésvrouw gedurig kust. De blauwe violier voor de tweede maal. Bauschan op het trouwaltaar. De kunsttempel en de melkkamer geraken in een' muzikalen strijd.

De Vrijdag, op welken de bruiloft van Rudolf en Mina zou gehouden worden, was nabij gekomen, en het schoonste pinksterweder bescheen Rexow en het zonderlinge gebouw, dat Jochem, door den timmerman Schulz, naast zijne nederige pachterswoning had laten oprichten. — Van buiten zag het ding er juist niet zeer aanzienlijk uit; 't was slechts van latten en planken bij elkaâr getimmerd, en 't had veel overeenkomst met eene tent, waarin op de kermis wilde dieren te kijk zijn. Inwendig zag het kunstwerk er deftiger uit, want vooreerst waren de planken van binnen met hemelsblauwe en gele behangsels beplakt, zóó, dat de ééne helft met hemelsblauw, de andere met geel was versierd: want er was in Rahnstadt, voor 't oogenblik, niet zooveel van ééne kleur te krijgen geweest; ten tweede was deze zaal van zes getande draagbalken voorzien; anders had Schulz ook de zaak niet op

zich willen nemen. Eigenlijk, zeide hij, moesten 't er negen zijn, bij zulk eene spanning als in deze bruiloftszaal; de drukking was te groot; — en daar Jochem nu niet veel van de bouwkunde begreep, en jufvrouw Nüzler genoeg met eten en drinken voor de bruiloft te doen had, en Bräsig een vriend van hem was en hem wegens zijne hulp in de politieke vereeniging niet tegensprak, kreeg mijnheer de timmeraar Schulz althans voor 't grootste deel zijn zin. Bräsig hing aan iederen draagbalk een soort van hommelbommel, wat een lichtkroon beduiden moest, en Christiaan de koetsier reed acht dagen lang met zijn' lederen broek op de getande balken rond, daar hij ze met eikenloof wilde bekleeden; hij kreeg 't ook gedaan, maar ten nadeele van zijne eigene bekleeding, daar de getande balken hem door hunne splinters van lieverlede zijne geheele lederen broek hadden stuk geknauwd. Jochem tastte in zijne geldbeurs en gaf hem geld voor eene nieuwe broek, want hij wilde op den trouwdag zijner Mina alles van 't beste soort hebben, en zoo dacht hij dan ook voor Christiaan aan 't beste soort. — „Moeder,” riep hij zijne vrouw toe, „kijk eens! Wat zal iemand daar nu verder nog aan doen?” — „Ja, Jochem, zoo is 't nu zeker wel in orde! — Maar, heere jeminé! er moeten toch nog kaarsen op de kroonen gezet worden!” — Zij wilde al weggaan, toen sprak er eene stem uit de wolken tot haar, — uit wolken van eikenloof, — en eene gestalte vol licht, vol vetkaarsen, boog zich tot haar neder en sprak op plechtigen toon: „'t Wordt alles bezorgd, jufvrouw Nüzler;” en toen zij nauwkeuriger naar de wolken henen zag, bemerkte zij het schoone, roode gelaat van hareñ ouden minnaar, Bräsig, dat tusschen loof en vetkaarsen doorkeek, want hij had de kaarsen als eene heilige, geestelijke bef om zijn hals gebonden, opdat hij bij het opsteken zijne handen vrij zou hebben. En toen dit gereed was,

stonden die drie bij elkander en zagen alles aan, en Bräsig zeide: „Waarachtig, Jochem! 't Is als een feëen-paleis uit „de duizend en één nacht,” wat ik verleden winter uit de leesbibliotheek te lezen heb gehad!” — En Jochem zeide: „Ja, Bräsig, 't is al zoo als het is, maar dit zal maar voor één nacht gelden, want overmorgen laat ik 't weêr afbreken.” — „Dat zou toch barbaarsch wezen,” zeide de timmerman, „want die zes dragers konden de halve eeuwigheid wel uithouden, en hier zou iedere fee kunnen binnenkomen, zoo als zij gebakken en geboren is.”

En des anderen daags kwamen de feëen; juist niet zóó als mijnheer Schulz ze zich had voorgesteld, neen! zij kwamen toenmaals allen in crinolines; namelijk in halfbakkene van paardenhaar, niet met veëren en slepen, en allerlei krullen zoo als heden ten dage; maar zij begonnen toch al, en tante Klein uit Rostock had toch al een vrij grooten hoepel van taai esschenhout in haar onderrok geknoopt, zoodat zij hare lieve zuster uit Swastorp daarmee onderweg de schenen had opengeschaafd en die oude, brave vrouw gedurende de gansche bruiloft het ééne been moest afkoelen. — Maar de feëen kwamen, en zij kwamen met kransen in het haar van levende bloemen, niet van kunst-bloemen, wat wel jammer was; want toen op 't laatst van de bruiloft de beenen moede werden, en de schoone oogen wilden toevallen, en de frissche lokken uit elkander waren geraakt, als of de stormwind er in geblazen had, toen neigden ook de moede bloemen haar kopje ter aarde en de ééne fluisterde de andere met zwakken adem toe: „ik woû, dat het al gedaan was; niets doet meer naar den stillen nacht verlangen, dan de luidruchtige vrolijkheid.” Wat is het daarentegen in onze dagen niet mooi! Tegenwoordig staan de bloemen, de modemaaksters-bloemen,

als alles moede is, nog recht overeind en zeggen tot elkander: „Altijd maar flink door! Ons ijzerdraad en garen houdt het uit, en wanneer dit feest voorbij is, dan leggen ze ons in eene doos en wij rusten wat, en als er weêr wat aan de hand is, zijn wij er ook weêr dadelijk bij!” Och, wat is de wereld toch veel mooier geworden. Als zij nu ook maar de beenen en de longen en de geestkracht van de tegenwoordige geslachten verstaalde!

Bräsig had van jufvrouw Nüzler en Jochem volkomen vrije hand gekregen met uitnoodigen, en hij had zich in Rahnstadt en omstreken verbazend veel moeite gegeven, waardoor hij dan ook, den korten tijd in aanmerking genomen, een heel aardig troepje van kleine, nette, gewillige en vlugge dansbeenen voor het Rexowsche feest bijeengekregen had, en zoo er ook hier en daar bij de manspersonen wel eens een enkele, die slecht op de beenen was, mede doorliep, zoo kon dat niet veel kwaad, zeide oom Bräsig, want bij de manspersonen waren de beenen duidelijk genoeg te zien en men kon zich daarvoor in acht nemen. — Behalve de Rahnstadters en eenigen uit den omtrek had Jochem Nüzler nog door Rudolf al zijne bloedverwanten uitgenoodigd, een vreeselijk uitgebreid geslacht, dat, verspreid, op vele plaatsen van Mekkenburg en Vóór-Pommeren woonde. Dáár zat oom Lodewijk, dáár oom Christiaan, dáár oom Johan, en dáár neef Wilhelm — „die mijn volle achterneef en broêrs en zusters kleinkind en een verduivelde grappenmaker is,” zeide Jochem, „vooral als 't eten en drinken begint;” — en dáár zat tante Dientje en tante Stientje, en tante Lina en tante Rina — „en dan komt tante Zaphie ook nog,” sprak Jochem, „die was in haar tijd een uitgelezen stuk van een vrouwspersoon.” — „'t Is zeker al lang geleden,” zei Bräsig. En toen nu steeds het ééne deftige rijtuig na het andere op het Rexowsche goed

kwam aanhotsen, en 't geheele geslacht der Nüzler's op een hoop om Jochem henen stond, en men elkaâr verwelkomde en vroeg, hoe het al in de laatste vijftien of twintig jaar gegaan was — want zóó lang had ieder hanner bijna bij zijn mesthoop gezeten en was niets van de anderen gewaar geworden, want wie hunner schrijven konden, schreven niet, — toen zeide Bräsig tot jufvrouw Nüzler: „een zeer constant ras, dit Nüzler's geslacht! Louter volbloed Nüzlers! Jochem is alleen een beetje verbasterd; ten opzichte van zijne dundarmigheid.” En hij ging in den „Kunsttempel,” zoo als de timmerman Schulz zijn werk noemde, en toen hij daar den bouwmeester van dit prachtwerk aantrof, die bij een flesch beiersch bier in de aanschouwing van zijn kunstgewrocht verdiept zat, zeide hij: „Schulz, gij hebt het uwe gedaan, en ik ook het mijne, maar gij zult zien, dat Jochem ons de heele feestelijkheid met zijne malle familie verzuurt, zoo dat ze er eindelijk als een schotel gehotte dikke melk zal uitzien.” — „Ik heb hier verder niets te zeggen,” hernam mijnheer Schulz, „omdat ik zelf hier slechts een gast ben, maar als zij zoo zijn, als gij zegt dan, maar: er uit! er uit!” — En Bräsig ging nu in den tuin op en neêr als een boomkikvorsch, niet omdat hij een groenen rok aanhad, want hij droeg zijn mooien bruinen met het gele vest: neen; hij liep slechts als een boomkikvorsch, omdat hij slecht weder tegen den nacht profeteerde. — Op eens keek hij over de tuinheg en zag Jochem's eigen Phantoom aankomen, niet met Christiaan, maar met een daglooner, en toen hij nauwkeuriger toezag, zaten er twee vrouwen in, en toen hij nog nauwkeuriger toezag, zat zijne eigene zuster, de weduwe van den Hollander Korthals, met hare eenige dochter er in, die ver af, in Vóór-Pommeren, in bekrompene omstandigheden, op een dorp woonden. — „Heere,

bewaar mel" riep hij uit, „mijne zuster! En dan nog wel met haar Lotje er bij! — Dat heeft zij gedaan!" En hij liep door de keuken naar de deel en trof daar jufvrouw Nüzler aan, en sprak: „dat hebt gij voor mij gedaan. O! gij zijt....." — Toen kwamen er twee vrouwen op de deel, in eene zeer eenvoudige kleeding; maar zij waren beiden schoon, beeldschoon! — De oudste was schoon door hare tranen, die van aandoening en dankbaarheid over een vriendelijk en goedhartig aangezicht stroomden; de jongere door haar frisch ongedwongen voorkomen, haar groote, blauwe oogen, en haar goudgeel haar. Zij riep luide, „waar is mijn lieve, goede oom Zacharias?" want zij had hem slechts éénmaal, voor vele jaren, die reeds halfvergeten waren, gezien. — „Daar! daar!" riep hij en schoof en duwde haar voort, tot dat hij haar bij jufvrouw Nüzler had, en zeide: „dáár is zij, bedankt haar!" En toen die dankzegging geuit was, was Bräsig verdwenen. Gelijk een molenaar, als hij den molen in vollen gang gebracht, en zijn koren op den trechter geschud heeft, had hij zich door de dikke meelzakken van 't Nüzler's geslacht heengedrongen en zat nu in het priëel in den tuin en snoof en trompette zoo sterk met zijn neus, dat de timmerman Schulz met zijne bierflesch uit den kunsttempel ging, daar hij meende dat, de muzikanten al gekomen waren.

Maar die kwamen nog niet. Eerst kwamen nu Kurz en de rektor, ieder met zijne vrouw aan den arm, en nadat zij voorgesteld waren en een tijdlang in de kamer met de Nüzler's rondgedrenteld hadden, kwam oom Lodewijk Nüzler, heel dikbuikig en opgeblazen, naar Kurz toe en zeide, als of hij 't diep uit de maag ophaalde: „gij moogt blij wezen, dat gij door dit huwelijk nog eens weêr aan zoo'n rijke en nobele familie verbonden wordt. Kijk!" en hij wees daarbij op oom Christiaan, die zich

juist op de canapé liet neêrvallen; — „daar vallen honderdduizend daalders neêr.” — „Dáár doe ik 't niet voor,” sprák oom Christiaan. — Nu, daar moest Kurz nu wel kwaad om worden; hij hield zich evenwel nog in; doch toen oom Lodewijk hem daarna vroeg: „Hebt gij wel ooit in uw leven zoo veel rijke menschen bij elkaâr gezien?”, toen barstte bij Kurz de gal los en hij antwoordde: „Neen! maar ook van mijn leven niet zooveel schaapskoppen!” En hij wendde zich af. Zijne vrouw, die dit gehoord had, kwam naar hem toe en zeide: „Kurz, ik smEEK u, in 's hemels naam! gij begint hier al weêr met demokraterie; 't zou het beste wezen, dat gij dadelijk naar bed gingt.” — Dat wilde hij nu niet, maar de Nûszlers wilden den geheelen avond niets meer van hem weten.

En dominé Gottlieb kwam met Lina; en zij zagen er beiden, voor hunne jaren, al heel eerwaardig uit, omdat zij beiden de trouwplechtigheid zouden verrichten. — Men moet mij hier echter goed verstaan! — 't Was niet omdat Lina juist zelve mede trouwen wilde, neen; dat niet; maar zij had zich voor ditmaal toch met Gottlieb's werk bemoeid en Gottlieb's trouw-rede een beetje gecorrigeerd, zóó echter, dat Gottlieb zeide, dat het nu geene christelijke, priesterlijke inzegening-rede meer was, doch slechts eene vertrouwelijke toespraak. Maar zij bleef er bij, dat zij als Mina's tweelingzuster het toch weten moest, wat haar het meeste ter harte 'ging, en Gottlieb had er zich in moeten schikken.

Thans kwam Hawermann met de dominésvrouw en Louise en de kleine jufvrouw Anna in een' glazen wagen aanrijden, want de dominésvrouw had gezegd: „anders niet.” Zij had eenmaal bij jufvrouw Nûszler door groote droefheid eene bruiloft niet kunnen bijwonen, nu wilde zij echter daarom ook in groote blijdschap de tweede bruiloft

medevieren, en zij had Hawermann en Louise en jufvrouw Anna de hand gedrukt en gezegd: „Niet waar? Wij zijn van daag allen vroolijk!” — En zoo kwamen zij ook te Rexow aan, en toen zij aangekomen waren, kreeg Hawermann Bräsig's zuster in 't oog, die hij in vroegere jaren gekend had, en het duurde niet lang of hij zat bij haar en praatte met haar van oude tijden en het derde woord was altijd „Zacharias;” en Louise en de kleine jufvrouw Anna hadden Lotje in haar midden genomen en het derde woord was altijd: „oom Bräsig.”

En nu kwam er een groote korenwagen vol bloemen en kransen, bespannen met vier paarden, en Christiaan, de koetsier, die ze uit den zadel reed, had zijn nieuwe lederen broek aan, en zijne zweep was met roode en blauwe linten versierd, en hij droeg een krans van rozen om den hoed. Vóóraan zat David Berger, de stadsmuzikant, en blies op de klarinet: „Wie nooit een wijnroes heeft gehad, is wis geen wakker man. En achter hem zaten zijne muzikanten-gezellen en bliezen dezelfde melodie, maar niet in hetzelfde tempo; de heer David Berger was hun altijd een heel eind vooruit, en wanneer hij zich dan knorrig omdraaide, of als Christiaan eens harder wilde rijden en de zweep gebruiken, dan werd hij altijd bij de haren getrokken, want een van zijne goddelooze gezellen had den klap van Christiaan's zweep in zijne nekharen vastgeknoopt.

Achter dezen wagen kwam nog een heele korenwagen met witte kleedjes, en uit de witte kleedjes kwamen nette, keurige dansvoetjes kijken, en boven op de ronde hoofden wiegden zich rozen en anjelieren, die min of meer verlegen boven de volle lokken uitzagen, als of ze zich schaamden, om tegen de aardige gezichtjes te willen uitblinken. Dat waren de kleine feëen. En midden tusschen de feëen zat Mijnheer de postmeester in zijne nieuwe

uniform, de éénige, die Rahnstadt wist aan te wijzen, — anders zou hij ook de eer der uitnoodiging misschien niet genoten hebben, — en zong, bont door elkaâr, als de beste kastelvink, zijne mooiste liedjes tusschen dien bloemtuint. En achter dezen wagen kwam weêr een korenwagen vol, maar vol heeren, vol dansers; vol dansers van de uitgezochtste Rahnstadters; en voorop danste de heer Süssmann, de bediende van Kurz, langs de geheele wagenrij, onder op den grond, en van achteren slingerden en trilden de beenen van 's rektors jongsten seminarist door de lucht.

En de gasten zagen er allen recht vroolijk uit; slechts de vrouw des huizes was in de grootste verlegenheid, omdat zij van al hare gasten niemand kende, daar Bräsig bij voorkeur de beste beenen om te dansen had uitgezocht; zonder zich aan meerdere of mindere bekendheid te storen. Zij riep dus om Bräsig, maar toen hij eindelijk kwam, had Christiaan, de koetsier, de ceremonie reeds op zich genomen. Hij had de deur van de keuken en van de provisiekamer opengerukt, en schoof alles, wat hij in Rahnstadt had opgeladen, vóór zich uit, de provisiekamer in, zeggende: „Zoo, daar maar in! Nu, maar zachtjes aan! Ontnuchtert u nu eerst maar een beetje.” En die raad was goed, want met de trouwplechtigheid werd nog een weinig getalmd, doordien de ééne bruidsdienaar er nog niet was, namelijk Frits Friddelfitz, die zich door Rudolf had laten bewegen, den banvloek tegen het geslacht der Nüszlers op te heffen en het genoemde ambt waar te nemen.

Eindelijk kwam hij op zijn schimmel en in volle staatsie het goed oprijden, en hij trad met zoo vele complimenten onder de gasten en boog met zooveel bevalligheid rechts en links, dat 's rektors onnoozele seminarist den heer Süssmann toefluisterde: „hoe, jammer! hoe, jammer! dat wij voorgegaan zijn; hier hadden we anders wat van kun-

nen afzien." — Waarop Süßmann hem vol medelijden aanzag en tot Bräsig, die aan de andere zijde naast hem stond, zeide: „Heer Inspektor, hebt gij 't al gehoord? ik ben voor overmorgen, op ons verbroederingsbal, tot dansdirecteur verkozen." — Juist wilde Bräsig hem zeggen, dat hij een gek was, zoo hij 't aannam, want dat Kurz hem zou weggagen; maar hij kwam er niet toe, daar het bruidspaar op dit oogenblik de kamer binnentrad.

Rudolf was inderdaad een schoone bruidegom. Over zijn frisch en vroolijk gelaat lag heden een stille ernst verspreid, zoodat de vroolijkheid thans niet geheel te voorschijn kon komen, en slechts de kloeke moed, om onder alle omstandigheden als een degelijk man voor zich en zijne vrouw den strijd door 't leven te wagen, schitterde uit zijne bruine oogen. — Ja, hij was een schoone bruidegom, want, wanneer is de man toch schooner, dan wanneer hij vol moed en hoop den ernstigen strijd des levens aanvaardt? — En wie zou het zijne moeder kwalijk hebben kunnen nemen, dat zij in dit oogenblik naar hem toeging en hem kuste; hem over de bruine lokken streek en hem heimelijk de ééne manchette een beetje uit zijn roksmouw trok, opdat de menschen ze toch mochten zien?

En nu Mina! — Mina zag er in haar wit bruidskleed en met den mirtekrans uit, als een frissche roode appel, die met groene bladeren van den boom geplukt en op een blank geschuurd zilveren presenteerblaadje neêrgelegd is. Van buiten frisch en koel, als de gezonde vrucht, maar binnen in het hart, gloeide het, en alvorens Gottlieb voor haar zijne toespraak hield, werd dáár reeds een paar verbonden; de zoetste hoop en de reinste zaligheid reikten dáár elkander reeds de hand. En jufvrouw Nüssler weende in stilte, achter haar zakdoek, en sprak tot Bräsig: „Ik kan mij niet bedwingen, want het is mijn laatste, mijn jongste!" — En Bräsig zag haar vol vrien-

delijkheid aan en zeide: „Jufvrouw Nüzler, houd u goed! 't zal spoedig gedaan zijn.” Hierop ging hij naar Louise Hawermann, maakte eene buiging voor haar en zeide: Mejufvrouw, als 't u gelegen komt, is het nu tijd.” — Hij zeide anders slechts: „Louise,” maar van daag was hij bruidsdienaar en moest dus iets bijzonders doen. En Frits Friddelfitz ging naar de kleine jufvrouw Anna toe, want dat was het andere bruidsdienaars-paar, en Kurz en de rektor Baldrian plaatsden zich als geleiders bij Rudolf, en nadat er met Jong'-Jochem een tijd lang rond geschoven was, stond hij bij zijne Mina, en aan de andere zijde stond Hawermann; — dat waren de beide bruidsleiders. En de stoet begaf zich naar den kunsttempel van den timmeraar Schulz, alwaar Gottlieb achter een wit en groen altaar stond en Lina's toespraak hield met deftigen, maar toch hartelijken ernst.

En na den afloop daarvan lagen Mina en Lina in volle ongestoorde zaligheid, in elkanders armen, en Rudolf had zijn arm om beiden geslagen; en jufvrouw Nüzler stond een weinig van verre en keek over haar zakdoek heen en hield het hoofd scheef op den éénen schouder, als of zij naar iets boven haar luisterde — mogelijk naar engelengezang. — En toen nu de dikke, rijke, opgeblazen leden van 't Nüzlers-geslacht vooruitdrongen, om te féliciteeren, stond Jong'-Jochem daar tusschen in en boog tusschen hen rond, als ware 't heden zijn eigen trouwdag ten tweedenmale: „Oom Lodewijk, 't is mijne Mina! — Neef Wilhelm, 't is onze kleine lieveling. — Tante Zaphie, wat zal een mensch daaraan doen!” — En dit geslacht drong nu meer en meer naar voren; de mannen met bonte vesten en met gouden horlogekettingen, dwars over de maag, en de vrouwen met geheele bloempotten op hare mutsen, en bij sommigen der dames druppelde er wat uit de oogen, als of de bloempotten te sterk begoten waren

en nu overliepen. — En de mannen en vrouwen van Jochem's geslacht kusten nu beurtelings Rudolf en Mina, als om hen daarmede in hunne rijke, dikke, opgeblazen orde op te nemen, zoodat Kurz zich eindelijk geducht boos begon te maken, daar hij niet bij zijne nieuwe schoondochter komen kon; waarin hem ditmaal zijne vrouw gelijk gaf, daar zij ook haren eigen zoon niet eens kon genaken. — En ook de Rahnstadter dansbeenen drongen naar voren, en bogen zoo mooi ze maar konden om het paar in 't rond; en wat zouden ze ook al anders doen? kussen konden zij toch niet krijgen, dat sprak van zelf. En tusschen dezen hoop stond Frits Friddefitz met de kleine jufvrouw Anna, lang en slank, niet als bruidsdienaar, neen, als kommandant van 't geheel, en achter hem stond 's rektors kleine seminarist en deed met zijn kort lijf en zijn' zwarte katoenen kousen alles precies na, wat Frits hem, met zijn lang lijf en zijn' zwarte zijden kousen voordeed. Hij was de natuurlijke schaduw van Frits, maar omstreeks den middagtijd, als de schaduw korter wordt.

En geheel ter zijde stonden nog twee paren bij elkander, die niet trachtten door te dringen, daar zij nog genoeg met zich zelve te doen en nog lang tijd hadden: dat waren Hawermann met zijne Louise, en oom Bräsig met de dominésvrouw. — Louise leunde met het hoofd tegen haars vaders borst en zag naar hem op, als of ze lang ziek geweest was en nu van haar ziekbed voor 't eerst naar buiten was gedragen in Gods vrije lucht, en haar uit den blauwen hemel „beter worden! altijd beter worden!” tegen blonk; en zijn aangezicht zag er werkelijk zoo stil gelukkig en zalig uit, als konden de blauwe hemel, en zon en maan en alle sterren er overtrekken, en dauw en regen er van afdalen en menschen verkwikken en menschen verblijden en menschen verlichten. — En dicht bij

dit paar stond Zacharias Bräsig en hield den arm om de kleine, ronde dominésvrouw geslagen, en de wenkbrauwen opgetrokken, en hij snoot steeds zijn neus, roepende: „Mijne lieve kleine Mina! Mijn klein peetekindje! Wat is ze gelukkig!” En telkens, wanneer een van de oude, dikke Nüszlers Mina een kus gaf, bukte hij zich naar de dominésvrouw en gaf haar ook een kus. En de dominésvrouw liet het geduldig toe; maar toen tante Zaphie, die vroeger zeer schoon, en eene soort van „Fenus” onder de Nüszlers geweest was, Rudolf met drie of vier kussen trakteerde, ontstelde de dominésvrouw en zeide, terwijl Bräsig hãar zijn mond weder zoo recht vriendschappelijk toestak, „Bräsig, gij schaamt u toch ook volstrekt niet. Wat heb ik toch met al dit zoenen te maken?” — Bräsig trad zeer verlegen terug en sprak: „waarde jufvrouw, neem het mij niet kwalijk, maar mijn gevoel is overgelopen.” En hij bracht de dominésvrouw naar Hawermann en zeide: „Karel, gij matigt u hier wat veel aan: Louise is mijne bruidsjuffer, daar ik vrijgezel ben; de dominésvrouw en gij zijt beiden weduwnaars, en dat behoort bij elkaâr.”

Mina had haren Rudolf bij de hand genomen en toen zij hare liefste en oudste vrienden een beetje achterwaarts zag staan, had zij al onderscheidene malen tegen de rijke, dikke, opgeblazene zandzakken en tegen de housterige seminaristen — en winkelbedienden-palissaden, storm gelooopen, zonder er te kunnen doorkomen, maar toen haar spiksplinter nieuwe heer gemaal hare manoeuvres zag, rukte hij zelf vóórwaarts; schoof zandzak N° 1. den rijken oom Lodewijk, en zandzak N° 2. den grappenmaker Wilhelm, op zijde, kreeg de langste palisade, Frits Friddelfitz, in de korte ribben beet, en plaatste hem zachtkens op eene andere plek, zette netjes zijne seminaristen-schaduw achter hem, en nadat hij aldus een voldoende bres had ge-

maakt, wat voorzeker niet gemakkelijk was, bracht hij zijne kleine spikplinter-nieuwe vrouw bij die lieden, die haar, in plaats van met bloempotten en bonte vesten en gouden horlogekettingen, met datgene féliciteerden, wat daaronder zat, namelijk met hoofd en hart. En toen jufvrouw Nüzler daarbij was gekomen en hare kinderen beurtelings aan 't hart gedrukt had, wischte Rudolf zich de tranen uit de oogen en zeide: „wij willen allen een beetje in den tuin gaan, dat wij onder óns zijn.” — En de timmerman Schulz; die niet ver af stond en het gehoord had zeide; „ja, er uit! er uit! Alles er uit! Hier moet gedekt worden!” En hij begon de rijke Nüzlers voort te schuiven, als of het houtklossen en zaagblokken waren.

En toen ons gezelschap het beroemde priëel voorbij kwam, wees Bräsig naar den kersenboom, en zeide: „Mina, deze boom moet u voor geheel uw leven een indizium en als het ware een teeken zijn, daar uwe toekomst onder dien boom en onder mijne beenen toenmaals werd beraamd; en daar wij nu toch van bijzondere teekenen spreken, Mina, haal mij eens weder eene blauwe violier, dáár staat er eene.” — En toen Mina er heen sprong, sprak oom Bräsig: „Rudolf, hebt gij altijd aan de blauwe violier van toenmaals gedacht?” — En toen Rudolf dit bevestigend beantwoordde, zag Bräsig in zijn open oog en beschouwde hem van 't hoofd tot aan de kuit en zeide: „ik geloof u!” en toen Mina nu met de bloem aankwam zeide hij: „ik dank u, Mina! En ik wil u daarvoor ook terstond mijn bruilofts-geschenk geven.” — Hij haalde, daarop eene oude, stevige, zwarte brieventasch uit zijn bruinen rok te voorschijn, en bladerde tusschen oude melk- en koren-rekeningen rond, totdat hij ten laatste uit een afzonderlijk gedeelte der brieventasch eene gedroogde bloem haalde en zeide: „Zie! mijn klein peetekindje, dit

is de bloem van toenmaals," en hij hield er de andere, frisch afgeplukte bloem tegen, „en wanneer Rudolf na vele jaren in staat is, u met dezelfde heldere oogen deze nieuwe bloem te overhandigen dan kunt gij zeggen: ik ben eene gelukkige vrouw geweest. — Verder zeg ik niets, niemendal! En ik heb ook verder niets present te geven, niets, niemendal." En dit zeggende was hij al een heel eind vooruit gegaan, en het gezelschap hoorde slechts uit de verte nog: „niets, niemendal, als dit indizium! — Rudolf's indizium!" En toen zij hem weder ingehaald hadden, wandelde hij met zijne zuster en zijn nichtje Lotje en de beide vrouwen liefkoosden en dankten hem, dáárvóór, dat hij haar nog nooit van zijn leven vergeten of verlaten had.

Nu kwam jufvrouw Nüzler er bij. „Komt kinderen, komt! nu is alles in orde. Maar neemt het mij niet kwalijk! Jochem's familie is nu toch eenmaal de voornaamste, en ik kan Jochem — hij is toch immers de gastheer — niet voor 't hoofd stooten; zij moeten dus wel rondom het bruidspaar zitten. Kurz en zijne vrouw zitten daar natuurlijk midden tusschen, want, gelijk gij zegt, lieve dominésvrouw! zij zijn er immers 't naaste toe, en Gottlieb en Lina moeten er ook bij zitten, hij als dominé en zij als tweeling, en dan Jochem ook, daar hij toch bij zijne familie behoort. Maar wij, lieve jufvrouw, Karel, Louise en gij, Bräsig! wij gaan aan 't ééne eind bij elkander zitten, en 't zal eene vroolijke bruiloft worden," „Alabongkeur!" hernam Bräsig, „maar waar zit mijnheer Süßmann, de winkelbediende? ik moet nog over het verbroederingsbal met hem spreken." — Och hemel! Die stumperd zit in onze achterkamer; hij heeft Friddefitz wat vóór willen dansen, en daarbij is hij gevallen en er is wat stuk gesprongen en Christiaan heeft hem al eene oude blauwe broek van Jochem moeten brengen, maar

daarmeê wil hij zich bij den dag niet laten zien en rekest op den avond, in de hoop, dat het dan niet gemerkt zal worden." — „En dat wil voor dansdirekteur spelen," zeide Bräsig, en hij ging met het gezelschap de zaal in.

En het eten begon. De knappe dienstmeisjes van jufvrouw Nüzler met hare frissche gezichtjes en hare heldere mutsen en sneeuw witte boezelaars, liepen door den kunsttempel om, en draaiden en wendden zich als tollers in 't rond, — want de tafelbedienden met kale zwarte rokken, en hooge witte dassen en witte katoenen handschoenen, waarvan de eerste vingertop altijd met saus bevochtigd is, waren destijds nog niet in de mode. — En de dikke Nüzlers zaten te eten, ieder voor ten minste zes man. En toen zij met de frikassé klaar waren, vielen ze op den podding aan, en toen ze den podding achter hun' kiezen hadden, attakeerden zij de gebraden duiven en aspersies, en vonden 't ongepast, dat de duiven in Mekklenburg, niet zoo groot waren als de ganzen, en verweten 't aan de Natuur, dat zij de aspersies niet zoo dik als de hopstangen liet groeien. En toen nu 't gebrad kwam, stond neef Wilhelm, de grappenmaker op, en tikte tegen zijn glas, en riep drie maal, met zeer hoorbare stem: „stilte!" Daarop hield hij zijn glas in de hoogte en zeide: „op het welzijn van den ouden generaal Knoezemong (que nous aimons), die altijd een beroemd generaal geweest is, en ook nog heden wordt geacht!" en daarbij zag hij naar het jonge echtpaar en pinkte, met het linker oog, Mina, en met het rechter, Rudolf, toe. En oom Lodewijk — let well de rijke oom Lodewijk — stond opzettelijk uit dien hoofde op en zeide: „Wilhelm, gij zijt toch een duivekatersche kerel!" — En Bräsig zeide tot de dominésvrouw; „jufvrouw, ik weet dat gij tegen onze politieke vereeniging zijt, maar de grappige schoenmakers-leerling in onze vereeniging

maakt het toch beter!" — En jufvrouw Nüzler zat op heete kolen, daar zij voortdurend in angst was, dat Jochem nu ook met toasten zou beginnen; maar Jochem hield zich goed; wat hij sprak, was niet voor het algemeen, 't was maar voor zijne burens aan tafel en 't kwam slechts hier op neêr: „Wilhelm, schenk Lodewijk toch eens in. — Lodewijk, schenk Wilhelm toch eens in." — En toen nu de fijne flesschen op tafel kwamen en de champagne, toen zagen de oude, dikke Nüzlers altijd maar naar de étiquettes en zeiden; van die soort hadden ze ook in hun' kelder; en Frits Friddelfitz en de heeren winkelbedienden en de heeren seminaristen dronken steeds het eene glas na het andere, ten einde geen' tijd te verzuimen; en de linkervleugel van de bruilofts-armeé, waar het dansbeenenkorps zat, geraakte in zulk eene opgewondenheid, dat jufvrouw Anna tot den kommandant dier lichte troepen, tot Frits Friddelfitz; zeide: als hij op deze wijze ageeren wilde; dan moest zij zich terug trekken, en toen Frits nu juist tegen dien terugtocht zijne tegenwerpingen wilde maken, werd hem dit op zeer verrassende wijze door Bauschan belet.

Wat kan een stom dier toch aardige invallen krijgen! — Bauschan, Jochem's Bauschan, zat op ééns — met een' groenen krans om den hals en een om den staart — wat Christiaan de koetsier voor deze feestelijke gelegenheid in orde gemaakt had, — op het witte en groene altaar, dat nog achter het bruidspaar stond, en waar Gottlieb en Lina de huwelijks-inzegening hadden volbracht, en hij keek met zijn eerwaardig autoritair-gezicht tusschen het jeugdige echtpaar door, likte Mina met zijne tong en sloeg Rudolf met zijn' staart in 't gezicht, en likte dan weêr Rudolf en sloeg Mina met den staart. En toen hij dit gedaan had, zette de oude hond zich weder bedaard op het altaar in de grootste deftigheid neder,

en zag er uit, als ware hij met het geheel zeer tevreden, maar als wilde hij nu ook tot aan het einde, voor zijn plezier, daar zoo blijven zitten. — Nu sprong Jochem op en riep: „Bauschan, schaam je je niet? Wil je er eens afkomen!” — Maar daar kwam oom Bräsig tegen op, zeggende: „Jochem, behandelt gij zóó, bij deze feestelijke gelegenheid uw' besten vriend?” En hij wendde zich tot dominé Gottlieb en zeide: „dominé! laat Bauschan begaan! Als dit beest hier op het christelijke altaar zijne liefde te kennen geeft, dan weet dit beest wat het doet, ofschoon wij 't niet weten. — Want Bauschan is een verstandige hond! Ik weet het. En toen ik van boven uit den kerkenboom de liefde bemerkte, bemerkte hij ze van onderen, daar hij in het priëel onder de bank lag. Dominé! deze Bauschan is, als 't ware, een trouwgetuige, want hij is bij de verloving tegenwoordig geweest.” — Gottlieb werd bleek over zulk eene profane uitdrukking, maar het kwam ditmaal bij hem niet tot eene uitbarsting, want rondom hem bromde en gonsde het als een bijenzwerm, daar de daad van Bauschan een algemeenen opstand had doen ontstaan, en alles droeg met stoelen en tafels — „er uit! er uit!” riep de timmerman daar tusschen in — en met schotels en borden; en 's rektors kleine seminarist smet in dit rumoer een geheelen stapel van jufvrouw Nüzler's porceleinen borden omver, zoodat de scherven door de zaal kletterden, en nu stond hij bij zijn werk en grabbelde in zijn vestzakje naar schatten, die even zoo goed voor zijne oogen, als voor die van andere menschen verborgen waren. En toen jufvrouw Nüzler daar voorbij ging en 't buitenkansje zag, werd hij vuurrood en zeide, dat hij 't gaarne betalen wilde, maar hij had niet zoo veel geld bij zich. En jufvrouw Nüzler klopte hem vriendelijk op den schouder en sprak: „Wat, gekheid! Maar gestraft moet gij worden!” En zij nam hem bij de hand en bracht hem bij Bräsig's nicht, Lotje, en

zeide: „hier moet gij van avond mijne borden afdansen.” — En hij heeft zijne schuld eerlijk betaald. En nu ging het er op los. — Eerst de polonaise. — Frits Friddelfitz had het kommando, daar mijnheer Süssmann nog niet zichtbaar was, en hoe volbracht hij zijne taak! Door de zaal en door den tuin en door de keuken en over de deel naar de woonkamer en de slaapkamer, en weêr door een gedeelte van den tuin en de zaal ging de stoet, zoodat Jochem's dikke familie geheel buiten adem geraakte, en Bräsig hem toeriep, of hij den mesthoop en passant ook nog niet er bij nemen zou. En Jochem Nüzler danste dien dans mede, en wèl, met tante Zaphie, maar Bauschan deed ook meê; en Jochem zag er tusschen tante Zaphie's bloempot en Bauschan's krans uit, als een parel in 't goud, of als een ezel, tusschen twee bossen hooi. — En toen de polonaise geëindigd was speelde David Berger een langzame wals: „du, du, liegst mir am Herzen; du, du, liegst mir im Sinn,” en uit de verte antwoordde hem een ander muziekkorps: „Onze kat heeft zeven jongen,” en toen hij verder speelde: „du, du, machst mir viel Schmerzen, Weiszt ja wie gut ich dir bin,” kwam uit de verte het antwoord: „Al de eendjes zwemmen in het water.” Want jufvrouw Nüzler had het zoo beschikt, dat de werklieden ook zouden dansen, in de melkkamer, en daar zaten nu, de oude Hartloff met het ééne oog, en de timmerman Wichmann en de wever Ruhrdanz en al de anderen; en Hartloff had al de anderen een krachtigen slok ingeschonken en hun gezegd, dat ze zich niet moesten laten overbluffen; tegen zoo'n stads-muzikant konden zij 't best uithouden. En nu gingen ze aan 't werk, dat het een aard had, en Christiaan, de koetsier, schonk steeds dapper in. En toen de vroolijkheid toenam, kwamen Rudolf en Mina de melkkamer binnen, en Mina danste met Chris-

tiaan den koetsier, en Rudolf met de keukenmeid, en de eerste knecht bracht de gezondheid van het jonge echtpaar uit, en Hartloff vedelde er daarbij zoo vreeselijk op los, dat Rührdanz hem met de klarinet onmogelijk kon bijhouden en een eindje achteraan moest exerceeren. — En toen het bruidspaar weg was, stond Christiaan met de keukenmeid achter de deur en sprak op beslissenden toon tot haar: „Doortje, wat wezen moet, dat moet wezen!” — „Wel Christiaan, wat meent ge?” — „Doortje, we zijn toch ook een bruidspaar, en wat voor den één past, moet de ander niet laten; wij moeten ons toch ook bij de andere helft van 't gezelschap laten zien; ze zouden 't ons anders kwalijk kunnen nemen.” En Doortje antwoordde, dat ze zich wel een beetje erg geneerde, maar als zij 't dan toch doen moest, dan wou ze met menheer den Entspekter Bräsig dansen, want hem kende zij; en Christiaan zeide, dat hij daar niet tegen had en dat hij zou dansen met jufvrouw Nüzler — En eer iemand in den kunsttempel er iets van vermoedde, stond Christiaan met jufvrouw Nüzler en Bräsig met Doortje in de rij en zwaaiden deze paren lustig in 't ronde. Zóó ging het toenmaals, en 't is jammer, dat het niet meer zóó is — ten minste op vele plaatsen niet. — Groote vreugde en diepe smart brengen aanzienlijken en geringen tot elkander. Waarom wil de heer, die op zijn sterfbed wenscht, dat zijne daglooners in oprechte droefheid achter zijn lijk zullen gaan, zijn' vreugdedag niet met hen deelen?

't Was een vreugdedag, en 't is onmogelijk al de vroolijkheid te beschrijven, die elks hart vervulde en de oorzaak van vele lustige sprongen en hartelijke handdrukken was. Ik weet slechts, dat Frits Fridelfitz daar stond als kommandant van het geheel, dat de kleine jufvrouw Anna aan zijne zijde telkens vuurrood werd en na den afloop van elken dans naar Louise heenliep, als of zij

daar bescherming moest zoeken. Ik weet slechts, dat de kleine seminarist een paar dansen oversloeg, daar hij zich in een reken-exempel had verdiept, namelijk: of hij, wanneer hij eens, bij voorbeeld, een kostersbetrekking kreeg, en dan zuinig leefde, en het aardappelland van den schoenmaker nam, tegen vier schilling de vierkante roede, en de rijke oom Bräsig dan nog met een paar daalders woû helpen — of hij dan niet om het goudgele haar zou kunnen vrijen, en om de blauwe oogen van Lotje, die in ongestoorde vrolijkheid naar hem opzag, maar soms ook een weinig verlegen op zijn zwarten rok neêrkeek, die nog maar voor een derde, bij koopman Kurz betaald was. — Ik weet slechts, dat de eenige ongelukkige mensch in het gansche gezelschap mijnheer Süssmann was, en dit ook alleen dan slechts, als zijn blik naar onderen, op Jochem's afgedragen blauwe broek viel. — Ja, 't was een groote vrolijkheid; maar alles heeft een einde; de kleine feeën en de winkelbedienden en de seminaristen, de dansbeenen en David Berger met de dansmuziek, reden naar huis, — de oude lieden waren al weg, — en Jochem wees ieder der mannen uit zijn geslacht zijn nachtkwartier aan, en jufvrouw Nüzler bracht de vrouwen in de slaapkamers. Elke getrouwde vrouw kreeg een afzonderlijk, mooi bed; maar wie nog niet getrouwd was, tante Zaphie aan het hoofd, moest in de groote, blauwe kamer, en t a b l e d' h ô t e s slapen.

TWEE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Wanneer spookgestalten rondom ons staan, en het huis begint te waggelen. Een oud vriend, als hulpvaardige engel. Nog twee goede vrienden, als hulpvaardige engelen. Dat een edelman geen boer is, en dat daarom Pümpelhagen openlijk bij opbod verkocht zal worden. — Andere lieden beraadslagen ook en komen tot het besluit, dat, wanneer de zaak ordelijk toegaat, de Groothertog er niets tegen kan hebben. De familie Pomuchelskopp op het verbroederingsbal. Revolutie onder de burgerzoon. Vader Pomuchelskopp offert zijn eigen vleesch en bloed aan den schoenmakersleerling op. Bräsig is boos en ziet zich zelve voor aartsvader Abraham aan. Hij wil absoluut geen Koning van Frankrijk worden, en de geheele verbroedering loopt uit op een flink pak slaag en op een scherp doorn in Pomuchelskopp's menschlievend hart.

Des Zondags na de bruiloft was de jonge vrouw von Rambow 's morgens in haar huishouden bezig en zag alles na, en zij schreef de ontvangst en uitgaaf in haar boek op, en zat daarbij in gedachten verzonken, bijna tot verwijfeling gebracht door eene geheimzinnige onrust; want zij gevoelde het wel, dat het slecht met Axel gesteld was; doch tot welk eene troosteloosheid hij door zijn onverstandig bestuur was gekomen, kon zij toch niet vermoeden, want hoezeer zij ook in bekommering en vrees was, de werkelijkheid was toch nog veel erger, dan zij wel wist. Zij kon echter uit zijn angstig en gejaagd voorkomen,

uit zijne onrust, die hem her- en derwaarts dreef, eene groote verlegenheid opmaken. Dat dit de laatste verlegenheid zijn kon, dat het mes hem op de keel stond, dat een gering toeval, een weinig boosaardigheid meer, hem tot het uiterste kon brengen, dat wist zij voorzeker nog niet. Hij had haar niets gezegd; hij had dien morgen laten inspannen, en was voor drie dagen op reis gegaan. Waarheen? Waarom? Dat waren vragen, die sinds lang niet meer over hare lippen waren gekomen, want wat baatte het haar aan eene deur aan te kloppen, achter welke zich niets dan onwaarheid en onoprechtheid bevonden? — Zij sloeg met een zucht haar huishoudboek dicht en sprak bij zich zelve: „Wat helpt mij dit alles? Vrouwenhanden kunnen den val van een huis niet verhinderen.” En toen zij uit het venster Frits Friddelfitz moede en slaperig over het plein zag slenteren, liet zij de handen in haren schoot zakken en zeide: „en op hem rust nu het bestuur over alles; en 't is nog een geluk, want hij is eerlijk, en Hawermann heeft hem in de leer gehad. — Ach, Hawermann! Hawermann!” riep zij uit, en gedachten vol droefheid en berouw vervulden haar en lieten haar niet tot rust komen. — Wie heeft in zijn leven wel niet zulke oogenblikken gehad, waarin zulke gedachten hem omringden, als spookgestalten uit vervlogen tijden, en allen te zamen met de vingers op de plek wezen, waar het hart eenmaal zwak was geworden? — Zij wijken of wankelen niet; zij staan als wal en muur en wijzen altijd op die plek en brengen uwen tegenwoordigen nood in verband met die plek en roepen gestadig u toe: dat komt er van! waarom hebt gij toen zóó gehandeld? — Maar wat zij gedaan had, had zij immers slechts uit liefde gedaan! — Doch daar storen die spookgestalten zich niet aan. Wat weet een spook van liefde?

Terwijl zij nog zoo zat, kwam Daniël Sadenwater binnen en diende den Heer Riddergoedsbezitter Pomuchelskopp aan. — „Mijnheer is immers niet t'huis,” zeide Frida. — Daniël antwoordde, dat hij dit ook al gezegd had, maar de Heer Pomuchelskopp had uitdrukkelijk verklaard, dat hij de genadige vrouw verlangde te spreken. „Ik zal dadelijk komen,” zeide Frida. — Dat zou zij anders zeker niet gezegd hebben, wanneer zij zich op dit oogenblik niet gaarne van die akelige gedachten had willen bevrijden, want Pomuchelskopp stond haar in de ziel tegen, maar hij was toch een mensch in vleesch en been; 't was toch geen van hare grijze spookgestalten.

Maar zij zou het niet gedaan hebben, als zij geweten had, wat haar te wachten stond. Pomuchel had al vroeger, en tot besluit nog dezen morgen, met David en Slusuhr geraadpleegd, en zij waren hierin overeengekomen: dat het maar het beste zou wezen, wanneer hij het goed onder de hand van Axel kocht, „want,” sprak Pomuchelskopp, „komt het openlijk in veiling, dan wordt het me maar opgejaagd; ja wel, dan wordt het opgejaagd, dan komen de oude edellieden — daar zijn er eenigen bij, die hebben zooveel geld — en zij laten immers elkaâr niet in de steek — zij hangen aan elkaâr als klissen — die zijn er in staat toe, zijne schulden te betalen, als de slag komt, of zij koopen 't landgoed weêr voor hem in.” — „Zij zullen 't wel laten,” zeide Slusuhr. — „Neen neen!” riep Pomuchel, „als ik 't onder de hand kon krijgen, dat zou 't beste wezen. — Hij is zoo week, zoo week als een rotte appel, en ik ken hem, hij ziet van zijn leven niet verder, hij grijpt maar naar het naastbijliggende, en als ik hem eene som bied, die hem van zijne schulden bevrijdt en hem nog wat over laat, dan grijpt hij toe.” — „Gij vergeet slechts ééne zaak,”

zeide de notaris. „Zij is er ook nog.” — „Och! zij weet er niets van,” hernam Muchel. — „Dat is uw geluk, anders zoudt gij zoo ver niet gekomen zijn. Zij heeft mij eenmaal — toen met die geschiedenis van het gestolen geld — met een paar oogen aangekeken, die ik nooit van mijn leven vergeet.” — „Nah;” zeide David, „wat is 't? — Zij is eene vrouw — niet eene vrouw, as de Mevrouw Pomuffelskopp, want dat is eene verschrikkelijke verstandige vrouw, — zij is eene edelvrouw, zij weet veul, zij weet niks, zij weet niks niemendal. — Is hij gemaakt murw, nah, dan mot zij ook worden gemaakt murw.” — David had het hierin goed geraden. Ja! wanneer de arme vrouw nu zoo slag op slag alles te weten kreeg, dan moest zij wel ten diepste gekrenkt worden, dan zou zij zich niet tegen den verkoop verzetten, en het werd bepaald, dat Pomuchelskopp een begin zou maken en de beide anderen volgen zouden, nog dezen morgen. — Axel was niet t'huis, dat wisten zij.

Toen de jonge vrouw von Rambow bij Pomuchelskopp in de kamer kwam, zag de man er zoo zachtmoedig en zoo deelnemend uit, als of hij een geestelijke was die haar over den dood eener lieve moeder kwam troosten, en hij stak haar met groote hartelijkheid zijne beide handen toe, om hare hand recht vertrouwelijk te omklemmen. Maar toen hij hare hand niet kreeg, vouwde hij zijne eigene twee handen te zamen en zag haar met zijne oude vette oogen zoo vaderlijk aan, als een krokodil, die dadelijk wil beginnen te schreien. — Hij was gekomen, zeide hij, als een oud vriend, als een trouw buurman, en had den Heer von Rambow willen spreken; de zaak had haast, groote haast, en daar Mijnheer niet t'huis was, moest hij noodzakelijk met de genadige vrouw spreken. 't Was hem al te akelig, dat hij als naaste buurman, niet helpen zou,

als er zulk een groot ongeluk te wachten was, als eene openbare verkooping van Pümpelhagen aan den meestbiedende. — Frida deinsde achteruit en riep: „Verkoop van Pümpelhagen?” En nu zag Pomuchel er werkelijk uit als eene ongelukkige onschuldige moeder, die in den slaap haar kind doodgedrukt heeft: „ach God!” riep hij als antwoord uit, „wat heb ik gedaan! Ik meende dat de genadige vrouw reeds wist. . . .” „Ik weet niets,” zeide Frida, doodsbleek, maar bedaard, en zag den ouden zondaar aan, als of zij door hem heen zien wilde; „Ik weet niets, maar ik wensch alles te weten; waarom moet Pümpelhagen verkocht worden?” „Genadige vrouw,” antwoordde de Heer goedsbezitter, terwijl hij zich letterlijk heen en weér wrong — „de vele schulden. . . .” — „Wien is mijn man wat schuldig?” — „Ik geloof, velen.” — „U ook?” — En nu was 't, als of in Pomuchelskopp's hart al de sluizen waren geopend, waar achter hij sedert vele jaren zijne menschenliefde had opgestapeld, opdat hij ze heden in volle stroomen over het Pümpelhager huis kon laten uitstroomen. — Ja, zeide, hij, hij had ook wat te vorderen, maar het geld wat hij van tijd tot tijd had voorgeschoten, was uit vriendschap gegeven, en zoo zou het ook blijven. Hij was dezen morgen alleen maar hier gekomen, omdat hij den Heer von Rambow zijn goeden raad geven wilde, en overleggen op welke wijze de zaak kon geschikt worden en of er nog mogelijkheid was, dat de Heer von Rambow gered werd. — Zooveel hij wist, was 't Mozes, die op den verkoop aandrong, en als hem de mond gestopt werd, kon de zaak nog weder terecht komen. — En toen hij afscheid nam, zeide hij nog eens weder, recht hartelijk, en met zoo'n eerwaardig hoofdschudden en knipoogen, als moest hij zijne tranen onderdrukken: als hij het geweten had, dat de genadige vrouw er nog geheel onbekend mede

was, dan zou hij zich nog liever de tong hebben laten uitrukken, eer er een enkel woord van over zijne lippen zou gekomen zijn.

Indien het eene zaak geweest ware, die haar niet van zoo nabij aanging, zou haar de listige valschheid in het voorkomen van Pomuchelskopp wel duidelijker in het oog gevallen zijn; thans had zij daarvan slechts een duister gevoel; tot een helder inzicht lieten angst en schrik haar niet komen; het was haar, als of eene aardbeving haar huis deed schudden; als of de muren, die haar tot dusverre tegen storm en onweder hadden beveiligd, op haar zouden neêrstorten en haar en haar kind, en het weinige geluk, wat zij nog van de toekomst hoopte, onder hun puin zouden begraven. — Zij moest naar buiten, in de vrije lucht, in den tuin; en daar liep zij op en neêr in den heeten zonnenschijn en ging zitten in de koele schaduw, en peinsde en peinsde; en zij was te moede, als of haar de schaduw niet meer toebehoorde, die de boomen verspreidden, als of de bloemen haar niet meer toebehoorden, die aan hare voeten bloeiden, en die zij zelve geplant had. — Zij zat op dezelfde plek, waar eenmaal haar oude schoonvader, de Kamer-raad had gezeten, toen hij Hawermann zijn nood klaagde. Toen had Hawermann geholpen. — Waar was Hawermann nu? — Dêzelfde boomen verleenden haar hunne schaduw, die zij het eerst gezien had, toen Axel haar van verre met trots de schoone bezitting had aangewezen, — waar was die troost gebleven? — waar bleef die bezitting? wien behoorden nu die boomen? — Zij zat daar een oogenblik, maar dat oogenblik duurde twee uren; zij wist het niet. — Zij hoorde voetstappen op het Gûrlitzer kerkpad; zij wilde weggaan; maar eer zij voortkomen kon, stonden de notaris en David voor haar.

Slusuhr ontstelde min of meer, toen hij de vrouw zóó

eensklaps vóór zich zag, die hij kwellen en pijnigen wilde.

David grijsde gelijk een aap, die onvoorziens een appel vindt. — De notaris ging zeer eerbiedig naar de genadige vrouw, en vroeg met een diepe buiging, of de genadige heer niet te spreken was. — Frida antwoordde dat hij van huis was. — „Wij moeten hem echter noodzakelijk spreken,” zeide David. — Slusuhr zag David over den schouder aan, alsof hij zeggen wilde: „zwijg gij toch!” maar hij zeide desgelijks: „ja, genadige vrouw, wij moeten hem noodzakelijk spreken.” — „Dan moet gij Woensdag weder komen; Dinsdag komt de heer von Rambow terug;” en dit zeggende, wilde zij heengaan. — De notaris trad haar echter in den weg en sprak: „het is niet zoozeer eene aangelegenheid, die ons, als die den heer von Rambow betreft, waarom wij hier komen; wellicht zou een bode hem nagezonden kunnen worden. Wij weten een' kooper voor Pümpelhagen; een in alle opzichten solied man, doch die binnen drie dagen voorloopig uitsluitel hebben wil, of de heer von Rambow het goed onder de hand wil verkoopen, dan wel of hij 't op het hoogste bod bij den openbaren verkoop wil laten aankomen. — Deze heer hier, is de zoon van Mozes, die zijn geld tegen St. Jan heeft opgezegd, en dringend, door mij, zijn' zaakwaarnemer, den verkoop onder de hand, aanraadt.” — Dit loog hij natuurlijk alles.

De jonge, schoone vrouw stond kalm en waardig en zag de beide schurken aan; de eerste schrik was overwonnen, en nu verhief zich in haar onschuldig gemoed al de trots, die zich tegen een onverdiend ongeluk verzet. — „Genadige vrouw,” sprak David, die geruimen tijd, terwijl haar blik hem trof, in groote verlegenheid aan zijn gouden horlogeketting had gefrommeld — „as gij toch mot bedenken: daar is mijn vader met de zeven dijsend daalders, — met de renten en de kosten zellen 't wezen acht —

daar is menheer Pommuffelskopp met de achtdijzend daalders, — daar zijn de ambachtsluit in Rahnstadt — na! as we hebben de rekeningen bij ons! zijn ook een driedijzend, — dan zijn er nog de wissels en dan zijn er nog de tiendijzend, — na! weet ik veul! — mijnentwege bij Israel in Schwerin. — Als ge nu verkhoopt aan een sekieren man, en gij verkhoopt de mheebels en de bedden en 't linnengoed, kunt gij nog over hebben tiendijzend daalders, na! ook elf — na; mijnentwege ook twaalfdijzend daalders. En als gij dan vertrekt naar Rahnstadt, en gij hiert daar wat, hebt gij niks te doen en as gij khunt leven as een' gravin!"

Frida zeide niets, maakte voor de beide schelmen eene stijve buiging en ging het huis in. Niets maakt een groot, edel hart vatbaarder om zich tegen de zorgen en kwellingen der wereld koelbloedig te verzetten, dan wanneer de wereld zich zoo geheel in hare laaghartige gemeenheid vertoont. Dan ligt de voet zich op, om de adder op den kop te treden, en de trots en de eer en het goede geweten verwijderen alles uit het hart, wat daarin te voren onrustig heeft gewerkt en gewoeld; en dan is daarin geen strijd meer, dan is daar kalme rust; maar — de rust van een kerkhof.

„Daar ghaat ze heen, as een vorsthin!" sprak David. — „O! gij schaapskop, die gij zijt!" sprak Slusuhr; „nu, op die wijze wil ik van mijn leven met zoo'n dommerik, geene zaak meer waarnemen!" — „Na, wat is 't?" — vroeg David. „Hebben we 't niet ghemaakt krek zóó bij den boer te Kanin, en heeft hij niet ghebakken zoete broodjes?" — „Ja, bij een boer! Zijt gij dan gisteren eerst in de wereld gekomen? Weet gij nog niet, dat een edelman geen boer is? — Wij wilden haar murw en moé maken, — ja, wel bekome je de maaltijd! — wij hebben haren trotschen nek nog gestijfd. Als 't hem

zoo op eens overvallen was, zou hij op alles: „ja!” gezegd hebben, maar,” voegde hij er, meer tot zich zelve, dan tot David sprekende, bij: „er zijn waarlijk menschen, en — waarachtig! — zelfs vrouwen, die door een groot ongeluk juist dubbel kalm worden.”

Toen zij bij den Heer Riddergoedsbezitter aankwamen en die nu vernam, hoe de jonge vrouw zich gedragen had, geraakte hij in groote verlegenheid: „Och, lieve hemel, neen! hoe is dat mogelijk!” zeide hij tot David; „wie begint dan ook in zulk eene ingewikkelde zaak dadelijk met het grof geschut? — Gij hadt meer moeten boren en prikken en bang maken, in plaats van haar dadelijk haar geheele toekomst voor oogen te houden. Och hemel! ik had alles zoo mooi aan den gang; nu zult gij zien, als hij nu t'huis komt, zal zij hem ook nog tegen ons opzetten, en het einde zal wezen, dat het goed openlijk verkocht wordt.” „En dan koopt gij het,” zeide Slusuhr. — „Neen, neen! Het zal mij veel te hoog worden opgejaagd; — en 't ligt toch zoo mooi aan de grens!” — — Zóó klaagde de waardige man, en ging aan 't overleggen met de anderen, en zij hielden raad, hoe 't worden kon, en hoe 't aangelegd moest worden.

En op eene andere plek in Gürlitz werd er ook be-
raadslaagd. In de kamer bij den wever Rhürdanz zaten dien morgen daglooners en daglooners-vrouwen bij elkaar, in druk gesprek, maar niet oppervlakkig of nietig, neen! bedachtzaam en ernstig, maar scherp. — „Wel, wat zegt gij er van, broêr?” — „Ja, wat zal men er van zeggen? Weg moet hij, hij is een menscheviller! Nu, en gij, Rührdanz.” — „Daar hebt ge gelijk in, dat zeg ik ook; weg moet hij! Maar, menschen, gij zult zien, ze brengen hem ons weêrom! Ja, als we er pampieren over hadden, dat hij niet mocht weêromkomen . . .” — „Och, loop, jij met je gekke pampieren!” riep een groote forsche

daglooners-vrouw, van achter de kachel uit, „als je 's avonds uit de stad komt en je hersens vol brandewijn hebt, dan wil je alles uitrichten, en naderhand leg je in mekaar als een zeemenlap. — Wat? — Ik moet mijn arme wurmen laten bedelen. Sedert drie dagen heb ik geen brood in huis, als wat de kinders er in gebracht hebben.” — „'t Is toch in 't laatst een beetje beter geworden,” zeide de oude vader Brinkman. — „Ja,” riep Willgans, „maar uit angst, niet uit goedhartigheid. — Wij willen naar het goed gaan, ieder met een stevigen stok, en dan willen we hem eens goed onzen God leeren vreezen; en dan willen we hem over de grens brengen en hem een fermes schop meê op den weg geven: daar! maak nou dat je wegkomt!’

„Wat?” riep vrouw Kopphingst, „en die satan, dat wijf, dat mijne arme deern om een oud kuiken bijna dood geslagen heeft, dat woû jelui hier laten? —” — „En dan die nare dochters,” riep eene jonge vrouw uit, „die ons geplaagd hebben, toen wij op het goed dienden, en die er in de kamer, als er bezoek was, uitzagen als barmhartige engelen, en buiten, tegen ons te werk gingen, als vleeschelijke duivels, moeten die hier blijven?” — „De heele boel moet voort!” sprak Willgans. — „Nee, kinderen, neen!” zeide de oude vader Brinkman, „vergrijpt u niet aan de onnoozele kinderen!” — „Ja,” zeide de oude vrouw Rùrdanz, die wat afgezonderd zat en aardappelen voor 't middageten schilde, „Brinkman, ge hebt gelijk; Gustaaf moet hier blijven; ik heb gezien dat hij de oude vrouw Schulz heimelijk een kwart mud aardappelen gebracht heeft; hij heeft ook bij het aardappel- en vlasland altijd een paar roeden meer gemeeten, dan de oude hebben wilde; en kijk eens, Willgans! je oudste jongen draagt toch nog een afgelegde broek van hem. Hij kan maar niet, zoo als hij wil; de oude kijkt

hem te veel op de handen. — Neen, tegen Gustaaf en de kleine kinderen moet jelui geen hand oplichten.” — „Moeder, dat zeg ik ook,” zei Rührdanz. „En nu zal 'k jelui wat zeggen: alles moet ordelijk gaan! Maar de anderen zijn nu niet hier; van avond willen we er nog eens over praten. Hij is niet t' huis, Johan Jochem heeft den besten wagen in orde moeten maken, zij willen van avond naar het bal, in de stad; dan kunnen we er over praten.” — „Ja,” riep de groote, sterke vrouw, die achter de kachel zat, „ja praten en praten! Jelui zwelgt je den kop vol brandewijn, en wij lijden gebrek. Als jelui niet maakt dat we dat volk kwijt worden, dan doen wij 't, dan doen we 't zóó als andere vrouwen in 't land dat al gedaan hebben; een doornstruik en wat brandnetelstengels zullen toch nog wel te vinden zijn.” Daarop ging zij de deur uit en het gezelschap ging uit elkan- der. — „Bernard,” zeide Rührdanz's vrouw tot hem, „die zaak, kan erg afloopen.” — „Dat zeg ik ook moeder, en je hebt groot gelijk; maar als de zaak in alle ordentelijkheid wordt uitgevoerd, dan heeft de Groothertog er ook volstrekt niets tegen. Het eenige is maar, dat we geen' pampieren er van kunnen aanwijzen; maar, als hij zijne pampieren moet aanwijzen, dan zullen dat ook mooie pampieren wezen,”

Rührdanz had gelijk, — met dat van den Groothertog, dat weet ik niet; maar met de mooie koets en Pomuchelskopp's balreis, had hij gelijk, want tegen den avond zat de Heer goedsbezitter met zijn' blauwen rok in de koets: naast hem zat zijn braaf kippetje en zij zag er in haar geelachtig-bruin zijden kleed juist uit, als één van hare eigene slingerkoeken met allerlei hoekige randversiersels; slechts het ganzenvet van de slingerkoeken ontbrak haar; zij was droog en taai, als een lederen riem, en haar gebeente rammelde op den slechten weg, als een

zak met hazelnoten. Vlak over hen zaten de beide beminnelijke dochters, heel mooi opgeschikt, heel mooi; maar heel knorrig, dat vader er absoluut op gestaan had, om haar naar dit bal, naar eene soort van burgerbal, mede te nemen. Zij wilden zich echter, om vader te plagen, daar ook volstrekt niet amuseeren, en het burgervolk als kanaljes behandelen; voorloopig vierden zij onderweg haren toorn bot tegen vaders schenen met de stevige hoepels in hare crinolines, die de wagenmaker van morgen pas vernieuwd had. — Gustaaf zat bij den koetsier, Johan Jochem op den bok.

't Kan mij nu niet in de gedachten komen, om van avond al weder met mijne beminnelijke lezeressen op 't verbroederingsbal rond te springen; daarvoor ben ik al wat oud, en Rudolfs bruiloft is eerst voor drie dagen gehouden, waarop ik al het mogelijke gedaan heb. Ik wil er dus maar eens even heengaan, om te kijken, en zal derhalve op dezen schoonen zomeravond op de bank vóór Grammelin's huis gaan zitten; naderhand kan 'k ook wel eens naar boven, naar de zaal, gaan, en er een glas punch drinken en mij daarbij ook een beetje laten verbroederen.

't Was heden groot werk bij Grammelin; al de notabelen uit Rahnstadt, de Burgers met hut en mud, met kat en keuvel, een paar goedsbezitters, met Pomuchelskopp aan 't hoofd, een paar Edellieden met hunne Heeren zonen — de vrouwen waren niet meêgekomen, die hadden beiden op dien middag vreeselijke kiespijn gekregen, en de dochters waren op reis, — de pachters uit den omtrek en de jonge landbouwers kwamen in geheele hoopen aan. Van onze vrienden waren er slechts weinigen, want bij Jochem Nüzler was 't heden kerkgang, en de dominésvrouw en Hawermann en Louise waren daar henen gegaan, en de rektor Baldrian en Kurz

met hunne vrouwen, en Bräsig waren er 's middags ook op uit geweest, doch zij kwamen nog in tijds terug, om ook op het bal te kunnen verschijnen. Kurz kwam er echter niet toe; hij had zich heden weder zoodanig over Jochem's dikke familie geërgerd, dat zijne lieve vrouw hem naar bed had moeten brengen, wat niet alleen voor hem zelve, maar bovenal voor mijnheer Süssmann en het bal goed was, want nu kon deze jonge heer zich zonder eenige stoornis aan zijne betrekking, van dans-directeur toewijden; hij had er zich een' nieuwe pantalon voor laten maken en zooveel reuzel in zijn haar gesmeerd, dat hij daarmede opperbest al zijne dansspieren lenig had kunnen maken. — De kleine jufvrouw Anna was er met hare ouders heen gegaan, en Frits Friddelfitz, die daarachter gekomen was, kwam als goedsbezitter van den eersten rang er ook bij. De kleine seminarist, wiens geld opgeraakt was, en die het uitrekenen kon dat Bräsig's nichtje niet komen zou, zat schuins over Grammelin voor een' oude rommelkast van eene piano en sloeg er op, waarbij hij zong: „Mich fliehen alle Freuden; Ich sterb' vor Ungeduld,” enz, maar in zijn verdriet versprak hij zich telkens en zong: „Mich freuen alle Fliegen.” — Rektor Baldrian kwam met zijne vrouw, en Bräsig met den timmerman Schulz, en Slusuhr en David kwamen ook. David had twee gouden ringen meer, dan naar gewoonte, aan zijne vingers gestoken, die bij hem tot pand gegeven waren, en hij kauwde pijpkaneeel, om den geur van de produkten-affaire eenigszins te temperen. En toen ze nu allen binnen waren, kon 't er op los gaan. David Berger speelde de Marseillaise, zoo als de verver „mijnentwege” dat ding noemde — en mijnheer Süssmann zong daarbij luidkeels: „Allons, enfans de la partie!”

In 't begin scheen alles zeer goed te gaan, maar met

de verbroedering wilde het over 't geheel niet recht lukken. Nu ja, van den éénen kant ging het er krachtig op los, en de jonge heeren notabelen en de jonge heeren van het land verbroederden zich zoo met de jonge, knappe burgermeisjes, dat men 't niet mooier wenschen kon; maar, de jonge dames van het land en de dochters der notabelen wilden zich volstrekt niet met de burgerzoons verbroederen, en de eerste openlijke twist ging van Maaltje Pomuchelskopp uit. De schoenmakers-leerling, de grappenmaker uit de politieke vereeniging, die overigens een Rahnstadter burgerzoon was, had haar ten dans gevraagd; en zij had bedankt en gezegd, dat zij reeds geëngageerd was; en nu zat zij daar en loerde op Frits Friddelfitz, of op mijnheer Süssmann of een' anderen hulpvaardigen engel, dien de hemel haar zenden zou, om de volgende wals met haar te dansen. Maar zoo'n engel kwam er niet, en zij bleef zitten. — De grappige schoenmakers-gezel maakte nu zijne geestige aanmerkingen daarover en zeide eindelijk overluid, als de voorname dames niet met hun' soort dansen wilden, dan behoefden de voorname heeren ook niet met hunne vrouwen te dansen; om toe te kijken waren zij niet hier gekomen. En nu barstte er dan een ware storm op de goede, jonge, knappe, onschuldige burgermeisjes los, die zich overigens al zoo mooi in de zaak konden schikken, en de broeders en de minnaars riepen haar toe: „Fieken, als ge nog ééns met dien apothekers-bengel met zijn schuine beenen danst!” — en — „Doortje, wacht ik zal 't aan moeder zeggen!” — en — „Stina! nog één dans met dien avekaat, dan is 't uit met ons!”

Zóó klonk het door de zaal, en het moest vader Pomuchelskopp toch ook wel ter ooren komen, vanwaar dit ongenoegen ontstaan was, en dit veroorzaakte hem zulk eene ongerustheid, dat hij naar zijne lieve Maaltje toe ging en haar in de krachtigste bewoordingen voorhield,

wat dreigend gevaar zij veroorzaakt had. De schoenmakers-leerling, zeide hij was een hoogst geacht persoon, hij kon in de politieke vereeniging wel voor tien anderen gelden, door zijn vreeselijke grappigheid, en hetgeen misdaan was moest weêr goed gemaakt worden. En hoe zij er zich ook tegen verzetten wilde, vader Pomuchelskopp nam zijne beschaafde dochter aan den arm en geleidde haar de zaal door naar den schoenmakers-leerling en zeide, dat er een groot misverstand had plaats gehad; zijne dochter zou 't zich tot eene bijzondere eer rekenen, om met zulk een uitstekend lid der politieke vereeniging te dansen. — En ziedaar! daar huppelde de schoenmakers-gezel met Maaltje voort!

Vader Pomuchel had nu — om zoo te spreken — zijne eerstgeborene op het altaar der broederschap ten offer gebracht, maar 't hielp niet veel; de zaak wilde niet weêr in de ware harmonie komen. Oom Bräsig deed van den anderen kant al het mogelijke, hij liep zweetende in zijn mooien bruinen rok de zaal door, want hij wilde absoluut de broederschap, in spijt van Pomuchelskopp, aan den gang brengen; hij stelde den heer van zóó en zóó aan de vrouw van den schrijnwerker Thiel voor: hij bedwong zich en ging met zijn ergsten vijand in de politieke vereeniging, met den snijder Wimmersdorp, arm in arm, de zaal door, en gaf zelfs ten laatste, voor aller oogen, de vrouw van den verver „mijnentwege” een paar verbroederingskussen op haar rood gezicht; maar 't wou alles niet baten. — „Mijnheer Schulz,” sprak hij, geheel moede en mat van zijn werk, „als wij 't naderhand niet met eten en drinken dwingen, dan is het mis; — het dansen brengt ons nog maar verder uit elkander.”

Maar ook het eten en drinken wilde niet helpen. Aan 't ééne einde der zaal hadden de voornamen plaats genomen; aan 't andere einde zaten de burgers; aan 't ééne

einde werd champagne gedronken, aan 't andere einde een afschuwelijke drank, dien Grammelin, met het onbeschaamdste gezicht voor besten rooden wijn verkocht. — Wel is waar, had Pomuchelskopp den schoenmakersleerling als gast aan zijne tafel genoodigd; hij zat naast Maaltje, en vader Pomuchel schonk hem steeds druk in; wel is waar, had de verver Johan „mijnentwege” zich met zijne vrouw tusschen twee goedsbezitters in neêr gezet en bestelde ook Panchamber; wel is waar, had Bräsig plaats genomen tusschen een paar allerliefste burgermeisjes, en gedroeg zich zoo vaderlijk en belangstellend jegens haar, dat jufvrouw Nüzler, als zij 't gezien had, hem zeker in de eerste acht dagen geen goed woord had gegeven, maar dominé Gottlieb daarentegen, als hij er getuige van geweest was, hem menig christelijk woord gegund zou hebben; maar wat hielp dat alles? Grammelin's zure roode wijn stemde nu eenmaal met zijn' champagne niet overeen, en zoo was 't ook met de gemoederen. — „Mijnheer Schulz,” sprak Bräsig tot zijn ouden vriend, die tegenover hem zat, „nu komt het er op aan, onzen laatsten troef uit te spelen; spreek eens met mijnheer Süßmann over den zang; ik zal met mijnheer Berger spreken.” — En mijnheer Schulz ging naar mijnheer Süßmann en vroeg: „hebt gij de zangboekjes bij de hand?” — „Jawel.” — „Nu, kom aan dan maar! Nu is het tijd!” — En de heer Süßmann deelde aan tafel boekjes rond, en Bräsig ging naar Berger toe en vroeg hem: „Zijt gij klaar, mijnheer Berger?” — „Ja wel,” was het antwoord. — „Nu, kom aan dan maar! Blaas er dan maar op los!” En eensklaps dreunde het door de zaal: „Freude, schöner Götterfunken;” en zoo verder, maar allengskens zongen er minder mede; het gezang werd steeds flauwer en ten laatste stond onze oude oom Bräsig daar nog en hield zijn boek vlak voor den

neus, en zong altijd alleen nog maar door, met een inspanning, die hem het zweet van 't gelaat, en de tranen uit de oogen deed loopen. Het gezelschap stond zeer ontstemd van tafel op; Bräsig ging in een hoek zitten en was uit zijn humeur; hij was kwaad, door en door kwaad; het jonge volkje begon weder te dansen, en Slusuhr en David zaten samen in eene andere kamer en dronken champagne en maakte hunne glossen op onzen oom Bräsig. — „Heer Entspekter,” zeide na eenigen tijd de timmerman Schulz tot Bräsig; „daar ginder in No 3. zitten er eenigen bij elkaâr, en de notaris en David monkeeren zich over u, daar zij allerlei politiseering voor den dag brengen, en de notaris zeide zoo even, als de Franschen na Louis-Filips geen koning konden weêron krijgen, dan zoudt gij wel koning van Frankrijk kunnen worden; gij hadt immers op 't oogenblik niets te doen, en zoudt die affaire wel willen waarnemen.” „Zeide hij dat?” vroeg oom Bräsig en stond met deftigen ernst op uit zijn' hoek. — „Ja, dat zeide hij, en de anderen lachten er om.” — „En hij zit in Grammelin's No 3?” — „Ja, daar zit hij.” — „Ga eens meê, mijnheer Schulz.”

Bräsig was kwaad, — zoo als ik reeds gezegd heb, — hij was zeer kwaad; het schoone verbroederingsfeest, waarvan hij zoo veel voor de menschheid gehoopt had, was volkomen in 't water gevallen; hij wilde van niets meer weten en wilde al naar huis gaan; toen zond hem de hemel een zondebok, aan wien hij zijn toorn wat kon koelen, en dan nog wel juist hem, wien hij, behalve zijn vriend Pomuchelskopp, het liefst in zijne tegenwoordige stemming bedienen wilde. — „Kom, mijnheer Schulz,” zeide hij, en ging met groote stappen dwars door de zaal naar de garde-robe, waar hij zijn hoed en zijn knoestigen wandelstok had neêrgelegd. — Zijn hoed liet hij

daar, maar den stok nam hij mede naar N°. 3. — Hier zaten vele gasten bij de flesch en lachten juist om eene grap, die de notaris gemaakt had.

Plotseling werd echter alles stil, want het vroolijke gezelschap zag in zijn midden een gezicht, waarbij een mensch het lachen wel vergaan moest. Dat was het gezicht van Bräsig, die op hoogst zonderlinge wijze nu eens den knoestigen stok en dan den notaris aankeek; zóó zonderling, dat het gezelschap weldra een voorsmaak kreeg van 't geen hier mogelijk kon geschieden en zich daarom eenigszins haastig van de tafel terugtrok.

„Welke smeerlap heeft mij tot koning van Frankrijk willen maken?” schreeuwde Bräsig, zóó, dat de kalk van de muren viel, en 't was als of zijn doornstok levend in zijne hand werd: „ik wil geen koning van Frankrijk worden!” — Klets! — daar zat de doornstok den notaris tusschen de schouderbladen. — „Heere jé!” — — „Ik wil geen koning van Frankrijk worden!” en andermaal deed de stok zijn plicht, en nu verzekerden oom Bräsig en zijn doornstok altijd om beurte, dat zij den Franschen koningstroon niet begeerden. Kaarsen, lampen, flesschen, kwamen bij dezen twist over den Franschen troon om het leven, en David kwam daarbij onder de tafel, namelijk vrijwillig, hij verschuilde zich daaronder. De notaris schreeuwde om hulp, maar niemand stond hem bij; slechts toen de zaak al afgeloopen was, kreeg David, die nog onder de tafel zat, moed, en vroeg: „met phermisatie, neem me niet kwalijk, Heer Entspekter, maar mot dat hier een verbroedering hieten?” — „Ja,” riep Bräsig uit, „jou ellendeling! tusschen een mensch en een' hond zijn slagen de beste verbroedering.” — „Er uit! — Er uit!” schreeuwde Schulz en hij greep onder de tafel en trok David te voorschijn. — „Mijne heeren,” riep Slusuhr, „gij zijt getuigen, hoe ik behandeld ben; ik zal mij beklagen.” — „Ik heb niets gezien,” zeide de

één. — „Ik weet nergens van,” sprak de ander. — „Ik heb uit het venster gekeken,” sprak een derde, ofschoon het pikdonker was. — „Mijnheer Schulz,” zeide Bräsig, „gij zijt mijn getuige, dat ik den heer notaris Slusuhr hier godsjammerlijk heb afgeranseld.” Dit zeggende ging hij de kamer uit, haalde zijn' hoed en ging naar huis.

De slagen, die Slusuhr in N° 3 had gekregen, klonken inmiddels al tot in de zaal; en was men er voorheen al ontstemd geweest, zoo werd dit daardoor juist niet beter. — De beide heeren van zóó en zóó met hunne heeren zoons waren reeds lang ingerukt; sommigen van de notabelen hadden zich ook al stil uit de voeten gemaakt, en de kleine jufvrouw Anna had haar hoed al op en haar omslagdoek om, hoewel Frits Friddefitz bijna voor haar op de knieën lag en om nog é é n e, é é n e kleine schotsche wals smeekte. — Pomuchelskopp maakte zich ook tot het vertrek gereed; hij had een geheimzinnig, maar juist voorgevoel, dat hem dezen avond nog van alles zou kunnen overkomen; hij ging dus naar zijne lieve familie en maakte haar bekend, dat het hem nu voorkwam, tijd te wezen, om naar huis te rijden. Zijne lieve familie was een droevig zinnebeeld van 't gansche feest: zij was ook geheel verdeeld. Gustaaf huppelde nog vergenoegd met de jongste dochter van snijder Wimmersdorp rond; Saaltje stond met den heer Süßmann een weinig ter zijde en luisterde met belangstelling toe, toen hij haar vertelde, dat hij zóó maar — uit aardigheid — die ellendige betrekking bij Kurz had aangenomen, maar er niet langer wilde blijven; — dat hij slechts nog niet wist, welke van de betrekkingen hij zou aannemen, die hem in Hamburg, Lubeck en Stettin waren aangeboden, dan wel of hij zich liever zelf in Rostock zou établisseeren. Hij had dáár namelijk een ouden, schatrijken oom, die hem in iederen brief verzocht er nu toch eens aan te gaan denken, om

naar eene vrouw om te zien, opdat hij, die oude oom, hem zijn vermogen vermaken, en bij hem inwonen konde. — Maaltje zat in een hoek van de canapé en weende wegens haren schoenmakers-leerling. — 't Hennetje, ons oud, braaf kippetje, zat daar als een paal; hoe er dezen avond ook aan haar geschud was, zij had zich niet verroerd, zij was standvastig gebleven; zelfs de schoenmakers-gezel had haar niet uit haar plooi kunnen brengen; en toen Muchel haar mededeelde, dat zij nu wel moesten vertrekken, zeide zij slechts op zuur-zoeten toon: „Pokje, zoudt gij uw' vriend, den schoenmakers-gezel, niet uitnoodigen om mede te rijden? Gij zoudt er dan een van uwe kennissen onder de edelluif bij kunnen verzoeken. Gij kunt ook den wever Rührdanz en Willgans en uwe andere broeders uit de politieke vereeniging er bij vragen; dan werd de zaak eerst recht mooi.”

En met dezen doorn in zijn edel verbroederingshart moest onze vriend naar huis rijden.

DRIE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Pomuchel wordt door zijne daglooners feestelijk ontvangen. 't Kippetje betoont weder eene groote dapperheid. De heer Süssmann komt van het bal en brengt Kurz in een wonderbare positie, die Bräsig zich ten nutte maakt, om de eerlijkheid van Kurz een weinig te ververschen. — Rührdanz en Willgans gaan naar den Groothertog. Pomuchelskopp, David en mijnheer de notaris beraadslagen in 't geheim. — De notaris laat zich onderzoeken en krijgt een mooi attest van den dokter.

De mensch moet van zijn leven niet zeggen, wat er van eene zaak is; bovenal moet hij echter geene booze geesten oproepen, want die komen dikwerf, zonder geroepen of uitgenoodigd te worden; en de gasten, die Pomuchelskopp, volgens den raad van 't kippetje moest uitnoodigen, stonden reeds voor de deur te Gürlitz en wachten slechts op hun Heer en Vrouw.

Al de inwoners van Gürlitz en Pomuchelskopp's daglooners stonden allen bij elkander, toen de zomermorgen begon aan te breken, vóór het hek van het goed, om hunnen heer te ontvangen. — „Kinders,” sprak Rührdanz, „wat zijn moet, moet zijn, maar alles in ordentelijkheid.” „Och, loop met je ordentelijkheid!” riep Willgans. „Is hij ordentelijk jegens ons geweest?” — „Dat doet er niet toe,” hernam Rührdanz, „wij mogen 't recht niet uit onze handen geven. Zie, dat is onverstandig van jou. Als wij naderhand naar on-

zen Groothertog gaan en 't hem gaan mededeelen, want dat is niet meer dan billijk, en hij vraagt dan: „Willgans, hoe hebt ge dat dan aangelegd?” en jij zoudt hem dan antwoorden: „Wel, Heer, eerst hebben we hem en het wijf duchtig afgeranseld, en daarna hebben we hem over de grenzen 'gebracht,” wat zou dat wel lijken? Wat zou de man daar wel van zeggen?” — „Ja,” sprak de oude vader Brinkmann, „Rühdanz heeft gelijk! Maar als we hem over de grens brengen, dan zijn we hem kwijt en met al dien verderen omslag behoeven wij ons niet te bemoeien.” — Zóó werd het dan nu ook bepaald. En achter de mannen stonden de vrouwen en de kinderen, en de groote, sterke vrouw van gisteren morgen stond daar ook bij en zeide: „Nu hebben wij hen zoover, als we hen hebben willen. Als zij 't nu niet doen, en ons dien vent en dat wijf niet van 't goed afjagen, dan sla ik mijn kerel zoo lang, tot dat hij tegen den muur opkruipt.” — „Ja, vrouw Vader,” riep eene andere vrouw, „wij moeten, wij moeten! Ik ben gisteren naar den dominé geweest — ja, de domine's-vrouw heeft me wat gegeven en hij heeft mij tot geduld vermaand — maar wat baat geduld? Heeft de honger geduld?” — „Jochem Smidt,” riep eene lange slanke deern, „loop eens den weg op en kijk eens uit, of ze al aankomen. — Fieken! wat zullen onze beide naaisters een paar oogen opzetten, als ze op reis gestuurd worden.” — „Vader,” zeide de daglooner Zorndt tot Brinkmann, „zouden we ons voornemen niet aan den dominé gaan zeggen? 't Is misschien toch goed dat hij er ook wat van weet.” — „Neen, Zorndt, dat is niets; dat helpt ons ook niet, want hij is met de zaak niet genoeg bekend, hij is me nog te onervaren. Ja! als de oude dominé nog leefde!” — „Daar komen ze!” riep Jochem Smidt, die hard kwam aanloo-

pen. — „Nu, wie zal nu spreken?” vroeg Willgans, „de vóórste paarden zal ik wel aanpakken.” — „Wel, Rührdanz,” ging het nu van mond tot mond. — „Ja, als jelui daarmee tevreden zijt waarom zou ik niet spreken?” zeide Rührdanz. — Alles was nu stil.

De koetsier Johan Jochem kwam nu aanrijden, en wilde het hek in. Willgans greep de beide voorste paarden bij den kop, draaide ze een weinig dwars om en zeide: „Johan Jochem, houd hier maar een oogenblikje stil.” — Pomuchelskopp keek al uit het rijtuig en zag het gansche dorp vóór zich staan. „Wat beduidt dit?” vroeg hij. — Rührdanz, en met hem het geheele gezelschap, stond reeds bij het portier en sprak: „Mijnheer, wij hebben onder ons bepaald, dat gij niet langer als Heer door ons geacht kunt worden, want gij hebt u niet als een Heer omtrent ons gedragen, en ook al vroeger niet omtrent andere lieden; want gij zult wel een' ring om uw hals hebben, en een Heer met een ring om zijn hals behoeven wij niet te dulden.” — „Gij roovers! gij schurken!” riep Pomuchelskopp, toen hij gewaar werd, wat de zaak te beduiden had. „Wat wilt gij, gij wilt u aan mij en het mijne vergrijpen?” — „Neen, dat willen wij niet,” sprak de oude vader Brinkmann, „wij willen u maar over den grens brengen.” — „Johan Jochem!” riep Pomuchelskopp, „rijd door! Leg de zweep er maar op!” — „Johan Jochem,” zeide Willgans, „zoodra je de zweep gebruikt, smijten we je naar beneden. En nu, omgedraaid! — Zóó! — Zóó is 't goed!” En de koets en paarden waren nu naar Rahnstadt gekeerd.

Saaltje en Maaltje hadden luidkeels gegild, Gustaaf was van den bok gesprongen en had zich tusschen de daglooners en zijn' vader geplaatst, om ze van hem af te houden; alles was in opstand; slechts ons braaf kippetje

zat stijf en onbeweeglijk, zonder een woord te spreken. —

„Wat wilt gij van mij? Gij rooverbende!” riep Pomuchelskopp. — „Dat zijn wij niet, riep Smidt; „er zal u ook geen speldeknoop ontvreemd worden, en Gustaaf kan hier blijven en kan het goed besturen, en kan ons zeggen, wat wij doen moeten.” — „Maar het wijf en de beide deerns,” riep vrouw Kaphingst, „die willen we niet langer hebben, die moeten meê weg!” — „Stil, kinderen!” zeide Rührdanz. „Alles met ordentelijkheid. Enkel maar over de grens brengen, dat gaat niet; wij moeten hem aan onze overheid, aan den Rahnstadter burgemeester, afleveren. Het moet alles behoorlijk toegaan.” — „Rührdanz heeft gelijk,” zeiden ze nu, „en Gustaaf, ga gij maar gerust op het goed; niemand zal u wat doen. En gij, Johan Jochem, gij rijdt stapvoets,” en eenigen plaatsten zich aan den éénen kant, sommigen weder aan de andere zijde, en de optocht begon; — ’t ging als in één paradestap. — Pomuchelskopp had er zich in geschikt; wat zou hij doen? maar hij wrong de handen en kermde: „Genadige hemel! Waarom overkomt mij dit? — Waarom overkomt mij dit? en hij zag uit het portier en riep: „Menschen, ik ben immers altijd zoo’n goede heer voor jelui geweest! — „Een menscheviller zijt gij voor ons geweest!” riep eene stem uit den hoop. — Saaltje en Maaltje schreiden; ’t kippetje zat stokstijf, gelijk eene thermometerstang; doch zoo een van de daglooners van zoo’n thermometer’s-ding verstand had gehad, dan zou hij het haar hebben kunnen aanzien, dat haar stand al ver over ’t kookpunt heen was, en Willgans die dicht bij het portier aan hare zijde liep, zou zich wat in acht genomen hebben; want eensklaps, zonder het geringste te zeggen, greep zij toe en had hem in zijn rossig kroeshaar gepakt en woelde daarin rond naar hartelust, en hare oogen bliksemden en blaakten uit den halfdonke-

ren wagen, alsof zij zich in een nachtuil had veranderd en het rossige hoofd van Willgans voor een jongen haas aanzag. — „Wel duivelsch! Heere beware me! Kijk zoo'n kreng eens aan!” riep Willgans uit. „Vader Dusing, sla er op! raak ze! Kijk die karonje! — Sla haar toch op de kneukels!” Wel ja! Eer vader Dusing hem bevrijden kon, had hem ons oud, dapper kippetje al een paar malen met zijn gezicht op de kruk van 't portier neêrgeduwd, dat het bloed tappelings uit zijn neus liep. — „Wel duivelsch! — Zoo'n kreng is toch maar niets te vertrouwen, maar wacht, ik wil je. . . .” — „Halt!” riep Rührdanz, „oude, dat kunt ge haar niet kwalijk nemen, want dit is verder niets dan een zeer natuurlijke boosaardigheid; daarin moet ge u voor deze gelegenheid schikken; maar gij kunt het toch den Groothertog zeggen, en dan kunt ge hem ook voor de grap uw neus laten zien, hoe zij je hier getrakteerd heeft.” — 't Kippetje zeide niets; de optocht ging verder voort; aan de grens wisten de daglooners hunne vrouwen en kinderen, die tot zoo ver het rijtuig gevolgd waren, naar huis te krijgen, en omstreeks zeven uren werd de intocht in Rahnstadt gehouden, langzaam en plechtig.

Oom Bräsig lag uit het venster en rookte zijne pijp en overdacht zijne heldendaden van den vorigen avond. Kurz, ofschoon hij zich gister avond volstrekt niet mede verbreederd had, was vreeselijk kwaadaardig en liep scheldende zijn winkel rond. „Die domme bengel! die hansworst! wacht maar! Kom maar naar huis!” riep hij uit. — En wat zou er op 't laatst ook anders van komen? Hij moest eindelijk toch wel t'huis komen, namelijk mijnheer Süssmann. Mijnheer Süssmann kwam. Kurz leunde met beide handen op de toonbank en zag er uit, als of hij uit boosheid er over heen wilde sprin-

gen, om mijnheer Süssmann al op de stoep te begroeten; hij liet hem echter eerst den winkel inkomen. — „Goeden morgen, principaal, principaaltje, principaaltje!” riep mijnheer Süssmann en zwaaide den winkel door, en ging eindelijk, met zijn hoed mooi scheef op 't hoofd, op den rand van de harington zitten en vervolgde: „goeden morgen, oliekannetje, suikerpannetje, krentenmannetje,” maar met deze variatiën kwam hij niet verder; want Kurz greep hem met beide handen in de haren, duwde zijn hoed in de harington en trok hem aan zijne vette bonjour-lokken tot in het midden van den winkel. Mijnheer Süssmann greep blindelings achter zich, om zich ergens aan vast te houden; hij pakte bij ongeluk de kraan van het olievat beet, de kraan schoot er uit, en de olie golfde in dikke stroomen naar buiten. „Heere jeminé!” riep Kurz, „mijn olie, mijn olie!” — Hij liet mijnheer Süssman los, en stak den voorsten vinger zijner rechterhand in het gat van het vat. Mijnheer Süssmann had de kraan in de hand en zwaaide er zegevierend mede over zijn hoofd, en daar 't nu menigmaal voorkomt, dat gekken of dronkaards buitengewoon verstandige invallen hebben, zoo schoot het ook door des heeren Süssmann's brein, dat de zaak haar vollen eisch hebben moest. Hij trok dus ook de kraan uit het azijnvat. — „Heere jeminé! mijn azijn! mijn azijn!” riep Kurz en stak den voorsten vinger zijner linkerhand in de azijn-ton. En daar hij nu volkomen ingesloten was, zich sterk moest bukken en eerst half aangekleed was, scheen de gelegenheid voor den heer Süssmann toch al te gunstig. „Principaaltje! Kurz lief!” — kwak! „Vaarwel, peperhuisdraaiertje!” — kwak! kwak! — „Johanna gaat en nimmer keert zij weder!” — kwak! kwak! kwak! — Daarmede haalde hij zijn hoed uit de harington, zette hem zoo scheef als mogelijk was op het hoofd, legde de beide kranen een voet of twintig van Kurz

af, op de toonbank, en ging lachende en dansende de deur uit.

„Help!” riep Kurz, „help — he-l-p!” Maar er was niemand van de zijnen te huis, en zijn' oude, brave vrouw was achter in den tuin aan 't aspersies steken. De eenige die hem hoorde, was oom Bräsig. „Karel,” zeide hij, „het komt mij voor, als of er bij Kurz wat aan de hand is. Ik wil er toch even heengaan, of er wat voorgevallen is.” — „He-l-p!” riep Kurz. — „Heere bewaar ons,” zeide Bräsig, „wat maakt gij toch 's morgens, klokke zeven uren voor een lawaai?” — „Infame schurk!” — „Wat? Wilt gij zoo beginnen?” — „Laaghartige gauwdief!” — „Gij zijt een lompe vlegel!” — „Geef mij die kranen eens, die daar op de toonbank liggen.” — „Haal jij je smerige kranen zelf, ezel, die ge zijt!” — „Ik kan immers niet, mijn olie en azijn loopen immers weg, en ik meen immers u niet, ik meen Süßmann.” — „Dan is 't iets anders,” sprak Bräsig, en in eensklaps zat hij op de toonbank en slingerde met zijne beenen, „wat scheelt u dan eigenlijk?” — Kurz vertelde hem nu hoe hij in dien benarden toestand gekomen was. — „'t Is kluchtig, Kurz; maar, neem hier een voorbeeld aan: de mensch wordt altijd aan die leden gestraft, met welke hij gezondigd heeft.” — „Ik bid u...” — „Be-daard, Kurz! Gij hebt altijd met olie en azijn gezondigd, naar dien gij steeds de maat met een wip hebt uitgegooid, zoodat er altijd nog wel een eetlepel of drie in gebleven zijn. Wilt gij nu voortaan altijd behoorlijk, volle maat geven? Wilt gij voortaan ook boston spelen zonder in de kaarten te kijken?” — „Och heere ja! ja!” — „Nu, dan wil ik u verlossen.” En daarop bracht hij hem de kranen.

Ter nauwernood was Kurz bevrijd, of hij stoof de deur uit, als of mijnheer Süßmann er nog achter stond

en op hem wachtte. Bräsig volgde hem en beiden kwamen er juist op aan, toen Pomuchel door de daglooners werd opgebracht.

„Heere bewaar ons! wat is dat? Rührdanz! wat betekent dat?” — „Neem 't niet kwalijk, Heer Entspekter, wij hebben onzen heer uitgelicht.” — Bräsig schudde het hoofd en sprak: „daar hebt ge een dom ding gedaan.” Hij ging met den stoet mede, en vele lieden, die op de straat waren volgden, tot aan het huis van den burgemeester. Hier maakten de daglooners de strengen der paarden los en Rührdanz, Willgans, Brinkmann en nog een paar gingen bij den burgemeester binnen.

„Wel Mijnheer,” zeide Rührdanz, „nu brengen wij hem hier?” — „Wien?” — „Wel, onze Menheer Pomuchelskopp.” — „Wat? Wat is dat?” — „O! anders niets; wij willen hem maar niet langer als onzen heer hebben.” — „Mijn God, menschen! wat hebt gij gedaan?” — „Niets verder, dan wat recht is, Mijnheer de burgemeester.” „Hebt gij u aan mijnheer vergrepen?” — „Geen spier, maar zij, het wijf, zij heeft zich aan mijn peetoom Willgans vergrepen, daar zij...” Maar de burgemeester was de kamer al uit en stond bij den wagen en verzocht het gezelschap er uit te komen. Dat geschiedde en de burgemeester bracht de familie naar zijne woonkamer. — „Hoe overkomt ons dit? Hoe overkomt ons dit?” klaagde Pomuchelskopp. „Mijnheer de burgemeester, gij weet het, ik ben altijd zulk een goede heer voor mijne lieden geweest.” — „Kopp, schaam u!” riep 't kippetje hem toe. „Neen!” hernam de burgemeester, zonder op 't kippetje acht te slaan, en hij zag den Heer goedsbitter onverschrokken in de oogen, „dat zijt gij niet geweest; gij weet dat ik u dit menigmaal heb voorgehouden; gij weet, dat ik juist om uwe behandeling van uwe lieden, als uw vroegere zaakwaarnemer mij terug getrok-

ken heb. Ik heb derhalve met de zaak niet het minste te maken, en wanneer ik er mij als eenvoudig privaatspersoon mede bemoei, geschiedt dit niet om uwentwil, maar voor die arme, verblinde menschen. Neem mij dus niet kwalijk. . . ." — „Och, hemel, geef gij mij toch raad; wat moet ik toch beginnen?" — „Naar Gürlitz kunt gij niet terugkeeren; thans nog niet; dat zou aanleiding tot gewelddadigheden geven, gij moet het einde hier afwachten. — Maar wacht, ik wil eens met de lieden spreken." Ja! wat zou dat helpen! De lieden hadden de zaak te bedaard overlegd; de eenvoudige mannen, die er bij waren, hadden zich in het besluit der oudere daglooners en inwoners moeten schikken, en nu waren zij zoo vast overtuigd, dat zij op den rechten weg waren, dat er geen verwikken of bewegen aan was. „Nee mijnheer," sprak Rührdanz, „terugnemen, doen we hem niet, 't mag gaan zoo 't wil." — „Gij hebt u aan eene groote misdaad schuldig gemaakt, en het zal u duur te staan komen." — „Ja, dat mag alles waar wezen; maar als er van misdaden gesproken wordt, dan heeft mijnheer Pomuchelskopp meer jegens ons misdaan, dan wij jegens hem." — „Menschen! gij hebt u door onverstandige lieden in de politieke vereeniging het hoofd op hol laten brengen. — „Neem me niet kwalijk, Mijnheer de burgemeester, dat wordt altijd gezegd, maar 't is niet waar. Wat? Onze mijnheer Pomuchelskopp is immers ook in de vereeniging, en hij heeft daar ook gesproken; maar, mijnheer, hij vertelt leugens; wij weten dat het beste." — „Nu, wat wilt gij nu dan toch beginnen?" — „Mijnheer! Gustaaf is daar, en als die nu zegt, dat we dit of dat doen moeten, dan doen we het; maar Willgans en ik, wij willen naar den Groothertog gaan, en willen hem de zaak mededeelen, en om die reden wilden wij u verzoeken, of gij ons daartoe pampieren zoudt willen medegeven." — „Wel, wat

zal ik u voor papieren medegeven?" — „Nu, Mijnheer de burgemeester, neem me niet kwalijk, dan komt het er ook niet op aan. Ziet gij! 'k ben al eens zonder pampieren naar den spoorweg geweest — en toen hebben ze mij afgestooten — maar onze Groothertog is toch geen spoorweg, en hij zal toch zoo onbeleefd niet wezen; en als wij geen' pampieren hebben aan te wijzen, dan kunt gij, vader Willgans, uw neus aanwijzen hoe dat wijf u heeft toegetakeld, en ik wijs mijne eerlijke handen aan, dat daar geen onrechtvaardig verkregen goed aan kleeft." — Met die woorden ging de oude man de deur uit, en vóór het huis stonden de daglooners bij elkander en grabbelden in hunne zakken, en haalden alles te voorschijn, wat zij aan schillingen en groschen bij zich hadden, en zeiden: „Zóó, gaat nu heen! Maar ook regelrecht naar Schwerin!" en „vader, vergeet dat ook niet van de deern van Kapphingst!" en „vader, als hij je vraagt, waarvan we dan eigenlijk geleefd hadden, dan kunt ge hem toch eerlijk zeggen, dat we onzen menheer niks niemen-dal bestolen hebben, maar alleen bij jufvrouw Nüzler de aardappelen-kuilen een beetje hebben nagezien, omdat zij daar niets om gaf."

Die beiden gingen nu naar Schwerin; de andere daglooners gingen naar huis; Johan Jochem reed met de ledige, mooie koets achter hen; het volk dat in een dichten hoop voor de deur des burgemeesters stond, want de zaak had zich als een loopend vuur door de stad verbreid, ging uitéén, en oom Bräsig zeide tot Hawermann: „Karel, hij krijgt loon naar werken. Ik ben een eindje meêgegaan, niet wegens hem, maar wegens die arme kerels van daglooners; doch toen hij zelf te voorschijn kwam, ben ik weg gegaan; ik kon hem in zijne diepe vernedering niet aanzien."

Pomuchelskopp was met zijne lieve familie naar Gram-

melin' gegaan, en en zat daar in kommer en ellende bij den notaris Slusuhr, die zich, na de ontvangen slagen, dadelijk te bed had gelegd, om aan de zaak een zeer ernstig voorkomen te geven. — „Ik heb,” sprak deze, „naar den dokter gezonden en wil mij laten onderzoeken, en dan zal ik mijnheer den Entspekter behoorlijk aanklagen. Strump is niet t' huis, maar de andere zal dadelijk komen.” — „Och, wat zijt gij gelukkig! zeide Pomuchel. — „Dat kan ik juist niet vinden,” zeide mijnheer de notaris, en keerde zich om, „dat het zoo'n bijzonder geluk is, om met een doornstok van een duim dik de huid vol te krijgen.” — „Gij kunt u toch wreken, maar ik — ik arme man! Wat kan ik doen?” — „Een compagnie soldaten moet gij laten komen, en dan moet gij de kerels kwellen, dat ze meenen er onder te bezwijken; en als gij daarvoor te flauw zijt, volg dan uwe lieve vrouw maar; die krijgt het wel gedaan.” — „Goede hemel! neen! neen! Ik heb genoeg! Van Pümpelhagen komt toch niets, en naar Gürnitz ga ik niet meer; zij zouden 't huis nog boven mijn hoofd in brand steken. Neen, neen! Ik verkoop het. Ik verkoop het.” — „Weet ge wat nieuws?” zeide David, die de kamer ingekomen was en de laatste woorden gehoord had; „as gij hebt gelijk, verkhoop maar, ik weet. . . .” „Infame smous!” zeide Slusuhr, zich weder anders-om leggende, „denk je dat wij jou raad noodig hebben? Ja, mijnheer Pomuchelskopp, verkoop gij maar, want al steken ze ook juist het woonhuis niet in brand, de hooibergen en de schuren zullen ze wel weten te vinden, want gij hebt u daar langzamerhand eene mooie soort van volk aangefokt.” „Na, heer notorius, wat wilt gij? Gij hebt verdiend geld, gij kunt maken eene kleine affaire met eene boerderij, met een molen; maar met een riddergoed? — As daarbij mot kommen mijn vader.” „Je vader? Als die hoort, dat

het voor Pomuchelskopp wezen zal, dan zegt hij: stik! — Wij staan alle drie bij hem in een mooi blaadje.” — „As k zeg” — begon David; maar toen kwam de dokter, de vader van de kleine jufvrouw Anna binnen. „Goeden dag! Gij hebt mij laten roepen? Wat is er?”

„Och, dokter! gij zijt immers gisteren ook op het bal geweest? — O! wat een pijn! Gij hebt zeker reeds gehoord?” — „As ie heit gekregen ransel,” sprak David: „ik ben geweest getijge. Hij is geworden mishandeld met geweld.” — „Houd gij uw leelijken mond!” riep Slusuhr. — „Dokter, ik wensch dat gij mij onderzoeken zult; ik zal mijne leden wel nooit meer kunnen gebruiken.” — De dokter ging nu, zonder verder iets te zeggen, naar den patient toe, trok hem het hemd van den schouder, en daar was inderdaad veel op te lezen, wat gewoonlijk op een menschen-rug niet geschreven staat, en het schrift was met roode inkt, in zeer groote, duidelijke, letters geschreven. Pomuchelskopp zat er bij, en had vol diepe meêwarigheid de handen gevouwen, maar toen hij het schrift op dien rug las, verspreidde zich eene uitdrukking van voldoening over zijn aangezicht, (*est solamen miseris, socios habuissé malorum*) — (aanmerking van den schrijver), en David sprong overeind en riep: „De hemel zel me bewaren! Wat ziet hij er ijt! — Heer dokter, ik wil me ook laten bezichtigen: de timmerman Schulz heit me ijtgetrokken onder de thafel van daan, en hijt me gescheerd kapot mijn nieuwen rok.” — „Stuur hem naar den snijder!” zeide de dokter bedaard, en sprak tot den notaris: „Ik zal voor u beneden bij Grammelin terstond een attest opmaken. Goeden morgen, heeren!” Daarmede ging hij heen; en kort daarop kwam Grammelin's dienstmeisje en bracht een papier, dat de dokter mijnheer den notaris zond.

Slusuhr opende het papier en las:

„Hiermede acht ik mij verplicht te verklaren, dat de heer notaris Slusuhr behoorlijke, degelijke slagen heeft bekomen, gelijk zulks aan de builen en striemen op ZEd. rug duidelijk waar te nemen is. Zij hebben hem evenwel niet benadeeld

Zóó en zóó, Med. dr.”

„Dat schrijft die kerel mij!” schreeuwde mijnheer de notaris, opvliegende, „zij hebben hem evenwel niet benadeeld? — Nu, wacht maar! Wij spreken elkaâr nog wel eens nader.” — „Heere, beware me!” riep David uit, as 't toch beter is, ze hebben me gheen kwaad gedaan, as: ze hebben me kwaad gedaan.” — „Gij zijt een domkop. — Maar, wat zou 'k hier nog langer liggen?” zeide Slusuhr. „Neem 't mij niet kwalijk, ik moet er uit, ik moet den heer Entspekter toch bedanken voor de slagen — door eene kleine gerechtelijke aanklacht.” — „Vergeet mij niet, waarde vriend,” zeide Pomuchel, „gij wildet heden nog voor mij naar Pümpelhagen schrijven.” — „Verlaat u op mij. Ik ben kwaadaardig genoeg; 'k zou wel tegen de gansche wereld willen schrijven. — Hebt ge ook niet wat te schrijven, David?” — „Heb ik what te schrijven, dan schrijf ik; heb ik niks te schrijven, dan schrijf ik niks,” zeide David en hij ging met Pomuchelskopp de deur uit.

VIER EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Wanneer er een onweder aan de lucht is. — De Pümpelhager daglooners en een brief uit Schwerin. — Eene arme freule. — »Hij is een schurk geworden.» — Waarom de jonge vrouw von Rambow in het donker bij noodweer op den landweg liep, en wat Bauschan daarvan zeide. — De kamillenthee doet hare uitwerking, en Christiaan moet jagen. — Jufvrouw Nüzler laat zich op haar ouden dag met leugens in, en Hawermann met de sijmpathie.

Treurige, loodzware uren hadden de jonge vrouw von Rambow sedert het bezoek van Pomuchelskopp bezwaard; langzaam, schrede voor schrede, waren zij over haar heengegaan, en achter hun tred waren nieuwe zorgen en bezwaren opgerezzen; met vaste, krachtige hand had zij het onkruid uit hare tawe gerukt; maar, met den tijd wordt ook de vlijtigste hand moede, en het moedigste hart verlangt naar rust, naar stille avonddrust. — Haar man was op den door hem bepaalden dag niet terug gekeerd; in plaats daarvan was er met een expresse een brief gekomen met Slusuhr's zegel, en de bode had gezegd order te hebben zóó lang te wachten, tot dat hij den brief aan den heer von Rambow zelve had gegeven. Wat dat te beteekenen had, kon zij zich wel verbeelden. Zij zat in den schemeravond in hare kamer, bij haar kindje; hare handen waren in haren schoot gezonken, en zij zag in den dampigen zoneravond, terwijl zware wolken aan den hemel optrokken.

De dag was drukkend geweest en dan vloeit het bloed traag door de aderen; het parelt niet, het springt niet gelijk eene levende bron van helder water, het sluipt moede en loom daarhenen, als het zwarte water in eene turfsloot, en evenzoo als de natuur hijgt en zucht naar een onweder, opdat zij weder een frisscher leven moge kunnen beginnen, zoo hijgt en zucht het hart in ongeduld naar wervelwind en noodlots-slagen, dat het toch eindelijk bevrijd worde van de langzame marteling, — laat komen, wat komt, maar bevrijd uit dezen benauwenden nood! — Zoo was Frida te moede, zoo hijgde en verlangde zij naar een zwaren donderslag, die de dikke lucht van één zou scheuren, waarin zij ademde, opdat het eindelijk eens helder worden mocht om haar henen; en zij zuchtte niet vergeefs.

Karolina Kegels kwam binnen, en bracht de brieven-tasch en stond daar, als of zij wat zocht te doen, en sloot de tasch open en legde een brief voor Mevrouw op de tafel, en zij bleef nog staan en vroeg: „genadige vrouw, zal ik licht aansteken?” „Neen, laat dat maar.” — Karoline ging niet weg, zij bleef staan: „genadige vrouw, gij hebt het ons verboden en wij mogen u geene vertellingen aanbrengeu maar....” — „Wat is het?” vroeg Frida, uit haar gepeins ontwakende. — „Ach, genadige vrouw, de Gürlitzer lieden hebben mijnheer Pomuchelskopp weggejaagd, met zijn vrouw e bij en zijne beide dochters.” — „Dus toch!” riep Frida uit. — „Ja, en nu staan al onze daglooners beneden en verlangen met u te spreken.” — „Willen zij ons ook wegjagen?” vroeg Frida en richtte zich kalm en waardig van haren stoel op.

„Neen, neen! lieve genadige vrouw,” riep Karoline en wierp zich voor haar neder en omvatte hare knieën en de tranen stroomden haar uit de oogen, „neen, neen! daar is geen spraak van, en mijn oude vader zegt, de eerste,

die zóó iets zou willen beproeven, die sloeg hij met zijne schop op de hersens. — Zij zeggen maar, dat er met mijnheer niet te spreken is; die valt hun dadelijk in de rede, zij willen met u spreken, want zij stellen vertrouwen in u." — „Waar is Friddelfitz?" — „Lieve hemel! die loopt er tusschen in, maar van hem willen zij niets hooren; zij zeggen, dat zij met hem niets te maken hebben, zij willen de genadige vrouw spreken." — Kom!" sprak Frida en zij ging naar beneden.

„Wat wilt gij, menschen?" vroeg de jonge vrouw, toen zij de huisdeur uittrad, vóór welke de daglooners in een hoop bij elkander stonden. De wágenmaker Frits Flegel trad voorwaarts en zeide: „genadige vrouw, 't is maar, dat wij bij u komen, omdat wij 't onder elkander ééns zijn, en dat wij al vroeger met mijnheer gesproken hebben; maar, dat heeft niets geholpen. En mijnheer snauwt ons dan af, en aan menheer Friddelfitz hebben we ook geen steun, want hij is nog te onervaren en begrijpt het nog niet, en toen dachten wij zoo, dat gij ons zoudt kunnen helpen, als gij zoo goed wilt zijn. Wij zijn ook niet onbescheiden, dat wij meer willen hebben; wij zijn tevreden met hetgeen wij krijgen, en wij krijgen ook wat ons toekomt; maar van zijn leven niet op den rechten tijd, en daar kunnen wij ons niet naar inrichten." — „Ja," viel Pezel hierop in, „en verleden jaar, in dat noodjaar, toen werd al de rogge verkocht; en ziet gij, genadige vrouw, ik ben een arbeider, die geen geld ontvangt, maar alléén twaalf schepels rogge krijgt en daarvan moet ik leven, en die kreeg ik toen niet, en toen heette het, ik moest geduld hebben. Ja, geduld hebben! Bij de aardappelen-ziekte! Waarvan moet een mensch dan leven?" — „Genadige vrouw," sprak nu een oud man met sneeuw wit haar, „van de levensmiddelen wil ik volstrekt niet spreken, want wij hebben juist geen

honger behoeven te lijden; maar, toch moet ik, oude man, nu den geheelen dag vóórover in den modderkuil staan en water scheppen, en ik kan mij 's avonds niet verroeren, en 's nachts van pijn niet slapen; daar moest toch ook beter op gelet worden. Wij zijn 't ook anders gewend geweest, toen mijnheer Hawermann nog hier was; maar nu wordt er gekommandeerd, en gekommandeerd, en de kommandeurs hebben geen verstand van 't werk." — „Ja! genadige vrouw," begon nu de wagenmaker weder, „en daarom wilden wij u verzoeken, of wij niet weêr een behoorlijken Entspekter mogen hebben, en als mijnheer Hawermann niet wil, dan een ander; maar zóó een, die ons met inschikkelijkheid behandelt en die ons aanhoort, als wij hem wat te zeggen hebben; maar ons niet afsnauwt en uitscheldt als wij 't niet verdiend hebben, en onze kinderen, als zij op het goed gaan, niet met een stok trakteert, zooals menheer Fridelfitz dat vroeger voor mode had." — „Dat zal niet gebeuren!" riep Frida uit. — „Neen, genadige vrouw, nu heeft hij 't zich ook afgewend; 't is nu welhaast een half jaar, toen hebben we dat onder vier oogen eens ernstig behandeld, en sinds dien tijd is hij in dat opzicht tot betere manieren en tot verstand gekomen. — En als onze genadige Heer ook eens tot verstand kwam en zijn eigen voordeel woû begrijpen, dan zou hij zich een flinken Entspekter aanschaffen, omdat hij toch zelf niets van het werk afweet, en de menschen zouden niet zoo over hem praten. En, genadige vrouw, de menschen praten veel; en zij zeggen, dat mijnheer het goed moet verkoopen, en het aan Mijnheer Pomuchelskopp verkoopen wil; maar dien nemen wij niet als heer aan." — „Neen," riepen ze nu allen door elkander, „dien nemen wij niet." — „Een kerel, dien zijne eigene daglooners over de grens gebracht hebben, dien behoeven wij niet te nemen."

Slag op slag was bij de woorden der daglooners op Frida's hart gevallen. De weinige liefde en achting, die zij voor haren man lieten blijken; de bekendheid met hunnen kommervollen toestand, die reeds tot bij den geringen man was doorgedrongen, alles griefde haar tot in het diepste harer ziel; en ter nauwernood kon zij kalm blijven, toen zij zeide: „Weest bedaard, menschen! Over dat alles, wat gij mij gezegd hebt, moet mijnheer beslissen, wanneer hij terug komt. Gaat nu rustig naar huis en komt in zulk een aantal niet weder bijéén; ik zal mijnheer alles wat gij verzocht hebt, mededeelen, en ik meen u wel te kunnen beloven, dat er met St. Jan eene verandering in het bestuur van het goed zal plaats hebben, — op de ééne of andere wijze” — voegde zij er met een diepen zucht bij en zij hield een oogenblik met spreken op, alsof zij wat moest bedenken en wat moest inslikken. „Ja, wacht tot St. Jan, dan zal het anders worden.” — „Dat is dan ook hetzelfde.” — „En dat is dan ook in zoo ver in orde.” — „En dan bedanken wij u ook wel.” — „Nu, goeden nacht dan, genadige vrouw.” — Zóó gingen zij weg.

Frida begaf zich weder naar hare kamer; buiten bliksemde en donderde het, en de wind loeide in hevige vlagen over het goed, en smeed zand en stroo tegen de venster-ruit. „Ja,” sprak zij, „met St. Jan moet het beslist worden; ik heb niet te veel beloofd; met St. Jan moet er eene verandering plaats hebben. Maar welke?” en voor hare blikken vertoonde zich het akelige beeld van behoefte en ellende, hetwelk David in zijne gemeenheid haar had afgeschilderd; zij zag zich veroordeeld, om in eene kleine stad, in een huurhuis te wonen, met man en kind, in werkeloosheid, zonder uitzicht op verbetering; zij hoorde de burens fluisteren — „die hadden 't ook beter kunnen hebben,” — zij zag haren man 's morgens opstaan, de

straat opgaan, tegen den middag weder komen, des namiddags op de canapé zinken; wederom uitgaan en 's avonds naar bed gaan. Hij was een dagdief geworden, en zoo ging het steeds weder en altijd weder. Zij zag zich zelve in huiselijke zorgen verkwijnen en vervallen, zonder troost, zonder vrienden; zij zag zich zelve op haar sterfbed en haar kind zag ze daarbij staan. Haar kind! van nu af een verlaten kind! Eene arme freule! 't Is een zware vloek, die op dien stand ligt, indien de middelen niet voorhanden zijn, om dien stand op te houden. — Een arme jonker helpt er zich wel door, hij wordt soldaat; maar zoo'n arme freule? Al heeft zij nog zoo veel beschaving en bekoorlijkheid, de wereld ziet haar voorbij, en de jonker zegt: „zij is arm,” en de burger zegt: „zij is aanmatigend.” Zóó zag Frida haar kind, dat in stillen, kinderlijken vrede, bij onweder storm daar buiten, bij onweder en storm in de borst harer moeder, gerust lag te slapen.

Karoline Kegels bracht licht; de jonge vrouw greep naar den brief, die op de tafel lag, zooals de mensch wel eens onwillekeurig doet, wanneer hij een ander niet wil laten merken, dat hij eens recht diep in zijn eigen hart was afgedaald. Zij zag naar het adres; de brief was aan haar, van hare schoonzuster Albertine; zij scheurde het couvert er af en een andere brief viel haar in de hand; die was aan haren man. -- „Leg dien brief op de schrijftafel van mijnheer,” zeide zij tot het dienstmeisje. Karoline ging.

De zusters van haren man hadden dikwijls aan haar geschreven; 't waren meestal brieven geweest, zooals de vrouwen schreven, om elkander de verveling een weinig te verdrijven. Frida opende den brief, maar — ach! — dat was geen brief tegen de verveling. — Albertine schreef:

„Lieve zuster!

Of ik er wel aan doe, weet ik niet; Bertha raad het mij aan, maar Fidelia heeft mij reeds tweemaal den brief onder de pen weggenomen; zij meent, dat het onzen lieven broeder Axel slechts smartelijke oogenblikken kan verschaffen. Maar — ik weet het niet, ik zie geen ander middel — wij worden er werkelijk door den nood toe gedrongen. Wij hebben reeds een paar malen aan Axel geschreven; hij heeft ons zonder antwoord gelaten; hij zal zeker in deze treurige tijden dikwerf op reis zijn en bovendien vele bezigheden hebben. — want nu komt die ellendige politiek er ook nog bij, waarvan wij hier in Schwerin ook allerlei onaangename dingen zien — en daarom komt het mij 't beste voor, dat ik mij tot u wend; gij zult ons wel antwoord geven. — Gij weet, dat Axel het kapitaal, wat onze vader zaliger, voor ons heeft uitgezet, opgenomen heeft, om het op Pümpelhagen te laten inschrijven; hij beloofde ons vijf percent interest, in plaats van de vier en een half, die wij tot dus verre ontvingen — dat was niet noodig geweest, want wij zouden toch wel rondgekomen zijn, — maar hij beloofde ons de renten alle vierendeeljaars te zullen zenden en nu heeft hij ze ons in negen maanden niet gezonden. Lieve Frida, wij zouden er voorzeker niets van gezegd hebben, indien wij niet in de grootste verlegenheid verkeerden. Daarbij komt nog, dat onze zwager Breitenburg bij ons geweest is; die van Axel's leening bij ons niets wist, en toen hij 't vernam, op zijne gewone ruwe wijze, vreeselijk op Axel schold, en ons drie domme eenden noemde. Hij verlangde onze hypotheekbrief te zien, dien wij hem niet toonen konden, daar Axel het, tot nog toe, altijd verzuimd heeft, ons dien te zenden; toen zeide hij ons vlak in 't aangezicht, dat wij ons geld kwijt waren, want het was algemeen bekend, dat Axel door zijn

slecht bestuur, zoovele schulden had, dat Pümpelhagen publiek verkocht zou moeten worden. — Wij weten nu, wel is waar, hoe wij de redeneeringen van onzen zwager moeten opnemen, want hij is onzen geliefden Axel steeds vijandig geweest, en — hoe zou het mogelijk zijn? Pümpelhagen verkocht? Honderden van jaren was het in onze familie! Dat zou de Groothertog niet toestaan! — en wij zeiden hem zulks ook, maar toen nam hij hoed en stok en sprak op zijne grove manier: „Uw broeder Axel is altijd een ellendeling geweest; nu is hij omtrent ulieden ook nog een schurk geworden,” waarbij Fidelia opsprong en hem de deur wees. — Het was een afschuwelijk tooneel, en ik zou er u nooit iets van geschreven hebben, zoo ik niet door een' heimelijken angst werd gedreven, dat Axel en Breitenburg elkander eens zouden kunnen ontmoeten, en dat het dan noodlottige gevolgen zou hebben. — Let dus toch goed op Axel, dat hij eene dergelijke ontmoeting vermijdt, en zoo het eenigszins mogelijk is, zorg er dan voor, dat hij ons de renten zendt. — Tegen den oogsttijd denken wij ulieden te bezoeken; wij verheugen er ons kinderachtig op, u weder te zien en al de plekjes, waar wij als kinderen gespeeld en als jonkvrouwen gedroomd hebben, en ach! waar wij onzen dierbaren vader van ons hebben zien scheiden. — Ja, Frida! daarop verheug ik mij ook, en Bertha en Fidelia met mij, want wij leven eigenlijk slechts in de herinnering; het tegenwoordige is eenzaam en troosteloos; slechts nu en dan komt de één of andere oude vriend van onzen zaligen, dierbaren vader, en vertelt, wat er alzo in de wereld voorvalt, en het is voor Bertha en mij inderdaad aandoenlijk om aan te zien, hoe onze kleine Fidelia, in hare natuurlijke levendigheid, haar handwerk ter zijde legt en zich voor alles interesseert — Zij interesseert zich inzonderheid zeer voor het hof. — Nu, vaarwel; lieve Frida; vergeef mijn gekeuvel en geef Axel

den inliggenden brief; ik heb hem daarin dringend en vol vertrouwen gebeden, maar hem echter, zooveel als mogelijk was, van onaangenaamheden verschoond. — In Augustus zien wij elkander.

Uwe Albertine von Rambow."

Schwerin, den 11^{en} Juni 1848.

Frida las den brief; maar zij las hem niet ten einde; toen zij aan de plaats kwam: „uw broeder Axel is altijd een ellendeling geweest; nu is hij omtrent ulieden ook nog een schurk geworden,” smet zij den brief op den grond en wong de handen; zij sprong op en liep her- en derwaarts, en riep: „dat is hij! dat is hij!” — Haar kind lag vóór haar en sliep; zij viel op den stoel neder en nam den brief weder op en las de verschrikkelijke woorden weder, en het vreeselijke tafereel, dat zij zich kort te voren van de toekomst van haar kind had gemaald, was als eene schaduw verdwenen, en voor haar stond een ander, dat met scherpe kleuren haar in de oogen scheen, en daarop stonden de drie zusters, en daaronder stond geschreven: „bedrogen; door den broeder bedrogen!” en daar achter stond haar man, maar onduidelijk, zij kon niet recht zien wat waarheid was en wat verbeelding; en dááronder stond: „Schurk!” — Verschrikkelijk! verschrikkelijk! — Nu had zij alles verloren! — Dubbel verloren! want zij had het niet uit zich zelve, zij had het uit den man verloren, dien zij eenmaal liever gehad had, dan hare eigene ziel. — Dat was vreeselijk! — Helpen! helpen! — Het gloeiende brandmerk van dat voorhoofd afwenden, dat zij zoo dikwijls met trouwe liefde had gekust! — Maar waarmede helpen? — Wie helpt? — Ach! er gingen haar namen door het hoofd, vele namen, maar die namen waren ver van hier tegen glatte rotswanden geschreven, waarop

haar voet zich niet houden kon. — Zij wrong de handen in haren angst en het verschiet werd steeds erger; zij zag den naam van Pomuchelskopp en Slusuhr's naam en David's naam, en zij sprong overeind en maakte eene beweging met de handen, alsof zij weder sombere spookgestalten wilde verjagen, en het verschiet werd hoe langer hoe enger, maar, — op éénmaal blonk haar, uit angst en kwellung een oud, vriendelijk vrouwengezicht tegen: dat was jufvrouw Nüzler's gezicht, en zij zag er juist zoo uit als onlangs toen zij haar kind gekust had. — De jonge vrouw sprong op en riep: „daar is een hart! daar is een menschenhart! — Buiten donderde en bliksemde het, en de regen viel in stroomen neder; de jonge vrouw kreeg een doek en vloog in den regen naar buiten. — „Genadige vrouw! Om Gods wil!” riep Karoline Kegels. — „in den regen, in de duisternis?” — „Laat mij gaan!” „Neen, dat doe ik niet!” zeide de trouwe deern en ging achter haar. — „Een menschenhart, een menschenhart,” sprak de arme jonge vrouw steeds bij zich zelve, — de regen sloeg haar in 't aangezicht — verder maar! verder maar! — haren doek hield zij in de hand, zij dacht er niet aan; haar voet gleed achteruit in den diepen, modderigen weg; zij wist het niet, in haar binnenste klonk het: voorwaarts! altijd voorwaarts! — „Als het dan wezen moet, genadige vrouw, kom dan hier!” riep Karoline Kegels, trok haar den doek uit de hand, sloeg haar dien over hoofd en hals, en legde haren krachtigen arm om het middel der jonge vrouw, terwijl zij vroeg: „waarheen?” — „Jufvrouw Nüzler,” antwoordde Frida, en fluisterde weder: „een menschenhart.” — En dicht bij haar sloeg een menschenhart, maar zij dacht daar niet aan; niets scheidt de harten meer van elkander, dan de woorden: „bevelen en gehoorzamen.” — Zij was altijd goed jegens hare dienstboden geweest, en elke goedheid

van hunne zijde had zij met liefde beantwoord, maar in dit oogenblik dacht zij niet aan Karoline Kegels; haar gansche hart werd vanéén gereten door het denkbeeld, dat Axel gered moest worden uit schande en ellende, en het eerlijke gelaat van jufvrouw Nüzler blonk haar tuschen regen en duisternis tegen, als de naastbij zijnde, als de eenige ster. — „Daarheen! — Daarheen!” —

Wel, well! zeide jufvrouw Nüzler en ging naar het venster, „Jochem, wat is 't een weêr!” — „Ja moeder, maar wat zal een mensch daaraan doen?” — „Goede hemel!” sprak zij terwijl zij weder in haar leuningstoel ging zitten; „als er nu iemand op den landweg was! — Ik zou half dood van angst wezen.” Jufvrouw Nüzler breide weder; Jochem rookte weder, en alles in de kamer was stil en vredig. Maar een poosje later liet Bauschan onder Jochem's stoel zoo'n kort, afgebroken geblaf hooren, dat in de hondentaal beteekent: „wat is dat?”

Toen hij geen antwoord kreeg, bleef hij stil liggen, maar eensklaps stond hij op en liep met zijne oude stijve beenen naar de deur, en begon op zijn manier luide te blaffen. — „Bauschan!” riep jufvrouw Nüzler. „Wat heeft die oude hond? — „Wil je eens!” — „Moeder,” zeide Jochem, want hij kende Bauschan evenzoo goed, als Bauschan hem, „daar komt iemand.” — En de deur werd opengerukt en eene bleeke vrouwengestalte waggelde naar binnen, en een stevige deern hield haar overeind en zette haar op jufvrouw Nüzler's rustbank neder. — „Lieve hemel!” riep jufvrouw Nüzler uit; ze sprong op en greep de beide handen der jonge vrouw, „wat betekend dit? wat is dit? Hoe komt gij hier? en zoo door en door nat!” — „Ach God, ja,” — zeide Karoline. — „Och, Jochem, hoe kunt ge daar blijven zitten? Loop eens gauw naar Mina; Mina moet hier komen, en Doortje moet kamillen-thee zetten.” — En Jochem was ook op-

gesprongen en liep nu, al wat hij loopen kon, de deur uit; en jufvrouw Nüzler deed de jonge vrouw haren doek af, en droogde haar met den zakdoek den regen van het aangezicht en van het fraaie haar, en Mina vloog als een pijl uit den boog de kamer in en wilde vragen; maar jufvrouw Nüzler riep: „Mina, hier is geen tijd om te kijken en te vragen, breng schielijk van uwe kleëren en uw linnengoed naar mijne slaapkamer.”

Toen Mina weg ijde vroeg zij zelve: „Karoline Kegels, wat beteekent dit?” — „Ach, lieve jufvrouw, ik weet het ook niet; zij moet van avond zeker een slechten brief gekregen hebben.” En Mina was flink bij de hand geweest, en jufvrouw Nüzler en Karoline brachten de jonge vrouw in de slaapkamer, en toen zij andere kleëren aan had, en thee gedronken had, en op jufvrouw Nüzler's bed lag, kwam zij geheel weder tot zich zelve; 't was slechts eene lichamelijke overspanning geweest, die haar zoo had uitgeput, en indien de eerste schok en het verschrikkelijke gevoel, dat zij geen mensch om zich heen had, die haar kon bijstaan haar ook buiten zich zelve had gebracht, hier, bij dit vriendelijke gelaat, kwam alles weder in orde. — Zij ging overeind in het bed zitten en zag jufvrouw Nüzler vol vertrouwen in de oogen, zeggende: „Gij hebt mij eenmaal gezegd; dat wanneer ik in nood was, gij mij wildet bijstaan.” — „En dat wil ik ook,” zeide jufvrouw Nüzler met innige aandoening, en streelde hare handen, „zeg mij maar, wat is het?” — „Ach veel,” riep de jonge vrouw; — „onze daglooners zijn ontevreden, wij hebben schulden, veel schulden, men wil het goed verkoopen. . . .” — „Heere beware ons!” riep jufvrouw Nüzler, haar in de rede vallende, „dat zal toch nog wel tijd hebben!” — „Daarin zou ik mij kunnen voegen,” ging de jonge vrouw voort, „maar nog eene andere reden heeft mij

tot u gedreven, en die kan of mag ik niet zeggen." — „Zeg het mij dan niet, genadige vrouw! — Maar dit zijn geene zaken, waarin eene vrouw raad kan geven; hier behoort de raad van een man toe; en indien gij u maar wel genoeg gevoeldet, zouden wij naar Rahnstadt, naar mijn' broeder Karel, rijden." — „Ach, dat zou ik wel kunnen doen; maar hoe zou ik dien man onder de oogen durven komen, die..." „Dat is onverstandig van u, genadige vrouw, dan kent gij hem niet. — „Jochem!" riep zij, uit de ééne deur, „Christiaan moet inspannen maar hij moet zich haasten, en haast gij u ook wat. — „Mina," riep zij uit de andere, „breng gauw uw' nieuwen zondagschen mantel en hoed, en dekkleeden; wij rijden uit." — Alles werd vlug bezorgd, en toen zij in den wagen zaten, zeide jufvrouw Nüzler tot Christiaan: „Christiaan, gij weet, ik houd niet van dat jagen, maar jaag nu zoo hard het kan! en in een half uur moeten we te Rahnstadt wezen. — Zij mochten dáár anders al naar bed zijn," sprak zij tot de jonge vrouw.

De kleine jufvrouw Anna was juist van de dominésvrouw naar huis gegaan, Hawermann en Bräsig hadden „goeden nacht" gewenscht en hadden zich naar het zolderkamertje begeven, en Bräsig had juist het venster opengemaakt en eens in de buitenlucht geroken: „Karel, sprak hij wat is dat na het onweder een heerlijke *asmusfeer*;" — toen hield een rijtuig voor het huis der dominésvrouw stil, zoodat het licht uit hare kamer juist op den wagen viel. — „Heere bewaar me! riep Bräsig „Karel, daar zit uwe lieve zuster in, en Mina, en dat 's nachts als 't tijd is om te slapen!" — „Er zal toch geen ongeluk gebeurd zijn?" zeide Hawermann, nam het licht, en was de deur al uit. — „Lieve zuster," vroeg hij schielijk toen hij den trap afkwam, en jufvrouw Nüzler hem te gemoet kwam, „hoe komt gij zoo laat hier? — Mina —" maar hier brak hij

zijne woorden plotseling af, „genadige vrouw, ook gij hier, op dit uur?” — „Karel, schielijk!” hernam jufvrouw Nüzler, „de genadige vrouw moet u alleen spreken. Spoed u, eer de anderen er zich in mengen.” Hawermann opende aanstonds de pronkkamer der dominésvrouw; de jonge vrouw trad het eerst binnen, hij achter haar; hij hoorde nog slechts het begin van Bräsig's woorden, boven aan den trap: „Wel, heb ik van mijn leven! Hoe komt hij hier? — Neem mij niet kwalijk, dat ik zoo maar in mijne hemdsmouwen kom; Karel is een ongeschikt mensch, daar hij me 't licht weg neemt en ik in den donker zóó maar op 't gevoel mijn jas niet vinden kan. — Maar, waar is hij nu, en waar is Mina?” Jufvrouw Nüzler behoefde op al die vragen niet te antwoorden, want uit de kamer der dominésvrouw kwam Louise met licht; „goede hemel, tante!” — Louise, kom binnen, en gij, Bräsig, trek uw jas aan en kom ook, in de kamer der dominésvrouw.” — Dat gebeurde, en de dominésvrouw was ook bij hem gekomen, en in den gang was 't alles ledig en stil. Dáár had nu iemand aan de rechter zijde het oor tegen de deur kunnen aanleggen, en had dan de oprechte, aandoenlijke biecht der jonge genadige vrouw kunnen hooren, die zij eerst verlegen en met heete tranen, daarna met het volste vertrouwen en met heimelijke hoop, in het hart van den ouden Inspektor uitstortte; en als iemand aan den linker kant het tegen de deur had gehouden, dan had hij de gruwelijkste leugens van jufvrouw Nüzler kunnen vernemen; 't was namelijk onze oude, goede vriendin op eenmaal ingevalen, dat het maar 't beste zou zijn, nu allen toch de genadige vrouw voor Mina aanzagen, dat zij ook zoo lang voor Mina doorging, totdat de zaak geheel in orde was, opdat zij niet door vragen gekweld mocht worden; en zoo vertelde zij dan, dat Mina de vreeselijkste kies-

pijn had, en dat haar broeder Karel een sijmpathetisch middel daartegen wist, dat echter slechts des nachts tusschen twaalf en één ure in werking gebracht kon worden. En de dominésvrouw zeide, dat zij zulks voor een onchristelijk werk hield, terwijl Bräsig er bijvoegde: „k heb van mijn leven niet geweten dat Karel zich met symptiën en dokterszaken ophoudt.”

En na eene poos stak Hawermann zijn hoofd in de deur en zeide: „Waarde jufvrouw; laat de huisdeur open, ik moet noodzakelijk nog uit maar ik kom spoedig terug.” En toen de dominésvrouw iets antwoorden wilde, was hij reeds weg, en hij ging de straat in, waar Mozes woonde.

VIJF EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Van de Louisd'or's, als zij stinken, en als zij niet stinken. — David is nog altijd te jong, en in plaats van Mina, kijkt Mozes de dominésvrouw in 't aangezicht. Jufvrouw Nászler's leugens komen aan den dag, en de dominésvrouw houdt eene preek. — Waarom Mozes met de slijp van zijn chambrecloak zijne oogen moest afwisschen, en op 't laatst ook begon te preeken. — Een wagen met twee schimmels. Van Bräsig's rendez-vous en waarom Frans den brief van Bräsig op zijn hart bewaarde. — Bräsig gaat baars hengelen; Frans valt in slaap, en Hawermann gaat in den achtertuin. Van Gods zon, en hemelsch geluk en aardsche rozen.

Mozes was een stokoud man geworden, maar hij was nog volkomen gezond van harte; slechts het gaan begon

hem al heel moeilijk te vallen, en hij kon 's avonds niet best in slaap komen; hij zat dan tot diep in den nacht wanneer zijn oud Bloempje al lang sliep, in zijn' leuningstoel, met een kussen onder 't hoofd en overdacht de oude geschiedenissen nog eens; — van de nieuwe wilde hij niets meer weten. David lag dan op de canapé en praatte wat met hem, of hij sliep, al naar dat het viel; maar, dit moet ik ter eere van David zeggen: hij maakte geen uitzondering op zijne geloofsgenooten; hij paste zijn vader in diens ouderdom goed op, en aan deze joodsche mode kan menig christenmenschen een voorbeeld nemen. — Heden avond praatten ze te zamen. — „David,” sprak de oude man, wat heb ik je ghezaid? Je most je niet inlaten met dien Pomuffelskopp.” — „Na? Heb ik me ingelaten, heb ik ook goed verdiend.” — „Je hebt je gestrooid stof op je hoofd, je hebt gevreten slik.” — „Binne de Loggerdoors slik?” — „An de Pomuffelskopsche zit der wat van an.” — „Vader, as je woû, dan zouwe we kenne make een groote affaire; de Pomuffelskopp wil verkhoopen Gürlitz.” — „Waarom?” — „Na? as ie wil verkhoopen.” — „Ik wil 't je zeggen, David, omdat ie is niet sekuur onder zen daglooners, dat z'em niet ansteken de schuren, dat z'em niet schlaan op zen kop. 'k Wil je zeggen nog meer: ik maak niet die affaire; jij maakt niet die affaire; de affaire wordt gemaakt, maar ze wordt gemaakt door den notorius, die jou vrind is; hij is jou te slim, en jij bent nog te jong.”

Vader, ik. . .” — „Zwijg, David! 'k wil je zeggen nog meer; jij wilt worden raik, raik op ééns. Kijk! daar sthaat een krijk met een langen hals, half vol met loggerdoors; je graipt der in, neemt je handvol en kant ze niet kraigen der ijt; je graipt der in, en neemt er één en brengt hem der ijt, en je grijpt weér en grijpt weér, totdat ze der allemaal ijt zijn, en je hebt ze.” —

„Heb ik dan genomen de hand te vol?” — „Stil, David, 'k ben nog niet klaar; je ziet zwai menschen; de één gooit een logger door in 't klare water, en de ander gooit een' handvol op een' mesthoop; je gaat in 't kouwe water, en in 't natte water, en je haalt den logger door ijt het water, en hij is blank en hij is rein: je gaat naar den mesthoop en haalt er de handvol ijt en de menschen wenden zich van je af, want er komt gestink in der lui neuzen. De Pomuffelskopp heit gegooide de logger doors voor jou, op zen mesthoop.” — „Na; ze sthinke niet.” — „As de menschen ze niet rijken, sthinke ze toch tot den hemel; maar de menschen rijken ze ook, dat hiet, wat bennen eerlijke menschen; maar de Pomuffelskoppen, en de notoriussen, die rijken ze niet, want voor haarlui is die stank as mijrrhe en wierook.” — David wilde nog wat zeggen, maar juist werd er aan de huisdeur geklopt. — „Wat is 't?” vroeg David. — De oude man was stil; toen werd er nogmaals, luider geklopt. — „David, ga heen, maak open de deer.” — „Na, op dezen tijd?” — „David, maak open! Toen ik was jong en ben geloopt met een phak op het land, heb ik geklopt dikwijls aan de deer, en ze hebben me gemaakt open de deer; nou ben ik geworden oud en sta ook voor een' deer, en 'k zal anklopen en de God Abraham's zal zeggen: laat em binnen, 't is een mensch! Dit is ook een mensch. — Maak de deer open, David!” — David ging en Hawermann kwam binnen.

„Heer Almachtig!” riep de oude man uit, „de Entspekter!” — „Ja, Mozes, gij moet het mij niet kwalijk nemen, maar ik kan niet anders; ik moet u over eene zaak onder vier oogen spreken.” — „David, ga naar buiten!” — David trok een zuur gezicht, maar hij ging. — „'t Helpt ons niks,” sprak Mozes, „hij staat toch an de deer te lijsteren.” — „Dat doet er niets toe, Mozes; hier

kan ik u toch niet zeggen, wat ik wil. Kunt gij niet eens met mij naar mijn huis gaan?" — „Hawerman, ik ben een oud man." — „Och, hemel! ja! dat weet ik; maar de lucht is buiten warm; de maan is al opgekomen; ik wil u een arm geven; ja, Mozes, ik wil u dragen, wanneer gij 't verlangt." — „Na, wat is 't dan?" — „Mozes, ik kan 't u hier niet zeggen; gij moet met uwe eigene ooren hooren, met uwe eigene oogen zien. Gij kunt een goed werk tot stand brengen." — „Hawermann, gij zijt een eerlijk man, gij zijt een vriend geweest van me, van jongs af; ge zult maken, wat billijk is. — Roep David!" — Hawermann maakte de deur open, en ja, waarlijk! — daar stond hij: „Heer Entspekter, as gij niet zelt nemen mijn vader van nacht; as ie is een oud man!" — „David," riep de oude man, „breng men pelslaarzen!" — „Vader, je gaat niet! 'k roep de memmele." — „Roep jij de memmele maar; ik ga." — „Wat wil je doen?" „Ik wil maken eene affaire; eene groote affaire." — „Dan wil ik meêgaan." — „David, jij bent nog te jong, haal jij de pelslaarzen!" — Het hielp niets; David moest de laarzen halen en ze hem aantrekken; Hawermann nam den ouden man stevig in den arm; Mozes greep in zijn linker jaszak, van wegens de ontbrekende bretel en strompelde langzaam, en voet voor voet, aan Hawermann's arm naar het huis der dominésvrouw voort. Toen Hawermann met den ouden Mozes den drempel der woning van de dominésvrouw opsukkelde, ging dat niet zoo stil in zijn werk, en Mozes stootte tegen de deur aan en struikelde over den drempel zoodat hij bijna gevallen was. Dit moest nu de dominésvrouw natuurlijk even zoo goed hooren, als het geheele gezelschap, dat bij haar was: „ach hemel, daar komt Hawermann weêr met de arme Mina terug," zeide zij, liep naar de deur en stak het hoofd daar buiten; maar terwijl zij meende, dat zij Mina's gezicht

zou te zien krijgen, al was 't ook, met eene dikke wang, stond Mozes voor haar in zijn chambrecloak, en met pelslaarzen, — met zijn oud gezicht vol rimpels, en zag haar met zijne groote, zwarte oogen aan en sprak: „goeden avond, waarde jufvrouw!” — De kleine dominésvrouw stoof achteruit, tot bijna midden in de kamer: „De hemel beware ons!” riep zij, „Hawermann voert van nacht allerlei tooverij en onchristelijke vertooningen uit; nu brengt hij ons tegen middernacht zijn' ouden jood nog in huis; wat heeft die bij Mina's kiespijn te maken?” — Jufvrouw Nüzler werd te moede, alsof zij in hare keuken te Rexow stond en visch schoonmaakte, en alsof zij juist een' recht grooten snoek aangreep en dat beest haar over haar duim hapte en nu heel zacht, altijd zachtjes, zijne tanden steeds dieper in haar vleesch drukte, terwijl zij zich stil moest houden, opdat haar geheele duim niet opengescheurd mocht worden. Wat behoefde jufvrouw Nüzler ook te liegen? En nog wel met zulke leugens, die zoo spoedig moesten uitkomen. — „Waarde jufvrouw,” zeide Brüsig, „die Mozes, dat moet slechts eene verschijning voor u geweest zijn; hij zelf kan het niet wezen, want ik ben eergisteren bij hem geweest, en toen heeft hij mij eigenhandig gezegd, dat hij niet meer op de straat komen kon.” — „Ach,” viel Louise hierop in. „Vader heeft zeker iets van groot belang met den ouden man te behandelen, en tante weet er van en heeft ons die historie van Mina zoo maar verteld. — Hoe zou vader er toe komen, om op dezen tijd zulke zotternijen uit te voeren!” — De snoek drukte zijne tanden dieper in jufvrouw Nüzler's vleesch, maar zij beet hare eigene tanden nog op elkaar en hield het uit. „Ei, zie eens!” sprak zij, „Louise, gij zijt vreeselijk bij de hand! — Verstandige kinderen zijn een zegen voor de ouders, maar” — hier trok zij op eens den duim uit de tanden van den

snoek, — „k woû toch, dat ge eene heele scheepslading dommer waart; — 'k wil het dan maar zeggen: Mina is er in 't geheel niet; 't is de genadige vrouw van Pümpelhagen; die heeft wat met Karel en met Mozes te overleggen.” — Nu werd de kleine dominésvrouw heel knorrig, deels omdat zij er niets van te weten had gekregen, terwijl zij er toch in hare eigene woning de naaste toe was, deels omdat zij, na zoovele jaren, voor het eerst gewaar werd, dat jufvrouw Nüzler, hare trouwe buurvrouw, zoo afschuwelijk, onchristelijk liegen kon. „En dus hebt gij ons goedsmoeds alles voorgelogen?” vroeg zij. — „Ja, lieve jufvrouw, dat heb ik,” antwoordde jufvrouw Nüzler, en zij nam nog het voorkomen aan, alsof zij tot de deugdzaam behoorde. — „Jufvrouw Nüzler,” zeide de kleine dominésvrouw, en 't was, alsof eene onzichtbare hand haar van achteren het kleine zwarte manteltje van haren zaligen dominé had aangehangen: „liegen is eene afschuwelijke, onchristelijke ondeugd.” — „Dat weet ik wel; ik lieg ook nooit van mijn leven voor mij zelve. Wanneer ik lieg, lieg ik enkel tot bestwil van andere menschen. Het griefde mij te zeer, dat die arme vrouw die al zooveel heeft geleden, hier met vragen gekweld zou worden, en daar zij hier door allen voor Mina werd aangezien, zeide ik slechts: „ja,” en loog er een klein vertelseltje bij.” — Nu was 't echter, alsof de onzichtbare hand de dominésvrouw ook nog de bejjes van haren zaligen dominé ombond en zij begon: „Lieve! gij zijt op een slechten weg, gij beliegt in dit oogenblik u zelve; gij houdt voor goed, wat slecht is, gij liegt .!” — „Met uw hooggeschat welnemen, waarde jufvrouw,” viel Zacharias Bräsig haar nu in de rede en trok geheel en al de partij voor zijne oude liefste; „dat ik u hier in uwe preek in de rede val; ik ben geheel van dezelfde meening als jufvrouw Nüzler. — Ziet gij, verleden week roept

mevrouw Hochheim mij in, en vraagt mij op zeer lief-talligen toon: „Heer Entspekter, is het waar, dat de dominésvrouw eens een rangdewoe in eene sloot . . .” „Bräsig!” riep onze goede dominésvrouw, opstuivende, en mantel en befjes waren weg. — „Wees zonder zorg!” hervatte Bräsig, een blik op Louise werpende, „ik ken de beoordeeling der omstandigheden. — Neen, zeg ik, dat zijn de stinkendste leugen. En alzoo loog ik voor u, jufvrouw, en ik denk dat onze lieve Heer mij daarvoor niet zal straffen.” De dominésvrouw wilde nog iets zeggen, maar toen zag Hawermann de kamer in en riep: „Och, Bräsig, kom eens even hier.” „Hawermann . . .” begon de kleine vrouw. — „Lieve jufvrouw, ik kom dadelijk terug.” Bräsig ging de kamer nit.

Aan den anderen kant van den gang was het even zoo levendig toegegaan, maar op eene andere wijze. Toen Hawermann met Mozes de deur van de pronkkamer der dominésvrouw inkwam, stond de jonge vrouw, met een steek in het hart, van de canapé op; Mozes ontstelde eenigszins. — „De genadige vrouw von Rambow,” zeide Hawermann en wendde zich nu tot de jonge vrouw: „dit is mijn oude vriend Mozes; maar hij is zeer vermoeid door het loopen hier heen. Gij neemt het mij niet kwalijk, genadige vrouw,” en dit zeggende bracht hij hem naar de canapé en legde er hem languit op, en zocht een rugkussen en een nekrol en legde hem die onder het hoofd. — Toen de oude man zich wat hersteld had, vroeg Hawermann: „Mozes, kent gij de genadige vrouw?” — „Heb ik ze doch gezien te rijden voor mijn hijs; heb ik ze doch gezien te wandelen te Pümpelhagen op den landweg; heb ik ze gegroet; heit zij den ouden jood vriendelijk weêrom gegroet.” — „Mozes, gij weet dat de Heer von Rambow schulden heeft, vele schulden.” — „’t Weet ik.” — „Gij hebt hem aangeklaagd.” — „’t Weet ik.” —

„Mozes, gij moet uwe aanklacht terugnemen; uw geld staat veilig ingeschreven.” „Wat hiet veilig? — Heb ik toch al gesproken met u daarover in 't voorjaar. — In de tegenwoordige tijden is me niet sekuur het goed; sekuur is me de man, en de Heer von Rambow is niet de man, die me is sekuur; hij houdt slecht hijs; hij is een paardengek; hij is een sp...” — „Halt! Bedenk dat zijne vrouw hier bij ons zit.” — „Næ! ik bedenk.” — Frida stond helsche kwalen uit. 't Was een tijdlang stil; Hawermann begon weder: „wanneer er nu eene overeenkomst getroffen werd, om het goed te verpachten.” „Wie pacht in deze tijden!” viel Mozes hem in de rede. — „Of er werd met den heer von Rambow eene bepaling gemaakt, dat hij het goed door een ervaren Inspektor liet besturen en zich er zelf volstrekt niet mede bemoeide...” — „Hawermann,” viel Mozes hierbij weder in: „gij zijt een oud man, en gij zijt een verstandig man; gij kent de wereld en gij kent menheer von Rambow; hebt ge al eens gezien een heer, die gezegd heit: ik wil niet meer de heer zijn, ik wil laten een ander de heer zijn?” — Hawermann werd door die vraag getroffen, hij wierp een' vragenden blik op de jonge vrouw, en Frida sloeg de oogen neder en zeide: „ik vrees dat de heer Mozes gelijk heeft, ik vrees, dat mijn man zich niet daartoe zou laten bewegen.”

Mozes zag haar met welgevallen aan en bromde zoo wat bij zich zelve: „ze is een verstandige vrouw; ze is eene eerlijke vrouw.” — Hawermann was in verlegenheid: hij zat in gedachten verdiept; ten laatste zeide hij: „Nu, Mozes; wanneer nu mevrouw von Rambow, of ik, of de omstandigheden den jongen heer bewegen kunnen, dat hij er toe over gaat; en wanneer dat, tot zekerheid der schuldeischers gerechtelijk — zoo onder de hand — bepaald wordt, dat hij afstand doet van het bestuur van

het goed, en het aan een' flinken Inspektor overlaat, neemt gij dan uwe aanklacht terug?" — „Ik neem ze voor een jaar terug; na, ook voor zwai jaar." — „Nu, gij laat alzoo uw geld op het goed staan; maar nu zijn er nog andere schulden, die moeten betaald worden, daar is Pomuchelskopp met 8000 daalders." — „'k Weet het;" zeide Mozes bij zich zelve. „Dan zijn er schulden aan kooplieden en aan ambachtslieden, die sinds jaar en dag niet betaald zijn; ook arbeidersloon moet er worden uitbetaald en de inventaris moet in orde gebracht worden, dat kan ook wel nagenoeg 6000 daalders belooopen." „'k Weet het," sprak Mozes. — „Maar, dan is er nog een post van 13000 daalders in Schwerin die voor alle dingen betaald worden moet." — „Heer in den hemel!" riep Mozes, opspringende, uit, 'k weet daarvan geen woord." — „Ja, en dan", ging Hawermann voort, zonder zich ergens aan te storen, „moeten we nog een' 2000 à 3000 daalders achter de hand hebben, dat de werkzaamheden met kracht en verstand op nieuw kunnen begonnen worden." — „Scheid ijt! as de zaken zijn smerig, heel smerig!" riep Mozes en hij maakte eene beweging, als of hij van de canapé wilde opstaan." — „Halt, Mozes! Ik ben nog niet aan het einde." „Laat me met rust! Laat me met rust! 'k Ben een oud man; 'k zal me niet inlaten met zulke zaken." — En daarbij richtte hij zich overeind en maakte zich gereed om weg te gaan. — „Hoor mij toch eens aan, Mozes! Gij zult het geld — 't zijn wel zoo wat 31000 daalders — niet geven; 't zijn andere menschen, 't zijn sekure menschen, die willen 't geven; maar gij moet het tot den St: Jans-termijn voorschieten." „God Abrahams! Ik zal verschaffen in deze tijden, in veertien dagen, één en dertig dijtend daalders! één en dertig dijtend daalders! en dat voor gekken, die zich inlaten met zoo'n zaak!" — „Nu, Mozes, laat dat

nu maar aan ons over. Schrijf de namen en de posten maar eens op, die ik u zeggen zal. — Gij kent immers de dominésvrouw? Schrijf voor de dominésvrouw eens 5000 daalders op.” — „Na, ik ken ze; 't is een goede vrouw, ze helpt de armen; maar voor wat zal ik schrijven?” — „Nu, schrijf het toch eens op!” Mozes haalde een brievenstasch uit zijn' chambrecloak, maakte het potlood nat en schreef: „na! 't staat er: 5000 daalders.” — „Gij kent Bräsig toch?” — „Na! wat zou 'k niet kennen Bräsig? Wie kent niet Bräsig? 't Is een goed man, 't is een onderhoudend man; heeft hij me toch altijd bezocht, als ik ziek was; heeft me willen maken tot een demokraat; heeft gewild, dat ik zou houden redevoeringen in zen vereeniging; maar 't is een goed man.” — „Schrijf voor hem eens 6000 daalders op. — Mijn zwager Nüzler kent gij immers ook?” — „As ik heb altijd gekocht van hem de wol. Hij is een stil man, een goed man; hij rookt tabak, maar hij is niet de man, de vrouw is de man.” — „Nu, schrijf dan voor mijne zuster 13000 daalders op.” — „'t Schrijf ik niet. Zij is eene vrouw, zij is eene voorzichtige vrouw; ze laat er zich vast niet meê in.” „Schrijf maar! Mijne zuster zal 't u van nacht zelve nog zeggen. — Zóó! en schrijf er nu voor mij ook nog 7000 daalders bij; nu zijn 't te zamen 31000 daalders.” — „God in den hemel!” riep Mozes; „hij wil geven zijn geld, wat hij heit verdiend zuur, wat hij heit gespaard voor zijn ouden dag, voor zijn eenigst kind! — En voor wien dan? — Voor een jong mensch, die is gegaan met schieten op zen lijf, die hem heit afgesneden de eer, die hem behandeld heit as een hond!” — „Dat gaat u niets aan, Mozes, dat is mijne zaak. Wie....”

Tot dus verre had de jonge vrouw onder de vreeselijkste kwellingen daar gezeten; zij had het bitterste gevoel in hare

ziel onderdrukt, maar nu kon zij zich niet langer bedwingen; zij sprong naar Hawermann toe, legde hem hare beide handen op de schouders en riep: „Neen, neen! Dat zal niet gebeuren! Noch die brave lieden, noch gij zult in ons ongeluk betrokken worden. Zoo 't onze schuld is, willen wij het ook dragen, ik wil het dragen. O! Axel zal het ook liever zelf dragen — ongeluk en schande! — maar —” hier barstte zij onwillekeurig uit: „zijne arme zusters!” Hawermann legde zacht zijn arm om haar henen, bracht haar terug naar haren stoel en fluisterde haar toe: „Wees bedaard! Gij hebt mij deze aangelegenheid in handen gegeven; ik breng ze ten einde, tot een gelukkig einde.” — Uit Frida's oogen barstte een stroom van tranen los. „God in den hemel!” sprak Mozes bij zich zelve en legde het potlood in zijne portefeuille, „nu begint zij ook met de grootmoedigheid. Is dat eene affaire? Dat is geene affaire. En alles gaat toch eerlijk toe! 't Is maar om een oud man ook te brengen in tranen.” En hij wischte zich met de slip van zijn chambrecloak de tranen uit de oogen. „Na, we willen eens zien.”

Hawermann was de kamer uitgegaan en had Bräsigg van gene zijde naar buiten geroepen, en had hem in den gang voorloopig al medegedeeld, wat er gaande was; nu kwam hij met hem binnen. Bräsigg stapte vooruit en had een heel dwaas voorkomen aangenomen, zoodat Hawermann er zich in stilte over ergerde. Met de potsierlijkste buiging ging hij op Mozes af, en zeide: „Mozes, wat Karel Hawermann voor mij onderteekend heeft, dat onderschrijf ik, Zacharias Bräsigg; 't is mij alles egaal, kontant geld of obligaties; maar eerst met St: Anthonie.” „Mooi,” antwoordde Mozes; „gij zijt een sekuur man, Heer Entspekter, ik zal 't verschaffen.” Nu ging Bräsigg naar de genadige vrouw, die haren elleboog op de tafel gezet en met de hand hare oogen bedekt had, als of het

licht haar pijn deed; hij maakte eene diepe buiging, en vroeg naar hare gezondheid, en toen zij dit vluchtig beantwoord had, vroeg hij: „en hoe maakt het de jonge heer von Rambow?” — Frida kromp in één, en Hawermann, die eigenlijk plan had, de anderen één voor één te roepen, zag, dat het tijd werd, dat hier iets tusschenbeiden kwam, opdat Bräsigt niet in alle onschuld de jonge vrouw met vragen en redeneeren in verlegenheid mocht brengen. „Zacharias,” zeide hij, „doe mij het genoegen de dominésvrouw en mijne zuster eens te roepen, en Louise kan ook wel medekomen.” — „Goed Karel.” En na eenige oogenblikken kwam hij met de vrouwen binnen — De dominésvrouw vloog nu terstond naar de jonge vrouw toe en drukte haar innig aan het hart, en ze kon zich niet inhouden en begon bitter te schreien; en daarnaast stond Louise, ook met de oprechtste, deelneming in hare ziel. — „God Abraham’s!” zeide Mozes zacht, „wat ’s dat voor een nacht! Ze willen maken eene affaire, en ze schreien samen, en drukken elkaâr de handen en omhelzen elkaâr en zijn grootmoedig tegen malkaâr en liefderijk; en mij, ouden man, laten ze zitten tot aan den morgen. „Jufvrouw Hawermann,” zeide hij overluid, „als gij klaar bent, met de edele gevoelens, breng mij dan een slokje wijn; ik ben een oud man.” — Louise ging heen en bracht een flesch wijn en een glas en Bräsigt zeide: „Louisje, breng mij ook een glas!” en ’t scheen bijna dat hij den wonderlijken inval kreeg, nog in den nacht met Mozes eene kleine, vrolijke drinkpartij aan te leggen, want hij ging bij hem zitten en begon met hem te klinken, zeggende: „op uw welzijn Mozes!” Maar ’t nam niet recht op. Mozes scheen er niet veel lust in te hebben: en Hawerman bracht zijne zuster bij hem; Mozes maakte het potlood nat én schreef. Na jufvrouw Nüzler kwam de dominésvrouw. Mozes schreef

weder. En zonder dat de jonge vrouw, die met Louise in een hoek der kamer bij elkander zat, er iets verder van bespeurde, was alles in orde, en Mozes stond op en zeide: „Weet gij wat nieuws? Ik wil u wat zeggen: de één en dertig dijzend daalders zijn gedekt, en alle menschen zijn goed; maar 't is geene affaire, de grootmoedigheid is met u weggelooopen. Na! hoe hiet het? Ik ben een jood, met mij is ze ook weggelooopen; ik schaf aan het geld. Maar ik ben een oud man, ik ben een voorzichtig man. Als menheer von Rambow zich niet wil stellen onder den Entspekter en het niet maakt gerechtelijk, dan is de zaak smerig, en ik schaf het geld niet aan; want dan is de zaak voor de kat. Als ze me begraven op het kerkhof, daar bij de dennen, waar ik heb laten maken voor men geld eene schutting, dan zullen de menschen niet zeggen: na! hij heit laten maken eene schutting; wat is eene schutting van eiken hout? Heit is toch gebrocht kort voor zen dood louter eerlijke menschen in 't ongeluk, alleenig om te maken een' affaire. Daar is jufvrouw Nüzler, daar is de dominésvrouw, daar is Hawermann, en daar is ook menheer Bräsig. — Ik ben geweest een man van de negotie van men jeugd af; vooreerst met de phakken en dan met de perdukten en met de wol en op 't laatst met het geld, en as een man van de negotie wil ik sterven, maar als een eerlijke. Kom, Hawermann, houd me vast, breng me weér naar hijs. — Goeden nacht, jufvrouw Nüzler, groet menheer Jochem, laat hij me eens bezoeken. Goeden nacht, Heer Entspekter Bräsig, kom me ook eens bezoeken, maar preek me niet meer van de vereeniging, 'k ben een oud man. Goeden nacht, ook, jufvrouw Hawermann, als gij gaat an mijn hijs voorbij, groet me dan weér zoo vrindelijk, als de laatste maal. Goeden nacht, domeneers-mevrouw! as ge van nacht gaat

naar bed, kunt ge toch zeggen: heb ik gehad van nacht niks as eerlijke luf onder mijn' dak; ook de oude jood was een eerlijk man." — Nu ging hij naar Frida toe: „goeden nacht ook! genadige vrouw, gij hebt heden gecweend, omdat gij 't niet zijt gewoon, maar, wees gerust, 't zal alles goed worden; gij hebt een nieuwen vrind; 't is een oude jood; maar de oude jood heeft vloeien laten de tranen over u, en dat vergeet ie niet, want ze benen schaarsch geworden bij hem, de tranen." — Hij draaide zich om en zeide nogmaals: „goeden nacht!" zonder zich verder om te wenden, en Hawermann bracht hem de huisdeur uit; Louise lichtte. Binnen was alles stil; ieder was in zijne eigene gedachten verzonken. De eerste, die zich herstelde, was jufvrouw Nüzler; zij riep Christiaan, die in den gang was in slaap gevallen, dat hij zou inspennen. — En toen Hawermann van Mozes' huis terug kwam, klommen de geradige vrouw en jufvrouw Nüzler al in het rijtuig, en hij had nog maar juist tijd, om de jonge vrouw een paar vriendelijke, bemoedigende woorden toe te spreken. Toen zeide jufvrouw Nüzler: „Goeden nacht, Karel! zij moet naar haar kindje. Christiaan, naar Pümpelhagen!" En daarop reden zij weg.

Hawermann stond nog zoo, in gedachten, op de straat en zag den wagen na; juist wilde hij in huis gaan, toen een ander rijtuig langzaam de straat afl kwam en voor dien wagen blonken in den maneschijn een paar schimmels. De oude man was achteruit gegaan en stond nu bij de deur: zijne dochter had een licht voor hem in den gang neêrgezet, en nu stond hij daar, als een duidelijk schaduwbeeld tegen het heldere schijnsel. Hij wilde toch zien, wie er zóó laat of zóó vroeg door hunne stille straat reed; het rijtuig kwam nader; het hield voor 't huis stil. — „Vat de leidsels aan!" riep eene stem, die hem wonderbaar bekend voorkwam, en een man op de voorste bank

wierp de leidsels naar achter, naar den koetsier toe, en was met één sprong uit den wagen. — „Hawermann! Hawermann! Kent gij mij nog?”

„Frans! mijnheer von Rambow!” — „Wat is hier aan de hand, dat gij nog zoo laat op zijt?” en hij schoof hem van zich af, „immers geen ongeluk?” — „Neen, Gode zij dank! dat niet; ik zal 't u dadelijk zeggen.” — En de jonge man omhelsde den grijsaard en drukte hem aan zijn hart en kuste hem, en altijd weder, en 't was geen ongeluk; 't was louter geluk. En toch had het een ongeluk kunnen worden, want in de kamer zat een meisje; de kleur was uit haar frisch gelaat geweken, en hare groote oogen werden hoe langer hoe grooter en staarden op de kamerdeur, en hare handen drukte zij op het hart, en als zij wilde opstaan, dan was 't, alsof de aarde beefde en als of boven haar de donder ratelde, en de steun daar buiten als een bliksem in haar hart viel. — Zij wist het niet; zij kon 't zich ook in deze weinige oogenblikken niet duidelijk voorstellen; maar de bloemtuint, dien zij sedert jaren beplant had met nederige, bescheidene bloemen, met schaduwrijke plekjes, van waaruit zij zoo menigmaal naar de avondster had uitgezien; waarover zich altijd de stille nacht had verspreid, — die lag daar nu in 't helderste schijnsel van bliksemstraal en weérlicht; en toen dat voorbij getrokken was en het hart kalmer werd, toen scheen de zon er op, zoo schitterend, zoo warm, dat ze er hare oogen van had willen afwenden; maar zij kon 't niet, want in haren stillen bloemtuint bloeide wonder op wonder in den zonnegloed: uit de nederige viooltjes gloeiden roode rozen, zoo als ze in bruidskransen gloeiden, en de geur der donkere nachtvioletten werd tot een nachtegaalgezang, 't welk lokkend roept, dat er nu een nest gebouwd moet worden, want dat de lente, de tijd der liefde, er is. En de handen zonken weg van haar hart, en het

hart sloeg vrij en vol, en toen hij binnen kwam, aan de hand van Hawermann, toen wierp zij zich aan zijne borst, en de aardbodem beefde niet meer onder haar, en de donder rolde niet meer boven haar, en geen bliksemstraal flikkerde meer, maar rondom haar was een zacht, een louter, een liefelijk licht!... En zij spraken met elkander, veel spraken zij met elkander: „Frans!” — „Louise!” en niemand verstond hunne taal, en zij stonden allen om hen henen en konden ze niet verstaan, want het was al lang geleden, sedert zij die taal gehoord hadden. Toen bracht echter oom Bräsigt die twee jonge harten, die boven aarde en wolken zweefden, met een kleinen ruk op den vasten grond terug. „Lieve jufvrouw,” zeide hij, „toen ik in der tijd die drie beminden te gelijk had, toen... — Schaam u, Bräsigt!” riep de dominésvrouw, te midden van hare aandoening. — „Lieve jufvrouw! datzelfde hebt gij tot mij gezegd, toen ik, door tusschenkomst van den heer Urtlingen, aan den jongen heer von Rambow, naar Parijs, geschreven heb; maar ik heb mij toen niet geschaamd; ik zal me van daag ook niet schamen, ik heb mij eigenlijk in geheel mijn leven nog niet geschaamd. Want ziet gij,” en nu ging hij vlak vóór de dominésvrouw staan, met de beenen vreeselijk buitenwaarts, en smooft weder geducht met zijn' neus, dien hij daarbij in de hoogte stak: „Ziet gij, waarde jufvrouw! ik heb in den laatsten tijd al menig rangdewoe tot stand gebracht; vooreerst in de watersloot...” — „Bräsigt!” riep de kleine dominésvrouw. „Wees maar bedaard, jufvrouw! ik zeg niets en ik lieg ook voor u, als 't wezen moet. Ten tweede: Gottlieb en Lina in den kersenboom; ten derde Rudolf en Mina, al weder in den kersenboom; maar, gij moet mij niet kwalijk nemen, dat eenigermate een gevoel van hoogmoed mij streelt, als ik bedenk, dat ik ook Rahnstadt en Parijs tot een rang-

dewoe bijeen heb gebracht; en dat heb ik gedaan." — „Ja!" zeide Frans, en hij kwam met één been al op de aarde terug, „dat hebt gij gedaan, en ik dank u van ganscher harte voor uwen mooien, mooien brief; hier is hij, ik heb hem altijd bij mij gedragen." — „Hm!" hervatte oom Bräsig, „alzoo altijd bij u. Zeer geobliggeerd voor mij! Zeg mij nu eens zoo geheel pe u a peu, zoo geheel openhartig: hebt gij mijn brief bij u gestoken wegens mijn' stijl, — want, Karel! dat kunt ge niet tegenspreken, in den stijl was ik je bij dominé Behrens de baas, — of hebt gij hem bij u gedragen, omdat het postpapier van Louise afkomstig was?" — „Om beide redenen!" riep Frans, luidkeels lachende, „maar ook wegens de blijde tijdingen, die uw brief bevatte. — Ja," vervolgde hij, naar Hawermann zich wendende en hem omhelzende, „nu is deze kwelling, die u zoo heeft gepijnigd, ten einde, nu is ook de laatste schijngrond voor verwijdering tusschen ons beiden vervallen." En hij naderde Louise en gaf haar een kus, een stevigen kus, waaruit wel twaalf andere kussen gemaakt konden worden, en toch was het maar één kus.

„Goede hemel," sprak de dominésvrouw eindelijk, „de morgen schijnt het venster reeds in." — „Ja, jufvrouw," antwoordde Bräsig, „en gij loopt hier wakende rond, en gij zijt dat niet gewoon; gij zijt eene oude dame; gij moest naar bed gaan." — „Bräsig heeft gelijk," zeide Hawermann, „en gij, Louise, ga gij ook naar bed." — „Kom, kind," sprak de dominésvrouw, en nam Louise onder den arm, „morgen komt er weér een dag, ook een vreugdedag," en zij kuste haar. „Ja! nu komen uwe vreugdedagen, en in de uwen zullen de mijnen herleven!" — Zij gingen. — „Gij, Mijnheer von Rambow," zeide Hawermann. . . . „Waarom toch niet: Frans?" vroeg de jonge man. — „Nu dan, Frans, mijn lieve zoon, gij

kunt boven, op mijn bed, in ééne kamer met Bräsig slapen; ik. . .” — „Ik kan niet slapen,” viel Frans hem in de rede. — „Karel,” sprak Bräsig „ik ben ook volstrekt niet tot slapen gestemd; mijn tijd van slapen en mijne nachtelijke rust is voorbij.” — Hij ging naar 't venster, maakte het open en zag naar het weder uit. „Karel, 't komt mij voor, dat het van morgen een dag is, dat de baars wel zal aanbijten. Naar buiten moet ik; hier is 't mij te benauwd; ik ga visschen; bij de Rexowsche dennen, in 't Laubansche meir, daar weet ik een plekje, dáár zit ferme baars. Alzoo, goeden morgen, jonge Heer von Rambow; goeden morgen, Karel! praat genoegelijk met je aanstaanden zoon.” En Bräsig ging henen.

„Maar, lieve vader, wat beteekent het toch,” zeide Frans, „dat ik u allen hier nog zoo laat op vond? Ik ben terstond na het ontvangen van Bräsig's brief uit Parijs vertrokken; dag en nacht reisde ik door en kwam eergisteren op mijn goed aan. Maar, daar was van alles te bezorgen, — mijn Inspektor vertrekt, hij gaat trouwen, — zoodat ik eerst gisteren morgen om dezen tijd hierheen kon rijden. Ik had echter versche paarden vooruitgezonden en toen ik hier aankwam — nu, ik wil 't maar bekennen,” — en hij lachte een weinig verlegen, „moest ik ten minste het huis zien, waarin Louise sliep. En daar vind ik u nu allen nog op!” — „Ach,” antwoordde Hawermann, met een diepen zucht, „het was door eene treurige aanleiding. Het was wegens den Heer von Rambow, op Pümpelhagen; de jonge vrouw was zelve hier. Zij heeft vreeselijk geleden, maar 't kon haar niet bespaard worden, en toch is alles nog in het onzekere. Zoo God gewild had, dat gij een half uur vroeger waart gekomen, dan, geloof ik, dat alles in orde zou wezen.” — En nu vertelde hij wat er gebeurd was,

vooraf en later, en dat alles met zulk eene oprechte deelneming, met zulk eene trouwe genegenheid, dat in de borst van Frans de wensch levendig werd, hier zelf te mogen helpen. En hij kon het doen. Hij had zorgvuldige voogden en degelijke en eerlijke inspektors gehad; zijne bezittingen waren toegenomen onder hun beheer, en naderhand ook onder zijn eigen bestuur, en hij had zijn rijkdom niet tot een ladder gebruikt, om daardoor neder te dalen in den afgrond van liederlijkheid en verderf, en zijn helder verstand had hem tegen dwaasheden behoed. Nu kon hij zijn voorspoed als een zegen beschouwen, want hij had niet alleen den wil om wèl te doen, hij had er ook de macht toe.

Veel werd er nu over en weder gesproken tusschen die beiden, en wat de één wilde, wilde de ander ook en zij wilden beiden helpen; en er werd bepaald, dat Frans heden nog eene samenkomst met Mozes zou hebben. In weerwil echter van alle oprechtheid had ieder hunner nog een geheim voor zich zelve. Hawermann mocht den jongen man niets zeggen van Axel's schuld bij zijne zusters; dat had Frida hem onder heete tranen met een bloedend harte toevertrouwd, dat was niet zijn eigen, dat was vreemd eigendom, en het was duur gekocht en duur verkregen. Frans had ook zijn geheim, maar dat moest iets goeds zijn, want zijn gelaat zag er zoo vroolijk uit, en hij legde met zooveel welbehagen het ééne been op de canapé, en trok met zooveel welbehagen het andere na, en hij knikte Hawermann zoo recht vriendelijk toe, terwijl die verder vertelde, en hij knikte telkens weder, en knikte zich ten laatste in slaap. De natuur had hare rechten doen gelden. Zachtjes stond de oude Hawermann op en zag hem in 't aangezicht, en daarop speelden de laatste, vroolijke gedachten nog, even als de avondzonnestrallen spelen op het klare, kalme, doorschijnende

meir; en hij ging heen en haalde een deken en legde die voorzichtig over hem heen. Toen ging hij naar buiten in den kleinen tuin achter het huis der dominésvrouw, en zette zich neder in het prieël, dat hij voor weinige jaren in kommer en droefheid zelf geplant had, en hij zag naar het venster der kamer waar zijne dochter in sliep. — Maar sliep zij wel? Wie kan slapen, wanneer de heldere zon in het harte schijnt? Wie kan slapen, wanneer iedere toon tot eene melodie wordt, die zingt van geluk en van liefde? — Zacht klonk de grendel van de tuindeur, en in een licht morgengewaad kwam een bevallig meisje den tuin in; en zij richtte haren blik opwaarts naar den ochtendhemel en vouwde hare handen over hare borst, en zag in de morgenzon, als of zij niet meer door haren glans werd verblind; maar de tranen liepen haar langs de blozende wangen. — Recht zóó, Louise! Die zon is Gods zon, en dat geluk is geluk uit den hemel, en schijnt dat ons eens helder en doordringend in de oogen, dan krijgen de tranen schoone, hemelsche tinten. — En zij bukte naar de aarde en hief eene roos omhoog en zoog haren liefelijken geur in, maar zij plukte ze niet. — Recht zoo, Louise! — Rozen zijn aardsche rozen, blijdschap is aardsche blijdschap; zij bloeien beiden slechts voor een tijd; laat haar dien tijd! Wilt gij ze echter vóór den tijd genieten, dan hebt gij eene verwelkte bloem aan uw borst en eene verwelkte blijdschap daarbinnen. Zij ging langzaam verder den tuin in, en toen zij aan het prieël kwam, waar haar oude vader zat, liep zij naar hem toe, wierp zich aan zijn hart en verbergde haar hoofd aan zijne borst. „Vader, vader!” riep zij uit. — Recht zoo, Louise! Dat is uwe plaats: in uws vaders hart schijnt Gods zon, en in uws vaders hart bloeien aardsche rozen.

ZES EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Een treurig hoofdstuk, dat echter ten laatste nog een goed einde neemt.

Frida werd dóor jufvrouw Nüzler naar Pümpelhagen teruggebracht, en menig troostwoord van jufvrouw Nüzler was, gelijk een dauwdruppel op een verzengden akker, in het hart der jonge vrouw gevallen; en zoo 't ook nog niet recht tot blijde hoop durfde wederkeeren, dan had jufvrouw Nüzler telkens gezegd: „Wees toch gerust! Mijn broeder Karel maakt het alles in orde.” — En zoo kwam dan de jonge vrouw bij 't aanbreken van den morgen t'huis in hare kamer, en zij gevoelde zich geheel anders gestemd, dan den avond te voren, toen zij die zoo vol angst verlaten had; en met de hoop, waren ook de liefde en het geloof bij haar wedergekeerd, en kalm en vriendelijk ging zij naar Fiek Degels toe, die, haar kind in den arm houdende, in een' leuningstoel zat en ingeslapen was. Zij streek haar zacht over het haar en zeide: „Fieken, ik dank u vriendelijk, maar gij zijt moede, ga naar bed.” — „Genadige vrouw,” antwoordde Fiek, opspringende, — misschien wel midden uit een' droom van haar vrijer, — „zij heeft gerust geslapen, 'k heb haar maar ééns te drinken gegeven.” — „Goed,” zeide de jonge vrouw, „ga nu naar bed.” En toen het dienstmeisje weggegaan was, stond zij voor haar dochtertje en zag haar aan. Neen! neen! het treurige lot eener arme freule paste niet bij dit liefelijke gelaat, en hare ge-

dachten van gisteravond pasten niet bij de gedachten van heden. Hare ziel was in den afgelopen nacht gepijnigd geworden, vreeselijk gepijnigd; maar in dien nacht, en onder die folteringen was toch de hoop in haar harte geboren, en dit kind der smarte was haar nu om den hals gevallen en klemde zich aan haar vast en kuste haar en streefde haar, en hare blauwe oogen zagen op naar den hemel met een blik, die van vertrouwen, ja! van overwinning sprak.

De jonge vrouw ging naar bed en voor hare oogen verzezen al de gestalten van dezen nacht; Karoline Kegels en jufvrouw Nüszler, de dominésvrouw en Louise, Hawermann en Bräsig; zij stonden allen klaar en duidelijk voor hare oogen; zij begreep hen allen in hun oprecht en deelnemend handelen; maar daar tusschen drong zich één beeld, dat begreep zij niet, dat was de oude jood. Dáárop vielen zulke heldere lichtstralen, en er vielen zulke donkere schaduwen in de plooiën van zijn chambrecloak en in de rimpels van zijn gezicht, — zoo iets had zij van haar leven nog niet gezien, — dat alles was onduidelijk voor hare oogen; en als zij aan het afscheid van den ouden jood dacht, dan werd het beeld steeds grooter, steeds grooter, maar steeds onduidelijker, en zij vouwde hare handen over hare borst en sliep in. Zij sliep, en de oude jood kwam ook nog in haar droom, maar zij had een' gelukkigen droom; slechts éénmaal vloog zij op, want het kwam haar voor, dat er een rijtuig het goed opreed. Zij luisterde er naar; maar lichaam en ziel hijgden naar rust; haar hoofd zonk in de kussens terug, en de liefelijke droom speelde weder langs hare blonde lokken en fluisterde haar wonderen in de ooren.

Intusschen, zij had niet verkeerd gehoord: er was werkelijk een rijtuig gekomen, en in dat rijtuig zat haar man. — Axel was in deze dagen door het land rondgereden,

gelijk een opkooper, die eieren en pluimgedierte zoekt; bij elke deur had hij opgehouden en had hij aangeklopt; hij had aangevraagd bij kooplieden; hij had geklaagd bij oude vrienden, die hij bij de wedrennen had leeren kennen, en die met zijn geld zich verrijkt hadden; maar niemand was te huis, en allen, die hij toevallig ontmoette, hadden hunne geldbeurs t'huis laten liggen. Zoo lang het ons goed gaat, hebben wij vele vrienden, maar wanneer de tijden veranderen, en wij ons moeten behelpen, wijken onze vrienden terug. Dit moest Axel op zeer bittere wijze ondervinden. Hij was heimelijk, zonder dat zijne zusters het wisten, in Schwerin geweest; hij was naar den jood gegaan, die vroeger die zaak zoo bereidvaardig en zoo vlug in orde gemaakt had; maar, thans had hij geen hulp gevonden? — Hij had uit zijn logement naar de streek uitgezien, waar de goederen van Frans lagen; maar, waar was Frans? — Hij had eene laatste poging gedaan; hij was naar zijn' zwager Breitenburg gereden, met wien hij nooit op een' goeden voet gestaan had; hij had zich over de koele ontvangst weten heen te zetten; hij had hem zijn' verschrikkelijken toestand afgeschilderd, maar hem niets van het geld zijner zusters gezegd; en zijn zwager had hem strak in de oogen gezien en hem den rug toegekeerd, en gezegd: „tu l'as voulu, George Dandin! En in dezen poel, dien uwe lichtzinnigheid gegraven heeft, verlangt gij, dat ik mijn geld zal werpen? Mijn geld, dat ik door sparen en zorgen verdiend heb? Want uwe zuster heeft het mij immers niet aangebracht.” — Axel wilde iets zeggen van de 7000 daalders, die zijn' oude vader in der tijd voor hem bij Mozes had opgenomen; maar toen draaide zijn zwager zich om en vroeg hem, op den man af: „waar zijn de 13000 daalders, die gij uwe zusters hebt afgetrosgeld?” — Dat verpletterde hem. Zijn zwager wist het! Doodsbleek waggelde hij de deur

uit en klom in zijn rijtuig. — „Waarheen?” vroeg de koetsier. — „Naar huis.” — „Waar blijven wij van nacht?” — „Te huis.” — „Mijnheer, dat houden de paarden immers niet uit!” — „Zij moeten.” — Hij reed dus naar huis, en toen hij het rijtuig uitgeklimmen was, ging hij met loodzware schreden naar zijne kamer. 't Was reeds klaar dag; in zijne kamer was 't alles, zoo als 't geweest was, maar zijn hart was het oude hart niet meer. Angstig en gejaagd rukte hij het venster open, opdat de frissche morgenlucht zijn gloeiend voorhoofd mocht afkoelen; hij viel in den leuningstoel neêr, die vóór zijne schrijftafel stond, en omklemde met beide handen zijn voorhoofd. Toen viel zijn oog op een brief. De hand was hem wel bekend; hij scheurde den brief open; — ja! hij was van zijne zuster. Wat had zijn zwager Breitenburg ook weêr tot hem gezegd? Ja, dat was het! Hij keek uit het venster. Daar ginds, achter de Rexowsche dennen, ging de zon op. Hij zag weder in den brief; 't waren vriendelijke woorden, maar wat hielpen die woorden? hij had immers geen geld. — Hij zag weder uit het venster: vóór hem lag een veld met tarwe; ach; als die rijp was, en gedorscht, en twintigvoudig gedragen had, ja: dan — neen! neen! dan kon 't hem ook nog niet helpen. — En hij zag weder in den brief: vriendelijke woorden! maar langzamerhand schenen die woorden er ernstiger uit te gaan zien en meer en meer dreigend te worden; hij kon er de oogen niet meer van afwenden, hij las tot aan het slot, en daar stond: „ik heb deswege ook aan Frida geschreven, want lieve, beste broeder! wanneer gij ons kapitaal niet goed geplaatst hebt, dan zijn wij, arme meisjes, geheel verloren!” — „Ja, verloren!” riep hij uit, „verloren!” Hij sprong van zijn stoel op en liep in de kamer rond; hij ging weder aan 't venster staan; vóór hem lag de natuur in hare volle pracht, en de natuur oefent haren

invloed op ieders hart uit, maar het hart moet met de natuur toch eenigszins in overeenstemming wezen; het moet klaar en oprecht voor de zonnestralen openliggen, en zich met vurig verlangen voor de groene aarde en den blauwen hemel ontsluiten. Maar zijn hart was geen hart naar Gods wil meer gebleven; de leugen had macht over hem verkregen; al zijn overleggen en denken bepaalde zich slechts nog, — jammerlijk en beklagelijk! — tot geld — — Geld! geld! Maar uit den zonnestraal laten zich geene Louis-d'Ors slaan. — Hij viel weder in zijn' stoel neder: zij wist het dus ook. Hij had haar zoo dikwijls wat voorgelogen, wat zij als waarheid had aangenomen; dit kon hij haar niet ontveinzen; dit wist zij, en zij stond in zijne verbeelding voor hem en had haar kind op den arm en zag hem aan, en hare heldere oogen schenen te vragen: „hebben wij dat aan u verdiend?” en zijne drie zusters stonden om hem heen en zeiden, met ingevallen wangen en bleeke lippen: „ja, Axel, lieve Axel! wij zijn geheel verloren!” — En achter die arme meisjes stond eene donkere gestalte in een gloed, die niet van deze aarde was; en die gestalte was zijn oude vader; die riep hem toe: „gij had een steun moeten zijn voor mijn stamhuis; maar gij hebt er den éénen steen na den anderen aan ontnomen, en mijn huis is met den grond gelijk geworden.” — Dat kon hij niet langer uithouden, hij sprong op, — de gestalten waren weg, — hij liep heen en weder, en toen hij tot zich zelve kwam stond hij voor eene kast, voor zijne geweerkast. O! hij wist eene plek, die was zoo eenzaam, zoo stil; 't was bij het Laubansche meir in het Rexowsche dennenbosch; hij was daar dikwijls op vrolijke jachtpartijen geweest; nu wilde hij iets anders daar doen. — Hij greep in de kast en haalde er den revolver uit, dien Frits Friddelfitz hem eens bezorgd had, en waarmee hij op de daglooners had willen schieten. Hij onderzocht het

wapen; ja! het was geladen. Hij ging het vertrek uit; maar toen hij het portaal over kwam, zag hij de deur, der kamer, waar zijne vrouw, met zijn kind in sliep. Hij ontroerde, hij deinsde terug; al de reine blijdschap, die hij hier eenmaal in den aanblik van die vrouw en dat kind gesmaakt had, kwam hem voor den geest; hij viel op den dorpel voor de deur neder, en heete tranen vloeiden uit zijne oogen; en die tranen en dat vurige gebed tot God kunnen hem behouden hebben, — wij zullen het later zien, — want de Heer onze God bestuurt onze gangen aan een zachten en onzichtbaren draad. — Hij stond op; dat gebed was niet voor zijne ziel geweest, 't was voor andere zielen; hij ging, hij ging naar het eenzame Laubansche meir. Hij wierp zich in het dennenbosch achter struikgewas neder; hij haalde den revolver uit zijn' zak en legde dien naast zich; hij zag nog eens met somberen blik in de wereld rond; hij zag nog eenmaal in de zon, in Gods prachtige zon, voor de laatste maal; en binnen in hem was het donkere nacht. De zon verblindde hem, hij nam zijn zakdoek en bedekte er zijne oogen mede, en nu kwam de laatste, de vreeselijkste gedachte met volle kracht in zijn ziel. Hij nam het wapen op en zuchtte diep: „Het moet, het moet! ik kan niet anders!”

„Goeden morgen, mijnheer von Rambow!” riep eene vriendelijke stem, aan zijne zijde. Axel trok den zakdoek van zijn aangezicht en bedekte er den revolver meê. — „Reeds zoo vroeg bij de hand?” vroeg Zacharias Bräsig, want hij was het, en strekte zich naast Axel in het gras neêr. „Wilt gij wellicht ook aan 't hengelen?” Tegelijkertijd legde hij zijne hand op den zakdoek en den revolver: „Ha, zóó! Gij wilt u een beetje oefenen in 't pistool-schieten. 'k Ben daar vroeger ook heel vlug in geweest; 'k heb eens schoppen-aas en harten-aas zóó maar er uit geschoten.” Zoo sprekende stond hij op, nam den

revolver in de hand en zeide: „Zie eens, naar dat nummer in den stam van dien denneboom; ik verwed vier groschen, want hooger wed ik van mijn leven niet,” — paf! daar schoot hij af, en schoot mis; — paf! nogmaals en weder mis, en nogmaals, en zóó schoot hij de zes schoten af. „Dat had ik niet gedacht! Alles mis! 'k Had het niet gedacht! 'k Heb het toch verloren! Hier zijn de vier groschen. En dit ding is maar een oud prul!” riep hij, en smeed den revolver ver weg in het Laubansche meir, „daarmeê zouden zich kinderen en jonge lui nog wel uit onvoorzichtigheid kunnen bezeeren.” — Axel was wonderbaar te moede; op éénmaal stond tusschen zijn ernstig, vast besluit, dat hij onder zwaren en pijnlijken strijd had opgevat, en tusschen de duistere poort, die hij besloten had, door te gaan, het allergeeftenste, ja! in zijne oogen het allergeeftenste leven, en dat zoo vrijpostig en lomp, als een boer op de kermis; 't liet zich niet, rechts noch links, uit den weg schuiven. Hij was opgesprongen: „Mijnheer. . . !” — „Mijnheerrrrr — — !” riep Bräsig hem wederkeerig toe. — „Wat wilt gij hier doen?” — „En wat wilt gij hier doen?” vroeg Bräsig hem. — „Gij zijt een lastige gek!” riep Axel uit. — „En gij zijt de grootste gek!” riep Bräsig; „gij wilt in een' onzinnige overspanning de gruwelijkste daad begaan en alles vergeten: God en uwe vrouw en uw kind. — Hm! zoo'n kleinen sprong doen! Dan zijn wij van alles af, niet waar? Wie is nu de grootste gek van ons beiden?”

En Axel leunde tegen een' denneboom; de ééne hand drukte hij op zijn hart, en met de andere beveiligde hij zijne oogen voor de zon, en vóór hem stond het meest alleedaagsche menschenleven met eene hengelroede in de hand, en had zich tusschen hem en de duistere poort geschoven, — maar 't was toch een leven! „Ziet gij!” vervolgde oom Bräsig; — „zoo gij drie minuten vroeger

gekomen waart dan ik," — dat waren de drie minuten waarin hij op den drempel voor zijne vrouw en zijn kind had gebeden, — „dan zoudt gij hier liggen met een gat in het hoofd, als een afschuwelijk voorbeeld, en wanneer gij dan voor den troon van God gekomen waart, dan zou onze goede God tot u gezegd hebben: Gij dwaas! Gij weet niet, wat in dezen nacht uwe lieve vrouw gedaan heeft, en de heer Entspekter Hawermann en jufvrouw Nüzler en de dominésvrouw en Mozes en — de anderen; en als de goede God dan het vonnis had uitgesproken, weet gij, wat gij gehad zoudt hebben? De hel zoudt gij gehad hebben!" — Axel had de hand van zijne oogen laten vallen en staarde Bräsig in 't gelaat. „Wat? Wat zegt gij?" — „Dat er voor u in dezen nacht 31000 daalders zijn bijéengebracht, en dat Mozes ze voorschiet, en dat uw neef Frans aangekomen is, die mogelijk nog meer doet. Maar gij zijt een onverstandig mensch, die u van dien windhond, dien Friddelfitz, revolvers laat bezorgen, om op de daglooners te schieten, en naderhand u zelven met die revolvers te kort wilt doen." — „Frans is hier? Frans, zegt gij!" — „Ja, die is hier; maar om uwentwil is hij niet gekomen; hij is hier, omdat hij Louise Hawermann absoluut tot eene genadige vrouw von Rambow wil maken; maar zoo gij aan één mensch in de wereld uwen dank wilt toebrengen, — Frans wil wat doen, wil misschien wat bijzonders doen, — maar, ga dan naar uwe lieve genadige vrouw, en naar Karel Hawermann; gij kunt ook wel eens naar Mozes gaan, en vergeet jufvrouw Nüzler en ook de dominésvrouw niet; zij zijn in dezen nacht allen goed voor u geweest."

Ik heb mij nog nooit willen doodschieten en ik weet niet, wat zulk een arm mensch gevoelt, wanneer zich tusschen hem en zijn besluit, het gewone leven in komt dringen. Mij dunkt, het moet eerst iets verdrietigs

wezen, ongeveer zoo, als of aan een door en door vermoeiden wandelaar een glas zuur bier wordt voorgezet, — en oom Bräsigt zag er van morgen inderdaad een weinig zuur uit; maar dan komt het leven der liefde, het lieve menschenleven aan de deur, en eene jonge vrouw, met een kind op den arm, schenkt hem een glas koelen, frischen wijn in, en hij drinkt dat tot den laatsten druppel uit. „Zóó! maar vertel mij dan nu, wat er hier is voorgevallen.”

En oom Bräsigt vertelde, en vertelde goede dingen, en Axel waggelde van den denneboom weg en viel den ouden man om den hals, uitroepende: „Mijnheer Bräsigt! Lieve mijnheer Bräsigt! Is dat alles waar?” „Hoe meent gij dat? Geloofst gij, dat ik u, in dit heilig oogenblik, met leugens onder de oogen zou komen?” En Axel begon te duizelen voor den donkeren afgrond, die vóór hem lag, en waarin hij zoo even nog onverschrokken had gestaard; hij deinsde terug, en rondom hem scheen alles in de lucht vol zangen en klanken, en op de aarde alles louter gloed en stralen, en al wat hij tot dusverre onverschillig had aangezien en gehoord, maakte nu een machtigen indruk op hem; hij bedekte zijne oogen met de hand en begon bitterlijk te weenen. En Bräsigt stond voor hem en zag hem vol medelijden aan en ging met hartelijke deelneming naar hem toe en vatte hem bij de schouders en schudde hem, maar heel zachtkens, en zeide: „Wij wandelen hier allen in donkerheid, en gij hebt groote schuld aan uw ongeluk, maar de geheele schuld komt toch niet op u, want waarom was uwe zalige moeder van den duivel bezeten, dat zij u eerst luitenant liet worden? Wat moet een Ekonomiker met een luitenant-schap doen? 't Zou immers juistement zóó wezen, als of de stadsmuzikant David Berger, die zich op de trompet zijn' halven adem uit de ziel geblazen heeft, nu

dominé zou willen worden en preëken, met halven adem preëken; hij zou 't immers niet gedaan krijgen. Maar," en hij nam den den jongen man onder den arm, „kom! ga weg van deze plek, en dan zult gij beter worden." — „Ja, ja!" riep Axel, „gij hebt gelijk! Van die rampzalige soldaten-carriere komt al mijn ongeluk; daarin maakte ik de eerste schulden en die sleepten al de anderen na zich. Maar," ging hij na een' poos voort en stond stil: „wat moet ik nu aan mijne vrouw zeggen?" „Volstrekt niets," antwoordde Bräsig. „Neen," zeide Axel, „ik heb bij mij zelven zoo even de plechtige gelofte gedaan, haar van nu af aan steeds de waarheid te zeggen." „Dat moet gij ook," sprak Bräsig, „maar gelooft gij dan, dat de jonge genadige vrouw u straks vragen zal, of gij u van morgen niet hebt willen dood schieten? En wanneer gij in verlegenheid komt, door heen en weër praten, dan lieg ik voor u, dat zal ik wel op mij nemen, want het zou toch wreedaardig zijn, dat zulk eene brave, jonge vrouw haar leven lang met de gedachte moest rondgaan, dat de man, die voor haar zorgen moest, haar en haar kind lafhartig heeft willen verlaten. Neen!" voegde hij er op stelligen toon bij, „dat mag zij niet weten: dat mag niemand weten, dan gij en ik. En let maar op, zij slaapt zeker nog, want zij kan eerst heden morgen te bed gekomen zijn en moet vreeselijk vermoeid zijn geweest."

Zoo kwamen zij dan op Pümpelhagen aan. Daniël Sadenwater was op het plein. — „Daniël," sprak Bräsig, „bezorg ons eens wat voor ons ontbijt, want," zeide hij, „gij moet iets eten, dat gij een ander geloof in uwe maag krijgt, want zoo iets pakt den mensch aan." Maar 't is ditmaal zeer twijfelachtig, of hij zulks uit broederliefde of uit eigenliefde deed, want toen het ontbijt gebracht werd, kon Axel volstrekt niet eten, maar Bräsig at voor twee.

Tegen tien uren kwam Frida in de kamer en riep „Goede hemel, heer Inspektor! En, Axel! gij ook hier?” — „Ja, lieve Frida, ik ben van morgen t' huis gekomen,” zeide de jonge man, met ontroerde stem. „En nu gaat gij niet weêr op reis, nu blijft gij hier,” sprak Frida op stelligen toon. „Ach Axel; ik heb u veel te vertellen, veel goeds. Maar hoe komt gij zoo met den heer Inspektor te zamen?” — Nu kwam 't oom Bräsigt vóór, tijd te zijn, om zijn belofte van het liegen te houden. „Ik ben van morgen uit visschen gegaan; — gij neemt het mij toch niet kwalijk, genadige vrouw, dat ik mijn hengel wat bij u in den gang gezet heb, — en toen ontmoette ik den heer von Rambow, die een beetje ging promeneeren, en toen bekeken wij samen zijn koren en hij heeft mij hier op 't ontbijt verzocht. Maar, genadige vrouw, wat hebt gij toch heerlijke worst! dat recept hebt gij zeker van jufvrouw Nüzler?” „Neen,” zeide Frida kort af, en zij zag Bräsigt aan en zij zag Axel aan, als of het haar toch zonderling voorkwam, dat Axel den ouden Inspektor had uitgenoodigd. — „Maar hoe komt het toch, heer Inspektor...?” vroeg zij. — Halt! dacht Bräsigt, nu liegt ge u vast, nu moet gij haar op een ander terrein brengen; hij viel haar dus in de rede, zeggende: „met uwe permissie, genadige vrouw, gij noemt mij nog altijd „entspekter;” dat ben ik eenmaal geweest, maar ik ben geavanceerd, ik ben thans akzesser bij de regeering. — A per poh!” sprak hij tot Axel, „waarom haalt gij toch het geld niet af, dat voor u bij de rechtbank in Rahnstadt, ligt?” „Wat voor geld?” vroeg Axel. — „Wel, de 1500 daalders, die het kanaljepak nog overgelaten heeft. Gij hebt daarover toch verleden week al een brief van de rechtbank gekregen.” — „Och hemel!” riep Axel, „ik heb in den laatsten tijd zooveel brieven van rechtbanken gekregen, dat ik er geen' meer geopend

heb." — „Ik weet van de zaak," zeide Frida; „jufvrouw Nüzler heeft het mij onderweg verteld; ik wil den brief halen." „En zij sprong de deur uit. — „Jonge heer von Rambow," zeide Bräsig, en nam eene zeer deftige houding aan, „daaraan hebt gij weder heel verkeerd gehandeld, want wij rechters zijn niet enkel bestraffers der menschheid, wij zijn ook weldoeners der menschheid." „Hier is de brief," sprak Frida en gaf hem aan Axel.

Axel brak hem open, en, o! hoe werd hij te moede! „Geld!" had zijne ziel in den laatsten tijd steeds geroepen, en altijd weêr „geld!" Nu viel hem onverwacht eene mooie som gelds in handen, maar wat voor geld! „o God! o God!" riep hij uit en zwaaide en zwenkte met een geheel ontsteld voorkomen door de kamer rond, als ware hij een slaapwandelaar: „Ook dat niet waar! Alles niet waar! In welke handen ben ik geweest! Door allen bedrogen! Door mij zelven bedrogen! Door mij zelven het meeste bedrogen!" Met die woorden stooft hij de deur uit; Frida wilde hem naloopen; Bräsig hield haar echter terug, zeggende: „laat mij gaan, genadige vrouw! Ik weet een middel, om hem bedaard te maken." — Hij ging hem na, in den tuin, waar hij gejaagd rond liep; de oude man ging hem in den weg staan en vroeg: „mijnheer, wat richt gij voor spiktakels aan?" — „Ga mij uit den weg!" riep Axel. — „Neen!" zeide Bräsig, dat zal ik niet doen. Gij moest u schamen, dat gij u zoo als een dolzinnige aanstelt." — „Waarom hebt gij mij niet laten begaan?" riep Axel; „dit is duizendmaal bitterder dan de dood: weldaden, en zulke weldaden! aan te nemen van lieden, die men in betere tijden heeft miskend en beleedigd, ja! die men in 't verderf gestort heeft! — O! die weldaden te moeten aannemen, — indien men leven wil, — te moeten aannemen! — O! God!" riep hij nu en sloeg

zich voor het hoofd. „Waarom leven? Waarom leven met zulke scherpe doornen in de borst?” — Zóó raasde hij tegen zich zelve en tegen de wereld; en oom Bräsigt stond er volkomen bedaard bij, en zag hem aan, en zeide ten laatste: „blijf zóó nog maar een poos aan den gang; zóó bevalt gij mij allervoortreffelijkst; zóó komen voor goed de oude edelmans-nukken er uit. Wat? — Gij wilt geene vriendschap aannemen van eerlijke burgerlieden? — Niet waar? Als het voorname Heeren waren, of anders de Pomuchelskopps en de Slusuhrs en de Davids, dat zoo niemand ter wereld er wat van te weten kreeg, dat zou u aangener zijn; maar, die komen niet meer. — Intusschen, dat is maar eene bijzaak; gij moet u echter schamen, dat gij onder het oog van den Heer onzen God, die u heden morgen gered heeft, nogmaals den wensch uitspreekt, u te willen doodschieten! — Wat? Zijt gij zoo niet een dubbele zelfmoordenaar?” — Axel was stil geworden; maar ook doodsblijk; hij duizelde, als hij aan den afgrond dacht, waarin hij heden morgen had gestaard; Bräsigt nam hem in den arm en bracht hem naar de bank, waarop zijn oude vader, en onlangs zijne goede vrouw in angst en kommer gezeten hadden. Langzamerhand herstelde hij zich en Zacharias Bräsigt nam hem weder onder den arm en zeide: „Kom mede! Kom mede naar de genadige vrouw! — Dáár zijt gij thans op uwe rechte plaats.” — Axel volgde als een lam, en toen in de kamer de jonge, lieve vrouw hem bij den arm nam, hem bij zich op de canapé trok en hem troost insprak, toen vloeiden heete tranen uit zijne oogen, want nu eerst was het laatste ijs gebroken, nu eerst, onder de zonnige stralen van haren liefelijken blik, en zijne ziel stroomde open en vrij daarhene, — nog met golven, maar toch vrij! — En Zacharias Bräsigt was aan 't venster gaan staan en trommelde zijn geliefkoosden Des-

sauer-marsch, zoodat Frits Friddelfitz, die er langs ging, nader kwam en vroeg: „Heer Inspektor, meent gij mij?” — „Neen!” snauwde Bräsig hem toe, „zorg gij maar voor uwe zaken en kijk naar het werk!”

Nu kwam er een wagen aanrijden en daaruit klommen Hawermann en Frans.

Frans was met Hawermann tegen negen uren naar Mozes gegaan, en had hem gezegd, dat hij, in de plaats van al die goede lieden, de 31000 daalders voor zijn neef wilde betalen; en Mozes had hem steeds toegeknikt en gezegd: „Gij zijt er me goed voor; de anderen zijn er me ook goed voor; maar gij zijt rijk; beter is beter.” — En toen de zaak afgedaan was, en Frans met Hawermann een eindweegs de straat was opgegaan, zeide hij: „Lieve vader, ga een oogenblik hier op de bank zitten; ik kom dadelijk weder, ik heb vergeten, met Mozes nog over één punt te spreken.” — En toen hij bij Mozes binnen kwam, sprak hij: „Mozes, mijn schoonvader Hawermann heeft mij van morgen gezegd, dat Pomuchelskopp Gurlitz wil verkoopen. . . .” — „Gods wonder!” riep Mozes uit, „Hawermann, schoonvader! — Wat hiet dat?” — „Dat ik met zijne dochter zal trouwen.” — En de oude jood richtte zich, met moeite, in zijn stoel overeind, en legde zijne uitgeteerde hand op het jeugdige hoofd van den christen-edelman en zeide: „de God Abrahams zegene u! gij vrijt op de rechte wijze.” — En na eene poos sprak Frans: „koop het goed voor mij, ik geef u volmacht, maar mijn naam moet daarbij niet genoemd worden, en niemand — vooral Hawermann niet, — niemand mag er iets van weten. Tegen den St. Janstermijn kan ik 100,000 daalders betalen.” „Maar hoe hoog mag ik gaan?” „Dat laat ik geheel aan u over; vraag er echter heden nog naar. Ik kom morgen bij u, en dan spreken wij er nader over.” „Na!” zeide Mozes, „’t is

een' affaire, 't is een' eerlijke affaire. Waarom zou 'k niet maken een affaire?" — Frans ging.

Toen Axel die beiden uit het rijtuig zag klimmen, wilde hij zich geweld aandoen, en niets laten blijken; doch dat was te vergeefs. Er was een te vreeselijke storm door zijne ziel gegaan; het groene loof was in stukken gerten en verwaaid, en struiken en stronken kwamen te voorschijn, zoodat Frida en Bräsig zich daartusschen moesten plaatsnemen, en toen hij den drang van zijn hart volgende, naar Hawermann wilde toevliegen, omvatte Frida hem en zeide: „Axel, lieve Axel! thans niet! Morgen, overmorgen, alle dagen! Dien man vindt gij altijd!" — En Hawermann nam zijn hoed en zeide, dat hij eene boodschap aan Frits Friddelfitz had over te brengen van zijn vader, en ging de deur uit. En Frans ging naar Axel toe, legde zijn arm om hem henen en sprak: „Axel, kom mede in de andere kamer, ik heb u veel te zeggen." — En toen zij eenigen tijd alleen dáár geweest waren, zag Frans uit de deur en riep Frida. En wederom duurde het eenigen tijd, toen liep Daniël Sadenwater op het goed rond en zocht den heer Inspektor Hawermann, en toen die langs Bräsig's neus gegaan was, werd het Bräsig toch al te eenzaam in de kamer, en hij ging in den tuin, op eene hoogte staan en keek naar de Rexowsche dennen, naar het Laubansche meir heen, en had zoo zijne eigene gedachten, en die begonnen aldus: „Merkwaardig! Wat is het leven? Wat is het menschelijke leven!" En toen zijne gedachten daar zoo wat anderhalf uur om dat punt zich hadden bewogen, kwamen eindelijk deze woorden er uit: „'k Wou, dat er naderhand wat te eten viel, en dat ik dan een rustig plekje wist, waar 'k mij een beetje kon restaurieeren."

Zijn wensch zou spoedig vervuld worden, want Daniël kwam hem roepen, en toen hij in de kamer kwam, stond

Hawermann naast Axel en had zijne hand gevat, en Frans wreef zich in de handen, en zag naar het middageten en kwam hem te gemoet, zeggende: „Heer Inspektor, dat zal ons smaken!” — En Frida stond daar met een bekoorlijk lachje en eene uitdrukking van zalige tevredenheid op 't gelaat en ging naar hem toe, en sprak: „Heer Inspektor, — Heer Assessor, wilde ik zeggen, — toen wij in Pümpelhagen aangekomen waren, waart gij mijn buurman aan tafel, thans, nu wij van hier gaan, moet gij 't weder zijn.” — „Hoe zóó, van hier gaan?” — „Wel, wel, oude vriend,” zeide Hawermann, „gij hebt anders altijd wel zoo'n fijnen neus en merkt dadelijk alles; maar dit hebt gij toch niet gemerkt: de Heer von Rambow heeft met Frans geruild; de Heer von Rambow krijgt Hoog-Selchow en Frans neemt Pümpelhagen.” — „Zóó is de zaak goed behandeld, Karel, en al maakt ge er nu ook uw spiktakel over, dat ik niks niemendal gemerkt heb, zoo heb ik toch al vóór vele, vele jaren gemerkt, dat er uit mijnheer von Rambow, toen hij nog uw element was, wel wat goeds voor den dag komen zou.” Daarop ging hij naar Frans toe, en schudde hem recht hartelijk de hand.

Na het middageten werd er nog van alles gesproken, en iedereen kon het Axel aanzien, hoeveel lichter het hem om het hart geworden was, nu hij niet meer met die vorige lieden, nu hij enkel met zijn neef te doen had. En in deze betere stemming nam hij met alles genoegen, ook daarmede, dat hij een degelijken Inspektor zou aannemen om het goed te besturen, en dat hij zich daartoe, tot zekerheid van Frans, gerechtelijk moest verbinden.

Onze geschiedenis spoedt nu ten eind. Binnen acht dagen had Mozes den koop van Gürlitz met Pomuchelskopp in orde. Het was op 192,000 daalders te staan gekomen. Frans greep met beide handen toe en ging van

Mozes in ééns door naar den timmerman Schulz. „Mijnheer Schulz,” vroeg hij, „kunt gij zwijgen?” — „Daar ben ik altijd sterk in geweest.” — „Welnu, — ik ben thans eigenaar van Pümpelhagen; zend eens eenige lieden daaraan en laat de paddocks afbreken, die gij er gebouwd hebt.” — „Dat heb ik toen bij mij zelve al dadelijk gedacht, dat die dingen niet lang in 't leven zouden blijven.” — „Goed! — Maar ik word ook met St. Jan eigenaar van Gürlitz” — „Kijk! kijk! Dan wordt het eindelijk met Menheer Pomuchelskopp toch: er uit! er uit!” — „Ja. — Maar, hoor nu eens, ik wil daar een predikantsweduwenhuis laten bouwen, en wel moet dat geheel en al zóó ingericht zijn, als de pastorij is, en het moet juist daartegenover, vlak bij het kerkhof staan. Neem dus morgen de teekening daarvan op.” — „Dat heb ik niet nodig, ik heb er twee schetsen van, één' van mij zelve en één, die had jufvrouw Hawermann met haar boezelaarsbandjes en eindjes lint opgenomen.” — „Goed,” antwoordde Frans, en een recht vrolijke glimlach verspreidde zich over zijn gelaat; „de laatste, die moet gij nemen.” „Die is echter niet heel nauwkeurig.” — „'t Komt er niet op aan! Naar die schets moet gij toch bouwen — Zie morgen het noodige hout te krijgen, neem hier in Rahnstadt voerlieden aan en een flinken metselaar; maar spreek er vooral tegen niemand een woord van. Zoo gij geld nodig hebt, wend u dan tot Mozes.” — Dit zeggende ging hij heen, en de oude timmerman Schulz stond in de deur en zag hem na: „Edellui! Edellui! — Gekke plannen! — Boezelaarsbandjes! — Maar Pomuchelskopp: er uit! er uit! — Hoe zou hem dat wel aanstaan?” — Frans vertrok naar Hoog-Selchow; Hawermann en de Inspektor Bremer, die voor Axel was aangenomen, vergezelden hem. Axel kwam ook met pak en zak aan; en na hem kwam mijnheer de burgemeester uit

Rahnstadt, die de overdracht te bezorgen had, vergezeld van Bräsig als Assessor. Hiermede en met het in orde maken van den Pümpelhager inventaris verliepen drie weken; toen was alles tot aller tevredenheid geschikt.

En bij de dominésvrouw was ook alles voor de bruiloft in orde. Van deze bruiloft wil ik juist schrijven, gelijk ze was: zij had in stilte plaats, en ik maak het ook stilzwijgend af.

Den dag na den bruiloft zaten Louise en Frans en de dominésvrouw en Hawermann in een groot rijtuig, en Bräsig zat vóór op den bok, en zij reden naar Pümpelhagen. Toen zij door Gürlitz kwamen, was daar eene groote drukte en bedrijvigheid met dennen balken en eiken ribben, en één getande draagbalk lag al geheel gereed op zijde, en de timmerman Schulz stond in zijne hemdsmouwen daarbij en zweette er van, terwijl hij wakker toezag, hoe zijne lieden het hout bewerkten en de balken schaafden. Frans liet stil houden en riep den ouden vlijtigen man toe: „Is alles in orde, mijnheer Schulz?” — „Alles in orde!” — „Nu moogt gij vrij uit spreken, mijnheer Schulz.” — „Nu, komaan dan maar!” sprak Schulz. — „Maar jufvrouw Haw. . . . ik wou zeggen, genadige vrouw, wat hebt gij mij in ongelegenheden gebracht! Als ik dacht, dat ik het had, dan had ik het nog lang niet. Ik moet daarom een getanden draagbalk meer aanbrengen.” — „Wat?” vroeg Louise, en zag Frans aan. „Verder niets, liefkind!” zeide Frans, haar omhelzende, „dan dat ik Gürlitz gekocht hebt en hier een predikants-weduwenhuis laat bouwen, juist zoo als de pastorie.” „Voor mij?” riep de oude, goede dominésvrouw uit, en de tranen, die reeds lang in hare oogen stonden, toen zij het kerkhof zag, waar haar dominé rustte, stroomden nu rijkelijk neder, en zij greep zijne hand en weende daarop vreugdetranen,

want de tranen, uit weemoed geschreid worden menigmaal bij den mensch tot tranen van vreugde — „En dan dacht ik zóó,” zeide Frans op zachten, vriendelijken toon, „dat mijn schoonvader en Bräsig bij u moesten wonen, gelijk tot dusverre. En ik dacht, vader! dat gij hier dan het bestuur over het goed op u moest nemen, en dat gij en Bräsig ook zoo wat het oog op Pümpelhagen zoudt kunnen houden, of alles dáár behoorlijk toegaat.” — „Wel drommels!” riep Bräsig, van den bok, hem toe, want hij had alles gehoord, daar de kap van het rijtuig teruggeslagen was; „Karel, wat heb ik je gezegd? Daar komt wat goeds van!” — En Hawermann's oogen fonkelden van blijdschap: nogmaals besturen! nogmaals in bezigheid leven! nogmaals werken en zorgen! En Louise wierp zich aan de borst van Frans en zeide: „Frans, gij zijt een goed, lief, best mensch!” En het rijtuig reed verder en reed Pümpelhagen binnen. — Geene eerepoorten! — Maar in ieders hart stond eene eerepoort, die was opgericht voor den Heer onzen God in den hemel!

Ik heb de geschiedenis thans geheel uitverteld en kon nu hiermede besluiten, maar ik weet al, hoe het gaat: velen zullen vragen, wat er nu van die lieden, in deze vijftien jaren, sedert 1848 geworden is, en daarom schrijf ik dus nu nog het:

ZEVEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

BESLUIT.

Vóór een jaar, eer ik mij van Mekkenburg naar Thüringen begaf, bezocht ik de oude haarsteden nog eens, waar ik in mijne jongere jaren goede dagen gehad had, en zoo kwam ik te Rahnstadt en ging van daar, zonder mij op te houden, op een zondagmiddag in de maand Juni, den weg naar Gürlitz op.

Ik wilde Hawermann en Bräsig en de dominésvrouw bezoeken; die kende ik uit den tijd, toen ik nog in de leer was, en had hen ook dikwerf in Rahnstadt bezocht. Ook Gottlieb kende ik en dat wel in zijn vroomsten tijd, en, 't is opmerkelijk! — wij waren goede vrienden geworden, niettegenstaande ik een gansch ander geloof had, dan hij.

Toen ik in Gürlitz aangekomen was, ging ik naar het weduwenhuis; ik vatte den knop van den huisdeur; de deur was dicht. „Hm,” sprak ik bij mij zelve, „'t is zondag-middag; en 't is heet, zij slapen zeker een weinig.” — Ik ging naar 't venster en richtte mij op de teenen omhoog, om in de kamer te kunnen zien. Toen zeide eene stem achter mij: „Wel mijnheer, dat zal u niets helpen, daar is niemand meer in.” — „Woont de dominésvrouw hier dan niet meer?” — „Die is dood.” — „En Hawermann?” vroeg ik. „Die is bij de genadige vrouw, op Pümpelhagen

gaan inwonen." — „Is de dominé dan t' huis?" — „Ja, die is t' huis," zeide de oude Joris van den vroegeren dominé, want hij was het, „ja, die is t' huis, en de dominésvrouw ook; zij drinken juist koffie." Ik ging het huis in, en klopte aan de deur. — „Binnen!" riep eene krachtige stem. Ik trad binnen, maar — nu! er is mij in mijn leven al veel overkomen, wat ik niet goed rijmen kon, en dikwijls heb ik mij moeten verbazen, — maar dit was waarlijk geen verbazen, — dit was inderdaad verstomd staan! — Daar zat Gottlieb: zijne haren waren heel verstandig kort afgeknipt; waar vroeger de binnenzijde van jufvrouw Nüzler's baktrog zat, daar zat nu een zeer fatsoenlijke buik, die klaarblijkelijk nog in een staat van aanwas verkeerde; uit de bleeke, ingevallen wangen waren blanke, rozeroode gekomen, en op de roode, volle lippen kon men lezen: „dat heeft ons dan van middag weêr kostelijk gesmaakt! Maar wij en onze stevige tanden hebben ook onzen plicht gedaan." — En zóó zag eigenlijk de geheele kerel er uit, als of hij 't zich wel goed liet smaken, maar ook zijn' plicht deed. Daar was niets traags aan hem, alles was gezond en krachtig, alles zag er uit als ijverige werkzaamheid en waardige kalmte en gezegende maaltijd. — Ja, en nu zijne vrouw. Van Lina's lichamelijken toestand was ook niets dan goeds te zeggen; zij had zich ook hierin de kleine, ronde dominésvrouw Behrens tot voorbeeld gesteld. „Hm!" zeide ik bij mij zelve, „'t schijnt hier in de lucht te liggen."

Toen de eerste welkomstgroeten gewisseld waren, zetten wij ons neder en nu begon het met vragen, namelijk van mijn' kant. De geschiedenis, die ik verteld heb, wist ik het meest door Bräsig; ook Hawermann had er menigmaal een woord bijgevoegd, want de oude man mocht mij werkelijk gaarne lijden, en naar sommige zaken had ik elders onderzoek gedaan, zoo wat, van ter zijde; toen

zette ik mij neder om het te beschrijven, en daar de hoofdzaak in dien tijd voorviel, toen ik leerling was, heb ik het genoemd: „uit mijne leerlingsjaren.”

Gottlieb vertelde mij nu van alles en zijne Lina hielp hem trouw daarbij, door hem gedurig in de rede te vallen. En toen ik opstond, om verder op, naar Pümpelhagen, te gaan, — want Frans kende ik ook uit mijne leerlingsjaren, — zeide Gottlieb: „Ja, ga maar! Gij zult heden allen dáár bij elkander vinden; wij komen ook spoedig en dan breng ik mijne drie kinderen ook mede; de oudste is niet hier, die is al op 't Gijmnasium.”

Ik ging het Gurlitzer kerkpad langs en liet alles nog eens door mijn hoofd gaan, wat ik gehoord had, en dat was alles zóó, als 't altijd hier op aarde gevonden wordt: vreugde en leed, geboorte en dood.

De eerste, die er van onze vrienden gestorven was, was Bauschan; hij was geen natuurlijken dood gestorven, — niet, dat hij een zelfinoordenaar geworden was, — neen! — Op zekeren dag was de wever Ruhrdanz met een verroest geweer op de Rexowsche pachthoeve gekomen, hij had Bauschan een touw om den nek gedaan en hem in den tuin gebracht; de nieuwe troonopvolger was meêgegaan, om te kijken en had zich, zooals naderhand uitkwam, bij de zaak zeer slecht gedragen, daar hij altijd gelachen en gegrinnikt had. — Er viel een schot en na eene poos kwam Ruhrdanz en vertelde dat Bauschan een zeer kalm einde gehad had; hij had hem echter ook in 't schouderblad geschoten, niet voor den kop, daar zulks hem anders te veel gedreund zou hebben. Toen daarop jufvrouw Nüzler hem een borrel had aangeboden, had hij dien zeer treurig uitgedronken en gezegd, dat hij, en al de andere Gurlitzer lieden heden morgen voor de rechtbank geweest waren; zij moesten allen een jaar zitten, en hem hadden zij voor den aanvoerder, of, zoo als zij

gezegd hadden, voor den belhamel aangezien, en daarvoor moest hij nog een half jaar langer zitten. Hij was de deur uitgegaan, maar weêr teruggekomen en had gezegd: „Jufvrouw Nüzler, vergeet mijne oude vrouw niet! Maar waarvan komt al ons leed? Wij hadden geen pampieren.” De tweede die gestorven was, was Jochem zelf geweest. Sedert den tijd, dat hij niets meer te besturen had, had hij recht veel lust in besturen gekregen; hij liep den ganschen dag op de velden rond, meestal op plaatsen, waar niets te doen was, en dan stond hij daar en schudde het hoofd: hij zeide evenwel niets. En op een zondag, tuschen kerstmis en nieuwjaar, toen de sneeuw vele voeten hoog op het land lag, had hij ook naar 't werk gezien en was daarbij in eene sloot gevallen. Hij was t'huis gekomen, geheel verkleumd; jufvrouw Nüzler had hem kamillenthee gegeven, wel een emmer vol; hij had ze ook gewillig uitgedronken, maar den anderen morgen had hij gezegd: „Moeder, wat niet is, dat is niet, en wat moet, dat moet. 't Is alles zóó, als het is; hier kan niemand wat aan doen.” En met die woorden was hij zacht ingeslapen. Hij had zich morsdood gewerkt, en jufvrouw Nüzler dacht er steeds over, om op zijn graf te laten zetten: „hij stierf in zijn beroep.”

Na hem stierf Mozes; de oude man was eerlijk en rechtvaardig door het leven gegaan, en eerlijk en rechtvaardig ging hij uit het leven. Hij stierf vasthoudende aan zijn geloof; en toen hij gestorven was, gaven ze hem de doodkist van ruwe planken, zoo als ze aan den stam van Juda toekwamen, want hij was uit den stam van Juda, en toen hij begraven werd, zat David in de asch met gescheurde kleederen, en vele christenmensen volgden hem naar het kerkhof, om 't welk hij de eikenhouten schutting had laten maken, en ik geloof, dat hij in Abraham's schoot is gekomen. En den dag na zijne be-

grafenis stonden er drie menschen bij zijn graf: dat waren Hawermann, en de beide jonge vrouwen von Rambow. — Frida was er voor overgekomen. Hawermann droogde zijne oude oogen af, en de beide jonge vrouwen legden een paar frissche kransen op het graf van den ouden jood, en toen zij in gedachten verzonken over de Rahnstadter weiden heengingen, sprak Hawermann: „hij was een jood, van zijn geloof, maar een christen, naar zijne daden.” En nu kwam 't kippetje aan de beurt, ons oud braaf kippetje! — Pomuchel had zich met pak en zak, met al zijn' ap- en dependentie's, in de mooie blauwe koets met het wapen, en met zóó en zóó veel meubelwagens, als een vet varken, naar Rostock verplaatst. — Hij had zich, toen de tijden voor 't krediet beter geworden waren, een bijnaam verworven; ze noemden hem overal: „veel te goedkoop!” want hij had aan ieder, die 't hooren wilde, zijn noodlot en zijn verkoop van Gürlitz verteld en besloot zijn verhaal altijd met een, diep uit de maag opgehaald: „veel te goedkoop! oneindig veel te goedkoop!” — Zijn braaf kippetje ging bestendig voort met het huishoudelijk bestuur, en wist haar gezag te doen gelden; maar, de drommel mag 't weten, wat er in de Rostocker dienstmeisjes voor nukken gevaren waren! zij wilden zich volstrekt niet voegen naar 't geen, waarin toch de Gürlitzermeisjes zich hadden moeten schikken. Alle acht dagen had zij eene andere dienstbode, maar eenmaal had ze er toch eene, die scheen beter te wezen; dat was zoo'n oude keukenmeid; toen zij die echter een vierendeeljaars gehad had, begon die nietswaardige persoon ook op haar achterste pooten te staan. 't Kippetje maakte korte metten, zij nam de vuurtang en sloeg haar daarmee flink op het hoofd. De meid bracht nu geen woord meer tegen haar in, want zij viel — paf! — bij den haard neder. Er kwam een dokter, en die sprak

veel van exsudaten en fissuren; maar 't eind van 't lied was, dat de arme deern naar het ziekenhuis gebracht werd. — De dokter was een eerlijk man; hij bracht de zaak ter behoorlijker plaatse aan het licht, en 't kippetje moest voor 't gerecht komen. — Indien zij een rietstok gebruikt had, van zekere lengte en dikte, dan zou haar niets gedeerd hebben, maar in hare dapperheid greep zij naar de tang! Vuurtangen nu komen nog niet in de Mekklenburgsche wet vóór, en zoo werd ons kippetje veroordeeld, om, behalve de kosten, en wat zij daarenboven nog aan de meid geven moest, zes weken te zitten. — Pomuchel protesteerde, hij appelleerde; hij suppliceerde; 't hielp hem niets. 't Kippetje moest zitten, ter oorzaak van hare groote dapperheid. Hij vertelde aan ieder, die er naar luisteren wilde, zijne geschiedenis; en hij schold, overal waar hij kwam, op de rechters. Toevallig moest dat nu één' der leden van de regeering ter ooren komen, en Pomuchel kreeg van het gerechtshof vier weken zitten als present. — Hij wilde de zaak met geld afmaken; maar 't ging niet: zelf mijnheer de Senator Bauk zeide: neen! ditmaal wilden ze toch eens zien, hoe de vork in den steel zat. — En nu zaten die beide, oude, brave menschen kamer aan kamer, op kerstmis van 1852 en nieuwjaar 1853; en toen zij 14 dagen gezeten hadden, kwam de cipier eens beneden bij zijne vrouw en zeide: „Fieken, dat's dan toch een groot onderscheid tusschen die twee, hij loopt in de kamer rond als een gek en scheldt op God en op de heele wereld, en zij zit nog stijf en strak op de zelfde plaats, waar ik haar den eersten avond heb neêrgezet.” — Maaltje en Saaltje gaven intusschen, ter eere van het ongeluk harer ouders eene groote gemengde heeren- en dames-theevisite, waar ook de heer Süssman tegenwoordig was, die weder uit barmhartigheid eene betrekking in een kruidenierswinkel had aangenomen.

Toen onze beide oude vrienden ontslagen waren, ging Pomuchel in de woonkamer en weende zijne lieve dochters wat vóór. 't Kippetje ging regelrecht naar de keuken en trof daar eene dagloonersvrouw aan; want, terwijl zij rustig gezeten had, had er een groote opstand plaats gehad, en in het danslokaal bij Slepegrel was er onder de dienstmeisjes eene samenzwering uitgebarsten: „geen eerlijk dienstmeisje zou ooit meer bij Pomuchelskopp dienen.” Daarom was er dan ook heden eene dagloonersvrouw. — „Wat krijgt ge per dag?” vroeg 't kippetje. — „Zestien groschen,” was het antwoord. — 't Kippetje greep naar de tang, maar zij bedacht zich. Doch gedurende dit bedenken, liep de gal haar door 't bloed, en drie dagen daarop was zij dood, en drie dagen dáárop werd zij begraven. — — Pomuchelskopp en zijne beide dochters weten niet, waar zij ligt, en wanneer er naar gevraagd wordt, dan zeggen zij: „Daar achteruit ligt zij, — daar achteruit!” — Gustaaf, die als Inspektor menigmaal in de stad komt, weet het alléén. Hij neemt dan een van de kleine kinderen aan de hand en wijst hun de plek aan, en zegt: „Kijk, Christiaantje, dáár ligt moeder!”

Ik heb van leed verteld en ben daarmee nog lang niet aan 't eind; maar waarom zou 'k ook niet van blijdschap spreken? En blijdschap was er in het predikants-weduwenhuis, jaren lang. De dominésvrouw zat dikwijls in schemeravond te peinzen en zag naar het graf van haren dominé; och zij zou zoo gaarne willen sterven, en zij keerde zich om, als Doortje het licht bracht, en zij zag al hare oude meubelen en de beeldengalerij en den stofdoek op de oude plaats, en onder de beeldengalerij zag zij twee oude, vriendelijke gezichten, die bij 't leven van haren dominé al dikwijls daar gezeten hadden, en zij wilde zoo gaarne nog leven! — Hawermann werkte en zorgde; niet meer voor vreemde lieden; neen! voor zijne kinderen en voor zijne

kindskinderen, want Louise had reeds twee allerliefste kleine meisjes; maar eenmaal had zij toch eens eene bijzondere vreugde. Frits Friddelfitz kwam met de kleine jufvrouw Anna binnen, — natuurlijk in zijn' mooien blauwen rok, — en stelde zich zelve als goedsbezitter in Achter-Pommeren, en de kleine jufvrouw Anna als zijne bruid voor, en toen hij dien avond over alles veel gepraat had en weder vertrokken was, zeide Bräsig: „Karel, ditmaal hebt gij weêr gelijk gehad — maar wie had dat ook kunnen denken? Uw windhond is waarlijk een verstandig mensch geworden; maar, wees er nu maar niet zoo verwaand op; gij hebt het niet gedaan, de kleine jufvrouw Anna heeft het gedaan.” — En hij, Bräsig zelf, hij draafde door den geheelen omtrek, om nieuwtjes op te loopen; dan was hij in Rexow, dan in Pümpelha-gen, dan in Rahnstadt; maar zijn hart trok vooral ook naar Hoog-Selchow. Derwaarts reisde hij ongeveer alle vierendeeljaars, en wanneer hij terug kwam, zeide hij: „Karel, 't gaat goed; hij heeft van 't besturen geheel en al afgezien en zit in de houtloods en vindt wat uit; natuurlijk allemaal gekheden; maar Bremer zegt, een beteren heer kan hij zich niet wenschen, en de genadige vrouw ziet er zoo gelukkig en zoo zalig uit, als een engel uit het paradijs. Maar, Karel; zóó heel dom is hij toch niet. Eene uitvinding heeft hij gemaakt, die wil ik in toepassing brengen. Kijk! ge neemt een' ouden hoed snijdt daarin van voren een behoorlijk gat, en dan zet ge er een lantaarn in, en als ge dan 's winters avonds uitrijdt en de lantaarn aangestoken hebt, dan rijdt ge als op klaar lichten dag.” — Bräsig had inderdaad Axel's uitvinding in praktijk gebracht en maakte alle lieden op de landwegen in den omtrek bang. Éénmaal echter was hij weder naar Hoog-Selchow geweest en toen had hij reeds een kleine vermaning van zijn' ouden vriend,

het podagra, en die oude vriend trad hem met beide beenen in de maag, toen hij terug was gekomen, en onderweg nog eene zware koude gevat had. En hij ging sterven.

Bij zijn bed zaten de dominésvrouw en jufvrouw Nüzler, en zijne oude getrouwe Karel Hawermann. En de dominésvrouw vroeg: „Lieve Bräsig, zal ik den jongen dominé niet eens laten roepen?” — „Laat dat maar, waarde jufvrouw; gij hebt mij, mijn leven lang altijd voor een' ouden heiden getaxeerd; 't mag niet goed geweest zijn, dat ik zulk een leven geleid heb; maar laat den dominé maar weg! Het sterven is mij zóó heel ongemakkelijk niet. — En, Karel! 2000 daalders moet mijn nichtje Lotje, hebben en het andere moet de school in Rahnstadt hebben, want, Karel! de dominésvrouw heeft, om te leven, en gij hebt ook om te leven, maar met die kleine schoolkinderen is 't eene ellende! — En jufvrouw Nüzler heeft om te leven, en mijn peete-kindje, Mina, heeft om te leven, en Karel, gij hebt om te leven, en gij hebt allen om te leven, en ik ga sterven.” — Daarop begon hij te ijlen, en nu ging het aan den gang met zijne vroegste jeugd, toen hij, bij zijn vader de schapen had moeten hoeden, en een oude ram 't hem heel lastig had gemaakt, en hij riep jufvrouw Nüzler om te helpen, en jufvrouw Nüzler ging op den rand van zijn bed zitten en legde haren arm om hem henen, en nu ging het er op los met de drie beminden en jufvrouw Nüzler, en steeds luidkeels riep hij uit, dat hij haar alléén werkelijk lief had gehad, en jufvrouw Nüzler kuste hem de woorden van de lippen en zeide: „dat weet ik, Bräsig, mijn lieve, oude Zacharias, dat weet ik.” — En het ijlen werd steeds verwarder; dat hij assessor geweest was, en de indiziums, en de jonge heer von Rambow, en het Laubansche meir, en hoe hij

het pistool in 't water had gesmeten en vier groschen bij de weddingschap verloren had. En daarna ging er weder een wonderbaar licht in hem op, en hij vertelde zijne oude, lieve jufvrouw Nüzler zonderlinge geschiedenissen van de beide, kleine, ronde appeltjes, van zijn peetekindje Mina, en van Karel Hawermann en Louise; maar alles onder elkander, en daarbij hield hij jufvrouw Nüzler's hand vast; maar op ééns richtte hij zich overeind en zeide: „jufvrouw Nüzler, leg uwe hand op mijn hoofd, ik heb u altijd lief gehad. Karel wrijf mijne beenen, zij worden zoo koud.” — Hawermann deed het. Toen verspreidde zich eene blijde glimlach over Bräsig's aangezicht en dat was het einde.

En onze kleine dominésvrouw volgde hem weldra. — Er zijn weinig menschen, die het nog goed hebben op de aarde en die toch gaarne willen sterven. — Tot die weinigen behoorde de goede, ronde vrouw; 't behaagde haar hier beneden nog wel, maar als zij aan dáárboven dacht, dan verrees er voor hare verbeelding een oud, geliefd beeld, en bekende toonen klonken haar in de ooren; want zij stelde zich den hemel voor als eene kleine, nette, zindelijke dorpskerk, waarin de engelen zongen en haar dominé preekte. Nu is zij daarboven bij hem, en zingt mede in die kleine kerk, geene lijkzangen meer, neen! „opstandingsliederen!”

En toen ik al deze gedachten door mijn hoofd had laten gaan, en nu den hoek omsloeg naar het prieël, waarin zoovele lieden al in zorgen en bezwaren gezeten hadden, zag ik op het groene grasperk drie kleine meisjes van vier tot elf jaar spelen; en toen ik nog naderbij kwam zag ik eene vrouw met eene bekoorlijke uitdrukking van vriendelijkheid en tevredenheid op 't gelaat, en zij legde haar werk in haren schoot en zag lachend naar de meisjes, op het grasperk, en dreigde haar met den vinger, als of zij zeg-

gen wilde: „maakt het me niet al te bont!” — En naast haar zat een frisch, gezond man; hij las de courant en legde ze weg, en schudde met het hoofd, als wilde hij zeggen: „daar is niet veel vroolijks in.” En verder op zat een zeer oud man, tegen wiens knie een meisje van ongeveer twaalf jaar leunde dat met hem keuvelde, en hij viel haar, bij haar aardig kindergesnap in de rede en zeide tot de jonge vrouw: „laat ze maar begaan, Louise, laat ze begaan! Zij zullen nog vroeg genoeg bedaard en verstandig worden.” — En toen ik nu om den hoek te voorschijn trad, riep de oude man: „mijn hemel, is dat niet . . .?” — En Frans en Louise kwamen mij tegemoet, en Frans zeide: „Zie! kom! Daar doet gij wel aan, Frits, dat gij ons eens komt bezoeken.” — „Vele groeten, genadige vrouw,” zeide ik, „van mijne Louise,” want mijne vrouw heet ook Louise. En nu werd er van weêrszijden veel besproken; maar die vreugde duurde niet lang, want door den tuin raasde en tierde het als de wilde jacht, en vier jongens met bruine oogen en bruine wangen, en grijze broeken en grijze kielen, holden het pad langs, en zoo’n kleine bengel van een jaar of zes vloog op Frans aan en greep hem bij de knie en riep over den schouder heen: „Ik ben de eerste!” — „Ja,” zeide een ander, die zoo wat twaalf jaar kon zijn, „dat geloof ik, gij zijt door de weide geloopt, maar wat ziet ge er ook uit! — Nu, moeder zal mooi knorren!” — En nu bekeek de kleine schelm zijn onderste deel, en waarlijk! ’t zag er niet naar uit, om zijn moeder genoeg te geven. — „Komen uwe ouders niet haast?” — „Ja,” antwoordde de oudste, „die zijn al dicht hierbij. En grootmoeder komt ook, en mevrouw von Rambow, die is gister avond bij ons aangekomen.” — „Zoo! Frida!” riep Louise „dat is heerlijk!” — En nu duurde het niet lang, toen kwam Rudolf met Mina; en zij zagen er uit,

prettig als een heldere dag, wanneer het licht ver over de velden schijnt, en de schaduw kort is, en de menschen in hun hemdsmouwen staan, om zich beter te kunnen bewegen. Rudolf is een flinke kerel geworden, die onder zijne collega's zeer geacht is, want hij beoefent den landbouw niet naar de oude sleur, maar hij houdt bij zijn voordeel, ook dat van anderen en van het gansche land in 't oog. — En achter hem kwamen jufvrouw Nüzler en Frida. En mevrouw von Rambow zag rechts en links heen, en haar geelaat kreeg eene weemoedige uitdrukking, en toen zij bij het prieël kwamen en de eerste blijde welkomstgroeten geuit waren, riep Louise haar oudste dochttertje toe: „Frida, haal voor tante eens een stoel!” Want Frida had vroeger eens gezegd, dat zij niet meer op die bank kon zitten, waar zij eenmaal in zulk een grooten kommer gezeten had. — En jufvrouw Nüzler ging naar Hawermann toe en vroeg: „Wel, broeder Karel, hoe gaat het?” — „Best,” riep Hawermann overluid, want jufvrouw Nüzler was hardhoorend geworden, „en hoe maakt gij 't?” „Anders goed, behalve het gehoor, dat wordt erger. Ze zeggen, dat het van gevatte koû komt. Gekheid! hoe kan ik koû vatten? 'k Zal 't u zeggen, Karel, 't komt van Jochem; want op 't laatst heeft hij zooveel gepraat en geredeneerd, en dat heeft mij zeker wel aangedaan. Nu, hij kon 't ook niet helpen, dat lag zeker zóó in zijn aard.” — Thans kwam dominé Gottlieb ook met Lina en drie kinderen. — En de kinderen speelden te zamen, en de ouderen spraken te zamen, en toen 't avond begon te worden, werd er buiten gedekt; voor de oudere lieden afzonderlijk en voor de kinderen afzonderlijk; en aan de tafel der kinderen voerde Louise's oudste dochttertje het bestuur, en aan de andere tafel presideerde grootvader Hawermann, en beiden voerden een

heel ander bewind, dan voorheen ons oud braaf kippetje. Wat was dat vriendelijk, en wat was dat lief! — En terwijl wij, oude onderdanen van Hawermann, daar zoo recht vroolijk zitten en zijn bewind zegenen, wie komt daar het tuinpad langs? Frits Friddelfitz met de kleine jufvrouw Anna. Nu werd het een opstand! Wat werd er in dien korten tijd al niet gevraagd en afgepraat! Op eens krijgt nu die Frits Friddelfitz mij in 't oog en roept: „Frits, hoe komt gij hier?” — „Wel, Frits, hoe komt gij hier?” — „Frits, ik heb u waarlijk in geen zeven koude winters gezien.” — „En ik u ook niet, Frits,” En nu fritsten wij elkander, dat het een ware pret voor 't gansche gezelschap werd. — „Frits,” vroeg hij „schrijft ge nog altijd boeken, Frits?” — „Ja, Frits, ik heb al een heelen stapel bij elkaâr gelapt.” — „Hoor eens, Frits, doe mij dan toch één plezier, en breng mij er niet in, in die boeken.” — „Ja,” zeg ik, „ik kan 't niet helpen, Frits; gij staat daar al in, Frits.” — „Waarmeê sta ik er in?” vroeg hij schielijk; „met het rendez-vous in de groote sloot.” — „Wat is dat?” vroeg Louise, die vlak over mij zat. — Frans lachte overluid: „dat zal ik u wel eens bij eene andere gelegenheid zeggen.” — „Neen, neen!” riep Frits. — „Nu, wat is dat dan?” vroeg de kleine jufvrouw Anna, en zag mij, Frits Reuter, aan, en zag hem, Frits Friddelfitz, aan. — Ik zweeg en hij zeide: „dat zal ik u, bij gelegenheid, wel eens zeggen.” — De oude grootvader Hawermann lachte recht hartelijk. — Toen wij, na het eten, alleen waren, nam Frits mijn' arm en vroeg: „zeg eens, wie heeft u die historie verteld?” — „Bräsig,” sprak ik. — „Dat dacht ik wel,” zeide hij, „Bräsig is de hoofdpersoon, in het verhaal.” — „Dat is hij,” zeide ik. — En nu zou nog iemand met de vraag kunnen komen: waar ligt toch Pümpelhagen en Gürlitz en Rexow? Wel!

op de landkaart zult gij die plaatsen te vergeefs zoeken, en toch liggen ze in ons vaderland, en ik wil hopen, ook daar buiten. — Overal, waar een edelman woont, die zich zelve niet voor beter houdt, dan zijne medemenschen, en in den geringsten zijner arbeiders zijn medebroeder erkent en zelf mede arbeiden wil, — dáár ligt Pümpelhagen. — Overal, waar een geestelijke predikt, die niet in zijnen overmoed verlangt, dat alle menschen juist datgene gelooven zullen, wat hij gelooft; die geen onderscheid maakt tusschen arm en rijk, die niet enkel predikt, — neen! — ook met raad en daad in de bres springt, wanneer 't wezen moet, — dáár ligt Gürlitz. — Overal, waar een burger werkt en zwoegt, die den drang in zich gevoelt, om in wetenschap en kennis vooruit te komen, en wien het algemeen welzijn niet minder ter harte gaat, dan zijn eigen geldelijk voordeel, — dáár licht Rexow. — En overal, waar deze drie door de liefde van beminnelijke vrouwen en de vreugde over gezonde, vroolijke kinderen te zamen verbonden zijn, daar liggen ook de drie dorpen bij elkander.

EINDE VAN HET DERDE OF LAATSTE DEEL.